

**ЗВІД
ПАМ'ЯТОК
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
УКРАЇНИ**

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

**М. КУП'ЯНСЬК
І КУП'ЯНСЬКИЙ РАЙОН**

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»

ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ: ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

**м. Куп'янськ
і Куп'янський район**

Харків—2018

ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАННЯ

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – Валерій СМОЛІЙ

Сергій КОТ (заступник головного редактора),

Геннадій БОРЯК,

Віктор ДАНИЛЕНКО,

Микола ДЬОМІН,

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ,

Ярослав ІСАЄВИЧ,

Юрій ЛЕВЕНЕЦЬ,

Володимир ЛИТВИН,

Володимир МИХЕЄВ,

Віктор МИЦ,

Олексій ОНИЩЕНКО,

Олександр РЕЄНТ,

Ганна СКРИПНИК,

Лариса ФЕДОРОВА (відповідальний секретар),

Петро ТОЛОЧКО (заступник головного редактора)

ЗВІД
ПАМ'ЯТОК
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
УКРАЇНИ:
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

м. Куп'янськ
і Куп'янський район

ОБЛАСНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ТОМУ

Олег ЯЦИНА (співголова)
Михайло РАБІНОВИЧ (співголова)
Олександр КОСТІН (заступник співголови)
Світлана БОЯРЧУК (заступник співголови)
Валентина МАРЬОНКІНА (відповідальний секретар)
Ольга ГНЕЗДІЛО
Віктор ДІДИК
Олександр КОВАЛЕНКО
Сергій КОТ
Сергій КУДЕЛКО
Наталя МАРХАЙЧУК
Валентина МИЗГІНА
Віталій ОКАТЕНКО
Євгенія ПЕТРЕНКО
Надія ПОЛЯНСЬКА
Олександр САВЧУК
Олександр ТРИТИННИК
Михайло ХАРЛАМОВ
В'ячеслав ШУЛІКА

НАУКОВА РОБОЧА ГРУПА
ОБЛАСНОЇ РЕДКОЛЕГІЇ

Валентина МАРЬОНКІНА (керівник)
Олена КОНАКОВА
Сергій КУДЕЛКО
Ярослав ЛІХОЛІСТОВ
Наталя МАРХАЙЧУК
Володимир МАСЛІЙЧУК
Яна ПЕРЕСЬОЛКОВА
Анатолій ТРОЯН

УДК 908:719(477.54 -22) Куп'янськ (031)

Звід пам'яток історії та культури України: Харківська область.
м. Куп'янськ і Куп'янський район. Енциклопедичне видання /
Упоряд. В. Г. Марьонкіна, Я. В. Ліхолетов. — Х: Курсор, 2018. — 156 с.

Друкується за рішенням науково-методичної ради Центру краєзнавства
ім. П. Т. Тронька Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна
(протокол № 11 від 14 грудня 2017 р.).

Наукові рецензенти: доктор історичних наук, професор, професор кафедри
історії Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди О. М. Богдашина;
кандидат історичних наук, доцент, старший науковий
співробітник Інституту історії України Національної
академії наук України Г. Г. Денисенко

3-43 Книга є першою із серії енциклопедичних видань запланованих обласною
редакційною колегією Харківського тому «Звід пам'яток історії та культури
України».

Автори статей — історики, археологи, архітектори, краєзнавці, музеєзнавці—
пам'яткознавці та інші фахівці. Для науковців, працівників музеїв, вчителів,
студентів гуманітарного профілю, краєзнавців, усіх тих, хто цікавиться
минулим та сьогоденням Харківщини.

ISBN 978-966-8944-87-1

ISBN 978-966-8944-88-8 (Т. Харківська обл., м. Куп'янськ і Куп'янський р-н)

© ОКЗ «ХАРКІВСЬКИЙ НАУКОВО-
МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ», 2018
© Автори статей, 2018

ПЕРЕДМОВА

Історія Куп'янська та Куп'янського району — яскрава сторінка минулого Харківщини, всієї Слобідської України. Помітна вона на тлі всієї української історії. Дане енциклопедичне видання містить у собі унікальні відомості, які вперше з такою повнотою та докладністю представлені читачеві. Авторами були враховані новітні дані з історії Куп'янщини.

Робота складається з наукових довідок, а також вичерпної бібліографії, іменного та постатейного покажчиків, списку скорочень та авторського складу. Такий розгорнутий науково-довідковий апарат значно полегшує пошукову та іншу роботу з книгою. Дані багатьох статей (вони носять авторський характер), а також ілюстративний матеріал вперше вводяться до наукового обігу. Статті написані згідно з методичними рекомендаціями Головної редколегії багатотомної фундаментальної праці «Звід пам'яток історії та культури України» (головний редактор — академік НАН України В. Смолій).

Підготовка книги здійснювалася протягом багатьох років кваліфікованими фахівцями — співробітниками відділу зводу пам'яток та облікової документації Обласного комунального закладу «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини», Харківського історичного музею та багатьма іншими спеціалістами.

Упевнений, що книга буде корисна не тільки фахівцям — історикам, археологам, краєзнавцям, іншим представникам гуманітарних наук, а й звичайним читачам, які хочуть більше дізнатися про рідний край.

*Начальник Управління культури
і туризму Харківської обласної
державної адміністрації*

О. А. Яцина

Герб Куп'янського району

НАРИС ПРО М. КУП'ЯНСЬК І КУП'ЯНСЬКИЙ РАЙОН

Куп'янський район (засн. 12 квіт. 1923) розташовується у східній частині Харківської області. Територія становить 1313,64 кв. км (м. Куп'янськ — 33,34 кв. км, Куп'янський район — 1280,3 кв. км). Чисельність наявного населення Куп'янщини на 1 січ. 2017 становить 81 027 чоловік (міста — 56 454 та р-ну — 24 573). Адміністративним центром району є місто Куп'янськ — місто обласного підпорядкування, яке розташоване на відстані 129 км від м. Харкова по залізниці та 117 км по шосейній дорозі.

Місце географічного розташування району — т. зв. Донецький коридор, який пролягає між відрогами Середньо-Руської височини та Донецького кряжу і межує: на півночі — з Дворічанським і Великобурлуцьким, на заході — з Шевченківським та Ізюмським, на півдні — з Борівським районами Харківської області, на сході — зі Сватівським районом Луганської області. Території району сягають відгалуження Курської магнітної аномалії, але залізна руда залягає глибоко і має послаблені за потужністю пласти. Інші корисні копалини — пісок, крейда, глина. Природна зона — лісостеп. Первинна степова рослинність не збереглася за винятком кількох трав'янистих видів (зокрема, вузьколистий півонії — воронців) в Кислівському заповіднику. Головні лісові породи дерев: дуб, липа, ясен, клен, сосна. Росте в куп'янських лісах і чагарник, що має дві назви: скумпія і парикове дерево. Це рідкісний для України вид.

Для збереження унікальних біосферних особливостей лісостепу організовано декілька природоохоронних закладів. Біля с. Затишне на схилах яружно-балочної системи розташований ботанічний заказник місцевого значення «Куп'янський». На ділянці різнотравно-ковилового степу ростуть воронець вузьколистий, адоніс весняний, сон-трава, чебрець, шавлії. Біля с. Миколаївка Перша ботанічний заказник місцевого значення «Миколаївський». Ентомологічний заказник місцевого значення «Стінки» розташований на схилі балки південної експозиції біля с. Петропавлівка. Рослинність представлена формаціями різнотравнотипчаково-ковилових степів. Виявлено до 10 видів диких одиноких бджіл, серед яких запилювачі люцерни, крім того, багато корисних комах, у т. ч. рідкісних (красотіл степовий, богомол звичайний, метелики).

Куп'янщина розділена надвоє рікою Оскіл, яка бере свій початок у Курській області, а біля м. Ізюму впадає в р. Сіверський Донець. У межах району басейн Осколу має такі притоки: на правобережжі — Куп'янка, Сенек (Осинова) і Синиха, на лівобережжі — Гнилиця, Лозоватка, Новоосинівка, Піщанк. Довжина основної водної артерії району — 49 км,

включаючи й частину Червонооскільського водосховища із зоною водоохоронних лісів. Площа водосховища в цих же межах — 4232 га. Водне дзеркало ставків, які розташовані на території району, має площу 640 га.

Початок наукового дослідження Куп'янщини слід віднести до часового проміжку кін. 19 — поч. 20 ст. Вперше за завданням Харківського університету 28 квіт. 1898 Є. Редін і О. Федоровський за допомогою 15 селян дослідили могильник у с. Сеньків (нині Сенькове) та знайшли рештки людей і тварин, кремнієві залишки і бронзовий ніж. Але великою подією для розвитку археології нашого краю став 12 Всеросійський Археологічний з'їзд, проведений у 1902 в м. Харкові, на якому Куп'янський повіт був достойно представлений у колі Харківських губернських старожитностей. Підготовчий комітет з його організації очолив відомий харківський історик Д. Багалій — професор Харківського університету, який організував широкомасштабний збір інформації та археологічні дослідження за участі вчених та краєзнавців Харківської губернії й запрошених археологів з ін. міст. Зібрано значні матеріали про старожитності Куп'янського повіту, який за площею майже вдвічі був більшим за сучасний Куп'янський р-н. У роботі Д. Багалія (1905) відображено бл. 80 населених пунктів, більшість із яких сьогодні вже не існує; об'єм інформації в декілька разів перевищував дані сучасного довідника з археології по Харківській області (1977). 1900—01 О. Мельник розкопала біля Куп'янська та с. Воронцівка 8 курганів. Опубліковані (1900) археологічні дослідження Є. Трифільєва, О. Федоровського ознайомили широкий загал зі старожитностями Куп'янського пов.

У 50-х рр. 20 ст., напередодні створення Червонооскільського водосховища, значні розвідувальні роботи в долині р. Оскіл провів співробітник Інституту археології АН УРСР Д. Телегін. За результатами його розвідок, інколи з шурфуванням, було відкрито декілька нових поселень: біля сучасних сіл Вишнівка, Хомине, Пристін та смт Ківшарівка.

У 1980-х — поч. 1990-х рр. археолог В. Колода здійснив маршрутні розвідки, уточнив кількість курганів та провів їх обміри, створив плани курганних могильників, перевірів стан деяких раніше відомих поселень в с. Колісниківка та м. Куп'янську.

1989 дослідження в районі також проводив співробітник Харківського державного університету А. Криганов: розвідки біля сіл Глушківка та Сенькове, розкопки курганів у с. Колісниківка та с. Новоосинове.

На поч. 2000-х рр. співробітниками Харківського науково-методичного центру охорони культурної спадщини під час проведення інвентаризації було знайдено і оглянуто низку об'єктів археологічної спадщини та пам'яток археології Куп'янщини, серед яких могильники та поселення, які раніше були досліджені вищезгаданими науковцями. У 2010 О. Лаптев здійснив розвідки декількох одиночних поселень біля с. Синиха.

Утім за понад столітній період серйозних науково-археологічних досліджень археологічної спадщини Куп'янська та Куп'янського р-ну було здійснено небагато. Перш за все, очевидним є нерівномірність досліджень як окремих культурно-історичних явищ, так і до всього часового періоду (від палеоліту до літописного часу) вивчення археології. До теперішнього часу відсутні достеменні речові свідчення про присутність палеолітичної людини на даній території. Ймовірно, в пізньому палеоліті [40(35)—10 тис. до н. е.] долина р. Оскіл, окрім спорадичного полювання мисливських колективів на великих плейстоценових ссавців, могла використовуватися як сировинна база по видобутку кременю — мінералогічного матеріалу, що слугував для виготовлення кам'яних знарядь праці палеолітичних спільнот верхніх водозборів Сіверського Дінця та Середнього Дону.

Науково доведений факт заселення географічних теренів майбутнього Куп'янського р-ну первісною людиною належить до доби мезоліту — середнього кам'яного віку [10—7(6) тис. до н. е.]. Місцезнаходження з окремими мікролітами геометричних мезолітичних обрисів виявлено біля с. Кругляківка. Окрім названих мезолітичних пунктів середнього Приоскілля, подібну прирічкову топографію на соснових терасах або піщаних підвищеннях у заплаві М. Сибільов зафіксував ще на декількох подібних місцях водозборів Сіверського Дінця. Завдяки польовим дослідженням М. Сибільова вдалося закласти джерелознавчу базу у вивченні донецької археологічної культури. Технологічну основу обробки кременю носіїв донецької культури складають олівцеподібні та конічні нуклеуси, з яких виготовлялись пластинки та мікропластинки з правильними обрисами. Відщепи слугували матеріалом для виготовлення різців, скребачок, тесл. За припущенням Д. Телегіна, О. Гореліка, донецька культура виникла у результаті контактів північних лісових (Яніславиця) та південних степових ранньомезолітичних спільнот (Зимники, Кукрек), хронологічний діапазон її побутування — 6—5 тис. до н. е. Донецька мезолітична культура пережила неолітичний етап, а її носії взяли участь у формуванні старожитностей 5—4 тис. до н. е. (Середній Стіг, Квітнянська) Лівобережної України.

Наступна неолітична доба на теренах Куп'янщини репрезентована порівняно більшою та різноманітнішою сукупністю пам'яток району — це поселення, поховання і окремі знахідки. Довготривалі місця мешкання неолітичної людності представлені такими стоянками, як оз. Щуче біля с. Глушківка та с. Кругляківка, на мисі біля заплави р. Піщанка в околицях с. Колісниківка, на березі

р. Куп'янка у межах м. Куп'янська. Сакральну та обрядову сторону життєдіяльності місцевих неолітичних общин відображають поховання у могильнику за обрядом трупопокладення, який був виявлений і частково досліджений Д. Телегіним біля кол. радгоспу Вишневий Сад (сучасне с. Вишнівка). Сліди неолітичного місцезнаходження виявлені біля кол. с. Животівка (затоплене Червонооскільським водосховищем) — знайдено керамічні залишки.

Вияняткові цінні свідчення про перебіг етнокультурних процесів на зламі неолітичної доби — початку енеоліту надали результати розкопок 1955—57 під керівництвом Д. Телегіна багатоярусного поселення біля хут. Олександрія (на сучасній південній адміністративній межі Куп'янського району). У нижньому стратиграфічному нашаруванні зафіксовано 2 культурних горизонти. Перший співвідноситься із дніпро-донецькими неолітичними старожитностями (кін. 5—4 тис.), другий репрезентує матеріальну культуру середньостіговських енеолітичних пам'яток (2-га пол. 4 — 1-ша пол. 3 тис. до н. е.).

На заключних етапах мідно-кам'яного віку (енеоліту) на території Куп'янського р-ну мешкали носії ямної культури (2-га пол. 3 — поч. 2 тис. до н. е.). Знахідки у водозборі Осколу представлені єдиним курганням похованням (дослідив А. Криганов). Випадкові розрізнені матеріали у вигляді ліпленої кераміки ямного зразку походять з культурних нашарувань на території кол. радгоспу Вишневий Сад. Аморфний та маловиразний вигляд керамічних матеріалів із поселень у селах Пристін, Хомине, біля с. Колісниківка дослідники атрибутували їх до мідно-бронзової доби без визначення жодних культурних прив'язок та датування. Окремі представники ямної культури були першими пастушими скотарями півдня Східної Європи, які розводили велику та малу рогату худобу, коней. Наявність у господарстві тварин для верхової їзди засвідчує відгінний пастуший тип скотарства. Саме завдяки мобільному способу ведення господарства ямні племена колонізували значні території лісостепової та степової смуг від Нижнього Подунав'я до Середнього Поволжя.

Наступна бронзова доба, внаслідок палеоекологічної специфіки регіону та незначний ступінь археологічної дослідженості, представлена, в першу чергу, курганнями комплексами і тільки потім поселенськими об'єктами.

Рання бронзова доба водозборів р. Сіверський Донець та р. Оскіл представлена старожитностями катакомбної культури (27—20 ст. до н. е.). Об'єкти катакомбного типу разом із частиною площі середнього Приоскілля займають велетенські території від течії р. Інгул на заході до плинус середньої Волги на сході та від Подніпров'я на півночі до Кавказьких передгір'їв на південному кордоні культурного ареалу. В окреслених географічних межах, на перетині трьох ландшафтно-кліматичних поясів, в епоху ранньої бронзи сформувався етнокультурний феномен, який не мав аналогів у попередній добі. Його винятковість полягала у поліваріантному існуванні низки споріднених

регіональних археологічних культур, які утворювали єдину катакомбну культурно-історичну спільноту. Науковці пояснювали існування та територіальне накладання ареалів локальних катакомбних культур революційними змінами у металообробці кольорових металів, прискореній соціальній стратифікації катакомбних соціумів, етнічному виокремленню потужних племінних структур та релігійно-сакральному відродженні.

Саме завдяки цим соціальним, етнічним, технологічним та ідеологічним чинникам на теренах дніпро-донського водозбору за ранньобронзової доби побутували дніпро-азовська, донецька та осколо-донецька катакомбні культури. У середніх водозборах Осколу на хронологічному відтинку ранньої бронзи побутували дві останні археологічні культури. На часовій шкалі першу позицію посідали старожитності донецького типу (20—18 ст. до н. е.). Зазначена локальна катакомбна культура, окрім плинну р. Оскіл, займала течії р. Сіверський-Донець та нижнього Дону. Матеріальне тло донецьких катакомбних старожитностей вирізняється специфічними особливостями некрополів та поховального обряду, для котрих притаманне: центральна позиція могил у курганному насипу, специфічна конструкція катакомб, потужна органічна підсипка дна ями, широтна орієнтація небіжчиків, їх зібгана поза, на правому боці. Яскравий вигляд також мав ліплений керамічний комплекс, до складу якого входять горщики ріпоподібних обрисів, курильниці, посудини з різними пропорціями горлової частини. У похованнях донецького типу зафіксовано широкий асортимент металевих прикрас (диско- та кільцеподібні медальйони, скроневі підвіски, намистини біконічних та циліндричних форм), також спостерігається велика кількість металевої та кам'яної зброї. Саме подібний специфічний набір супровідного поховального інвентарю та катакомбних споруд засвідчує привнесені ззовні етнокультурні корені донецької катакомбної культури. На теренах сучасного Куп'янського р-ну описаний тип катакомбних старожитностей виразно репрезентує один із курганів з могильника в с. Колісниківка, обстежений А. Кригановим.

Наступна група старожитностей катакомбної культурно-історичної спільноти у водозборі середнього Осколу представлена курганными похованнями та поселеннями осколо-донецького типу (18 — поч. 17 ст. до н. е.). Територія поширення зазначених пам'яток у порівнянні з попередніми старожитностями не зазнала суттєвих змін, відбулася лише щільна колонізація правих приток р. Сіверський-Донець. На відміну від стабільних обрисів культурного ареалу, в галузі поховальної обрядності сталися разючі зміни, які проявились у периферійному розташуванні переважно впускних поховань навколо країв курганного насипу, катакомбні конструкції могил доповнювалися доволі складними дерев'яними конструкціями, кістяки небіжчиків орієнтовані черепами у західному напрямку, поза покійників зібгана, на правому боці. Ліплений керамічний набір теж зазнав еволюційних трансформацій з появою рельєфних типів орнаментативної поверхні посудин

у формі пружків, які створюють гофрований ефект. Одночасно з новими декоративними керамічними новаціями у побут увійшли нові типи бронзової зброї та прикрас. Подібне урізноманітнення всіх галузей матеріальної культури осколо-донецьких старожитностей пояснювалося синхронними еволюційними змінами у межах усього культурного ареалу катакомбної спільноти, тому така культурна тяглість, на думку більшості археологів, доводить етногенетичне походження осколо-донецької культури з донецьких старожитностей. Господарство катакомбних племен Приоскілля базувалося на пастушому скотарстві, на заключних етапах якого відбувся перехід до примітивних форм рільництва.

Старожитності хронологічного схилу від середньої до пізньобронзової доби виявляють пам'ятки зрубної культури. Названий тип старожитностей на теренах дніпро-волзького межиріччя утворив єдину культурно-історичну спільноту. Матеріальну культуру старожитностей раннього етапу зрубної культури (серед. 16—15 ст. до н. е.) на території Куп'янського р-ну репрезентують курганні поховання у Куп'янську, Воронцівці, Новоосиновому, а також доповнюють результати розвідок поселень біля кол. радгоспу Вишневий Сад та с. Колісниківка. Поховальна обрядовість населення ранньозрубної культури у середніх водозборах р. Оскіл характеризується превалюванням зібганих поховань на лівому боці з гострим кутом зігнутості нижніх кінцівок, голови небіжчиків орієнтовані у східному секторі горизонту. Провідним типом поховальної споруди стають ґрунтові зруби та дерев'яні ящики. У керамічному комплексі домінують гострореберні форми ліпного посуду, декорованого втиснутим орнаментом у вигляді ромбів, меандрів та їх комбінацій.

Пам'ятки заключного етапу зрубної культури (14—12 ст. до н. е.) у сучасних адміністративних межах Куп'янщини представлені курганными похованнями у Куп'янську, Сеньковому та низкою поселень у Ківшарівці, Хоминому, Пристині, кол. с. Животівка. Поховальна обрядовість пізньозрубних племен набула якісно нових ознак. Відходить у минуле звичай спорудження нових курганів, поховання померлих здійснювалися у попередньо зведені кургани, поступово на зміну зрубів та дерев'яних ящиків прийшли ґрунтові могили. З'явився новий тип орієнтації небіжчиків у північному секторі горизонту, поза кістяків залишилася незмінною, але збільшився ступінь зібганості кістяків. У всіх галузях матеріальної культури пізньозрубних племен відбулися кардинальні зміни. Для керамічного набору — це зменшення гострореберних форм та поступовий перехід до посудин банкоподібних обрисів, також змінилося декорування кераміки, бо на зміну втиснутих та штампованих орнаментів прийшли рельєфні та прокреслені прийоми. Розширився асортимент знарядь праці, зброї та прикрас жіночого вбрання, що можна пояснити розвитком місцевої бронзоліварної справи, сировинна база якої спиралась на привозну мідну продукцію із Донецького рудного басейну. Доказовим прикладом

існування місцевих бронзолivarних майстерень у водозборі р. Оскіл можна вважати фрагмент двоскладової ливарної форми з негативами долотовидного знаряддя та жіночих прикрас, який походить із культурному шару Сенькового.

Загалом населення зрубної культури на початкових етапах вело напівкочовий спосіб життя, про що свідчить мала кількість довготривалих поселень. До осілого способу господарювання, що базувався на примітивних формах рільництва та відгінному скотарстві, представники зрубної історико-культурної спільноти переходять на фінальному етапі розвитку. Розкопки зрубних поселень водозборів р. Сіверський-Донець виявили знаряддя обробки ґрунту (кістяні і рогові мотики), збору й переробки врожаю (кремeneві та бронзові серпи, кам'яні зернотерки).

Пізньобронзова доба на території сучасної Куп'янщини спорадично репрезентована поселенням бондарихинської культури (12—8 ст. до н. е.) біля кол. с. Животівка. Культура займає порівняно великі території лісостепоного межиріччя Дніпра, Сіверського Дінця та верхнього водозбору Дону. Господарче підґрунтя примітивної економіки цієї групи населення базувалося на мотичному землеробстві та пастушому скотарстві (в основному, свині і велика рогата худоба). Полювання і рибальство були допоміжними галузями. Бронзолivarна справа була розвинута недостатньо, що пояснюється малою кількістю виробів із кольорових металів. Зрідка фіксуються поодинокі артефакти у вигляді залізних побутових виробів (ножі та швайки), які засвідчують про початок зародження етапу чорної металургії. Характерною рисою бондарихинської ліпленої кераміки був орнамент із вдавленнями трикутною тріскою і паличкою, а також защепа у вигляді «бантика».

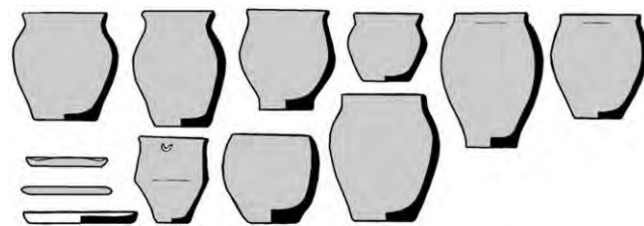
Епоха ранньої залізної доби в Куп'янському р-ні не представлена відкладеннями скіфського періоду, а сарматські пам'ятки репрезентовані курганням похованням біля с. Воронцівка. Невеликий обсяг польових робіт із відкриття, вивчення та культурної атрибуції старожитностей ранньозалізної доби не дають повної картини про цей етап прадавньої історії сучасної Куп'янщини.

Подібний культурний хіатус спостерігається також протягом пізньоримської доби, однак про існування старожитностей київської культури (3—5 ст.) побічно можуть свідчити знахідки римських монет на Куп'янщині, у т. ч. монета імператора Нерви (96—98).

Аналог срібної монети (денарій) імператора Нерви Траяна.

У період раннього середньовіччя територія р-ну входила у межі ареалу пеньківських старожитностей (2-га пол. 5—7 ст.). На території сучасної Куп'янщини пам'ятки представлені 2 поселеннями біля с. Сенькове. Однак у басейні р. Сіверський Донець їх відомо вже бл. 7 десятків. Носіїв цієї культури науковці зв'язують зі слов'янськими племенами антів, деякі сучасні дослідники виводять від неї витoki українського етносу. За літописними повідомленнями ранньовізантійських авторів Прокопія Кесарійського (500—62) і Йордана Готського (6 ст.), племена пеньківської культури займали пограничні території степу і лісостепу на півдні Східної Європи від р. Оскіл до р. Дунай та брали активну участь у військових походах 5—6 ст. на території нижнього Дунаю. Матеріальна культура, традиції поховального обряду, домобудівництва і керамічного виробництва виводять початок пеньківської культури із київських старожитностей лісової та лісостепоної смуг верхнього Подніпров'я та Дніпровського Лівобережжя. На заключних етапах побутування пеньківської культури (6—7 ст.) її носії вступають у тісні контакти з тюркськими племенами, залишками іранського та давньгерманського населення. На його змішаний поліетнічний склад указують знахідки юртоподібних споруд на пеньківських поселеннях, нижньодунайські зразки ювелірних прикрас, гончарний посуд, виготовлений кочівниками.

Типова кераміка пеньківської культури.

Пеньківські племена були осілим народом, який займався орним рільництвом і приселищним скотарством. Ковальське та ливарне ремесло забезпечувало общини знаряддями праці та прикрасами. Торговельні контакти із високорозвиненими південними регіонами були зведені до мінімуму. На території Куп'янського повіту в 1888 знайдено деякі монети 6—7 ст., серед яких золоті монети із зображенням Константа II (1 пол. 7 ст.) і Костянтина IV (667—85), які потрапили у водозбори Осколу не через торговельні зв'язки пеньківців, а тільки завдяки військовій активності місцевих тюркських кочівників в епоху Великого переселення народів.

Аналог золотой монети (солід) із зображенням імператора Костянтина IV Погоната.

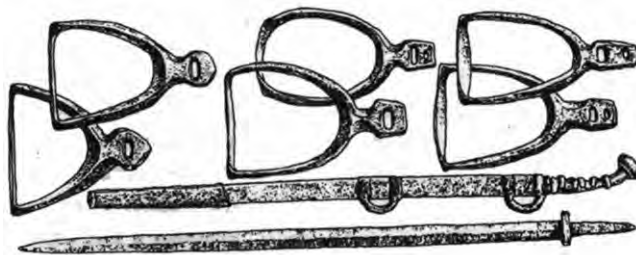
Салтівську (салтово-маяцьку) археологічну культуру (8 — поч. 10 ст.) репрезентує низка поселень біля сіл Вишнівка, Голубівка, Грушівка, Пристін, Хомине, кол. с. Животівка. Матеріали мають маловиразну зовнішність у вигляді сильно фрагментованих уламків гончарного та ліпленого салтівського посуду, що неоднозначно вказує на сезонно-кочовий характер життєдіяльності населення.

Кераміка салтівської культури.

Прикраси салтівської культури.

Зброя салтівської культури.

Уже понад століття серед археологів побутує думка про матеріальне зіставлення салтівської культури із Хазарським каганатом або ранньофеодальною державою півдня Східної Європи — Хазарією. Під владою хазарської родоплемінної верхівки з роду Ашина за допомогою грубої військової сили та тонкої дипломатії створено державу, до якої входили осілі, кочові і напівкочові народи від Північного Кавказу (на півдні) до лісостепової території басейну річок Сіверський Донець і Оскіл (на півночі), від нижнього Поволжя (на сході) до низов'їв р. Дніпро (на заході).

Землі вздовж р. Оскіл та середньої течії Сіверського Дінця входили в зону проживання переважно кочових болгарських племен. У культурному відношенні ці регіони виділяються на тлі інших територій Хазарії абсолютною відсутністю поселенських агломерацій із розвиненими ремісничими центрами та маловиразністю матеріальної культури. Такий дещо примітивний економічний та соціальний стан розвитку болгарських племен засвідчив їх підпорядковане політичне становище у складі держави.

Потужна за середньовічними мірками економіка Хазарського каганату спиралася на ведення високорозвиненого плужного рільництва, виноградарства, багатогалузевого тваринництва, окремого соціального статусу набуло професійне товарне ремесло з обробки заліза, гончарної та косторізної продукції. Євразійські торгові зв'язки Хазарії були досить розвиненими: від Китаю по Великому Шовковому шляху на сході, до Скандинавії на півночі та визнаних середньовічних торгових центрів Близького Сходу. Тісні близькосхідні контакти болгарської Хазарії ілюструють численні знахідки куфічних дирхемів: у Куп'янську (Багдад, 779) і біля кол. с. Чепуркове (тепер на землях Нечволодівської сільради) (Джанібек, 786).

За доби половецького панування (серед. 11 — 1-ша пол. 13 ст.) територія Приоскілля політично та економічно входила до складу донецької орди, племінний та адміністративний центри якої розташовувалися в середній течії р. Сіверський Донець. Наявність потужної та мобільної кінноти у половців зумовлювало їх провідну участь у політичному житті Переяславського, Київського та Чернігівського князівств Київської Русі, особливо в період феодальних розбратів.

Існування певних торговельних зв'язків місцевих половців із візантійськими центрами на чорноморському узбережжі засвідчують рідкісні

екземпляри візантійського монетного скарбу. На межі 19—20 ст. на території м. Куп'янська, на лівому березі р. Оскіл, випадково знайдені мідна візантійська монета імператора Михайла VII Дуки (1071—78) та монетоподібний виріб — наслідування або підробка візантійської монети.

Аналог срібної монети
із зображенням
Михайла VII Дуки.

У післямонгольський час, з 13 ст., територія району була підпорядкована Золотій Орді, а після 15 ст. увійшла до сфери політичного впливу Кримського ханства. Саме з того часу ці терени знелюдніли і отримали у середньовічних джерелах промовисту назву — «Дике поле». Нумізматичні знахідки цієї доби на Куп'янщині представлені випадковими збірками монет: срібним дирхемом (1387), а також золотоординськими монетами, знайденими у 19 ст. на берегах р. Куп'янка і біля с. Сенькове — по одній монеті; а також декількома монетами біля кол. с. Чепуркове.

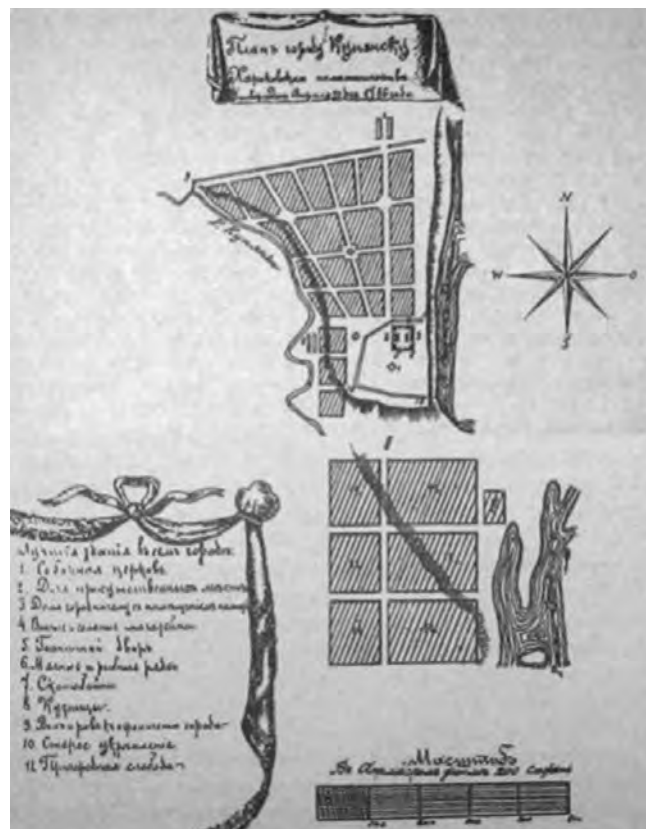
Археологічними слідами давньоукраїнської колонізації Приоскілля є два майдани біля с. Петропавлівка, які утворились внаслідок видобутку та варіння селітри з органічних решток із насипів курганів минулих епох. Саме таким способом українські переселенці-черкаси у 17—18 ст. отримували природні азотні сполуки, з яких надалі виготовляли димний порох, вкрай необхідний у той неспокійний період для гарматної та стрілецької зброї. Грошовий обіг та платоспроможність українських козаків засвідчує знайдений у с. Пристін скарб, який складався із монет польського короля Сигізмунда III (1587—1632).

У 14 ст. українські землі були розділені між Великим Князівством Литовським та Золотою Ордою. Згідно з картографічними матеріалами та джерелами загальний кордон між цими державами проходив через територію сучасної Харківської області. Територія, яка належала татарському темнику Єголдаю (Яголдаю), мала назву «Єголдаєва (Яголдаєва) тьма» і розташовувалася у верхів'ях річок Сіверський-Донець, Псьол та Оскіл. У 1398 хан Тохтамиш вручив литовському князю Вітовту I ярлик на володіння землями Лівобережжя України, фактично відмовившись від цих земель.

Але саме українська колонізація території району розпочалася в період Визвольної війни Богдана Хмельницького і була пов'язана з еміграцією українського населення Правобережжя і Подніпров'я, зокрема після Білоцерківської угоди (1651). Тоді були засновані слобідські поселення Гусинка, Куп'янка/Куп'янськ, Сенькове, Піщане, Пристін. Події Руїни викликали нову хвилю колонізації, головним чином з Правобережної України в 1670—80 («згін» 1680). Подальша хвиля колонізації була

пов'язана з ліквідацією «Паліївщини» у 1711—14. Остання більша колонізаційна хвиля припадає на 1720—30 у зв'язку з відновленням польсько-шляхетського панування на Правобережжі, поразкою гайдамацького руху 1734, а також із посиленням старшинського визиску козацько-селянської людності на Гетьманщині. Саме у 18 ст. засновано села Іванівка, Курилівка, Нечволодівка, Смородьківка. Села Лісна Стінка, Петрівка засновані вже у 19 ст.

Одночасно відбувалася російська колонізація з півночі. Сучасна територія району стала частиною Слобідської України і увійшла до складу Харківського, а потім Ізюмського козачого полку. З 1765 — у складі Ізюмського комісарства, з 1780 — Куп'янського повіту Воронежської, 1797 — Слобідсько-Української (1835 — Харківської) губернії.

План м. Куп'янська 1786.

Традиційна дата заснування міста Куп'янська — 1665. Вважається, що перше поселення на території майбутнього міста стало відоме з 1665 — козацька слобода під назвою Купенка або Купчинка у складі Харківського полку. Приблизно в той самий час тут була збудована дерев'яна Покровська церква. Відомості про час заснування слободи містяться в «Екстракті про слобідські полки» (1734). Але за ін. припущеннями час заснування міста — 1675, а ім'я його засновника — Іван Трофимов (за документом «Столбцы Белгородского стола»). В грамоті боярина і Белгородського воєводи князя Григорія Григоровича Ромодановського дано дозвіл черкасу Івану Трофимову в 7184 (1675 за новим літочисленням) призвати черкас з малоросійських міст і оселитися по річці Оскіл на Осинівському

перелазі. Але Іван Трофимов поселився не на небезпечному Осинівському перелазі, відомому татарам, а північніше, на гирлі річки Куп'янка, де і зараз розташоване це місто. Поселилися з Іваном Трофимовим «8 семей черкас, детей у них и братья б». Саме вони і були найпершими куп'янчанами.

Куп'янка розвивалася як форпост для захисту південних кордонів Росії від татарських набігів. Наприкін. 17 ст. тут існувала вже добре укріплена фортеця з 7-ма бастіонами. З 1685 (і до 1765) — сотенне містечко Ізюмського полку. 1705 було збудовано дерев'яну Миколаївську церкву. Основну частину населення складали військові. Головним заняттям жителів Куп'янська було землеробство. Частина з них займалася торгівлею і народними промислами. Місто, в якому було три ярмарки, мало щорічно 3500 срібних карбованців доходу. На російський ринок з Куп'янська поставлялися борошно, зерно, олія, макуха, вироби з лози.

Місто Куп'янськ має багату історію, насичену яскравими подіями, що знайшло відображення у пам'ятках різних епох.

На території сучасного Куп'янська лише 3 будівлі, що мають статус пам'яток архітектури: «Миколаївська церква» на вул. Центральній, 3, «Духовне училище» по вул. 1 Травня, 2 та «Актовий зал, церква, учбові приміщення» по пров. Духовному, 2. Втім, у місті, якому вже понад 350 років, є достатня кількість історичних об'єктів, що зберегли свій виразний архітектурний вигляд. Це споруди різного призначення, які формують історичне середовище центральної частини міста та дозволяють отримати цілісне уявлення про планувальну систему та розвиток архітектури Куп'янська 19 — поч. 20 ст. При цьому не менш цікавими є і втрачені об'єкти, опис яких зберігається в історичних документах і світлинах.

План повітового м. Куп'янська 1909.

За історичними даними у стародавньому Куп'янську, який засновувався як військова слобода, спочатку побудовано на правому березі р. Осколу, на узвишші, невеликий острог, що мав лише одні в'їзні ворота. За кілька років це вже була фортеця з сімома сторожовими баштами. Як свідчать історичні плани, надалі розбудова слободи розвивалася у північному напрямку.

На поч. 1800-х років у місті з'явилися кам'яні споруди. У звіті за 1871 старшого радника Харківського губернського правління значиться: «...місто Куп'янськ, хоч одне з невеликих повітових міст губернії, але виглядає гарно і в цьому відношенні стоїть навіть вище усіх повітових міст, окрім м. Суми».

Базарна площа з Миколаївською церквою поч. 20 ст.

Центром міста, який склався історично, є Миколаївська (або Базарна) площа ще з років існування укріплень Куп'янки, яка була заснована на самому високому пагорбі цієї місцевості, на березі річки Оскіл. У 1786 в районі старих укріплень розташовувались: соборна церква, будинки городского та поліції, будинки присутствених місць (городничє правління, повітовий і нижній земський суди, казначейство, цейхгауз, духовне правління), винні, соляні, хлібні магазини. Центральною вважалася вулиця Городова, на поч. 20 ст. — Дворянська, потім Леніна, нині — просп. Конституції.

Покровський собор поч. 20 ст.

Перший соборний храм (дерев'яний) у Куп'янську був побудований приблизно у 1662 на честь Покрова Пресвятої Богородиці й існував до 1802. У 1822 закінчилося будівництво трипрестольного кам'яного храму за планом Чугуївського собору. Для будівництва були залучені кошти городян і запрошені майстри живопису. З Покровського собору м. Куп'янська на 12 археологічному з'їзді (1902) демонструвалась рідкісна ікона «Плоди страждань Христових» (17 ст.), на якій зображено шестираменний хрест із розп'ятим Христом, що тримав розірвані сувої з написами. Відомий на Слобожанщині сюжет, в якому верхній кінець хреста вінчався квіткою, з якої виходила піднята вгору рука, що відмикала ключем двері раю. Кінці

хреста прикрашають розкриті червоні квіти, тому іконографію інколи називають «Розквітле дерево». На відміну від картини Сомера 15 ст. (з кол. Празького художнього музею), де з лівого кінця хреста спускається вниз рука і благословляє вінком жінку, що уособлює церкву, на слобожанській іконі рука благословляє намальований нижче п'ятикупольний храм, у якому стоять між колонами 4 євангелісти. За твердженням середньовічних західних авторів, хрест, на якому було розп'ято Христа, було зроблено з Дерева Пізнання з Райського саду, яке розквітло в час Розп'яття. Цей сюжет своїм корінням сягає поєднання візантійської іконографії та західноєвропейського мистецтва. Саме це поєднання сюжетів Нерукотворного Спасу та Розп'яття дає нам змогу віднести цю іконографію до західних взірців, позаяк православні художники ніколи не ставили образ Спасу в одній композиції поряд із зняттям страждань.

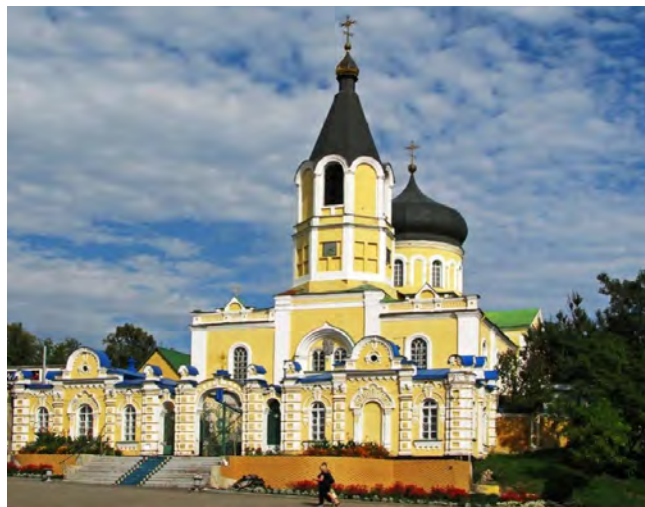

Ікона «Плоди страждань Христових», 17 ст., соборна церква м. Куп'янська.

Собор був розташований на вул. Белгородській (нині — 1 Травня). Разом із ним зводилися й інші будівлі, які входили до його комплексу: духовне училище, будинки настоятеля, священника, трапезна, службові будинки різного призначення. Покровський собор проіснував майже 100 років. Був зруйнований на поч. 30-х рр 20 ст. Більшість будівель комплексу збережена, на даний час має високий рівень збереженості, формує історичне середовище центральної частини міста.

Миколаївський храм (первісно дерев'яний) був побудований у 1705, кам'яний — у 1852 на

пожертви парафіян та поміщика Ананьїна. Дотепер церква своїм неповторним архітектурним виглядом прикрашає не тільки центр, а й усе місто, домінуючи в оточуючій забудові.

Миколаївська церква, 2017.

У 1-й пол. 19 ст. на все місто було всього 3 цегляні будинки: 2 церкви та тюрма. За даними 1732 в місті при церквах діяли 2 школи.

1783 побудовано спеціальне приміщення для пожежної команди. У місті виникає повітове (1807) та парафіяльне училища (1811). 1807 відкрито Куп'янське просвітницьке училище. 1872 на базі жіночого відділення цього закладу відкрито міністерську жіночу гімназію. В тому ж році в місті з'явилася пошта. 1885 засновано на кошт земства Олександрівське ремісниче училище, де готували кваліфікованих робітників для промислових підприємств.

У період розпаду феодально-кріпосної системи Куп'янськ розвивався значно повільніше, ніж ін. міста Харківської губернії. Реформи 60—70-х рр. 19 ст. відкрили шлях до швидкого розвитку промисловості, зростання числа освітніх та культурних закладів.

Перед Першою світовою війною 1914—18 у м. Куп'янську існувала приватна чоловіча гімназія, де навчалися діти дворян, духовенства, купців, багатих міщан. У 1911 працювали міська бібліотека, земська бібліотека та приватний кінотеатр.

Ще у 19 ст. центральні вулиці Куп'янська — Дворянська та Белгородська (тепер просп. Конституції та 1 Травня) були мощені цеглою і освітлені ліхтарями. Починалися вони від Базарної (Миколаївської) площі. На ній розміщувалися будинки заможних купців, телеграф, будівля банку, 2 крупних магазини, які були побудовані на паях: будинок Климента (1900) та Жестовського. Напроти знаходилися трактир і готель з номерами Потапова та торговий дім Конюхова.

Не всі будівлі, пов'язані з тими чи ін. подіями, різних архітектурних напрямів збереглися. Авторство архітектурних проєктів не встановлено. Будівлі, що залишилися, зведені у стилях класицизму, неокласицизму, модерну. Найчастіше зустрічається

т. зв. «цегляний» стиль та його елементи. В оздобленні фасадів, зведених із високоякісної червоної цегли, автори використовували елементи давньоруського, церковного зодчества, іноді — стилю бароко, неоренесансу.

Разом зі збереженими будівлями комплексу втраченого Покровського собору, споруди центральної частини міста є пам'ятками містобудування та історії, які демонструють первісне планування міста.

На території Куп'янського району лише чотири будівлі, що мають статус пам'яток архітектури. Це 3 церкви: Іоанна Богослова (дерев'яна) у с. Курилівка, Петропавлівська у с. Петропавлівка, Успіння Пресвятої Богородиці у с. Сенькове та 1 пам'ятка архітектури та історії — Садібний будинок Тихоцьких у с. Синиха.

Єдиним представником дерев'яного культового зодчества у східному регіоні Харківської області є перенесена з м. Куп'янська церква Іоанна Богослова у с. Курилівка (кін. 17 ст.), в образі якої втілені народні традиції дерев'яної архітектури. Це знайшло своє продовження і в мурованому будівництві у Куп'янському повіті. На межі 17—18 ст. внаслідок об'єктивних економічних умов майже єдиним прикладом кам'яного будівництва в Україні були церкви, що було типовим і для Куп'янського повіту. Решта споруд продовжували будувати з деревини. Саме тому культова архітектура мала стати «носієм» національних форм. Але з поч. 18 ст. широкого розмаху набуває будівництво нових культових споруд у формах російської архітектури з характерними атрибутами: цибулеподібні бані, кокошники, лиштва тощо. Більшість церков по Україні будуються за шаблонними проектами архітекторів Москви, Санкт-Петербурга, Києва, Харкова. Використання форм давньоруського стилю широко застосовувалося у сільській місцевості, що знайшло своє відображення і в архітектурному вирішенні церковних споруд Куп'янського району.

Безповоротної шкоди архітектурній спадщині та церковному будівництву регіону завдали роки комуністичного правління. Характерним прикладом «атеїстичного» використання у 1930-х рр. є розташування у церкві Успіння Пресвятої Богородиці с. Сенькове машинно-тракторної станції. Під час Другої світової війни 1939—45 і цей храм, як і Петропавлівський, також зазнали великих руйнувань.

У повоєнні роки старовинні споруди також відчували на собі безвідповідальність господарювання. Прикладом цього є технічний стан кол. садібного будинку Тихоцьких у с. Синиха.

Але, в цілому, ці споруди вистояли і, незважаючи на всі події протягом такого тривалого часу, є без винятку нашою культурною спадщиною.

Після утворення Російської імперії нова адміністрація розпочала пошуки нових методів зміни (реформування) вільних полків у підлеглі. Ще в серед. 17 ст. слобідські полки були підпорядковані Розрядному приказу, а з 1688 — Великоросійському відділу Посольського приказу. У 1718 Слобожанщина була розділена: Ахтирський і Харківський полк були підпорядковані київському, а Ізюмський і

Острогозький — воронезькому військовим губернаторам. З 1726 козацькі полки Слобожанщини були передані у відання Військовій колегії, і в кожному полку створювалася регулярна рота.

Царювання Анни І характеризується податковим гнітом, заборонаю на заселення і обробку резервних земель, непосильними трудовими повинностями. Указом від 12 берез. 1732 козацькі полки перетворені в армійські, полковники названі прем'єр-майорами, ліквідовано право заїмки, впроваджений подушний податок, заборонений вільний вихід із Слобідської України. Але після палацового перевороту в Петербурзі нова імператриця Єлизавета Петрівна в 1743 скасувала указ 1732, столицю Слобожанського війська перенесла у Харків і відновила автономію Слобожанщини, проте зобов'язала утримувати там 4 армійські полки. У 1749 козакам, які служать, було заборонено не лише виїжджати зі Слобожанщини, але і залишати свої полки.

Кінцем «вільної» Слобожанщини можна вважати маніфест Катерини ІІ від 28 лип. 1765. Козаки втратили привілеї (окрім привілеїв винокуріння, солевидобутку і особистої свободи) і стали т. зв. «військовими обивателями», зобов'язаними платити подушний податок. При цьому козацькій старшині був наданий вибір: або піти у відставку, або вступити в регулярні полки. У другому варіанті козацькі чини мінялися на армійські. Усі козаки, які особливо відзначилися у битвах, отримували такі звання: полковники — армійського полковника, обозні — прем'єр-майора, судді — секунд-майора, осавули, хорунжі і сотники — поручителя. Старшини без бойового досвіду отримували звання чином нижче. Цим же маніфестом були реорганізовані усі слобідські полки. На їх основі створено регулярні Харківський уланський і Сумський, Острогозький, Ахтирський і Ізюмський гусарські полки. Багато козаків залишилися служити, і майже усі полки відзначилися у багатьох війнах Російської імперії.

Слобожанщину перетворено в Слобідсько-Українську губернію з адміністративним центром у Харкові.

У листоп. 1765 в слобідці Куп'янська стався випадок, описаний пізніше Г. Квіткою-Оснот'яненком. Колишній солдат-гвардієць Петро Чернишов оголосив себе «імператором», що викликало чималі хвилювання. Про цю подію був виданий особливий указ імператриці Катерини.

У 1779 Куп'янську був наданий статус повітового міста.

1780 Слобідсько-Українська губернія була скасована і, за винятком Острогозького повіту, разом з ін. територіями увійшла до складу Харківського намісництва. 1796, після скасування намісництва, знов була створена Слобідсько-Українська губернія, до якої приєднали також Куп'янський повіт Воронезької губернії. При кожній реорганізації постійно змінювався внутрішній адміністративно-територіальний поділ Слобожанщини.

Історичний слід у 18 ст. на Куп'янщині залишив філософ Г. Сковорода — він кілька разів відвідував у с. Гусинка братів Сошальських. Саме тут у 1787 написав притчу «Убогий жайворонок». Улюбленим

місцем його перебування була пасіка біля села в оточенні лісу на терасі, створеній на очищеному від дерев схилі. За переказами, саме в цьому селі знайшов Г. Сковороду гонець князя Потьомкіна, щоб від імені імператриці Катерини II передати йому запрошення служити їй при дворі. Тепер у сільській школі організовано кімнату-музей, присвячену пам'яті філософа, на стіні будинку місцевого клубу розташовується меморіальна дошка.

1807 було відкрито Куп'янське освітнє училище на базі жіночого відділення. 1819 відкрито Куп'янське духовне училище.

Вул. Белгородська (тепер 1 Травня) з Духовним училищем на поч. 20 ст.

1835 Слобідсько-Українська губернія була знову скасована. На її місці створюється Харківська губернія, яка складалася з 11 повітів: Харківського, Богодухівського, Сумського, Валківського, Старобільського, Вовчанського, Охтирського, Зміївського, Ізюмського, Куп'янського, Лебединського. У Харківській губернії бл. 60 % земель перебувало в поміщицькій, державній і монастирській власності, 36 % селянських господарств були безземельними.

Після відміни кріпацтва (селянської реформи 1861) швидкими темпами розвивалися ринкові відносини. У кін. 19 ст. Слобожанщина по виробництву промислової продукції займала одне з провідних місць у південній Росії. У 1871 в Куп'янську діяли олійний, сально-свічний і три цегельні заводи.

1886 було відкрито Куп'янське Олександрівське ремісничє училище.

1893 чисельність населення Куп'янська складала 3450 чоловік, тут було 815 будинків (796 дерев'яних і 19 кам'яних), діяли ремісничє та духовне училища, жіноча прогімназія і 52 торговельні лавки.

1895 поблизу Куп'янська пройшла залізнична лінія Балашов-Куп'янськ-Харків, Харків-Лисичанськ (Катеринінська залізниця). Надалі Куп'янськ став залізничним вузлом.

У 2-й пол. 19 ст. в Росії виник опозиційний суспільно-політичний рух — народництво, який об'єднувався світоглядною загальнодемократичною спрямованістю і поділяв етичні, соціальні та політичні ідеали селянського демократизму.

У Куп'янську певний час проживали і тут же й поховані революціонери-народники Віктор Тихоцький та Порфирій Войнаральський. Могили народників розташовані на території меморіального комплексу у Куп'янську. П. Войнаральський після «процесу 193-х» у 1879—80 відбував ув'язнення в Новоборисоглівській в'язниці Харківської губернії. Коли його везли Зміївським шляхом, група

народників на чолі з Софією Перовською зробила спробу звільнити в'язня, але вона закінчилася невдачею. 17 років перебував на засланні в Якутії, звідки повернувся в 1897. Трохи пожив у маєтку Сарандінакі в хут. Благодатний, переїхав до Куп'янська, де і помер у 1898.

Будинок, в якому народився і проживав революціонер-народник В. Тихоцький побуд. у 1830 у с. Синиха. Він займався фінансуванням друкарні гуртка, де друкувалися нелегальні видання «Народної волі». Був звинувачений по справі організації втечі М. Чернишевського, який перебував у сибірській в'язниці. Звільнившись з-під арешту, Тихоцький повернувся на Харківщину.

З Куп'янськом пов'язані життя і діяльність Марка Лукича Кропивницького, який багато часу віддавав роботі з напівпрофесійним театральним колективом, створеним у Куп'янську.

1898 у Куп'янську розпочинав свою літературну діяльність вчитель місцевого училища Сергій Сергєєв, а згодом відомий радянський письменник С. Сергєєв-Ценський. Його опис тодішнього Куп'янська тепер становить певний історичний інтерес. У Куп'янську він написав 3 оповідання: «Дзвіночок», «Конспект історії», «Забув», а також вірші у прозі «Щастя», «Лампада життя».

Населення Куп'янська та всього району брало активну участь у подіях революцій 1905—07. Під впливом подій у губернському центрі в Куп'янську була проведена антиурядова демонстрація. Навесні і влітку йшло наростання революційних настроїв.

Восени 1905 революційний рух продовжував наростати. Все це впливало на становище в губернії, найбільшу активність проявляли робітники та представники інтелігенції. Заспокоєнню суспільства мав сприяти царський маніфест, опублікований 17 жовт. 1905, але революційні виступи продовжувалися. Гостру боротьбу також вели залізничники Куп'янська. Активну участь у революційних виступах брали працівники місцевого депо. 10 жовт. 1905 на станції Куп'янськ призупинився рух потягів, припинив роботу залізничний телеграф. Робітники провели мітинг, на якому були присутніми близько 600 чоловік. До цього часу у Куп'янську-Вузловому зберігся станційний будинок, у якому працював страйковий комітет у 1905.

12 груд. відбувся озброєний виступ робітників Харкова. Після його поразки багато повстанців виїхало з міста на губернські вузлові станції, у т. ч. Куп'янська, щоб спільно з місцевими робітниками продовжувати боротьбу. Революціонери захопили залізничну станцію. Тільки 21 груд. виступ був ліквідований силами одного з полків харківського гарнізону. У подальшому революційні виступи продовжувалися. У квіт. 1907 в с. Сенькове відбувся виступ селян проти місцевих багатіїв, які заснували у слободі повітове відділення чорносотенної організації «Союз русского народа». Під час молебну, який проводили на сільському майдані чорносотенці на честь заснування організації, бл. 200 селян із Сенькового та сусідніх сіл розігнали це збіговисько, розгромили приміщення і квартиру станового пристава. Викликану поліцію селяни

прогнали. Тоді із Куп'янська прибули війська, які придушили цей виступ. У Сеньковому і навколишніх селах проведено арешти, багатьох селян після суду етапували в Сибір на заслання.

Населення Куп'янська та всього району брало участь у виборах в Першу Державну Думу. Не завжди це проходило мирно. 14 лип. 1906 на станції Куп'янськ заарештовано селянина Севастьянова за те, що намагався провезти в Санкт-Петербург наказ селян Покровської сільської громади своїм депутатам у Державній Думі.

Серед подій у культурницькому житті треба відмітити вихід у 1907 книжки Петра Іванова «Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии», що визнана одним із кращих «народних щоденників» і вважається справжньою енциклопедією народного побуту слобожан 19 ст.

У серп. 1914 Російська імперія вступила в Першу світову війну. Після перших перемог почався довгий період військових невдач, що супроводжувалося великими втратами на фронті та погіршенням рівня життя в тилу. У суспільстві зростало незадоволення, пожвавився страйковий рух. 1915 на Харківщині відбулося 25 страйків з 15 тис. учасників. Висувалися не лише економічні, а й політичні вимоги. У Куп'янську, як і раніше, найбільш політично активними були робітники залізниці. У 1916 — на поч. 1917 особливо активізувалося стихійне народне незадоволення війною і погіршенням життя.

На поч. 1917 відбулась Лютнева революція, що докорінним чином змінила життя Куп'янська та всього повіту. Були створені нові органи влади, широкі маси населення притяглися до активної участі в політичному житті. У берез. 1917 в Куп'янську утворилася повітова Рада робітничих і солдатських депутатів, а в квіт. — повітова Рада селянських депутатів. 1 трав. 1917 в місті відбулася першотравнева демонстрація, в якій брали участь сотні мешканців, у т. ч. робітники залізничного вузла, селяни із сусідніх сіл та солдати Куп'янського гарнізону.

Розгорнули свою діяльність політичні партії. Уперше для всіх політичних партій і організацій з'явилася можливість відкрито, без будь-яких перешкод вести свою роботу. Найбільший вплив у губернському і повітових громадських комітетах, у всіх владних структурах мали кадети. Вони, по суті, були урядовою партією, і фактично визначали політику Тимчасового уряду. Активно діяли представники лівих партій, у тому числі есери, соціал-демократи (меншовики) та більшовики. Одночасно почали діяти українські політичні партії. Вони були переважно нечисленними і маловпливовими в масах, зокрема серед робітників. Наймасовішою серед українських партій була Українська партія соціалістів-революціонерів, яка мала особливий вплив на середовище солдатів-українців.

Почали діяти українські культурні організації. В газеті «Рідне слово» від 13(26) трав. 1917 була надрукована інформація про заснування в Куп'янську товариства «Просвіта».

Мирний хід революції тривав недовго. Тимчасовий уряд поступово втрачав контроль над

державою, швидко погіршувалася економічна ситуація, продовжувалася війна. Маси почали висловлювати недовір'я такому уряду. Солдати 31-го піхотного полку, розквартированого в Куп'янську, 20 жовт. 1917 ухвалили резолюцію, в якій вимагали від Тимчасового уряду передачі влади Радам робітничих і солдатських депутатів та укладення демократичного миру.

Законним представником України та українського народу стала Центральна Рада. Згідно з Третім Універсалом (7(20) листоп. 1917) була створена суверенна УНР, до складу якої увійшла Харківська губернія. Розпочалася боротьба за утвердження української державності. Військовою опорою Ради став 3-й Запорізький український полк, що стояв у Куп'янську. Офіцери полку вели пропаганду серед солдатів та населення, вели боротьбу з підіривними більшовицькими елементами, які мали підтримку, перш за все, серед залізничників.

Більшовики розгорнули агітаційну роботу серед солдатів полку. Внаслідок цього багато солдатів відмовлялися виконувати накази своїх командирів, що кардинально послаблювало дисципліну.

Куп'янська міська Рада вороже зустріла звістку про те, що 12(25) груд. 1917 І Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові проголосив Україну Радянською республікою. Щоб якимось зміцнити своє становище, 15 січ. 1918 ухвалили рішення про створення «революційного штабу», якому б надавалася вся повнота влади в повіті. Більшовики були проти створення цього «штабу» і всі зусилля зосередили на проведенні перевиборів повітової Ради, проти чого заперечували меншовики та есери. Опорою більшовиків стали червоногвардійські загони, організовані в місті і на залізничному вузлі, та революційний загін московських робітників, який, в числі інших, на початку груд. 1917 був направлений для встановлення більшовицької влади в Україні. Загін залишався в Куп'янську до підписання Брестського миру.

Незважаючи на протидію демократичних сил, більшовики добилися проведення перевиборів Ради робітничих і солдатських депутатів і Ради селянських депутатів. 14 лют. 1918 обидві Ради злилися в одну. Було обрано виконавчий комітет Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів з 35 чоловік. Головою був обраний А. Пилипенко, який співчував українській справі і одночасно не вступав у відкритий конфлікт із більшовиками. У виконкомі постійно точилася боротьба між більшовиками і групою меншовиків, есерів та українськими партіями. Орган земства — газета «Голос народу» — лишалася у підпорядкуванні земської управи. А. Пилипенко і його однодумці перешкоджали формуванню загонів Червоної Армії в Куп'янську. Саме через опір меншовиків та есерів не вдалося стягти «контрибуцію» з мешканців міста.

Зрештою більшовики таки добилися прийняття виконкомом рішення про вивезення з повіту всіх надлишків хліба для населення Харкова, Куп'янська та північних губерній Росії. Було розроблено і затверджено тимчасову земельну інструкцію на 1918 по розподілу нетрудових земель.

Нарешті більшовики перейшли до відкритих репресій. Частину членів виконкому на чолі з А. Пилипенком було арештовано. Виконком припинив своє існування. 8 квіт., на екстреному засіданні Куп'янської повітової Ради, замість виконкому було обрано колегію Ради з 7 членів.

Між тим, незважаючи на укладання Брестського миру, німецькі та австрійські війська перейшли у наступ. Разом з ними наступали і війська Центральної Ради. Більшовицькі загони почали відступ на схід. Зважаючи на важливе стратегічне значення Куп'янська, 4 квіт. до міста прибув ще один загін більшовицьких військ, а також представники Харківського губвиконкому, штабу Українського фронту, Центрально-Штабу Юзівки і комісар з евакуації. Проте розгорнути роботу колегія Ради не встигла, більшовики продовжили відступ. 10 квіт. 1918 у Куп'янськ увійшли німецькі війська. Було відновлено владу Центральної Ради, а з 30 квіт. 1918 в Україні встановилася влада гетьмана П. Скоропадського. Харківська губернія стала частиною Української Держави.

Один із видатних діячів того часу, український економіст М. Туган-Барановський походив саме з Куп'янщини. Він народився в кол. селі Соляниківка. Деякий час (серп.-листоп. 1917) він був генеральним секретарем фінансів у Генеральному секретаріаті, а в 1918 брав участь у створенні УАН і в заснуванні Українського державного університету в Києві.

Внутрішнє становище Української Держави лишилося непевним. Населення було вкрай невдоволене іноземною окупацією. Більшовики та їх союзники активно працювали у підпіллі. Вони закликали саботувати розпорядження окупаційних властей, чинили диверсійні акти, стали організаторами страйку під час Всеукраїнського страйку залізничників. Після падіння влади гетьмана Скоропадського (14 груд. 1918) розпочалася збройна боротьба між Директорією та більшовиками, які вторглися в Україну. Східний кордон охоронявся частинами Запорізького корпусу Болбочана, а в Куп'янську розташовувався тимчасовий військово-польовий штаб окремих загонів Армії УНР.

Червоні війська перейшли до наступу. У груд. 1918 відновлено більшовицьку владу. Створено Ревком, до складу якого увійшли головним чином робітники залізничного вузла.

Більшовицька влада розпочала активну боротьбу зі своїми колишніми союзниками, серед яких найсильнішими були есери. У Куп'янську ліві есери створили власний ревком на чолі з Є. Муравйовим і Ю. Сабліним. Вони розстріляли місцевих комісарів і створили «повстанську армію» з 3 полків. Але незабаром червоні війська П. Дибенка подавили ці виступи.

З 8 по 10 лют. 1919 в Куп'янську відбувся повітовий з'їзд Рад.

На поч. 1919 особливо посилювалось воєнне значення Куп'янська. Тут перебував штаб 13-ї армії Південного фронту, частини якої вели боротьбу з військами ЗСПР у Донбасі. У перших числах квітня відбулося поховання командира бронепотяга № 3 «Влада Радам» Л. Мокієвської-Зубок, яка загинула в бою з білогвардійцями біля ст. Дебальцеве.

Більшовицький терор та жорстка економічна політика викликали велике невдоволення населення. На поч. черв. 1919 частина командирів місцевого

гарнізону, серед яких головна роль належала Зубкову, кол. офіцерові царської армії, підняла бійців гарнізону на повстання. Планувалося захопити Куп'янськ і цим polegшити наступ денікінців з Донбасу на північ. Заколотникам вдалося арештувати ряд членів Ради і парткому, почати роззброєння червоноармійців. Спільними діями бійців 32-го Валуйського полку 13-ї армії, який у цей час був поблизу Куп'янська, та робітників залізничного вузла заколот було ліквідовано.

19 трав. підрозділи ЗСПР під командуванням генерала В. Май-Маєвського прорвали оборону червоних і розгорнули наступ на широкому фронті. Почалося швидке просування денікінців з Дону і Кубані в Україну. 14 черв. Куп'янськ був захоплений.

Протягом кількох місяців продовжувалися запеклі бої, в ході яких червоні неодноразово переходили у контрнаступ (серп. 1919). Внутрішня політика окупаційних військ генерала А. Денікіна швидко викликала розчарування у населення, в т. ч. своєю антиукраїнською суттю та небажанням вирішувати аграрне питання. Залишені у підпіллі більшовики продовжували боротьбу, провадили диверсії і саботаж на залізниці, знищували зброю. В селах Куп'янщини відбувалося створення повстанських загонів.

У жовт. 1919 розпочався загальний наступ проти військ ЗСПР. Частини Червоної армії після запеклих боїв під Гусинкою 16 груд. 1919 повернули собі Куп'янськ. 18 груд. особливий відділ 42-ї дивізії створив у Куп'янську ревком, який діяв до обрання Ради робітничих, червоноармійських і селянських депутатів (берез. 1920) і створення повітового виконкому, що розпочав свою роботу 22 квіт. 1920.

Наслідки війни були дуже важкі, повіт та місто фактично спустошені, кращі будинки, мости, транспорт були зруйновані. Господарське життя міста завмерло. За 3 місяці 1920 біржа праці зареєструвала 1120 безробітних.

Влітку 1920 Н. Махно намагався захопити Куп'янськ, де думав узяти снаряди для своєї артилерії. Наступного разу махновці пройшли повітом у січ. 1921, знищуючи установи більшовицької влади та її представників.

Крім армії Н. Махна, в повіті діяло бл. 10 місцевих повстанських загонів. Для боротьби з ними в Куп'янську була створена надзвичайна більшовицька «трійка по боротьбі з бандитизмом». У місті організовувалися загони, основним ядром яких стали робітники. Діяла також повітова рада на чолі з О. Кухтіним. Незважаючи на всі ці заходи, боротьба повстанців проти більшовицького режиму продовжувалась до 1922.

1923—30 Куп'янськ був центром Куп'янської округи, з 1923 — райцентр. Від 1932 — у складі Харківської області.

Запровадження нової економічної політики мало позитивні наслідки щодо подолання розрухи та відродження життя після громадянської війни. Але відбудова підприємств у місті розпочалася не відразу, бо більшість їх була на місцевому бюджеті і могла відбудовуватись тільки після нагромадження відповідних коштів. Тільки наприкін. 1924 — на поч. 1925 стали до ладу діючі млини «Зоря», «Відродження» та силікатний завод. У 1925—26

господарському році працювало 8 підприємств, які давали продукції на суму 540 710 крб проти 72 000 крб у 1924—25 господарському році. Після того, як були відбудовані підприємства Куп'янська, зростання обсягу промислового виробництва відбувалося за рахунок підвищення продуктивності праці, яка в 1928, порівняно з 1926, зросла на 61 %.

Життя людей між тим лишалося досить важким. Основною проблемою Куп'янщини було безробіття. Навіть у 1928 в місті ще налічувалося 750 безробітних. Безробіття остаточно ліквідували на поч. 30-х рр. 20 ст.

Наприкін. 20-х рр. в Куп'янську розпочалося промислове будівництво. В трав. 1931 на околиці міста — Заоскіллі — був закладений цукровий завод, який 1937 став до ладу. У 1933—35 побудовано нові цехи механічних майстерень, де виготовлялися окремі види устаткування для цукрової промисловості, запасні частини до автомашин тощо. У 1940 розпочалося будівництво шкірзаводу.

У 30-х рр. 20 ст. розвивалася місцева промисловість. Значними підприємствами, створеними в ці роки, були промартілі «Металіст», «Кустшвейпром», «Червоний кондитер», «Інпромторг» та ін. Були реконструйовані силікатний, вапняний заводи; у 1940 почалося переобладнання пивоварного заводу і перетворення його на велике підприємство — райхарчокомбінат. Було проведено перебудову залізничного депо та всіх служб вузла.

Порівняно з 1917 населення Куп'янська зросло на 8 тис. чоловік і становило в 1939 — 22 530 чоловік. У 1921—25 в місті було відкрито поліклініку, 2 диспансери, дитячу консультацію; вдвоє зросла кількість ліжок у міській лікарні. У 1927 розпочав функціонувати пастерівський пункт, у 1932 — санітарно-епідеміологічна та малярійна станції. Напередодні німецько-радянської війни 1941—45 в медичних закладах міста працювали 41 лікар та 260 чол. середнього медичного персоналу.

Для ліквідації неписьменності і малописьменності серед дорослого населення в місті було розгорнуто мережу лікнепів. Тут діяло товариство «Геть неписьменність!». У цих освітніх заходах брали участь широкі кола громадськості, зокрема працівники народної освіти, культурно-освітніх закладів. У січ. 1928 у 8 школах лікнепу навчалося 240 чоловік. Розширення мережі початкових і семирічних шкіл у Куп'янську дало змогу в 1926—27 навчальному році охопити навчанням 90 відсотків дітей шкільного віку, а на поч. 30-х рр. 20 ст. — усіх дітей шкільного віку. У 1939—40 навчальному році в місті було 8 масових шкіл, у т. ч. 5 середніх. Крім загальноосвітніх шкіл, діяли сільськогосподарський технікум, медична школа, школа колгоспних зоотехніків. У 1930 в Куп'янську почав працювати робітфак, який готував до вступу у Харківський сільськогосподарський інститут. З 1939 розпочав підготовку педагогічних кадрів Куп'янський учительський інститут.

У 1925 в місті налічувалося 3 клуби, 2 кінотеатри. Якщо в 1925 в місті налічувалося 3 бібліотеки, то в 1940 їх було 43. Центральна районна бібліотека в 1920 (в рік свого заснування) мала тільки 180 читачів, а в 1940 — бл. тисячі. У 1929 книжковий фонд бібліотеки становив 3600 книжок.

У 20-х рр. 20 ст. у Куп'янську видавалися газети «Селянин», «Селянська правда», «Праця». Газета «Праця» друкувалась і поширювалась у кількості 2200 примірників. 1930 — рік заснування районної газети «Коллективний шлях».

У трав. 1926 в Куп'янську почала діяти міська Рада, яка мала 4 секції: культурно-соціальну, комунально-господарчу, адміністративну та фінансово-економічну.

Життя в селах повіту в умовах непу поступово налагоджувалось, але з 1927 стали помітні кризові явища, пов'язані з нерівномірним розвитком промисловості та сільського господарства СРСР. Селянам стало не вигідно продавати хліб. У відповідь більшовицька влада посилила адміністративні методи щодо заготівлі хліба, а з поч. 1930 перейшла до політики суцільної колективізації. Почалася висилка «куркулів», арешти всіх підозрілих. Селян об'єднали у колгоспи та радгоспи. Для організації цього процесу у села були відправлені уповноважені — «двадцятип'ятитисячники», у т. ч. 26 робітників з Куп'янська.

Колективізація зустріла опір населення. Створені колгоспи неодноразово розганялися самими селянами [наприклад, в селі Притулове (тепер відсутнє)], що викликало репресії з боку більшовицької влади. У селах Глушківка та Колісниківка відбулися збройні конфлікти з військами. Результатом стало створення в повіті кількох десятків слабких та погано організованих кооперативних господарств, продукцію яких влада конфіскувала фактично задарма. Це суттєво послабило економіку повіту.

Страшним ударом по селянству став Голодомор 1932—33. Кількість жертв у районі точно невідома, але можна говорити про загибель сотень людей. За спогадами селян, траплялися випадки канібалізму. Селяни втікали на Донбас, де була можливість вижити, але війська блокували адміністративний кордон, залишаючи людей напризволяще.

У наші дні в Куп'янську відкрито меморіал на честь заморених голодом українців.

У 1930-ті рр. продовжувалася більшовицька політика терору. В груд. 1934 відбулися масові арешти та розстріли представників української інтелігенції. Свого максимуму терор досяг у 1937—38, коли постраждали майже всі верстви населення — як пересічні громадяни, так і представники влади, а пізніше і його організатори. У повіті та Куп'янську були репресовані майже всі керівники, які стали «ворогами народу».

Важким випробуванням для Куп'янська та всього повіту стала Друга світова війна. Після нападу нацистської Німеччини на СРСР в черв. 1941 фронт став швидко наблизитися до сходу України. У місті на кожному підприємстві були створені винищувальні загони і загони охорони громадського порядку та майна. Після того, як 24 жовт. 1941 радянські війська залишили Харків, лінія фронту понад півроку пролягала за 80 км від Куп'янська. Куп'янчанам довелося працювати у надзвичайно тяжких прифронтових умовах. Найбільше підприємство — цукровий завод — було евакуйовано до Середньої Азії. Кращі приміщення переобладнано під військові шпиталі. Усього в роки війни в Куп'янську і селах району діяло 67 госпі-

талів, з них 19 евакуаційних, 7 хірургічно-польових, 22 польових пересувних. Евакогоспіталі дислокувалися, в основному, в Куп'янську, а також в селах Петропавлівка, Колісниківка, Піщане, Благодатне, Кислівка, Пристін, Кучерівка, Подоли.

3 жовт. 1941 по черв. 1942 у Куп'янську діяв облвиконком, головою якого був П. Свиначенко (загинув тут під час нальоту ворожої авіації в трав. 1942). З 24 жовт. 1942 в Куп'янську зосередилися обласні і республіканські управлінські органи. Могила голови Харківського обласного виконавчого комітету П. Свиначенка розташована на території меморіального комплексу м. Куп'янська.

Після поразки під Харковом влітку 1942 радянські війська змушені були відступати. 23 черв. 1942 німці увійшли в Куп'янськ. Після визволення міста від німецьких окупантів тільки у 8 ямах було виявлено 248 трупів людей, розстріляних і закатованих гітлерівцями. На території Куп'янська розміщено 2 братські могили жертв нацизму. Німці вивозили всі доступні ресурси, йшло пограбування місцевого населення. Це викликало опір окупантам. У Куп'янському районі діяло кілька партизанських загонів і диверсійних груп. Бійці партизанського загону І. Підліпняка розповсюджували листівки, де повідомляли населення про успішні наступальні бої радянської армії взимку 1942—43. На території Кіндрашівської сільради партизани цього загону пошкодили польовий кабель нацистських військ і розгромили поліцейський загін. Інша група партизанів, під керівництвом П. Титаренка, влітку 1942 підірвала залізничний міст між станціями Тополі і Дворічна, внаслідок чого сталася аварія німецького військового ешелону.

У кін. 1942 неподалік від с. Ковалівка була відведена ділянка поля, на якій побудували аеродром. На ньому базувався 734-й полк нічних бомбардувальників, згодом перейменований у 94-й гвардійський. На поч. 1943 розпочався широкий наступ радянських військ на всю територію Харківської області. В перших числах лют. 1943 в с. Кирилівка містився штаб 172-ї стрілецької дивізії. Поряд із Кирилівкою діяв аеродром, де відбувалися практичні тренування льотчиків Харківського авіаційного училища. З їх числа космонавт Олексій Леонов. Зараз аеродром закритий. У с. Кислівка весною і на поч. літа 1943 у будівлі місцевої школи розміщувався штаб і командний пункт 62-ї армії (з квіт. 8-а гвардійська) під командуванням В. Чуйкова. Тут армії вручався гвардійський прапор, коли вона була перейменована у 8-у гвардійську. Саме командний пункт був мобілізаційним закладом, у якому відбувалося поповнення військових частин новобранцями. Зараз у цьому будинку діє музей бойової слави. Встановлено меморіальну дошку на приміщенні Кислівської середньої школи.

3 лют. 1943 радянські війська звільнили Куп'янськ і залізничний вузол від нацистських окупантів. Місто лежало в руїнах. Приміщення учительського інституту, сільськогосподарського технікуму, корпуси цукрового і пивного заводів, механічні майстерні та ряд ін. споруд були щент зруйновані окупантами. Загальна сума збитків, заподіяних Куп'янську, обчислювалася 231 024 тис. крб. Збитки, завдані підприємствам залізничного транспорту, становили 136 684 тис. крб.

Тисячі куп'янчан боролися проти ворога на фронтах війни. Сотні з них нагороджені бойовими нагородами, а 10 удостоєні звання Героя Радянського Союзу: О. Нечепуренко, О. Вербицький, М. Живолуп, Д. Лоза, Є. Токарев, М. Шкарлетова, І. Сидоренко, С. Жало, М. Чалий та Л. Чурилов. Після німецько-радянської війни 1941—45 у Куп'янську встановлений пам'ятник воїнам-землякам, загиблим на фронтах війни. Біля 3 тис. радянських воїнів віддали своє життя за визволення Куп'янської землі від німецької окупації. Воїни поховані на території меморіального комплексу і меморіального кладовища у Куп'янську, в 25 братських могилах Куп'янського району. Серед них Герої Радянського Союзу Є. Жердій, М. Хімушин.

Після визволення Куп'янська від нацистів розпочалася відбудова об'єктів народного господарства, яка відбувалася у складних умовах. 18 лют. 1943 розпочався рух поїздів. Через рік після визволення Куп'янська на повну потужність працювали рай-легпромкомбінат, раймісцевпромкомбінат, 5 пром-артілей. Відновили роботу школи, бібліотеки і радіовузол. Було створено ремонтну базу, де лагодили для фронту танки, мотори й автомашини. Куп'янчани збирали кошти у фонд Радянської армії на побудову танкових колон та авіаескадрилій, шили і відправляли на фронт бійцям теплі речі, доглядали поранених, що лікувались у міських госпіталях, піклувались про дітей-сиріт, які втратили батьків.

Після закінчення війни важкі випробування продовжувалися. Найстрашнішим з них став голод 1946—47, викликаний перш за все недостатністю продовольчих ресурсів внаслідок Другої світової війни. Точна кількість жертв голоду невідома й досі. Життя на селі залишалося дуже важким, у т. ч. завдяки високим податкам та низьким цінам, за якими заготовляли продукти господарства. Довоєнний рівень виробництва був досягнутий лише у 1960-ті рр.

Незважаючи на труднощі, колгоспники своєю працею підвищували врожайність на полях та поголів'я худоби. Кращим працівникам у 1948 було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, серед яких С. Ярошенко, голова правління колгоспу (похований у м. Куп'янську, його могила — пам'ятка історії), Н. Мовмига, бригадир комплексної бригади у с. Глушківка, А. Германова, Є. Мариненко, У. Бідіна — ланкові у с. Іванівка, П. Супрун — ланкова, І. Марченко, бригадир із с. Кислівка, доярка Т. Третьякова. Могили Героїв Соціалістичної Праці, ланкових М. Глушко (1910—94), Г. Кардаш (1914—98) виявлені у с. Глушківка, Т. Третьякової (1934—94) — у с. Грушівка під час інвентаризації об'єктів культурної спадщини Куп'янського р-ну у 2008. Всього 21 робітник міста та району удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці.

Відновлення промисловості йшло досить швидко. На 1950 всі підприємства Куп'янська досягли довоєнного рівня виробництва, а деякі з них значно перевищили його. 1955 механічні майстерні були переобладнані в механічний, а з 1958 — в машинобудівний завод, який випускає устаткування для цукрових заводів. У 1963 розпочалося будівництво великого спеціалізованого підприємства — заводу централізованих ливарних виробів «Центроліт».

У післявоєнні роки Куп'янськ було частково відновлено. У 1950 в центрі міста реконструйовано площу ім. Шевченка. Центральні вулиці міста заасфальтовані. У 1966 відкрито міський парк, влаштований громадськістю міста. Поліпшилося комунальне обслуговування населення міста, постачання електроенергією, водопостачання. У 1963 почалася газифікація міста.

1960—70-ті рр. стали періодом відносного добробуту та стабільного життя. Але вже в 2-й пол. 1970-х рр. стали відчуватися кризові явища. Це в першу чергу торкнулося сільського господарства. Швидкими темпами зменшувалася кількість населення сіл району, молодь перебиралася у міста. У подальшому деякі села були взагалі покинуті. Погіршилося постачання сільгосппродукції до міста, зростала соціальна напруга.

З 23 серп. 1991 Куп'янськ та Куп'янський район стали частиною незалежної України. Був обладнаний залізничний митний пост «Куп'янськ» Харківської митниці, який розміщений у зоні відповідальності Харківського прикордонного загону Східного регіонального управління ДПСУ.

29 груд. 2000 була затверджена нова символіка Куп'янщини — герб, гімн і прапор. У 2009 на станції Куп'янськ-Вузловий відкрито новий вокзальний комплекс.

2008 ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини» провів інвентаризацію 54 пам'яток історії, 2 пам'яток монументального мистецтва м. Куп'янська і 29 пам'яток історії Куп'янського району, за результатами якої Міністерством культури України до Державного реєстру було занесено 46 об'єктів культурної спадщини м. Куп'янська.

На території Куп'янщини сьогодні розташовано 324 пам'ятки культурної спадщини, в т.ч. 232 пам'ятки археології, 83 пам'ятки історії, 2 пам'ятки монументального мистецтва, 6 пам'яток архітектури, 1 комплексна пам'ятка — архітектури та історії.

Культурний потенціал міста не в останню чергу визначається наявністю в ньому пам'яток і об'єктів монументального мистецтва, які формують культурну насиченість території міста та його візуальний образ.

У зв'язку із введенням у дію низки законів про «декомунізацію», було демонтовано (і, відповідно, виведено з Реєстру) ряд пам'ятників, які розташовувались на території Куп'янщини, які були яскравими зразками радянської монументальної скульптури, що візуалізували відповідну державну ідеологію.

Зміни у культурно-політичній царині забезпечують зміни в розвитку міського середовища. Під час натурних обстежень було виявлено 6 окремих об'єктів монументального мистецтва, створених за останні 10 років.

Переважно вони розміщені в межах центральної частини Куп'янська (просп. Конституції та пров. Духовний), формуючи його візуальний вигляд. Серед об'єктів є такі, що виконують акцентну роль у формуванні міського середовища, яскравим прикладом є пам'ятник Байбаку-захиснику. Байбак — символ Куп'янська, присутній на гербі міста, є невід'ємною частиною місцевої фауни. За однією

з гіпотез, назва міста походить від нагорнутих байбаками «купин». У 20 ст. байбак у степовій зоні України опинився під загрозою зникнення і був занесений до Червоної книги України. Тому зображення (фактично, увічнення) образу байбака у парковій скульптурі отримує додаткове смислове навантаження.

З-поміж видатних особистостей, які пов'язані з Куп'янщиною, до вже названих слід додати С. Глазуненка (1869—1934) — українського драматичного актора, керівника і режисера українських театрів. Він народився у м. Куп'янську. У Куп'янському повітовому училищі вчилися: корифей українського театального мистецтва — народний артист СРСР, професор І. Мар'яненко (1878—1962) та український радянський актор і режисер М. Петлішенко (1880—1938). У місті народилися М. Сільванський (1878—?) — полковник Армії УНР, командир 3-го Гайдамацького полку Окремої Запорізької дивізії Армії Української Держави та начальник Республіканської дивізії військ Директорії (листоп. 1918); відомий український радянський хімік-фармацевт, заслужений діяч науки М. Валяшко (1871—1955), письменник В. Дудинцев (1918—98), поет і художник С. Волков. У с. Гусинка народився О. Заливаха — український живописець, відомий шістдесятник. Уродженці Куп'янщини М. Скрипник, М. Загоруйко, М. Лифар — повні кавалери орденів Слави.

Літопис української слави продовжує Куп'янщина: серед 19 козацьких хрестів, встановлених в Україні, один з яких на Харківщині. У м. Куп'янську, в сквері Тараса Шевченка було відкрито Козацький хрест — пам'ятник куп'янчанам, які поклали своє життя за свободу України.

Пам'ятний знак на честь загиблих захисників України.

Підсумовуючи викладене, доцільно зауважити, що дане видання є першим. Можливо, є певна кількість об'єктів які на сьогодні ще не виявлено, але інформація яка увійшла до видання на сьогоднішній день є максимально розгорнутою. Ця кропітка багаторічна праця буде скромним внеском у збереження національної пам'яті та значним явищем у культурно-історичному розвитку регіону.

Андрій Шмалько, Олег Яцина

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ М. КУП'ЯНСЬКА

1. БРАТСЬКА МОГИЛА ЖЕРТВ НАЦИЗМУ 1942—43, 1943 (іст.). Вул. Студентська, 154—156. На південній око- лиці міста, на правому березі р. Оскіл, біля Білої (Крейдяної) гори.

Поховано 71 чол., серед них 8 жінок і одна дитина-немовля, які були за-
катовані і розстріляні нацистськими оку-
пантами у черв. 1942 — лют. 1943 під
час німецько-радянської війни 1941—45
за наказом начальника таємної польової
поліції Каргана і його заступника
Швайці. Відомі імена 25 жертв.

Під час окупації міста німецькі загарб-
ники впроваджували серед населення
«нові порядки». Усі незгодні з ними
жорстоко каралися. У Куп'янську,
після визволення міста, було виявлено
8 братських могил — жертв нацизму
серед мирного населення, в яких, за
підрахунками працівників Харківського
обкому КПУ 1943, знайдено останки
248 закатованих і розстріляних жителів
Куп'янщини. Надзвичайна комісія із
розслідування діяльності окупантів
17 трав. 1943 зафіксувала серед похо-
ваних в яру Крейдяної гори 8 жінок
і одне немовля, вбите разом із матір'ю.
Встановлено, що у багатьох розстріля-
них рани не були смертельними, і їх

кидали до ями живими. Серед убитих:
Д. Буймер (директор маслозаводу),
І. Байдак (голова Гусинської сільради),
І. Погуляй (голова Петровської сіль-
ради), П. Карайбог (механік млина),
І. Бутившенко (колгоспник с. Пристін),
М. Садовський (робітник-залізничник).
1954, замість обеліску 1943, споруджено
пам'ятник. На високому цегляному
постаменті (2,5 × 1,5 × 1,5 м), який
розміщено на стилобаті зі сходами
(0,58 × 4,93 × 3,17 м), встановлено
типову залізобетонну скульптурну групу
«Воїн і партизанка» (автори проекту —
скульптори В. Ткаченко, Б. Гольдрін;
вис. 3,0 м), відлиту на ХСФ, згодом
обміднену. По периметру стилобату
встановлені 4 бетонні траурні вази
(вис. 0,6 м), пофарбовані у зелений та
червоний кольори.

1984 пам'ятник оновлено. Перед пам'ят-
ником на центральній осі розміщено
Вічний вогонь у вигляді п'ятикутної
чавунної зірки (1,2 × 1,2 м). Територію
викладено бетонними плитами. На
братській могилі на низькому стилобаті
встановлено горизонтальну гранітну
стелу (0,51 × 1,2 × 0,1 м) з меморіальним
написом і залізобетонний умовний
надгробок з 2 парними меморіальними

плитами (0,1 × 1,2 × 0,5 м), на яких
висічені виявлені імена загиблих мир-
них жителів. Внизу пам'ятника прикріп-
лена меморіальна дошка з текстом.

Тамара Борисова,
Володимир Пуятін,
Михайло Уманський

2. БУДИНОК АПТЕКИ серед. 19 ст., У ЯКОМУ МЕШКАЛА РОДИНА ВОЛЯШКІВ (іст.). Просп. Конститу- ції, 4. В центрі міста.

Цегляний, двоповерховий. Виконаний
у простих класичних формах, які були
характерні для невеликих споруд про-
вінційних містечок Російської імперії
серед. 19 ст. По горизонталі перший
поверх відділений від другого простим
карнизом. Вікна першого поверху пря-
мокутні, заглиблені у поле стіни та
розмежовані вертикальними нішами.
Вікна другого поверху мають арочне
завершення. По осі симетрії розташо-
ваний парадний вхід. Поверхня стін
фасадів тинькована, пофарбована у світлі
кольори. Увінчує будівлю карниз про-
стої форми.

2. Просп. Конституції, 4.
Будинок аптеки. Архівне фото.

1. Вул. Студентська, 154-156. Братська могила жертв нацизму.

Першим аптекарем у м. Куп'янську
був німець К. Роше. У серед. 19 ст. його
син, Є. Роше, продовжив аптечну справу
і заснував у Куп'янську аптеку за
адресою: пл. Базарна, 3 (тепер просп.
Конституції, 4). За оглядом повітового
та міського лікарів 16 трав. 1866 при-
міщення аптеки складалося з двох
кімнат: рецептурної, в якій зберігався
посуд для медикаментів, написи для
посуду; матеріальної, в якій зберігалися
запаси медикаментів, стіл, інструменти,
інвентар, ваги, різновіс, шпателі тощо.

2. Просп. Конституції, 4.
Загальний вигляд.

2. Лівобічний фасад.

2.
Фрагмент
інтер'єру.
Сходи.

Кількість простих медикаментів та офіційних фармацевтичних препаратів, патентованих лікарських засобів була достатньою і належної якості. Власник аптеки, Є. Роше був також провізором і мав аптекарського помічника Д. Агаца. Після смерті чоловіка (кін. 1860-х рр.), його дружина, А. Роше, продала (1869) будинок і аптеку провізору О. Воляшко, який саме того року переїхав з Белгорода. О. Воляшко брав участь у громадському житті міста, організував міську пожежну команду та першу посадку саду над річками Оскіл та Куп'янка.

О. Воляшко навчав 5 своїх дітей грамоті і прищеплював любов до аптекарської справи. 1871 в родині аптекаря народився син Микола. Він допомагав батькові в аптеці, правильно запам'ював назви лікарських рослин і добре орієнтувався в можливостях і правилах їх застосування. Тут, у м. Куп'янську, провів свої дитячі роки Воляшко (Воляшко)

Микола Овксентійович — вчений світового рівня, організатор і перший ректор Харківського фармацевтичного інституту (тепер Національний фармацевтичний університет), заслужений діяч науки Української РСР (1946), доктор хімічних (1919) і фармацевтичних наук (1937), професор.

У дев'ятирічному віці Микола розпочав навчання у Белгородській гімназії, в якій провів 4 роки. Але у зв'язку з тяжким матеріальним станом сім'ї він повернувся до Куп'янська та працював учнем в аптеці батька. У кін. 1882 сім'я мусила повернутися до Белгорода, де Микола закінчив гімназію і вступив до Харківського університету. За рішенням ЮНЕСКО 1971 був оголошений роком М. Воляшка у зв'язку з його 100-річчям від дня народження. Похований у м. Харкові на міському кладовищі № 2 (вул. Пушкінська, 102).

У серп. 1991 Куп'янський міськвиконком ухвалив рішення про присвоєння Куп'янській центральній районній аптеці № 63 ім. М. О. Воляшка.

1882 аптеку придбав О. Бржедицький. У 1919 завідував цим фармацевтичним закладом провізор М. Ширяєв. Аптека обслуговувала як жителів міста, так і мешканців навколишніх сіл. Її штат складався із 40 працівників. Пігулок і ампул з ліками, виготовленими промисловим способом, не було. Різні порошки, настоянки, мазі, розчини виготовлялися на місці вручну.

В роки громадянської війни в Україні 1917—21 аптека обслуговувала не лише цивільне населення, а й військові частини, які перебували в місті. Згодом будівля кілька разів перебудовувалася. Після німецько-радянської війни 1941—45 тут функціонував міський кінотеатр, потім приміщення пристосували під дитячу спортивну школу. Тепер у цьому будинку міститься районна бібліотека. Меморіальна дошка не встановлена.

Олена Конакова,
Валентина Марьонкіна.

3. БУДИНОК ПОВІТОВОЇ ЗЕМСЬКОЇ УПРАВИ, 1873, В ЯКОМУ ПРАЦЮВАВ М. КРОПИВНИЦЬКИЙ (архт., іст.). Пл. Центральна, 2. В центральній частині міста. На червоній лінії забудови.

Розташований на місці південної стіни першого острогу (кол. дерев'яної фортеці), збудованого першими поселенцями у 17 ст.

Будівництво тривало з 1864 до 1873. Фасади виконані у формах класицизму. Конфігурація — «Г»-подібна. Планувальна система — коридорна, із двобічним

3. Пл. Центральна, 2. Загальний вигляд.

3. Головний фасад.

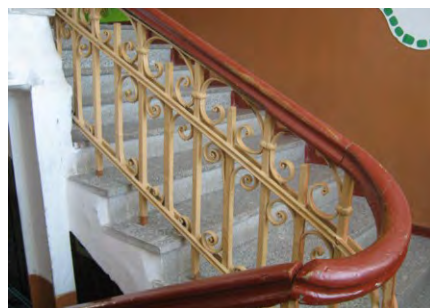

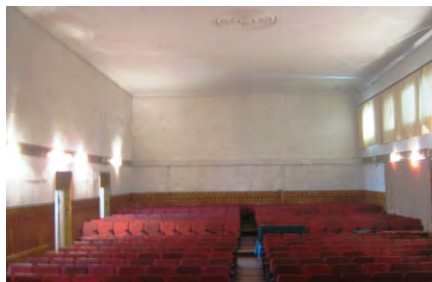
3. Бічний фасад.

3. Дворовий фасад.

3. Фрагменти інтер'єрів. Сходи.

3. Фрагменти інтер'єрів. Зала.

розміщення приміщень. Має залу, в якій проходили засідання земської управи. Інтер'єри не збереглися.

Цегляний, триповерховий (з боку двору — двоповерховий), розташований на пагорбі; має наріжне розташування, що обумовило рівнозначне вирішення головного і бічного фасадів. Роги будинку закріплені масивними пілонами з рустуванням на рівні першого поверху. Головний фасад вирішений майже симетрично, але композицію порушує розташування парадного входу з невеликим ризалітом на лівому фланзі. Центральна та наріжні частини (на одне вікно) виділені неглибокими ризалітами, обрамованими гладкими пілястрами. Бічний фасад також акцентований пілястрами, розташування яких має випадковий характер. Перший поверх будівлі разом із цоколем вирішений як базовий, відділений від верхніх профільованим карнизом. Віконні прорізи мають лучкові завершення, прикрашені сандриками. Підвіконня на рівні цоколю оздоблені «дзеркалами». Увінчує будівлю розвинений профільований карниз із пристінками на кутах ризалтів. Вуличні фасади тиньковані, пофарбовані у жовтий колір, дворові — цегляне мурування. Декоративні деталі виділені білим. Дворові фасади, окрім увінчувального карнизу, оздоблення не мають.

Для конкретизації реформи міського (земського) самоуправління, яка була розпочата у Російській імперії у 2-й пол. 19 ст. і мала на меті пристосування самодержавства до потреб ринкової економіки із залученням до цього процесу ліберально налаштованих прошарків населення, було підписане (1 січ. 1864) Олександром II «Положення про губернські та повітові земські заклади». Цей документ мусив сприяти регіональним можливостям у розвитку економіки, поліпшенні освіти, удосконаленні медичного обслуговування та ін. На виконання царського положення у 1864 було зібране земське засідання і організована земська управа у Куп'янському пов., на якому ухвалено рішення

про будівництво окремого будинку для земського закладу. Кошти на зведення будівлі надходили від пожертвувань заможних людей, здебільшого великих землевласників, а також збиралися в сільських громадах, серед городян.

Представницькими (розпорядними) органами губернських і повітових земств встановлювалися земські зібрання. Члени зібрань, які називалися гласними, обиралися по 3 куріях: від великих землевласників; від міщан, купців та ін. станів міського населення; від сільських громад. На засіданнях зібрання обиралися земська управа, яка була виконавчим органом земства. Тут, у цих стінах, вирішувалися різні проблеми, обговорювалися пропозиції, які спрямовувалися на благополуччя жителів Куп'янського пов. Видавалася незначним тиражем газета повітового земства «Голос народу».

Управа опікувалася 43-ма народними училищами, серед яких були міське парафіяльне училище та недільна школа при повітовому училищі, церковнопарафіяльна школа в Ново-Георгіївську та 39-ма сільськими. Одним із починань, яка мала позитивний наслідок для повіту, стала програма розповсюдження громадських бібліотек, яку затверджено в стінах земської управи. Земські бібліотеки з безоплатним користуванням були відкриті в багатьох селах повіту.

У цьому ж будинку містилася невелика повітова земська бібліотека, завідував якою Сабода Іван Никанорович (псевд. Сабо) — мистецький діяч України останньої трет. 19 ст., упорядник і літописець літератури. Збирав і переписував твори української поезії. Тепер ці переписи зберігаються у фонді відділу рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. У цьому ж фонді збереглися особисті наукові та літературні праці І. Сабо. Серед переписів бібліотекаря є і тексти вчительки народної школи К. Соколовської (1840—83) — поетки, письменниці, живописця, громадського діяча. Збірник її поетичних творів «Зірка» (Санкт-Петербург, 1871), поема «На хуторі» написані українською мовою, яка того часу перебувала під заборонаю. Твори поетки відзначалися глибоким проникненням у побут і етнографію селян того часу, майстерним використанням місцевого фольклору. Живучи з чоловіком у с. Гусинка, займалася живописом і громадською діяльністю. Подружжя заснувало народну школу, в якій вчителювала К. Соколовська.

3 січ. 1889 в будинку земської управи вперше влаштована ялинка для дітей. Зорганізували її родини Литошенків, Попових, Бершадських і Жукових. У святі

брали участь біля двохсот дітей та дорослих. Дохід від свята склав 59 руб. і був переданий скарбнику товариства піклування про незаможних учнів.

Велику залу засідань земського зібрання періодично використовувало місцеве товариство аматорів сценічного мистецтва (засноване у 1888, голова — міський староста В. Фіногенов) для репетицій, проведення вистав, концертів. Членів товариства у різні роки нараховувалося 20—40 чол. Активними учасниками театального колективу були представники родин Єрохіних, Шубіних, Корочанських та Кашинцевих. Міський голова В. Фіногенов одночасно обирався і головою цієї спілки, секретар земської управи М. Кашинцев був одним із найактивніших артистів. Статистичний звіт на 1 груд. 1898 мав такий вигляд: члени товариства, з-поміж яких 2 почесних члени, 24 дійсних та 2 змагальних; кошти: 237 руб. в касі, 24 руб членських внесків, 793 руб. 5 коп. зборів від спектаклів, 47 руб. 23 коп. виторг буфету. Витрати — 924 руб. 97 коп., залишок — 184 руб. 64 коп. Зіграно 12 п'єс (російською — 10, українською — 2), у т. ч. 7 комедій, водевілів і комедій-жартів — 5.

Постійним режисером артистичної трупи товариства був секретар міської управи, особистий почесний громадянин м. Куп'янська П. Ніколаєв, а почесним художнім керівником, тимчасовим головним режисером — видатний український драматург, актор і співак Кропивницький Марко Лукич (1840—1910). Драматург мешкав з дружиною Надією у своїй садибі «Затишок» (з 1891), а приїжджаючи до Куп'янська — в невеликому будиночку на пл. Базарній (не зберігся). Разом вони опікувалися своїми племінниками, синами брата Марка Лукича — Олександра: Іваном, Марком, Андрієм, Павлом та Ганною. Зокрема на їхній кошт Іван та Марко вчилися у Куп'янському міському училищі (1902), і Іван Олександрович взяв собі прізвище Мар'яненко, згодом ставши народним артистом СРСР (з 1944). Із своєї садиби М. Кропивницький щороку виїжджав до власної професійної трупи, яка діяла на півдні України (здебільшого в Одесі), а повертаючись, працював із сформованою у Куп'янську напівпрофесійною-напіваматорською театальною трупкою: ставив спектаклі, сам брав у них участь. Зокрема, зіграв ролі Возного у «Наталці Полтавці» (І. Котляревського), Кукси у ним написаній п'єсі «Пошилися в дурні» і особисто зрежисованій за нею постановці. Зокрема у 1890 М. Кропивницький представив вистави 29 лип., 6 і 15 серп.

Актори, що брали участь у виставах на куп'янській сцені «Олеся» (О. Купрін), «Водевіль», «Предложение» (А. Чехов), «Наталка-Полтавка» (І. Котляревський) та ін., були гостями М. Кропивницького: М. Кропивницька, В. Живин, О. Корочанський, М. Кашинцев, З. Кашинцева, А. Коваленко, П. Ніколаєв, Н. Фисенко, Г. Шубін, Е. Зарницька, К. Кропивницький, І. Кропивницький, Т. Любарська, М. Любицька, С. Шубіна, Р. Руденко, А. Дунаєва, П. Ніколаєва, Н. Корочанська. У своїй садибі він надав житло родичам Т. Шевченка — дітям його племінниці Орини Ковтунової (Гнагу, Пелагеї, Агапі). На одному з концертів на сцені цієї зали, в яких брав участь М. Кропивницький, він виконав (вдруге, після Одеси), пісню на слова Т. Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий». На сцені цієї зали грав і вісімнадцятирічний Степан Глазунов (псевд. Глазуненко, 1870—1934), талант якого розгледів М. Кропивницький і взяв у 1888 до своєї професійної трупи. Згодом став драматичним актором, керівником і режисером кількох українських театрів. Йому вдавалися комедійні ролі (наприклад, Стецька у «Сватанні на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, Афанасія Івановича — в інсценізації «Сорочинського ярмарку» М. Гоголя). На поч. 20 ст. у виставах брала участь куп'янчанка Ліницька (дівоч. Загорська) Любова Павлівна (1866—1924) — народна артистка СРСР. Працювала в трупах М. Садовського, в т-ві під орудою І. Мар'яненка та ін. Грала ролі: Маруся Богуславка, Свиридиha, Проня Прокопівна («Маруся Богуславка»), «Оборона Буши», «За двома зайцями» М. Старицького), Тетяна, Варька («Бондарівна», «Безталанна» І. Карпенка-Карого), Наталя («Лимарівна» П. Мирного). У берез. 1917, після Лютневої революції в м. Санкт-Петербурзі, у Куп'янську утворилася повітова рада робітничих і солдатських депутатів, а в квітні — повітова рада селянських депутатів. Контролював органи місцевого самоврядування, земську управу і міську думу, особливий представник від Тимчасового уряду — повітовий комісар. Від Тимчасового уряду як місцевий орган влади діяв Громадський комітет, очолюваний А. Пилипенком, патріотично настроєним українським соціал-демократом. Він мав тісний контакт з офіцерами 3-го Запорізького полку, допомагав їм зброєю і перешкоджав розформуванню полку, багато що робив для підтримки Центральної Ради.

1 трав. 1917 в місті відбулася першотравнева демонстрація, в якій взяли участь сотні мешканців, у т. ч. залізничного вузла, селяни з сусідніх сіл

та солдати Куп'янського гарнізону. Демонстрацію, яка мирно, з піснями, пройшла від стін Духовного училища до Земської управи, організовували спільно Комітет громадських організацій як місцевий орган влади Тимчасового уряду і рада робітничих та солдатських депутатів. В обох цих органах майже всі місця належали есерам, меншовикам, кадетам. Найбільший вплив у губернському і повітових громадських комітетах, у всіх владних структурах мали кадети, фактично визначаючи політику Тимчасового уряду. Активно діяли представники лівих партій, у т. ч. есери, соціал-демократи (меншовики) та більшовики. Одночасно почали діяти українські політичні партії. Найбільш масовою серед українських партій була Українська партія соціалістів-революціонерів, особливо вона була впливова серед солдатів-українців. З часу проголошення Третього Універсалу (7(20) листоп. 1917) була створена суверенна УНР, до складу якої увійшла Харківська губернія. Військовою опорою Ради став 3-й Запорізький український полк, що стояв у Куп'янську. Офіцери полку вели пропаганду серед солдатів і населення та боротьбу з підіривними більшовицькими елементами, які мали підтримку перш за все серед залізничників.

14 лют. 1918 в цьому будинку відбулося спільне засідання і повітова рада робітничих та солдатських депутатів об'єдналася з повітовою радою селянських депутатів. Головою виконкому (з 35 чоловік) спільної ради обрали А. Пилипенка. Він та його однодумці перешкоджали формуванню загонів Червоної армії в Куп'янську. У виконкомі постійно точилася боротьба між більшовиками і групою меншовиків, есерів та українськими партіями. Орган земства — газета «Голос народу» — лишалась у віданні земської управи. Через опір меншовиків та есерів не вдалося стягти «контрибуцію» з мешканців міста. Опорою більшовиків стали створений у місті пролетарський загін та загін московських робітників, який, в числі інших, напоч. груд. 1917 був направлений для встановлення більшовицької влади в Україні, і залишалися у Куп'янську до підписання Брестського миру.

3 квіт. 1918 червоноармійський загін виступив проти виконкому. Секретаря ради есера Гааза вбили. Активні діячі ради Сліпченко, Волощенко, Ломакін зуміли втекти. Частина членів виконкому на чолі з А. Пилипенком було заарештовано. Його відправили на станцію Куп'янськ-Південний, посадили

в заготований вагон, але йому вдалося втекти.

8 квіт. 1918 на екстреному засіданні Куп'янської повітової ради замість виконкому обрано колегію ради з 7 членів. Між тим, німецькі та австрійські війська перейшли у наступ. Разом з ними наступали і війська Центральної Ради. Більшовицькі загони почали панічний відступ на схід. 10 квіт. 1918 у м. Куп'янськ увійшли німецькі війська. Було відновлено владу Центральної Ради, а з 30 квіт. 1918 в Україні встановилася влада гетьмана Скоропадського. Харківська губернія стала частиною Української Держави. Після поразки Німеччини у Першій світовій війні 1914—18 владу гетьмана Скоропадського ліквідовано. У листоп. 1918 після відходу німецьких військ українська армія С. Петлюри намагалася встановити владу Директорії у збройній боротьбі з «червоними» більшовицькими окупантами, які розпочали вторгнення в Україну. Східний кордон охоронявся частинами Запорозького корпусу П. Болбочана, а в Куп'янську розташовувався тимчасовий військово-польовий штаб окремих загонів Армії УНР.

У груд. 1918 у м. Куп'янськ вступили частини Червоної армії. Був створений Ревком, до складу якого увійшли головним чином робітники залізничного вузла.

Ліві есери створили власний ревком на чолі з Є. Муравйовим і Ю. Сабліним. Вони розстріляли місцевих комісарів і створили «повстанську армію» з 3 полків. 21 груд. 1918 у будинку кол. земської управи, в якому містилося робоче місце Є. Муравйова, голови Куп'янського повітового ревкому, була підписана відозва Валуйківського ревкому від Політичного відділу оперативного штабу Східної Української Повстанської армії (Є. Муравйовим, а також начальником оперативного штабу К. Риндіним, командиром 1-го Валуйського полку Цветковим і головою Центрального повстанського штабу та членом ЦК партії лівих есерів Ю. Сабліним), яка закликала солдат не виконувати накази більшовиків, а ставати на бік лівих есерів. Після невдалого липневого 1918 лівоесерівського повстання у Москві частина його організаторів перебралася на схід України. Були створені Валуйківський повстанський ревком і Центральный повстанський штаб, який мав очолити повстанські військові частини — Східну Українську Повстанську армію, яка складалася з 1-го Валуйківського повстанського полку

(командир Цветков), 2-го Вовчанського повстанського полку (командир Сахаров), 3-го полку Черябіна. Червоні дивізії групи військ Курського напрямку, що підійшли, розбили лівоесерівські військові сили, штаб розігнали, його керівників піддали суду ревтрибуналу, понад 20 чоловік розстріляли, у т. ч. й Є. Муравйова. Лідерів партії лівих есерів В. Кареліна та Ю. Сабліна ув'язнили.

8—10 лют. 1919 в Куп'янську відбувся повітовий з'їзд Рад, на якому були розглянуті земельне питання та вибори до рад.

На поч. 1920-х рр. в цьому будинку розміщувалися різні установи, потім клуб для учителів. Організовано спільний оркестр народних музичних інструментів та спільний хор клубу і учительського інституту.

1942—45 містився клуб, в якому неодноразово з концертами виступали гумористи Ю. Тимошенко та Ю. Березін (псевд. Штепсель і Тарапунька; Галкін і Мочалкін).

На поч. 1945 в цій будівлі був створений Український театр, діяв до 1947 як професійний драматичний. До складу трупи входили професійні актори, серед яких К. Турська, Славочинська, Грипич.

1967 на сцені районного будинку культури за п'єсою «Роки буремні» куп'янського учителя П. Постолатьєва поставлено виставу про земляка з Моначинівки Г. Гаврюшенка, репресованого кол. червоногвардійського ватажка, реабілітованого, а також про керівників повітової ради, 3-го Запорізького українського полку. Постановку здійснила Л. Халіна, музику написав Л. Каліуш. Були спроби спецслужб заборонити п'єсу та спектакль про події поч. 20 ст. з замаскованою дисидентською направленістю. Допоміг відстояти п'єсу і здійснити прем'єру партійний діяч, перший секретар Куп'янського міськкому компартії Д. Закружецький (1920—95). Відбулись

зйомки спектаклю республіканським телебаченням.

Тепер у цьому будинку розміщується діючий районний будинок культури.

*Олена Конакова,
Валентина Марьонкіна,
Андрій Шмалько.*

4. БУДИНОК СТАНЦІЇ, В ЯКОМУ МІСТИВСЯ СТРАЙКОВИЙ КОМІТЕТ ЗАЛІЗНИЧНИКІВ КУП'ЯНСЬКОГО ВУЗЛА, ПЕРЕБУВАЛИ ПОВСТАНСЬКІ ЗАГОНИ МАХНА Н. І. ТА ПРАЦЮВАВ ДУДКО М. О. (іст.). смт Куп'янськ-Вузловий, вул. Печериці, 2 а. Між залізничними шляхами, праворуч від нового будинку ст. Куп'янськ-Вузловий, за 7,0 км на південь від м. Куп'янська.

Побудований у 1897. Автор невідомий. Одноповерховий, цегляний, потинькований. Фасади підкреслено статичні, виконані у простих кубічних формах. Мають чітко виражені осі симетрії. Складається з 7 рівновеликих об'ємів, поєднаних метричним рядом віконних прорізів. Головний фасад акцентований 3 однаковими порталами. Центральний об'єм виділений вікнами арочного завершення. Вікна центральної частини прикрашені сандриками, виділеними білим кольором. Стіна головного фасаду покрита фарбою жовтого кольору, прикрашена лопатками, слуховими віконцями у полі 2 стилізованих фронтонів. Торцеві фасади потиньковані, розмежовані лопатками. Планування — секційне.

У жовт. 1905 залізничники Куп'янська одними з перших на Харківщині приєдналися до Всеросійського політичного страйку. Страйкарів підтримало населення селища. 10 жовт. на ст. Куп'янськ-Вузловий припинився рух поїздів, припинив роботу телеграф. Був обраний страйковий комітет, до складу якого увійшли 14 чол. в чолі із телеграфістом М. Чистяковим. Комітет налагодив зв'язок з комітетом боротьби

у Харкові та з ін. страйковими комітетами Південно-Східної залізниці. Він же розгорнув революційну пропаганду (здебільшого вкрай лівих партій — більшовиків та есерів) серед залізничників та місцевого населення, закликав їх до збройної боротьби проти царату та буржуазії, проводив засідання. Слюсарі Г. Власовський, К. Шовковий та коваль М. Гізов виготовили до 2 сотень пік.

8 груд. 1905 робітники-залізничники за планом Артема (Ф. Сергєєва) озброїлися піками, рушницями і револьверами та заарештували представників місцевої влади, захопили телеграф, взяли під контроль рух поїздів, утримували свою владу над станцією і селищем до 21 груд. Викликаним із Харкова царським військам вдалося придушити виступ залізничників. Членів страйкового комітету заарештовано. Телеграфіста М. Чистякова, інж. Нестерова, машиністів Ширяєва, Горбачова, Гладкого, слюсарів Лемещенка, Долгова, конторників Ємельяненка, Поморського, Іваницького, табельника Дядіна, рахівника Сиротіна, оглядача поїздів Забудька, стрілочників Шаповалова, Невольниченка та ін. активних учасників подій прокурор вніс до переліку, який подав на розгляд Харківського окружного суду. Більшість активістів було засуджено на каторгу і заслання.

Станція Куп'янськ-Вузловий мала стратегічне значення для всіх, хто мав, або намагався мати владу над Куп'янщиною, і в перші роки Української революції 1917—21 часто змінювала власників. Улітку 1919 в будинку станції розміщувався 155-й розвідувальний батальйон (більшовиків), який охороняв станцію Куп'янськ-Вузловий. У лип.-серп. 1920, січ. 1921 на територію залізничної станції на бронепотягу перебував Махно Нестор Іванович (1888—1934) — ватажок селянського повстанського руху в Україні. За свідченнями очевидців він зробив це вперше, бо надавав перевагу тачанкам. Повстанські загони Н. Махна (поширене прізвисько —

4. Вул. Печериці, 2а. Будинок ст. Куп'янськ-Вузловий.

«батько Махно») та Марії Никифорової (поширене прізвище — «анархістка Маруся») ставили собі за мету руйнування тилів військових загонів ЗСПР на території Куп'янського повіту та провадили політику анархізму (анархо-комунізму) серед селянства.

Під час німецько-радянської війни 1941—45 на території станції містився залізничний пункт для лікування легких ран червоноармійців та підготовки для передачі до шпиталів тяжкопоранених. У цьому будинку оперував (1943) хворих видатний хірург, родич О. Довженка, Дудко Микола Омелянович (1901—78) — лікар-хірург, заслужений діяч науки УРСР (1957), доктор медичних наук (1943), професор (1945). Заступник директора 3-го Московського медичного інституту (1932—36), директор (1937), завідувач кафедри шпитальної хірургії (1944—61). Під час Другої світової війни 1939—45 — військовий лікар. Після звільнення столиці УРСР від нацистів — директор Українського НДІ ортопедії (Київ, 1944—45); керівник клінічного відділу судинної хірургії (1961—70). Залишив багатий науковий спадок за такою тематикою: невідкладна допомога, травматологія, проривна виразка шлунка і дванадцятипалої кишки, рак стравоходу і кардії, хірургія серця, трансплантація тканин і внутрішніх органів, косметичний метод хірургічних операцій розширених судин ніг, переливання крові, а також історія хірургії. Він запропонував спосіб лікування анаеробної інфекції шляхом внутрішнього введення великих доз протигангренозної сироватки; методи профілактики і лікування травматичного

шоку загрудниною новокаїновою блокадою.

Будинок зберігся в первісному вигляді. До теперішнього часу використовується технічними службами залізничної ст. Куп'янськ-Вузловий.

1967 на будинку з боку Лисичанської платформи встановлена мармурова меморіальна дошка біло-сірого кольору, присвячена пам'яті про страйковий комітет (втрачена).

*Валентина Єрпульова,
Ярослав Ліхольтов,
Володимир Путятін,
Михайло Уманський.*

5. БУДИНОК ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ, 1907 (архит., іст.). Вул. 1 Травня, 24. У центральній частині міста. На червоній лінії забудови.

Будувався протягом 1902—07. Архітектор невідомий.

Цегляний, двоповерховий, фасади тиньковані, пофарбовані у жовтий колір. Декоративні деталі виділені білим. Фасади виконані у стилі модерну. Головний фасад має чітко виражену вісь симетрії; розділений на 5 рівновеликих частин. Центральний ризаліт з парадним входом, флангові об'єми мають однакові еліптичні завершення, обмежені по боках частково профільованими пілонами. Аттики підкреслені віконними прорізами другого поверху, виконаними у вигляді стилізованих аркад, але з різним оформленням: по центру — обрамування з каменів, на кутах — сандрики із замковими каменями. Інша частина вікон має вигнуті завершення з притаманним

модерну оформленням, яке виконане у вигляді неперервної стрічки. Вікна першого поверху мають більш стримане оздоблення. Парадний вхід підкреслений рустованими до рівня другого поверху частинами пілонів. Завершує будівлю профільований карниз. Бічні і дворовий фасади оздоблені простими пілонами. Планування приміщень — коридорне з двостороннім розміщенням кімнат для навчання. На першому поверсі 8 кімнат, на другому — 6.

1907—17 в цьому будинку розташовувалася чоловіча гімназія, 1910-х рр. — жіноча прогімназія, 1918—34 — школа-семирічка; з 1934 — середня розвиваюча школа з десятилітньою програмою навчання, до 1937 — Куп'янська школа колгоспної молоді, 1939—41 — Куп'янська перша зразкова середня трудова школа.

У роки німецько-радянської війни 1941—45 школа № 1 продовжувала функціонувати як навчальний заклад, але навчання проводилось в ін. приміщеннях. 1944 — здійснено перший випуск учнів середньої школи на Харківщині після звільнення області від нацистів.

1 верес. 1947 школу відбудовано, і перший дзвінок пролунав уже в стінах відновленої будівлі. Навчання проводилося українською мовою.

1947—66 перейменовується у середню школу з трудовим навчанням, 1966—70 — у середню загальноосвітню трудову політехнічну школу з виробничим навчанням, 1970—96 — у середню школу № 1. 1996—2003 і 2004 — до теперішнього часу — загальноосвітня школа І—ІІІ ст. № 1 Куп'янської міської ради Харківської області, 2003—04 — цей

5. Вул. 1 Травня, 24. Загальний вигляд.

освітній заклад перебував у комунальній власності м. Куп'янська.

1918—19 у будинку містився шпиталь для червоноармійців, потім для військ ЗСПР.

1939 — у період радянсько-фінської «Зимової війни» 1939—40 будинок школи був пристосований для військового шпиталю, в якому лікувалися червоноармійці.

1941—42 містився евакогоспіталь № 17-60 і 1943—44 — евакогоспіталь № 59-94 для лікування бійців Червоної армії, які брали участь у боях з нацистами. 1944—47 в цьому будинку надавалися медичні послуги полоненим німецьким офіцерам.

Тут у 1943 працював видатний лікар М. Дудко (1901—78).

Є. Долматовський, який тривалий час після втечі з німецького полону проживав у Куп'янську, часто відвідував бійців у шпиталі, для котрих (хто йшов на поправку) влаштовувалися танцювальні вечори. Враження від одного з таких вечорів, який відбувся в актовому залі школи на поч. 1942, втілилися у вірш «Танці до ранку». М. Фрадкін поклав цей текст на музику, створивши класичну радянську пісню «Прощальний вальс»:

Ночь коротка,
Спят облака,
И лежит у меня на ладони
Незнакомая ваша рука.

Зовнішній вигляд та внутрішнє планування споруди, в основному, збереглося в первісному вигляді. 2006 проведена повна реставрація головного корпусу. Тепер тут містяться (з 2006) музей історії школи та експозиція «Шкільний вокально-інструментальний ансамбль». У 2001 створено єдиний в області Шкільний музей лікарських рослин, у 2003 — музейну експозицію, присвячену Остапу Вишні.

Першим директором школи (1918—23) був Карпенко Андрій Устинович.

У школі працювали:

1944—45, 1949—51 — директор середньої школи № 1 Уманець Олексій Никифорович — заслужений вчитель школи УРСР (з 1945);

1940-х, 1960—70-х рр. — Гончарова Єфросинія Йосипівна — вчитель фізики, математики, електротехніки, з 1952 — завуч школи. Заслужений вчитель школи УРСР (з 1968);

1940-х, 1960—70-х рр. — Капленко Євдокія Сергіївна — 1935—41 — завуч, 1951—55 — директор школи, з 1956 — завідувач Куп'янським міськвнз, заслужений вчитель УРСР.

У цій школі навчалися:

Белінський Олександр Олександрович — випускник школи (1939), заслужений

5. Центральна частина головного фасаду.

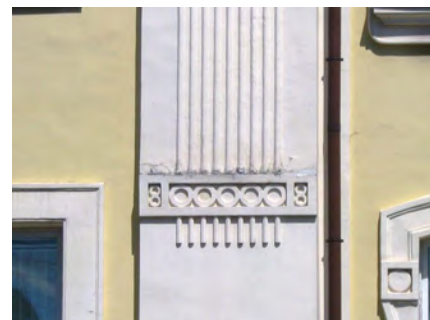

5. Фрагменти головного фасаду.

5. Загальний вигляд дворового фасаду.

5. Фрагменти декоративного оздоблення.

5. Фрагменти декоративного оздоблення.

лікар УРСР, відмінник охорони здоров'я СРСР, учасник німецько-радянської війни 1941—45. Нагороджений орденом і медалями;

Дзюба Віктор Петрович — випускник школи (закінчив 9 класів у 1939) — почесний громадянин м. Куп'янська, відмінник освіти України, відмінник освіти СРСР, заслужений вчитель УРСР, учасник німецько-радянської війни (1941—45). Неодноразово обирався депутатом Куп'янської міської ради, беззмінний директор середньої школи № 6 протягом 1960—86, директор станції юних техніків (1987—2008). Нагороджений орденами і медалями;

Дьомкін Віктор Петрович (1965—85) — рядовий, воїн-інтернаціоналіст. Героїчно загинув під час знешкодження ворожого кулеметного гнізда. Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно);

Знова Віктор Олександрович (1964—84) — рядовий, воїн-інтернаціоналіст.

Помер від важкого поранення, яке отримав у бойовій операції під кишлаком Сурхакан в пров. Лагман. Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

У 1940-х рр. закінчив школу Іскін Олександр Юрійович (1927—2003) — філолог, письменник. Народився у м. Куп'янську, у родині сільських лікарів. Під час війни сім'я евакуювалася до Сибіру, де Олександр з 15 років почав працювати на торфорозробках, лісопавалі та в колгоспі. Брав участь у боях війни з Японією, під час якої зазнав важкого поранення. 1948 вступив до філологічного факультету Харківського державного університету. По закінченню вузу працював учителем у сільській школі, у вечірній школі, завучем заочної школи, потім завідував відділом листів у газеті «Червоний прапор» (нині «Вісник Куп'янщини» (всі заклади у м. Куп'янську).

Перші вірші і оповідання написав, працюючи у вечірній школі. Публікувався у періодичній пресі, альманахах. Автор повістей на шкільну тематику «Ковалівська черемуха» (1963) і «Між двома дзвінками» (1965), а також творів «Хлопчаки з «Пташиного базару» (1876), «Трав'яні супи», поеми «Хто ти, людино?», в яких ставилася воєнна та морально-етична проблематика. 1993 родина Іскіних переїхала до Ізраїлю на постійне місце проживання, де письменник друкував свої твори в журналі «Калейдоскоп» і в альманасі «Роза вітрів». 1999 і 2003 виходять останні книги письменника «Недогоріла фотографія» і «Останній урок».

Олена Конакова,
Валентина Марьонкіна.

6. БЮСТ КОШЕЛЄВА В. І., 2016 (мист.). смт Ківшарівка, просп. Перемоги, біля Палацу культури ім. В. І. Кошелєва. Автор — ск. О. Рідний. Розміри: вис. бюста — бл. 1,0 м; вис. постаменту — бл. 2,0 м (граніт).

Споруджений за ініціативи активістів селища. Встановлений у черв. 2016. Рішення про увічнення пам'яті В. Кошелєва ухвалено на заг. зборах мешканців селища та ради громадських організацій Куп'янська. На День селища та День машинобудівника (24 верес. 2016) відбулося офіційне відкриття пам'ятника. В урочистостях брали участь: народний депутат України В. Остапчук, керівництво і депутати обласної та Куп'янської міської рад, представники громадських організацій, ЗМІ, члени родини В. Кошелєва та його колеги. Настоятель храму свв. Петра і Февронії протоієрей Миколай (Бичок) освятив пам'ятник.

Кошелєв Віктор Іванович (1927—89) — почесний громадянин м. Куп'янська (2005). Заслужений машинобудівник Української РСР. Народився у с. Старовірівка Куп'янського р-ну Харківської області в родині залізничника. Після закінчення середньої школи працював на відбудові залізниці у Куп'янську-Вузловому. 1948 з відзнакою закінчив Харківський машинобудівний технікум, 1955 — Всесоюзний заочний політехнічний інститут (м. Москва). Працював на Харківському тракторному заводі — слюсарем, згодом заступником директора з капітального будівництва. 1970 був призначений директором КЧЛЗ (з 1971 — Куп'янський ливарний завод). Під його керівництвом завод набув найбільшої виробничої потужності, побудовано нові цехи, освоєно нові

6. Бюст Кошелєва В. І.
Загальний вигляд.

технології литва, встановлено новітнє обладнання. Побудовано житлове селище з розвинутою інфраструктурою — Ківшарівка.

Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Трудового Червоного Прапора, «Знаком Пошани» та ін. Автор бл. 50 друкованих праць, понад 30 винаходів. Пам'ятник, який розміщений у центрі невеликого обличкованого світлою керамічною плиткою майданчика, вирішений у межах традиційної схеми пам'ятника-бюста. Виконане у 2 натуральні величини погруддя височіє на квадратному в плані гранітному постаменті, з чолового боку якого розміщено інформативну табличку. Реалістично виконаний скульптурний портрет В. Кошелєва точно передає риси обличчя. Строго фронтальна композиція бюста, високий зріз плечового поясу, дещо узагальнена пластика надають образу типізований рис.

Встановлений на влаштованому майданчику, ліворуч селищного Палацу культури, названого на його честь. У зеленій зоні (блакитні ялини, квітникові клумби) скульптура В. Кошелєву створює урочисто-державницьке інформативне поле.

Наталія Мархайчук.

7. ДЕКОРАТИВНА СКУЛЬПТУРА «БАЙБАК — СИМВОЛ КУП'ЯНСЬКА», 2014 (мист.). Пл. Центральна. На осі терасної алеї; за 100 м від пам'ятника воїнам-куп'янцям, загиблим в Афганістані.

Автор — ск. О. Рідний, втілення проекту — ТО «Територія скульптури»; майстерня М. Ятченка.

Появу в центрі Куп'янська «пам'ятника байбаку-захиснику» ініціював школяр М. Тарценко. Ідею підтримали мешканці міста; фінансове забезпечення організував Герой України, народний депутат В. Остапчук. 30 серп. 2014, під час святкування дня міста, відбулося офіційне відкриття «пам'ятника символу Куп'янщини — байбаку».

Вибір об'єкта зображення — представника місцевої фауни байбака — обумовлений історично. За однією із легенд назва міста походить від нагорнутих байбаками «купин». Крім того, 21 верес. 1781 указом імператриці Катерини II затверджено перший варіант герба м. Куп'янська, у нижній частині якого на золотому тлі містилося зображення байбака. Ця тема варіювалася у подальших моделях герба міста (1797, 1863) як центральна. Рішенням

7. Декоративна скульптура «Байбак — символ Куп'янська». Загальний вигляд.

сесії міської ради Куп'янська 29 груд. 2000 затверджено герб (автор — Ю. Піскарьов).

Байбака у скульптурі (вис. бл. 1,6 м) зображено у властивій для байбака-«вартового» позі «стовпчик», яка, зазвичай, з'являється у тварини, коли вона охороняє колонію байбаків, які мирно харчуються, або відчуває небезпеку. Він завмер, стоячи на задніх лапах, та оглядає округу. Біля його хвоста — прим'яті пшеничні колоски. Лівою лапою байбак притримує точну копію герба міста Куп'янська (вис. бл. 0,6 м); за гербом — козацька шабля (довж. клинка бл. 0,5 м). Пластична мова підкреслено реалістична, акцент зроблено на деталюванні (хутро, колосся, елементи герба). Незважаючи на те, що компоненти пам'ятника нечисленні, і сам твір має вигляд підкресленої лаконічності і завершеності, автор втілює у скульптуру цілу в'язанку символічних смислів. «Стояча» поза тварини на двох задніх лапах, які широко розставлені і міцно стоять на землі, підтримка лівою передньою «нетваринного» предмета — герба створюють аліюзу людини-господаря, яка тут мешкає споконвічно. Дещо піднята вгору мордочка тварини і заплющені очі показують стан розвідки нухом можливої небезпеки і знайомства з тим, що не є очевидним, а саме майбутнього. Шабля, яка припасована з лівого боку, завершує антропологічний асоціативний ряд. До всього, тут ще проглядається ледь вловима асоціація з типовим мистецтвом степової сивої давнини — з т. зв. кам'яними бабами. Скульптору вдалося створити цікавий

7. Декоративна скульптура «Байбак — символ Куп'янська». Вигляд збоку.

символічний образ степової України в образі байбака з потужними смисловими антропологічними смислами — степовий українець невіддільний від природи, серед якої мешкає, і сам є природою, який живе тут споконвічно і славно, і який завжди на сторожі майбутнього як господар і воїн-охоронець. Виконана у відносно новому для міської скульптури матеріалі (склопластик) скульптура байбака пофарбована під бронзу.

Як різновид міської тематичної пластики об'єкт традиційно позбавлений рис монументальності. Скульптура байбака встановлена на невисокому, квадратному в перетині, гранітному постаменті-підніжжі (вис. бл. 0,5 м) розрахована на круговий та близький огляд. З чолового боку постаменту вміщено фрагмент вірша О. Олеся «Живи, Україно...».

Звернений до міськради та Центральної площі (до пров. Духовного). Прилегла територія викладена тротуарною плиткою; навколо влаштовані газони. Об'єкт виступає органічною складовою архітектурного та художньо-естетичного образу міста, надаючи йому рис завершеності. Встановлена в історичній частині міста скульптура виконує патріотично-виховну функцію, утворюючи в міському середовищі додатковий візуально-символічний акцент. Є прикладом пошуків тотожних часових пластичних форм у міському середовищі.

Схожа паркова скульптура «Байбаки» встановлена у парку відпочинку «Залізничник» смт Куп'янськ-Вузловий.

*Наталія Мархайчук,
Анатолій Троян.*

8. ДЕКОРАТИВНЕ ПАННО «ЛИВАРНИКИ», 1981 (мист.). смт Ківшарівка, просп. Перемоги. На ПК ім. Кошелева. Будинок культури, побудований за типовим проектом, розробленим у 1-й пол. 1970-х рр. у ЦНДІЕП ім. Б. Мезенцева; зводився як художня домінанта центральної частини селища. 28 верес. 1981 відбулося урочисте відкриття. 2007 отримав статус Палацу культури; тоді ж йому було присвоєно ім'я В. І. Кошелева.

Фасади будівлі виконані у притаманних періоду 1970—80 рр. формах з використанням елементів конструктивізму. Вітражне скління витягнутого триповерхового об'єму розчленоване пілонами; парадний вхід заглиблений та акцентований масивним піддашшям. Простоту і лаконізм споруди увиразнює розміщене на сценічній коробці панно «Ливарники», яке тематично пов'язане з її функціональним призначенням.

Виконане творчою бригадою з художніх майстерень, які входили до ХВ СХУ. Розміри: 3,0 × 10,0 м.

Загальну композицію складають сцени, що створюють типізований образ трудового колективу ливарників в робочий час та під час дозвілля.

Центральна сцена змальовує працю ливарників у цеху. Темою лівої сцени є спорт, який був не лише обов'язковим елементом «здорового образу життя» радянського трудівника, але й невід'ємною частиною комуністичного виховання «здорової нації». Група з 5 молодих фізкультурників, зображених у просторі умовного спортзалу, візуалізує народжений «культу спортом» радянський фізкультурний рух, за яким кожне підприємство (фабрика, завод, виробництво) мало свій т. зв. «колектив фізичної культури». На правому фрагменті —

8. Палац культури з декоративним панно «Ливарники». Загальний вигляд.

«культурний» відпочинок робітників, презентований в алегоричній формі (через «предметну» символіку, що апелює до асоціативного сприйняття). Розкриті книги у книгозбірні засвідчують потяг радянських робітників до знань; постає юнак з планшетом, як і фігури в театральних (сценічних) костюмах — потяг до творчості.

Художня мова панно плакатна. Риторично-пропагандистський характер поглиблюють позбавлені індивідуальних рис серйозні (навіть на момент відпочинку) обличчя, фронтальні «відкриті» ракурси, ритміка статичних постатей та колористичних мас. Панно, яке є емоційним та інформативним центром споруди, виконує функцію завуальованого радянського пропагандистського програмування населення крізь відповідне оформлення і належне функціонування самих будинків культури, які були центрами просвітницької, політичної та культурно-масової роботи.

Наталія Мархайчук.

8. Декоративне панно «Ливарники».

9. ЗЕМСЬКА ПОШТА, кін. 19 — поч. 20 ст. (архит.). Пл. Центральна, 12. Спроектований і збудований для земської пошти. Двоповерховий, з підвалом, з 2 входами. Цегляний, тинькований, пофарбований; планування коридорне, з двостороннім розміщенням кімнат. Автор невідомий.

Фасади виконані у простих формах з використанням елементів псевдомодерну. Мають виразне горизонтальне та вертикальне членування. На головному і бічних фасадах поверхи розділені профільованим паском з гутами різного розміру, стилізованими аркадами. Вікна першого поверху прикрашені сандриками, підвіконні частини — простими «рушниками», «дзеркалами», ромбами. Цоколь рустований. На стінах другого поверху декоративне оздоблення відсутнє. Наріжні частини будівлі акцентовані безордерними пілястрами. Поверхня стін головного і одного з бічних фасадів покрита фарбою сірого кольору, декоративні елементи виділені білим. Дворовий та ін. бічні фасади виконані у вигляді цегляного мурування. На сьогодні втрачений аттик над увінчувальним карнизом. Будинок має два входи. У правому куті утворено новий ганок зі сходами та масивним піддашком сучасної форми, що порушує архітектоніку фасаду. Вікна обох поверхів мають сучасні декоративні ґратки. У період німецько-радянської війни (1941—45) будинок був зруйнований. Відбудований у 1960. Початкове планування не збереглося. Розміщувався районний вузол зв'язку.

2004 завершилася реконструкція приміщень. Тепер у цьому будинку розташований Куп'янський районний територіальний центр обслуговування пенсіонерів та інвалідів. Окремі приміщення орендує (з 2005) «Райффайзен банк Аваль».

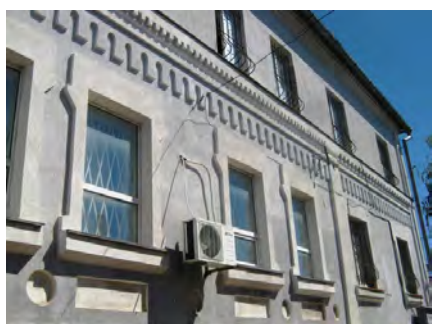
Олена Конакова.

9. Пл. Центральна, 12. Правобічний фасад.

9. Пл. Центральна, 12. Загальний вигляд

9. Фрагмент лівобічного фасаду.

9. Дворовий фасад.

10. КОМПЛЕКС БУДІВЕЛЬ ПОКРОВСЬКОГО СОБОРУ, 1-ша чв. 19 — поч. 20 ст. (архїт., іст.). В історичному центрі міста (кол. назва місцевості — Духовна Гора).

На кін. 17 ст. у тодішній слободі, а нині м. Куп'янськ, розпочалося зведення першої дерев'яної церкви, яку назвали Покровською на честь християнського свята Покрови Пресвятої Богородиці. Містилася поряд з острогом.

За 4 десятиліття храм зазнав певного руйнування. На той час населення збільшилося і виникла потреба у побудові нової, більш просторої церкви. 1702 у місті було побудовано новий дерев'яний храм в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці, який проіснував до 1802

(тепер тут будинок за адресою: просп. Конституції, 11). Це був уже другий соборний храм Куп'янська. При храмі існувала школа (за документами перепису 1732). У 1750 кількість парафіян була 1451 чол., у 1810 — 3643, у 1850 — 5052. Більшість із них були казенними черкасами (тогочасна назва етнічних українців).

У 1802 на місці старої церкви, яку зруйнували (тепер тут будівля правосуддя за адресою: вул. 1 Травня, 27 а. За ін. даними храм розміщувався навпроти, там, де тепер житловий будинок по вул. 1 Травня, 8, навпроти військкомату), було наново освячено територію. Розпочалося будівництво цегляного храму Покрови Пресвятої Богородиці.

Покровський собор виконано у класичних формах. Архітектура собору вирізнялася простою і суворою міцністю, яка була характерною для кульових споруд періоду класицизму. Центральний об'єм будівлі, в плані прямокутний, був увінчаний барабаном та главою. До нього із заходу примикала дзвіниця. З ін. боків фасади прикрашено доричними чотириколонними портиками, які надавали хрестоподібний вигляд споруді з подовженою західною гілкою. Перекриттям слугувала система напівциркульних склепінь. Міцні стовпи з підпружними арками несли барабан та напівсферичний купол. В оздобленні використано доричний ордер, класичні пропорції антаблементу, трикутні фронти з вільними полями тимпанів тощо.

Спорудження храму велося повільно, зовсім припинилося під час франкоросійської війни 1812, але потім активізувалося.

У 1822 було освячено новий Покровський собор, відбулося перше святокове богослужіння. У будівництві собору брали активну участь: дворянин Я. Кашинцов,

протоієрей Сергій (Соколовський) та парафіяни церкви. При храмі було 110 га землі, 2 церковно-приходські школи. Новий храм мав один престол. 1819 у Куп'янську відкрилося духовне училище.

1824 освячено другий приділ на честь свт. Миколи замість існуючого (з 1704) окремого храму на честь того ж святого.

1835 протоієрей собору Петро (Протопопов) помітив різний ступінь збереженості деяких елементів інтер'єру церкви. Зокрема іконостас, у Миколаївському приділі був застарілий, ще з Миколаївської церкви. Петро (Протопопов) звернувся до парафіян із проханням про спорудження нового іконостасу, який було виконано за 2 роки перед всіма трьома престолами коштом парафіян. Взірцем послугував іконостас Чугуївського собору. На незакритих простінках, які залишилися між середнім і придільними іконостасами, розташовано особливі кіюти, завдяки яким іконостас став суцільним — через увесь собор. Ці роботи коштували бл. 4000 руб. сріблом.

1836 освячено третій престол на честь Трьох святителів — Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Златоустого. Придільні іконостаси були споруджені за власний кошт: з правого боку — міщанина (на той час церковний староста) Ф. Ольшанського і поміщиці Г. Соболевої; з лівого боку — надвірної радниці Т. Калашникової, яка брала участь і в улаштуванні головного іконостасу.

Також Ф. Ольшанський за власний кошт придбав дарохранильницю ціною 500 руб., напребстольний хрест за 100 руб., євангеліє за 200 руб. сріблом. Для освячення придільного храму з правого боку придбав дарохранильницю за 100 руб.

1850 добудовано дзвіницю Покровського собору.

На поч. 20 ст. Соборно-Покровська церква мала парафіян чоловічої статі 3630, жіночої — 3471; капітал церкви — 600 руб. Причет за штатом складався із 2 священників, диякона і 2 псаломщиків. Платня 1-го священника 127 руб. 40 коп., 2-го священника 107 руб. 80 коп., диякона 58 руб. 80 коп. і псаломщиків по 35 руб. 28 коп. Приміщення у одного псаломщика особисте, у другого орендоване. При церкві діяла однокласна церковно-приходська школа.

Біля комплексу будівель Покровського собору утворилася площа, яку згодом вимостили цеглою.

1932, під час релігійних утисків, державними і партійними органами Куп'янського р-ну ухвалено рішення про закриття і знищення кафедрального собору,

10. Духовна Гора. Покровський собор. Загальний вигляд. Фото 1912.

10. Вул. Белгородська (тепер вул. 1 Травня). Фото поч. 20 ст.

10. Покровський собор. Фото поч. 20 ст.

а цеглу з його стін використати на будівництві нового цукрового заводу. Собор було зруйновано вибухівкою, однак розчин, на який класяся цегла, був настільки міцним, що відділити цеглини одну від одної не змогли. Брили зі стін собору вивезли у приміські яри та рівчаки.

При зведенні Покровського собору виникла потреба у будівництві ряду допоміжних будівель, що здійснювалося протягом 19—20 ст. 1822 зведено будинок для гостей (тепер будинок за адресою вул. 1 Травня, 29), житловий будинок настоятеля собору (тепер — вул. 1 Травня, 21) та службовий будинок з трапезною (тепер — вул. 1 Травня, 31). В кін. 19 ст. зведено нову будівлю для духовного училища (тепер — вул. 1 Травня, 2) та будинок священика (тепер — вул. 1 Травня, 19). На поч. 20 ст. зведено будівлю, в якій розміщувалися навчальні приміщення, актова зала та церква (тепер — пров. Духовний, 2).

Фасади споруд виконані у різних стилях: класицизм, неокласицизм, неоренесанс. Але їх поєднувало конкретне історичне призначення та методи і прийоми художнього відображення, які обумовлені єдністю ідейного і функціонального змісту. Архітектура будівель була підпорядкована функції богослужіння, простір утвореної ділянки Покровського собору і допоміжних споруд вирішено раціонально. Автори проєктів свідомо використовували принципи національного романтизму для вираження релігійних та естетичних ідеалів свого часу за допомогою знакової системи декількох стилів минулого.

На теперішній час, окрім собору, ці будівлі збереглися, в них розміщені різнофункціональні заклади та організації.

Олена Конакова.

10.1. Актובה зала, церква, навчальне приміщення, поч. 20 ст. (архит., іст.). Пров. Духовний, 2.

До східного торця головного корпусу духовного училища на поч. 20 ст. прибудовано цегляну будівлю, в якій містилися: актова зала, училищна церква (1912) та навчальні класи (архітектор невідомий). Будинки з'єднані між собою невеликим переходом на рівні другого поверху. Проїзд до внутрішнього двору виконаний у вигляді арки.

Корпус актової зали — монументальна, двоповерхова, на високому цоколі будівля з первісно компактним прямокутним планом. Розташований на похилому рельєфі. Головний фасад вирішений парадно, у стилі неокласицизму з елементами

ренесансу. Композиція його — асиметрична, має чітке горизонтальне та вертикальне членування. Перший поверх виконаний у вигляді масивного стилобату, відділеного від верхніх рельєфним карнизом.

Середня частина головного фасаду виділена ризалітом, у площину якого на рівні другого поверху вписана аркада із 6 тричетвертних колон іонійського ордеру на високих базах. Між колонами розташовані 5 високих віконних прорізів арочного завершення із сандриками та замковими каменями. Кути ризаліту акцентовані масивними рустованими пілонами. Віконні прорізи першого поверху прямокутні, прикрашені рельєфними замковими каменями, на які спирається широка полиця, котра слугує основою для баз колон другого поверху. Увінчує середню частину головного фасаду розвинений карниз великого виносу, над яким височіє цегляний парпет.

Насичена пластика ризаліту явно контрастує зі стриманістю архітектурного рішення крил: гладка поверхня стіни, кути лівого крила головного фасаду (на 3 віконних осі) і правого (на 1 вісь) закріплені рустованими пілястрами. Лише віконні прорізи першого поверху прикрашені профільованими фронтонами трикутної форми.

До 1917 тут містився навчальний заклад для початкової освіти і підготовки дітей-сиріт та дітей бідного духовництва до служіння у церкві та навчання в духовній семінарії. Тут відбувалися щорічні з'їзди духовництва, які проводили регулярний огляд приміщень, вирішували матеріальні проблеми організації навчально-виховного процесу і розподілу стипендій, облаштування гуртожитку.

До кін. 19 ст. не було гуртожитку, який споруджено в 1890 на 300 місць. У ньому безкоштовно або за зменшену плату проживали сироти місцевого духовенства та діти бідних представників духовенства, які мали успіхи у навчанні. Діти із заможних сімей проживали у гуртожитку за 80 руб. на рік. Діти із сімей ін. вірувань — за 100 руб. Лікарні при закладі не було, обов'язки лікаря виконував колезький радник І. Прожанський.

Під час німецько-радянської війни 1941—45 будівля виконувала функцію складу — зберігався італійський військовий одяг. При визволенні м. Куп'янська декоративне оздоблення фасаду та інтер'єру будинку зазнали значних втрат. Відновлення будівлі у 1954 характеризувалося пристосуванням її під потреби кінотеатру, внаслідок чого у лівобічній частині цокольного поверху, перетвореного на фойє, влаштований

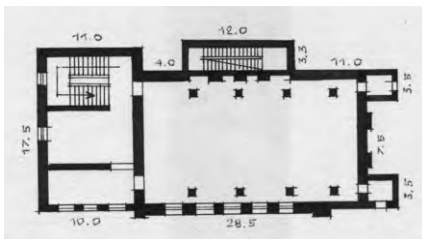

10.1. Пров. Духовний, 2.
Загальний вигляд.

10.1. Фрагменти головного фасаду.

окремий вхід. Первісні перекриття поверхів і парадні сходи не збереглися. До дворового фасаду прибудовано два об'єми сходів. Нові залізобетонні перекриття спираються на 8 колон, встановлених паралельно поздовжнім несучим стінам зали. У східному торці будівлі розташовані тамбури виходів із глядацької зали.

Олена Конакова,
Валентина Марьонкіна,
Валерій Пономарьов.

10.1. План другого поверху.

10.1. Головний фасад.

10.2. Будинок для гостей 1822, у якому містився штаб 38-ї армії Південно-Західного фронту (архїт., іст.). Вул. 1 Травня, 29. На червоній лінії забудови вулиці.

Архітектор невідомий. Первісно використовувався як службовий будинок собору Покрови Пресвятої Богородиці. Є одним із 2 будинків, що стоять поруч, які називають «близнятами» (№ 29 та № 31). Однак при загальній схожості конфігурація плану, розташування приміщень та основні елементи декоративного оздоблення відрізняють будинки один від одного.

Одноповерховий будинок № 29 виконаний у т. зв. «цегляному» стилі з використанням елементів давньоруського зодчества. У плані прямокутний. Як головний, так і всі ін. фасади мають чітке горизонтальне членування, підкреслене метричними рядами віконних прорізів та елементів декору над рустованим цоколем. Пластика головного фасаду посилена деталями геометричного характеру: міжвіконними «дзеркалами», наріжними пілястрами, сандриками прямокутних віконних прорізів, декоративними фризами. Підвіконні ділянки оздоблені гутами та заглибленими у поле стіни «картинами», у які поміщені стилізовані розетки простого геометричного малюнка. Вікна прикрашені пологими трикутними фронтонами. Під простим увінчувальним

10.2. Вул. 1 Травня, 29.
Фрагмент головного фасаду.

10.2. Фрагмент бічного фасаду.

10.3. Вул. 1 Травня, 21. Загальний вигляд.

карнизом — різної довжини краплі. Фасади виконані з високоякісної червоної цегли з використанням фігурної. Декоративні деталі виділені фарбою білого кольору.

1931 собор Покрови Пресвятої Богородиці був закритий, священників виселили, і незабаром у будинку для гостей та трапезній розмістився військкомат. У трав.-черв. 1942 разом із військкоматом тут розташувався штаб 38-ї армії Південно-Західного фронту, яким командував генерал-майор артилерії (з 1942) Москаленко Кирило Семенович. До 2013 в цьому будинку розміщувався Куп'янський райвійськкомат. Згідно із постановою Кабінету Міністрів України № 389 від 03.06.2013 відбулося об'єднання військових комісаріатів у один військово-мобілізаційний заклад, з цього часу тут міститься Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанський районний військкомат.

*Олена Конакова,
Вікторія Черкаско.*

10.3. Будинок настоятеля, 1822 (архїт., іст.). Вул. 1 Травня, 21. З невеликим відступом від червоної лінії забудови. Будівля виконана у простих класичних формах, які вписуються в типологію архітектури невеликих споруд провінційних містечок Російської імперії серед. 19 ст.

Цегляна, одноповерхова з боку вулиці та двоповерхова з боку дворового фасаду. Розташована на похилому рельєфі, зовсім поряд із ділянкою кол. Покровського собору. Головний фасад вирішений асиметрично. По вертикалі розбитий на 3 частини: правобічна частина — на 4 віконних осі, ризаліт парадного входу та лівобічна — на одне вікно. Всі частини розмежовані рустованими пілястрами.

Парадний вхід обрамований порталом простої форми. Віконні прорізи, розмежовані пілястрами, які заглиблені у масив стіни, прикрашені сандриками та обмежені профільованим карнизом з краплями. Підвіконні ділянки акцентовані стрічкою «дзеркал». Увінчує будівлю профільований карниз з гутами.

На ін. фасадах декоративне оздоблення майже відсутнє. Стіни будівлі тиньковані, пофарбовані у притаманні стилю «класицизм» кольори: світло-жовтий з виділенням білим декоративного ліплення. Цоколь головного фасаду разом з ганком облицьований цеглою сірого кольору. Згідно з планом м. Куп'янська 1916

10.3. Фрагменти головного фасаду.

10.3. Фрагменти головного фасаду.

в цій будівлі розміщувалося Куп'янське міське казначейство, за ін. даними — саме в цьому будинку мешкав настоятель Покровського собору. У 1946 тут містилося педагогічне училище, з 1961 — вечірня школа. 1970 у будинку розташувалася базова школа, а на 1-му поверсі — станція юних техніків, з 1972 — краєзнавчий музей.

Музей відкрито 24 груд. 1972. Створено раду музею, головою якої вибрано А. Ковалю — завідувача громадським відділом культури міської ради. Директором народного музею історії Куп'янщини на громадських засадах став Ф. Кононенко — завідувач культмасовим сектором міського парку. Безпосередню участь у створенні краєзнавчого музею брав В. Курилов (1935—2005) — історик, місцевий поет-пісняр, автор гімну Куп'янська.

Збирали матеріали та експонати для формування експозиції краєзнавчого музею ентузіасти: Ф. Кононенко, А. Коваль, художники Б. Шпиталенко, В. Чаленко, фотограф А. Нікіфорович. У формуванні музейного фонду та в облаштуванні музею брали участь І. Яковина, В. Друшляк, М. Курило. 1991 закладу присвоєно статус державного. Його фонди налічують бл. 6,5 тис. музейних предметів основного фонду та понад 2 тис. одиниць науково-допоміжного фонду.

2008 зроблено капітальний ремонт приміщення.

Ліворуч від входу до музею розміщені 2 переносні гармати козацьких часів (17 — поч. 18 ст.).

Біля дворового фасаду — половецька кам'яна баба (1,0 м × 0,4 м), яка має значні пошкодження: відсутня голова та частина тулуба.

Олена Конакова,
Ірина Осадча.

10.3. Половецька кам'яна баба.

10.3. Дворовий фасад.

10.3. Гармати козацьких часів.
Біля головного входу.

10.4. Вул. 1 Травня, 19. Загальний вигляд.

10.4. Будинок священика, серед. 19 ст. (архт., іст.). Вул. 1 Травня, 19. На червоній лінії забудови.

Побудований 1860—63. Вхпив до комплексу споруд Свято-Покровського собору. За даними Куп'янського краєзнавчого музею, це був житловий будинок священика.

Цегляний, двоповерховий з боку вулиці та триповерховий з боку дворового фасаду. На похилому рельєфі, відстань від ділянки кол. Покровського собору невелика. Виконаний у простих класичних формах, характерних для невеликих споруд провінційних міст Російської імперії серед. 19 ст. Симетрію фронтального головного фасаду порушує парадний вхід на правому фланзі з масивним прямокутним піддашком, який негативно впливає на загальне сприйняття пам'ятки. По вертикалі фасад розбитий на 3 частини: невеликий центральний ризаліт на 5 віконних осей та флангові частини — по 2 вікна. Всі віконні прорізи розмежовані пілястрами: на рівні першого поверху — рустованими; на рівні увінчувального

карнизу — з пристінками, прикрашеними стилізованими «рушниками» з краплями. По горизонталі перший поверх головного фасаду відділений від другого 3-ма профільованими карнизами, стрічкою гут та спареними «дзеркалами» у підвіконних ділянках. Усі вікна прикрашені сандриками простої форми. Поверхня стіни головного фасаду тинькована, пофарбована, цоколь покритий шаром смоли.

Бічні фасади виконані з червоної цегли, декоративне оздоблення стримане: профільовані карнизи та стрічки гут на фронтоні.

На дворовому триповерховому фасаді міститься клітка сходів із входом, яка розташована у ризаліті, прикрашеному наріжними пілястрами, елементами геометричної форми, міжповерховими карнизами, протягнутими на ін. частину фасаду. Вікна оздоблені сандриками із замковими каменями.

До 1940-х рр. тут розміщувалися районні управлінські органи.

З 24 жовт. 1941 по 24 черв. 1942 в цьому будинку функціонував Харківський обл-

10.4. Вул. 1 Травня, 19. Головний фасад.

10.4. Дворовий фасад.

10.4. Фрагмент дворового фасаду..

виконком (на чолі з П. Свиначенком). Звідси здійснювалося керівництво роботою організацій районів, які ще не були окуповані. Постійно збиралася і узагальнювалася інформація про дії партизанських загонів у Харківській обл. Станом на 20 груд. 1941 всього було організовано 72 загони. Надавалася допомога Червоній армії, будувалися лінії оборони на території області, здійснювалося керівництво підпільної боротьби в окупованих населених пунктах Харківщини. У берез. 1942 випущено листівки із закликом до боротьби з окупантами, 1 квіт. 1942 розповсюджено звернення діячів науки і культури радянської України до українського народу, 17 лип. 1942 підготовлено зведення Українського штабу партизанського руху про бойові дії у Кегичівському і Сахновщинському районах та ін. З 24 жовт. 1942 в Куп'янську зосередилися обласні і республіканські управлінські органи.

Тричі на місяць виходив випуск «Соціалістичної Харківщини» для районів, які ще не були окуповані ворогом. У куп'янських номерах обласної газети друкувалися письменники С. Сумний, Д. Косарик, К. Гордієнко. Тепер у цьому будинку міститься відділ освіти Куп'янської районної державної адміністрації.

Олена Конакова,
Вікторія Черкаско.

Ізюмського, Куп'янського, Старобельського повітів. Містився в 2 будівлях. Почесними наглядцями були купці Н. Дунаєв і Ф. Цицаркін.

У 1890-х рр. побудований новий головний триповерховий корпус у стилі неоренесансу (архітектор невідомий). У плані має прямокутну конфігурацію. Наріжне розташування обумовило рівнозначне за декоративністю вирішення фасадів, що мають чітке горизонтальне та вертикальне членування. При цьому обидва фасади не мають виражених осей симетрії. Поверхи відділені один від одного профільованими карнизами. Цокольний поверх виконаний у вигляді стилобату. Кути ризалітів на обох фасадах акцентовані рустованими лопатками. Вікна другого поверху — арокні, на флангах згруповані по двое та прикрашені замковими каменями, декорованими маскаронами та листям аканту. Частина віконних прорізів фасаду з боку провулку акцентовані трикутними фронтонами та сандриками з ліпленням флорального характеру.

Головний вхід міститься на зрізаному куті, який підкреслюється балконом третього поверху та завершений трикутним фронтоном. Увінчує будівлю розвинутий антаблемент з пристінками на рівні карнизу, який складається з пасків та стрічок гут. Бічний (північний) фасад завершений пологим трикутним фронтоном. Первісно наріжну частину будівлі прикрашав парапет з балюстрадами та декоративними вазонами (втрачені під час німецько-радянської війни 1941—45).

Будівля цегляна, планувальна система — коридорна. Вестибюль неправильної п'ятигранної форми з'єднується з коридором через сходову площадку.

Збереглися первісні перекриття у вигляді склепіння у приміщеннях цокольного поверху на південному торці будівлі. Вуличні фасади покриті фарбою кольору цегли. Декоративні деталі виділені білим.

Будівля кол. духовного училища є оригінальним зразком провінційних навчальних закладів, які були поширені на

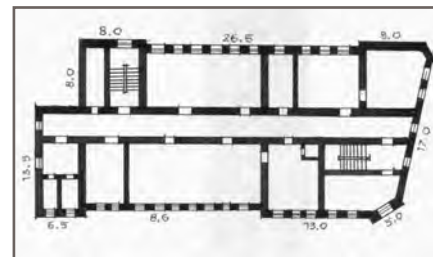
10.5. Вул. 1 Травня, 2.
Духовне училище, поч. 20 ст.

10.5. Духовне училище, кін. 19 — поч. 20 ст. (архит., іст.). Вул. 1 Травня, 2, на розі з пров. Духовним, 2. Займає наріжну частину кварталу в центрі міста. Входило до комплексу споруд Покровського собору.

Училище засноване 1819. У 1842 за проектом арх. Щедрина побудовано двоповерховий навчально-адміністративний корпус (не зберігся). Призначався заклад для духовно-навчального округу

10.5. Вул. 1 Травня, 2.
План другого поверху.

Харківщині у 2-й пол. 19 — поч. 20 ст. На 1900 училище складалося з 4-х основних класів і одного підготовчого. Для дітей православного духовенства училищного округу навчання було безкоштовним, діти ін. станів вносили за рік 60 руб. Стипендій в училищі було 2: одна — імені преосвященних Аполлоса і Павла (48 руб.), друга — імені високопреосвященного Амвросія (130 руб.). Благодійних коштів училище мало 3900 руб.

До підготовчого класу вступали діти 9—11 років, зі знанням початкових молитов і вмінням читати російською. У перший клас вступали діти 10—12 років, які були вже навчені читати і писати російською та читати церковнослов'янською, які знали загальнонавчання молитви, Символ віри та заповіді, з арифметики — перші дві арифметичні дії і таблицю множення. У наступні класи приймалися діти, які мали відповідні до класу знання і вік. Учні, котрі успішно закінчували повний курс, після іспитів переводилися у перший клас духовних семінарій, а при вступі на цивільну службу отримували чин чотирнадцятого класу без іспитів. В училищі у вечірній час проводились додаткові заняття. Паралельних класів не було, учнів протягом року приймали як у підготовчий клас, так і в наступні. Кількість учнів була такою: 1860-ті — 120 чол., 1870-ті — 150 чол., 1880—1900-ті — 160 чол.

Навчання в училищі велося на високому рівні, забезпечувалося найновішими технічними засобами, про що свідчить придбання правління училища у 1899 за дозволом губернської влади тодішньої новинки — проекційного (чарівного) ліхтаря.

Духовне училище діяло до 1917.

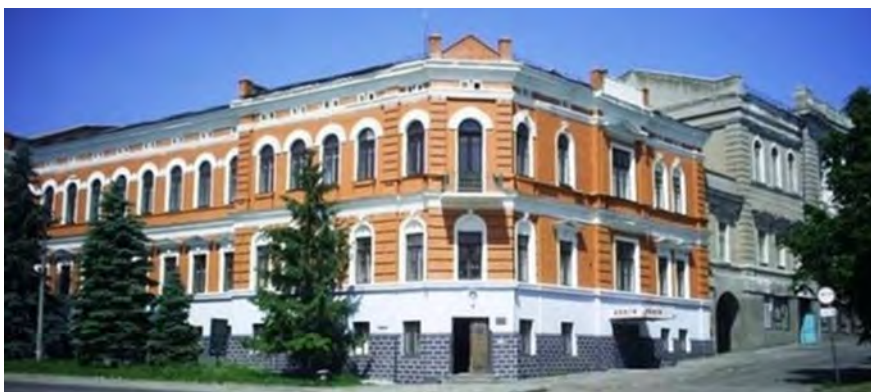
Першим смотрителем навчального духовного закладу був протоієрей Сергій (Соколовський).

Влітку і восени 1919 в цьому корпусі містився штаб одного із з'єднань військ ЗСПР.

1923—32 тут розташовувався окружний відділ Головного політичного управління. 1932—42 в цьому будинку розташовувався педагогічний (учительський) інститут, випускники якого працювали на Харківщині і на Донбасі.

3 груд. 1939 тут містився госпіталь для лікування поранених та обмрзлих червоноармійців, які воювали з фіннами на Карельському перешийку під час радянсько-фінської «Зимової війни» 1939—40. 1942 приміщення пристосували для армійських потреб.

При відступі німецьких військ у 1943 декоративне оздоблення фасаду та

10.5. Вул. 1 Травня, 2. Загальний вигляд.

інтер'єру будинку зазнали значних втрат від вибухів та пожежі, також були зруйновані внутрішні перегородки та покрівля.

Наприкін. 1960-х — поч. 1970-х рр. відбудоване та оснащене поліграфічним устаткуванням. З того часу тут друкарня. Першим директором друкарні був І. Усик.

*Олена Конакова,
Валентина Марьонкіна,
Яна Пересьолкова,
Валерій Пономарьов.*

10.6. Службовий будинок з трапезною 1822, у якому містився штаб 38-ї армії Південно-Західного фронту (архит., іст.). Вул. 1 Травня, 31.

На червоній лінії забудови вулиці. Архітектор невідомий.

Первісно використовувався як службовий будинок з трапезною собору Покрови Пресвятої Богородиці. Є одним із 2 будинків, які через схожість і близьке розташування один до одного називають «близнятами» (№ 29 та № 31). Однак при загальній тотожності екстер'єрів будинки мають різні планування приміщень та різне оздоблення основними декоративними елементами.

Розташування на достатньо похилому рельєфі зумовило одноповерховість з боку головного фасаду будинку та двоповерховість з боку двору. Виконаний з високоякісної червоної цегли у т. зв. «цегляному» стилі з використанням елементів давньоруського зодчества. У плані прямокутний, з масивними наріжними ризалітами головного та дворового фасадів із входами.

За насиченістю декоративного оздоблення всі фасади вирішені достатньо рівнозначно. Проте головний фасад відрізняється більшою пластичністю і має визначену вісь симетрії, порушену

10.5. Фасад по пров. Духовному.

10.5. Фрагменти декоративного оздоблення фасадів.

10.6. Вул. 1 Травня, 31. Фрагмент центрального фасаду.

10.6. Центральний фасад.
Лівобічна частина.

10.6. Лівобічний фрагмент декоративного оздоблення головного фасаду.

лише парадним входом у правому ризаліті. Кути ризалітів оформлені наріжними тричетвертними безордерними колонами на високих базах. Парадний вхід обмежений пілястрами з «дзеркалами», що умовно підтримують трикутний фронтон з декором ступінчастого малюнка. Аналогічно вирішене оздоблення віконного прорізу лівобічного ризаліту. Цоколь по всій довжині головного фасаду має декоративне оздоблення у вигляді елементів геометричної форми, що є достатньо рідкісним явищем в архітектурі Слобожанщини. Центральна частина головного фасаду, межі якої окреслені ризалітами, виділена стрічками декору геометричного малюнка («хрестики», кола) над прямокутними й арочними вікнами. Самі стрічки вписані у стилізовану аркаду, гути різної довжини тощо. Вікна прикрашені рельєфними сандриками, замковими каменями. Арочні завершення мають оздоблення у вигляді кокошників. Підвіконня об'єднані по всій довжині фасаду профільованим карнизом з окремих гутами та стилізованими важками. Між вікнами — фігурні «дзеркала», пілястри, декоровані деталями прямокутної форми. Оздоблення головного фасаду виділене фарбою білого кольору.

Дворовий фасад вирішений також декоративно. Симетрія його порушена ризалітами різного об'єму. Наріжні частини ризалітів заокруглені. Пластичні деталі у вигляді рельєфних стрічок,

гут, геометричних фігур, «дзеркал», замкових каменів, стилізованих фронтонів зосереджені на рівні другого поверху. При виконанні окремих декоративних деталей використана високоякісна фігурна цегла. Особливої декоративності дворовому фасаді надають виразні фронти складної форми на завершених ризалітах, що також є достатньо рідкісним рішенням, не характерним для архітектури Слобожанщини.

У деяких приміщеннях будівлі зберігалися церковні коштовності, панікадила та книги, також будівля використовувалася як трапезна для високопоставлених гостей. Одне із приміщень слугувало вбиральною, в якій перевдягалися священики, зберігалось їхнє церковно-обрядове вбрання.

1931 собор закрито, і незабаром у будівлі розмістився військкомат.

У трав.-черв. 1942 разом із військкоматом тут розташувався штаб 38-ї армії Південно-Західного фронту, командував якою Москаленко Кирило Семенович (1902—85) — генерал-майор артилерії (1942), Маршал Радянського Союзу (1955), двічі Герой Радянського Союзу (1943, 1978), Герой ЧСРСР (1969). К. Москаленко брав участь у розробці Барвінківсько-Лозівської операції, кінцевою метою якої мало бути визволення Харкова (Харківська битва, 12—29 трав. 1942). Перша спроба наступу радянських військ була невдалою. Значна частина воїнів загинула, тисячі потрапили в полон противника (т. зв. Харківський котел). Штаб К. Москаленка вивів з облоги 22 тис. бійців 6-ї, 8-ї, 38-ї та 39-ї армій. Барвінківсько-Лозівська операція, яку готував штаб 38-ї армії, планувалася як прорив гітлерівської оборони на межі 6-ї і 7-ї польових армій вермахту між містами Балаклія та Артємівськ (тепер м. Бахмут), розвиток наступу на Запоріжжя, і введення радянських військ у тил донбасько-таганрозького угруповання противника, відрізавши шляхи відступу ворожих військ на захід. На початку травня німецьке командування вирішило провести допоміжну операцію під кодовою назвою «Фрідрікус-ІІ», яка передбачала захоплення Куп'янська і плацдарму на лівому березі р. Оскіл. Головний удар німецькі війська завдали 10 черв. 1942 з Чугуївського плацдарму в напрямку Куп'янська. 277-а стрілецька дивізія, не витримавши удару, дала змогу наблизитися німецьким танкам до Куп'янська на 40 кілометрів.

Радянські війська перегрупувалися, їм вдалося тимчасово припинити наступ

німців, які змінили напрям удару, прагнучи вийти до міста через Великі Хутори. Втілення німецького задуму було ліквідовано контрударом радянських військ. Наступ нацистів стримувався 1-ю винищувальною протитанковою дивізією та 277-ю стрілецькою дивізією; 850-й полк 277-ї дивізії готував оборонні споруди на лівому березі р. Оскіл. На серед. черв. утворилася нова лінія фронту між радянськими військами, які обороняли Куп'янськ, і німецькими, які вели наступ. 19 черв. 1942 було окуповане с. Сенькове, пізніше — села Кругляківка, Синиха, Лісна Стінка. 22 черв. розпочався 2-й наступ на Куп'янськ. Тепер бої розгорнулися на ближніх підступах до міста, німці перейшли у рішучий наступ на ділянці фронту, де розташовані села Середній Бурлук, Аркадівка. 24 черв. 1942 Куп'янськ був окупований ворогом. У 1943 війська під командуванням К. Москаленка брали участь у Белгород-Харківській наступальній операції. Штаб часто відвідували: маршал Радянського Союзу С. Тимошенко (командувач Південно-Західного фронту), генерал-лейтенант І. Баграмян, начальник штабу Південно-Західного фронту (з 1955 — маршал Радянського Союзу), член військової ради фронту М. Хрущов та ін. військові діячі; узгоджували різні військово-організаційні питання керівники УРСР і Харківської області. До 2013 тут розміщувався Куп'янський райвійськкомат. Згідно із постановою Кабінету Міністрів України № 389 від 03.06.2013 відбулося об'єднання військових комісаріатів у один військово-мобілізаційний заклад, з цього часу в будинку кол. службовому будинку Свято-Покровському собору міститься Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанський районний військкомат. 1994 на будинку, праворуч від ліво-бічного входу, встановлена меморіальна дошка (0,5 × 0,7 м) з силуміну.

Олена Конакова,
Вікторія Черкаско.

10.6. Фрагмент лівобічного фасаду.

10.6. Фрагмент лівобічної частини дворового фасаду.

10.6. Центральний ризаліт дворового фасаду.

11. КУРГАН (археол.). За 0,15 км на південний захід від будівлі інтернату, з лівого боку дороги на м. Харків. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007. Вис. 0,5 м, діам. 15 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня кургану інтенсивно розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

12. КУРГАН (археол.). За 0,15 км на південний схід від будівлі інтернату, з лівого боку дороги на м. Харків. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007. Вис. 0,5 м, діам. 15 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня кургану інтенсивно розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

11. Курган № 1. Вигляд з південного заходу.

12. Курган № 2. Вигляд з південного заходу.

13. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК

(археол.). На західній та південно-західній околиці міста.

Складається з 6 курганів поблизу міста: один із курганів (вис. 1,0 м) розташований на правому березі р. Оскіл, на західній околиці міста, біля південно-східної частини саду, ліворуч від дороги до Куп'янська-Вузлого; 2 кургани (вис. до 1,5 м) — на південно-західній околиці міста; ще три (вис. 1,0—2,0 м) — на південній околиці міста, біля дороги на с. Канцедалька. Обстежив В. Колода у 1985. Не розкопувався, культурна приналежність не визначена.

Насипи курганів руйнуються під час сільськогосподарських робіт.

Володимир Колода.

14. МЕМОРІАЛЬНЕ КЛАДОВИЩЕ, 1948—50, 1958—68, 1985, 2010 (іст.).

Просп. Конституції, 44—46. У центрі міста, навпроти парку. Зі сходу межує з вул. Титова. З півночі і півдня розташована міська житлова забудова. Вхід розміщено із західного боку. Пл. — 4,75 га.

Територія має прямокутну форму і розпланована вимощеними бетонними доріжками на 3 ряди могил, які розчленовуються перпендикулярно до доріжок двома алеями, котрі вимощені тим же матеріалом. Підвищена ділянка в місці розташування центрального входу викладена бетонними плитами з бордюрами, а в місцях між пам'ятними знаками, червоною тротуарною бруківкою. На меморіалі ростуть хвойні й листяні дерева, створюючи особливе стишене і затінене середовище гаю.

Меморіальне кладовище (поховано понад тисячу чоловік; відомо 978 прізвищ) утворене за ініціативи виконкому Куп'янської районної ради депутатів трудящих у 1948—50 на місці автентичних групових поховань часів німецько-радянської війни 1941—45 — воїнів РСЧА, які загинули при обороні Куп'янська у черв. 1942 та визволенні міста від німецьких окупаційних військ у січ.-лют. 1943; воїнів, померлих у 1942—43 в шпиталях, яких у Куп'янську було 20; місцевих жителів, закатованих окупантами. При упорядкуванні кладовища відбулися перепоховання бл. 30 останків воїнів РСЧА з місць первісних поховань в індивідуальні могили. Більшу частину кладовища займає Меморіальний комплекс часів німецько-радянської війни 1941—45.

14. Вхід до кладовища. Центральна алея.

У 1950—60-х рр. на території кладовища були поховані військові льотчики В. Мотонаха (1958; 2-й ряд) та А. Циба (1966; 1-й ряд). Надгробки з естетичною концепцією 1960-х рр. на могилах льотчиків, які загинули в мирний час при виконанні службових обов'язків, підсилювали еклектичність меморіального кладовища.

1967 при закритті старого міського кладовища по вул. Леніна, 52—56 (тепер просп. Конституції) перенесено братську могилу загиблим під час громадянської війни 1917—22 та у 1968 — одиночні могили революціонерів-народників, останні були перепоховані в одну спільну могилу. Могила народників розташована з північного боку кладовища, 2-й ряд ліворуч, дещо окремо, виходячи з ряду. Урівноважують і завершують симетричну архітектурно-художню композицію меморіалу 2 рівномасштабні пам'ятні знаки — учасникам локальних воєн і ліквідаторам аварії на ЧАЕС (обидва встановлено 2010), які розташовано обабіч пам'ятника солдату. В такому багатотемному поєднанні меморіальне кладовище набирає ознак комплексу, в якому поєднуються різні за темою меморіальні утворення.

Меморіальне кладовище є змістовною та художньою домінантою просп. Конституції.

Михайло Уманський,

Анатолій Троян.

14.1. Меморіальний комплекс загиблим у німецько-радянській війні 1941—45, 1948—50 (іст.).

У західній та центральній частинах кладовища.

Братські могили є основними складовими елементами комплексу. Перша і друга розташовані дзеркально одна до одної з півночі на південь. З південного боку розміщені надгробки (1,0 × 1,2 × 3,0 м) з цегли. На надгробках по 8 меморіальних дощок (1,0 × 0,4 м) з червоного граніту. Два пам'ятні знаки (0,5 × 0,45 × 0,5 × 0,5 м) у вигляді кам'яної брили з мармурової крихти розташовані з північного і південного боків, обабіч братських могил. На кожному пам'ятному знаку — меморіальна дошка з чавуну. Третя могила — зі східного боку, східні межі якої не визначені. Братська могила жертв нацизму міститься з північного боку у 1-му ряду. Зверху могили встановлена сіра гранітна плита (1,3 × 0,7 м), покладена на косий надгробок з брукняку.

Усі одиночні поховання воїнів РСЧА розташовані у 3 рядах із заходу на схід на нижній терасі. На чоловому боці надгробків, ліворуч, містяться мармурові інформативні дошки, праворуч прикріплено по червоній зірці. Відомі прізвища 29 осіб, чотири могили не ідентифіковані. Поховання П. Свиноренка та М. Хімушина, які вирізняються надгробками, розташовані на центральній алеї комплексу, в 2-му ряду, 4-та та 7-ма могила ліворуч відповідно. Поруч

14.1. Скульптура воїна при вході.

із М. Хімушиним похований командир 199-ї стрілецької дивізії полковник В. Давидов-Луцицький, який загинув у берез. 1942, захищаючи Куп'янськ. У 1-му ряду від Вічного вогню встановлено воїнами 108-го гв. штурмового авіаційного полку пам'ятний знак (надгробок-кенотаф) полеглим у боях протягом січ.-серп. 1943 льотчикам. На ньому викарбувано прізвища авіаторів, які загинули у повітряних боях і поховані в різних місцях. 1985 при вході на кладовище замість пам'ятника 1950 (ск. О. Супрун) встановлена обміднена типова скульптура воїна (вис. 2,6 м) зі склобетону, за якою влаштовано клумбу. Постамент (2,4 × 1,5 × 1,5 м) облицьований гранітом, біля підніжжя котрого горить Вічний вогонь (утворений 1 трав. 1965). Обабіч пам'ятника влаштовано однохідневі сходи, які ведуть безпосередньо до братських могил та індивідуальних поховань. За пам'ятником, на краю тераси, утворено квітник. Відповідно до постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 1 квіт. 1944 «Про благоустрій могил і увічнення пам'яті воїнів, які загинули в боротьбі за визволення і незалежність Радянської Батьківщини» та постанови Бюро Харківського обкому КП(б)У від 9 трав. 1944 виконком Куп'янської районної ради депутатів трудящих розпочав у 1948 створювати меморіал полеглим воїнам, які захищали і звільняли м. Куп'янськ від нацистських загарбників. Первісно складався з 3 братських

могил та 3 рядів одиночних могил, в яких поховано воїнів РСЧА, а також братської могили жертв нацизму. Загальна первісна концепція меморіалу відповідала основним ідеологічним заходам сталінського міфу про «Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу», за яким перемога РСЧА у війні з країнами «Вісі» була здобута «народними масами» з підкресленою деперсоналізацією та «великими героями», до котрих належали партійні й державні діячі, генералітет, вищі військові чини та відзначені як герої Радянського Союзу. Але розміщення загиблих із рядового і сержантського складу не в братських, а в одиночних могилах було нетиповим. На Куп'янському меморіалі налічується 13 одиночних могил, у яких були поховані рядові і сержанти. Могили М. Хімушина, Героя Радянського Союзу, і П. Свиначенка, державного і партійного діяча, виділені помпезними надгробками у виглядіobeliskів (змінені 9 трав. 1960), що відповідало історіографічній міфології 1943—53. З кін. 1950-х рр. до 1970 надгробки на могилах М. Асланова, Д. Ескузяна і О. Ніколаєва були змінені родичами полеглих, що призвело до деформації загальної концепції меморіалу як цілісного автохтонного історичного утворення, проявивши при цьому еkleктичне поєднання меморіалу і військового кладовища.

В цілому меморіальний комплекс є символом увічнення військових подвигів у воєнний час, пам'яті загиблих під час військових подій мирних мешканців міста та району.

Тамара Борисова,
Наталія Мархайчук,
Анатолій Троян.

14.1.1. Братська могила жертв нацизму 1942—43, 1948—50 (іст.). Перший ряд, з північного боку, на схилі, за братською могилою воїнів РСЧА, перед пам'ятним знаком учасникам локальних війн. 1948—50 у братській могилі (3,0 × 3,0 м) поховано 62 мирних жителів-патріотів м. Куп'янська, які були закатовані німецькими нацистами під час окупації за німецько-радянської війни 1941—45. У Куп'янську загарбники перебували з 24 черв. 1942 до 2 лют. 1943. Задля впровадження у місті «нового порядку» окупанти проводили репресії проти патріотично налаштованого населення міста і району. Після звільнення міста Надзвичайна комісія із розслідування діяльності окупантів зафіксувала 8 місць розстрілу місцевого населення німецько-нацистськими окупантами. Гітлерівці розстрілювали мешканців міста у глиняному кар'єрі цегельного заводу і в глинищі яру за машинобудівним заводом. Усі імена відомі.

У 1950-х рр. на могилу у вигляді косоного надгробку з брукняку покладена сіра гранітна меморіальна плита (1,3 × 0,7 × 0,05 м) з епітафією та переліком імен похованих. На її чоловічому боці друкованим шрифтом викарбувано епітафію та прізвища жертв. Навколо братської могили доріжки викладені залізобетонними плитами. Зі східного боку розташовані індивідуальні поховання.

Вікторія Черкаско.

14.1.1. Братська могила жертв нацизму.

14.1.2. Перша братська могила.

14.1.2. Друга братська могила.

14.1.2. Надгробок на третій братській могилі.

14.1.2. Братські могили 1942—43, 1948—50 (іст.). Дві братські могили розташовані дзеркально одна до одної за пам'ятником воїну, у 1-му ряду та одна зі східного боку нижньої тераси.

У трьох братських могилах поховано бл. 900 воїнів РСЧА зі складу 1176-го, 1178-го, 1180-го стрілецьких полків 350-ї стрілецької дивізії; 388-го, 514-го, 747-го стрілецьких полків 172-ї стрілецької дивізії; 84-го стрілецького полку 6-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні та визволенні міста та району у черв. 1942 — лют. 1943, а також померли у шпиталях від ран. Загальна кількість похованих невідома. 3-поміж полеглих відомі імена похованих: у 1-й могилі — 182, у 2-й — 186, у 3-й — 498.

1948—50 за ініціативи виконавчого комітету Куп'янської районної ради депутатів трудящих на територію Меморіалу перенесено останки воїнів, похованих раніше на місцях їх загибелі.

3 поч. черв. 1942 німецьке командування проводило операцію під кодовою назвою «Фрідерікус-2», яка передбачала швидкий

прорив до Куп'янська. Найбільший удар 10 черв. 1942 припав на 277-му стрілецьку дивізію (38-а армія, Південно-Західний фронт). Її оборону ворог прорвав без особливих зусиль. 22-23 черв. 1942 йшли жорстокі бої за місто. Ворожий наступ на західному березі р. Оскіл стримували: 1-ша винищувальна протитанкова дивізія та 9-а гв., 162-а, 199-а, 277-а, 304-а стрілецькі дивізії, 156-а і 168-а танкові бригади, 22-а мотострілецька бригада (38-а армія, Південно-Західний фронт). 23 черв. обороняти Куп'янськ залишилися 2 полки 277-ї стрілецької дивізії та 1-ша винищувальна бригада. 24 черв. місто було повністю окуповане гітлерівцями. 2 лют. 1943 м. Куп'янськ звільнено силами 350-ї, 172-ї, 267-ї, 60-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт). На перших 2 братських могилах встановлено цегляні надгробки (1,0 × 1,2 × 3,0 м), на кожному з них прикріплено по 8 червоних гранітних меморіальних дощок (1,0 × 0,4 м) та пам'ятні знаки (0,5 × 0,45 × 0,5 × 0,5 м) з мармурової крихти. На кожному пам'ятному знаку вмонтована чавунна меморіальна дошка (0,4 × 0,45 м).

На 3-й братській могилі встановлена цегляна стела-надгробок (1,75 × 10,05 × 1,05 м) з 16-ма чорними гранітними меморіальними дошками (1,0 × 0,3 м). До стели з південного боку прилягає постамент із цегли у вигляді паралелепіпеда (1,75 × 1,0 × 0,8 м). На постаменті закріплена чорна гранітна меморіальна дошка (1,2 × 0,72 м), на якій зображено орден Великої Вітчизняної війни (діам. 0,5 м). Пам'ятник оновлено 1985.

Тамара Борисова,
Володимир Путятін,
Михайло Уманський.

14.1.3. Могила Давидова-Лучицького В. В. 1942, 1948—50 (іст.). Другий ряд, восьма з лівого боку.

Давидов-Лучицький Всеволод Володимирович [1902, м. Льгов, Курська губ., Російська імперія (тепер Курська обл., РФ) — 08.03.1942, с. Василенкове, Шевченківський р-н, Харківська обл.] — командир 199-ї стрілецької дивізії, полковник РСЧА.

У лавах РСЧА з 1920. Воював проти військ ЗСПР. 1936—37 брав участь у громадянській війні в Іспанії, 1937 поранений в ногу. 1939—40 брав участь у радянсько-фінській «Зимовій війні» 1939—40. З початком німецько-радянської війни 1941—45 — заступник начальника штабу політвідділу 38-ї армії (Південно-Західний фронт). 11 січ. —

14.1.3. Могила Давидова-Лучицького В. В.

8 берез. 1942 — командир 199-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт). 8 берез. 1942 прибув у 617-й стрілецький полк своєї дивізії для ознайомлення з обстановкою. При огляді пункту спостереження, який розташовувався на вітряному млині, неподалік с. Василенкове (Шевченківський р-н, Харківська обл.), був смертельно поранений ворожим мінометним вогнем.

Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни 2-го ст. (посмертно).

Його ім'ям названа одна з вулиць м. Куп'янська.

У 1940-х рр. на могилі встановлено надгробну плиту (0,15 × 1,3 × 0,7 м) і надгробок (0,4 × 0,5 × 0,7 м) з мармурової крихти. На чоловому боці надгробка, ліворуч, розміщена мармурова меморіальна дошка (0,2 × 0,3 м), праворуч прикріплена червона зірка.

Яна Пересьолкова.

14.1.4. Могила Свинарєнка П. Г. 1942, 1948—50 (іст.). Другий ряд (центральный), четверта з лівого боку. Навпроти лівобічних сходів Меморіального комплексу.

Свинаренко Петро Григорович (1911—27.05.1942, м. Куп'янськ, Харківська обл.) — голова Харківського облвиконкому (1941—42).

1937—38 — голова виконкому Великобурлуцької районної Ради депутатів трудящих. З 1938 — заступник голови виконкому Харківської облради, 1940 обраний депутатом ВР СРСР першого скликання (1937—46). 8 січ. 1940 — трав. 1942 — голова Харківського

14.1.4. Могила Свиначенка П. Г.

облвиконкому, який у жовт. 1941 — черв. 1942 діяв у м. Куп'янську, уповноважений Військової ради 38-ї армії. Один із керівників оборони Куп'янська в часи німецько-радянської війни 1941—45, коли Куп'янський р-н був безпосереднім тилом радянських армій в боях на Харківському напрямку. Був одним із керівників мобілізації харків'ян на рух опору окупантам й організаторів евакуації людей і матеріальних цінностей на схід. Загинув неподалік від приміщення Куп'янського міськвиконкому під час нальоту ворожої авіації.

На його честь названа вулиця в м. Харкові.

9 трав. 1960 на могилі замість пам'ятника кін. 1940-х рр. встановлено сірий гранітний обеліск у традиційній формі усіченої піраміди (вис. 1,54 м) на квадратному постаменті з того ж матеріалу (0,5 × 0,6 × 0,5 м). У верхній частині чолового боку обеліска — контррельєфне зображення червоної зірки (0,08 м), під яким розміщено керамічний овальний фотопортрет (має значні втрати) та присвятний напис.

Тамара Борисова,
Володимир Путьатін,
Михайло Уманський.

14.1.5. Могила Хімушина М. Ф. 1943, 1948—50 (іст.). Другий ряд, сьома з лівого боку. Навпроти правобічних сходів Меморіального комплексу.

Хімушин Микола Федорович [05.02.1922 (21?), с. Високіничи, Таруський пов., Калузька губ. (тепер Жуковский р-н, Калузька обл., РФ) — 27.07(06?).1943, м. Куп'янськ, Харківська обл.] — Герой Радянського Союзу (1944), гв. старший лейтенант РСЧА, старший льотчик.

Народився в селянській родині. Залишившись без батьків, виховувався у сестри в Москві, закінчив 10 класів середньої школи. Займався в аероклубі. 1940 добровільно став до лав РСЧА, направлений в авіацію. 1941 закінчив Борисоглібську військову авіаційну школу пілотів, з квіт. 1942 проходив стажування у запасному авіаційному полку. Учасник німецько-радянської війни 1941—45 з лип. 1942. Служив на Південно-Західному фронті у 17-й повітряній армії: льотчиком-винишувачем у 814-у гв. винищувальному авіаційному полку (207-а винищувальна авіаційна дивізія, 3-й змішаний авіаційний корпус), старшим льотчиком у 106-у гв. винищувальному авіаційному полку (11-а гв. винищувальна авіаційна дивізія, 1-й гв. змішаний авіаційний корпус). Відзначився в повітряних боях у районі Сталінграда, у Ворошиловградській наступальній та Харківській оборонній операціях взимку та навесні 1943. Загинув у бою в районі м. Куп'янська. Знищив ворожий винищувач і підбив 3 бомбардувальники, але сам був збитий. У період з 25 груд. 1942 по 27 лип. 1943 здійснив бл. 200 бойових вильотів, у 49 повітряних боях збив 11 ворожих літаків люфтваффе (винищувачів і бомбардувальників) особисто і 2 в групі, знищив десятки танків, автомашин, сотні гітлерівців. Указом Президії ВР СРСР від 4 лют. 1944 за зразкове виконання бойових завдань командування та проявлені при цьому героїзм та відвагу М. Хімушину присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1-го ст., Червоної Зірки, медаллю «За відвагу».

На його честь названа одна з центральних вулиць м. Куп'янська, а також м. Москви. Ім'я Героя присвоєне середній школі № 4, біля якої встановлений (1967) його бюст.

Надгробок (0,1 × 1,94 × 0,6 м) з мармурової крихти сірого кольору. 9 трав. 1960 на могилі замість пам'ятника кін. 1940-х рр. встановлено традиційний чорний обеліск пірамідальної форми (2,1 × 0,5 × 0,5 м) з мармурової крихти

14.1.5. Могила Хімушина М. Ф.

на профільованому цоколі (0,6 × 0,5 × 0,5 м). У верхній частині чолового боку обеліска — керамічний овальний фотопортрет героя у формі військового льотчика. Під ним викарбуваний інформативний напис, поновлений фарбою золотистого кольору.

Тамара Борисова,
Володимир Путьатін,
Михайло Уманський.

14.1.6. Пам'ятний знак воїнам-авіаторам 108-го гвардійського штурмового авіаційного полку 1943, 1948—50 (іст.).

У першому ряду від Вічного вогню.

3 берез. по серп. 1943 на Куп'янському аеродромі (с. Курилівка) базувався 299-й штурмовий авіаційний полк 290-ї штурмової авіаційної дивізії (3-й змішаний корпус, 17-а повітряна армія, Південно-Західний фронт).

Сформований полк у черв. 1938 з 5 ескадрилій, входив до авіаційної бригади Харківського військового округу на базі аеродрому в м. Конотопі (тепер Сумська обл.). У верес. 1939 полк брав участь у польсько-радянській війні (1939) на Західній Україні, взимку 1940 —

14.1.6. Пам'ятний знак військовим-авіаторам 108-го гвардійського штурмового авіаційного полку.

у радянсько-фінській «Зимовій війні» 1939—40, здійснивши 645 бойових вильотів. У верес.-жовт. 1940 у полк надійшло кілька швидкісних бомбардувальників та винищувачів «Чайка» і тоді ж підрозділ був перетворений у 299-й штурмовий авіаційний полк. У лип. 1941 кілька броньованих штурмовиків Іл-2 з'явилися в полку, який, після термінового їх вивчення і формування авіаланки, направлено у м. Запоріжжя для захисту міста. 3 жовт. 1941 полк базувався на аеродромах Орловської, Тульської, Московської (сміт Люберці-Жулебіно) областях, у містах Дмитрові та Чкалові. У кін. 1942 полк брав участь у боях на Західному фронті. За перше півріччя 1943 полк здійснив 1150 бойових вильотів і втратив 17 льотчиків, 2 техніків, знищивши при цьому 11 літаків, 144 танки, 51 бронемашину, 5 переправ, 673 автомашини і багато ін. ворожої військової техніки.

1942 за бойові дії під Калугою, де літаки полку завдали смертельних ударів по штабах противника, танках та живій силі, полк був представлений Наказом НКО СРСР № 264 від 24 серп. 1943 до гвардійського звання і отримав найменування 108-й гвардійський штурмовий авіаційний полк.

Полк брав участь у Курській битві (5 лип.—23 серп. 1943) подавляючи вогневі точки противника. Штурмував околиці Харкова, Мерефи, Валок, залізничні станції.

У лип. 1944 за активні бойові дії при розгромі німецьких військ під Луцьком (Волинська обл.), при звільненні м. Рава-Руська (Львівська обл.) полку було присвоєно найменування «Рава-Руський».

Полк нагороджено орденом Суворова 3-го ст. за взяття (1944) укріпленого

пункту м. Пьотркув (тепер м. Пьотркув-Трибунальський, Польща).

За 242 бойових вильоти в останні місяці війни на Іл-10 полк втратив 2 льотчиків, 3 стрільців, 2 техніків, а противник — 8 танків, 5 БТР, 281 автомашину, 95 возів і понад 1000 солдатів-піхотинців.

Одна з вулиць м. Куп'янська носить ім'я Героя Радянського Союзу командира 299-го штурмового авіаполку майора С. Ананьїна. В с. Курилівка одна з вулиць названа на честь командира авіаескадрильї гв. лейтенанта А. Ф. Белова.

На меморіальному кладовищі було встановлено брунатну гранітну плиту, на якій прикріплено металеву меморіальну дошку з прізвищами 37 однополчан, які загинули у боях з Куп'янського аеродрому. На дошці награвіювані: вгорі — гілка дубового листа, ліворуч — орден Вітчизняної війни, внизу — емблема роду повітряних військ СРСР.

Яна Пересолкова,
Валентина Філоненко.

14.2. Могила Войнаральського П. І., Тихоцького В. О., Тихоцької-Легкої М. І., 1898, 1929, 1925, 1968 (іст.). Ліворуч від центрального входу меморіального кладовища. Другий ряд, перша з лівого боку, за 10 м від житлового будинку по просп. Конституції, 48.

Поховані народники-революціонери — учасники опозиційного загальнодемократичного суспільного руху (2-га пол. 19 — поч. 20 ст.), які об'єднувалися етичними, соціальними та політичними ідеалами селянського демократизму й соціалізму, пов'язуючи ними історичну перспективу оновлення життя широких народних мас.

Войнаральський Порфирій Іванович [15(28).08.1844, с. Липівка, Мокшанський пов., Пензенська губ. (тепер Пензенська обл., РФ) — 17(29).07.1898, м. Куп'янськ, Харківська обл.] — революціонер-народник.

Народився у дворянській родині: батько — В. Ларіонов, надвірний радник, мати — княжна В. Кугушева. Шлюб батьків не був юридично оформлений, тому їхнього сина оформлено не до дворянського стану, а до міщан, як вихованця В. Кугушевої. При вступі в Пензенську гімназію, яку закінчив 1860 з правом вступу до вищих навчальних закладів без іспитів, постала необхідність в офіційних документах Порфирія, котрі були створені у консисторії м. Мокшанська, в яких не співпадало по батькові, а прізвище утворено від зворотного прочитання прізвища батька — Ларіонов, з певними фонетичними змінами за словотворчою схемою типових російських прізвищ —

Войнаральський. З часом Порфирій Іванович став підписуватися Войнаральський і саме ця форма прізвища увійшла у науковий вжиток істориків.

1860 — студент медичного факультету Московського університету, але за участь у студентському русі (належав до пропагандистського студентського гуртка П. Заїчневського і П. Аргіропуло) та за участь у студентських заворушеннях, які отримали назву «Дрезденська битва», був виключений (1861). 3 лют. 1862 перебував на заслання в Глазові (В'ятська губ., тепер Удмуртська Республіка, РФ). За доносом був арештований (серп. 1862) без пояснень про причини арешту і переведений у м. Усть-Сисольськ. У трав. 1863 висланий у м. Яренськ Вологодської губ., де населення особливо потерпало від нестатків і часто голодувало. 1865 ще раз переведений у м. Вельськ тієї ж губернії у зв'язку з листом, який П. Войнаральський хотів переслати міністру внутрішніх справ через свого товариша. Потім його переводили в м. Пінегу (берез. 1867) і в м. Мезень (лип. 1868) Архангельської губ. внаслідок засвідченої неблагонадійної поведінки П. Войнаральського. 1868 повернувся в с. Богородське (Варварине) Городищенського пов. Пензенської губ., в садибу матері — княжни В. Кугушевої. Вступати на державну службу і вільно пересуватися по губернії було заборонено. Завдяки клопотанням матері, Варвари Михайлівни, у квіт. 1873 поліцейський нагляд за П. Войнаральським було знято. Два роки виконував роботу управляючого в одній із поміщицьких садиб, під час якої безпосередньо спілкувався із селянами, знайомився з їхнім життям, допомагав порадами і грошми.

12 серп. 1873 вибраний мировим суддею в Городищенському повіті, але не був затверджений Сенатом. У 2-й пол. 1873 познайомився у м. Санкт-Петербурзі з народниками-революціонерами М. Чайковським, С. Кравчинським, Д. Рогачовим, С. Коваликом та ін.; допомагав фінансово гуртку Ф. Лермонтова. В кін. 1873 разом із Д. Рогачовим організував у Пензі гурток, до якого залучив Е. Каменського, М. Жилинського та ін. 1874 переїхав до м. Москви, де з метою пропаганди організував столярну та шевську майстерні, які були місцем для зібрань пропагандистів-народників. Ініціатор та спонсор друку в друкарні І. Мишкіна нелегальних книг, листівок та паспортів для пропагандистів (1874). 3 21 трав. 1874 мешкав у м. Саратові під іменем К. Смирнов, влаштував шевську майстерню на вул. Царинській (тепер

Першотравнева, 88), яка була місцем зібрань для революціонерів і в якій брошурувалися і складувалися нелегальні видання, котрі були видрукувані у московській друкарні І. Мишкіна, організував народницький гурток, до якого входила самарська молодь: І. Дамаскін, А. Пономарьов, А. Александровський, І. Нікольський і майбутній письменник-народник Н. Петропавловський. Тоді ж разом із І. Селівановим організував у Самарській губ. мережу пропагандистських народницьких пунктів з метою охоплення народницьким рухом південних районів Поволжя. 31 трав. 1874 шевська майстерня у м. Саратові була розгромлена жандармами. При обшуку, окрім великої кількості нелегальної літератури, були виявлені фальшиві паспорти, конспіративні записки і т. ін. — всього до 170 одиниць речових доказів. У черв. 1874, дізнавшись про арешти в цій майстерні, повернувся в Пензу. Тут, бажаючи врятувати на випадок арешту свій капітал, який він витрачав на революційні заходи, видав, за допомогою мирового судді М. Ендаурова, безготівковий вексель на 26 тис. руб. Е. Каменському. Потім гроші були розподілені між народниками пензенського, саратовського, самарського, тамбовського, харківського гуртків. 21 лип. 1874 була спроба арешту у с. Василівка (Ставропольський пов.), але за допомогою селян втік, і повторно арештований 24 лип. 1874 в м. Самарі на явочній квартирі, за якою вівся жандармський нагляд. 25 лют. 1875 ув'язнений у Петропавловській фортеці в одиночній камері, в якій перебував понад 10 місяців. 3 січ. 1876 переведений у Будинок попереднього ув'язнення, звідки разом із революціонером-народником С. Коваликом втік вночі з 7 на 8 квіт. 1876 за допомогою двох тюремних наглядачів, але тоді ж був затриманий уже за мурами в'язниці. 3 26 лип. 1876 — 17 жовт. 1877 утримувався в Петропавлівській фортеці, після чого був етапований в Будинок попереднього ув'язнення. 5 трав. 1877 відбувся суд, на якому оголошено звинувачення про участь та організацію протизаконного угруповання і в розповсюдженні заборонених творів (процес 193-х). За відмову відповідати суду 29 жовт. 1877 виведений із зали судових засідань. 20 листоп. 1877 знову ув'язнений у Петропавлівській фортеці. Вироком від 23 січ. 1878 (процес 193-х) визнаний винним в організації протизаконного угруповання (товариства), розповсюдженні творів з метою схиляння людей до непокорі владі, у створенні, друкуванні та розповсюдженні твору «Історія одного

з багатостраждальних». Засуджений до втрати всіх прав на стан і статки та до каторжних робіт у фортецях на 10 років. За наказом царя відмінені (11 трав. 1878) каторжні роботи із заліком терміну попереднього утримання під вартою. Під час етапування П. Войнаральського з Харкова до Новоборисоглібського каторжного централу (тепер — с. Андріївка, Балаклійський р-н, Харківська обл.) відбулася невдала спроба збройного визволення революціонера. 3 25 лип. 1878 по жовт. 1880 утримувався в одиночній камері цього централу з особливо тяжким режимом. Потім П. Войнаральського переведено у Мценську пересильну в'язницю, де умови утримання були значно кращі, ніж ті, які були в централі, для етапу на Кару (тепер Читинська обл., РФ). 3 м. Мценська до м. Томська каторжан везли різними транспортними засобами, шлях до карійських золотоносних копалень (особиста власність російського імператора), де було місце утримання (з 1873) політкаторжан, арештанти долали пішки у п'ятикілограмових кайданах — всього 3030 верст. Зима застала революціонера в Іркутській тюрмі, в якій він пробув один рік і зустрівся (30 верес. 1881) з В. Короленком, котрий був направлений на адміністративне заслання в Якутську губ. за відмову присягати царю Олександру III. 3 1882 П. Войнаральський на Карійській каторзі, яка містилася в системі (протяжністю 40 км) каторжних в'язниць на березі р. Кара (ліва прит. р. Шилка, водозбір р. Амур). Один із організаторів невдалої втечі політв'язнів. Восени 1883 революціонера відправлено в Якутську губ. на поселення у м. Верхоянськ, до якого пролягав шлях відстанню понад 3000 верст. У 1884 поселений у Якутському улусі (повіті), який називався Бустахським наслегом (наслег — населений пункт, у якому відстань між будинками була не менше 2 верст), Верхоянського округу. 1885 закінчився термін ув'язнення. 1888 отримав дозвіл роз'їжджати по округу та торгувати. 3 1890 — в Якутську, в 1891 завідував зразковою казенною сільськогосподарською фермою. У 1890-х рр. співпрацював у сибірській пресі (псевд. Огоннер). Отримав право приписки до селянського стану, а за маніфестом 14 трав. 1896 — і право на скорочення терміну перебування в Сибіру. У берез. 1897 отримав дозвіл на повернення в європейську Росію. Виїхав у Таврійську губ. (тепер АР Крим, частини Херсонської та Запорізької областей). У 1897 поселився в м. Куп'янську в бу-

14.2. Могила Войнаральського П. І., Тихоцького В. О., Тихоцької-Легкої М. І.

динку тестя В. Тихоцького, Сарандінакі і там же раптово помер.

Тихоцький Віктор Олександрович [21.10.1850, с. Синиха, Харківська губ. (тепер Куп'янський р-н, Харківська обл.) — 1929, м. Куп'янськ, Харківська обл.] — революціонер-народник.

Народився у дворянській сім'ї, до його родоводу входили декабристи. Закінчив Другу харківську гімназію. 3 1868 протягом 2 років слухав лекції в Цоріхському університеті, де зблизився з революційним гуртком росіян, поляків і сербів. 1872 вступив до петербурзького гуртка народника О. Долгушина. Під його впливом створив підпільну друкарню в с. Сарєєво (Звенигородський пов., Московська губ.). Там друкували революційну літературу і вели пропаганду серед селян, закликаючи народ до бунту. Заарештований та звинувачений за справою організації втечі М. Чернишевського із сибірської в'язниці. Звільнившись з-під арешту 1875, брав участь у роботі місцевих гуртків «Земля і воля» (1876—79), 1879 вступив до терористичної революційної організації «Народна воля». Після розгрому (1881) «Народної волі» В. Тихоцький закінчив Петербурзьку консерваторію і став учителем музики в м. Харкові, у якому мешкав 1876—1918. Його квартира була конспіративною до 1917. Останні роки свого життя (1918—29) провів у с. Сенькове у свого зятя, лікаря Є. Горчакова, 1920—24 мешкав у Куп'янську на квартирі сім'ї Олександрових по вул. Гімназичній (тепер вул. Короленка). Викладав музику. Був вдруге одружений на дочці поміщика І. Сарандінакі — Марії.

Тихоцька-Легка Марія Іполитівна [(дівоч. — Сарандінакі; Легка) 1856, хут.

Благодатний, Куп'янський пов., Харківська губ. (тепер Куп'янський р-н, Харківська обл.) — 15.06.1925, м. Куп'янськ, Харківська губ.] — революціонер-народник, дружина В. Тихоцького. Народилася у дворянській родині поміщика І. Сарандінакі та А. Розальон-Сошальської. Закінчила Харківську жіночу гімназію і приватний пансіон. Володіла чотирма іноземними мовами: французькою, німецькою, англійською, латинською. Взяла перший шлюб у 1880 з Євграфом Легким (1861—82) у Харкові. Наприкін. літа 1881 разом з сестрою Л. Дмоховського, Аделью їздила з партією політкаторжан, серед яких був П. Войнаральський, до Іркутська, відвідати чоловіка. У другому шлюбі з В. Тихоцьким (з січ. 1883) мала шестеро дітей, мешкала у садибі чоловіка в с. Синиха Харківської губ. Долучилась до Селянської спілки партії есерів.

У Куп'янському краєзнавчому музеї розташовані стенди, присвячені життю і діяльності революціонерів-народників, котрі пов'язані з Куп'янщиною. Первісно були поховані на старому місцевому кладовищі по вул. Леніна (тепер просп. Конституції), № 52—56 [у сквері Перемоги, поставлено (1948) стелу]. 1968, у зв'язку із закриттям цього кладовища, індивідуальні могили П. Войнаральського (1898), В. Тихоцького (1929), М. Тихоцької-Легкої (1925) перенесені на меморіальне кладовище, де утворено спільну могилу народників як видатних діячів революційного руху на Україні, встановлено бетонний надгробок (0,8 × 2,2 м) у вигляді горизонтальної та похилої плит. Обидві частини об'єднані суцільною формою. Меморіальна плита втрачена. Написи і позначки відсутні.

*Валентина Марьонкіна,
Володимир Пуятін,
Анатолій Троян.*

14.3. Могила Мотонахи В. І., 1958 (іст.). У другому ряду. Мотонаха Віталій Іванович (17.11.1926—02.07.1958, Куп'янський р-н, Харківська обл.) — льотчик, капітан ВПС ЗС СРСР. Загинув при виконанні службових обов'язків. У кін. 1950-х рр. на могилі встановлено гранітний обеліск (2,0 × 0,7 × 0,15 м). На його чоловічому боці прикріплений керамічний фотопортрет льотчика, у верхній частині — червона зірка. Під фотографією награвіювано присвятний напис та епітафію.

Світлана Бахтіна.

14.3. Надгробок Мотонахи В. І.

14.4. Могила Циби А. М., 1966 (іст.). У першому ряду, за пам'ятним знаком ЧАЕС.

Циба Анатолій Миколайович (24.10.1934 — 12.01.1966, Куп'янський р-н, Харківська обл.) — льотчик, гв. капітан ВПС ЗС СРСР. Загинув при виконанні службових обов'язків.

У кін. 1960-х рр. на могилі встановлено чорну гранітну стелу (2,0 × 0,7 × 0,15 м). На чоловічому боці — керамічний овальний фотопортрет А. Циби, інформативний напис та епітафія.

Яна Пересьолкова.

14.5. Пам'ятний знак ліквідаторам аварії на ЧАЕС, 2010 (іст.). На підвищенні, на фасадній площадці меморіального кладовища.

Автор — арх. І. Величко. Вис. стели — 4,5 м; площа — 8,0 × 4,0 м.

Споруджений за ініціативи громадського об'єднання «Чорнобиль» у м. Куп'янську. 26 квіт. 1986 на півночі Київської обл., біля м. Чорнобиль трапилася одна з найбільших техногенних катастроф 20 ст. — вибухнув четвертий реактор на Чорнобильській атомній станції, внаслідок чого постраждали понад 5 млн жителів України, Білорусії, Росії та західних європейських країн. 1986—87 евакуйовано і переселено із забруднених радіацією місць бл. 130 тис. чол. Героїчними зусиллями бл. 600 тис. ліквідаторів (400 тис. — громадяни України) зупинили смертоносну дію катастрофи, а 30 листоп. 1986 Державна комісія прийняла зведену споруду «Саркофаг», яка надійно закрила аварійний реактор від довкілля.

Зм. Куп'янська і Куп'янського р-ну лише по лінії військомату було призвано

14.4. Могила Циби А. М.

533 чол., 20 співробітників медичних закладів, 20 представників органів внутрішніх справ. 1987 у м. Куп'янську було організовано громадське об'єднання «Чорнобиль», в якому (станом на 2015) зареєстровано 185 чол.

Щорічно до пам'ятного знака в день ліквідаторів на ЧАЕС мешканці міста і району несуть квіти на пошану вже померлим «чорнобильцям».

Композиція та матеріали ідентичні до пам'ятного знака воїнам-інтернаціоналістам. У наскрізному отворі закріплена виготовлена з металевих пластин дата чорнобильської трагедії. Замість меморіальної дошки встановлені 3 різномасштабні плити у формі неправильних прямокутників, загальні абрисы яких імітують вибух. На центральній плиті награвіюваний символічний «дзвін Чорнобиля»; на лівобічній — присвята, на правобічній — епітафія.

*Наталія Мархайчук,
Анатолій Троян.*

14.5. Пам'ятний знак ліквідаторам аварії на ЧАЕС.

14.6. Пам'ятний знак учасникам локальних війн, 2010 (іст.). На підвищенні, на фасадній площадці Меморіального комплексу.

Автор — арх. І. Величко. Вис. стели — 4,5 м; площадка — 8,0 × 4,0 м.

Споруджений за ініціативи Л. Сохоцького та Куп'янської Ради ветеранів Афганістану, Куп'янського об'єднання воїнів-інтернаціоналістів «Лазурит» на кошти громадськості. Пам'ятний знак встановлений на честь воїнів-інтернаціоналістів, мешканців Куп'янська та Куп'янського району.

Радянський Союз проводив бл. 26 локальних війн з метою створення і підтримки прокомуністичних рухів та союзницьких зобов'язань. Куп'янчани брали участь у придушенні антикомуністичних і антирадянських повстань в Угорщині (1956), Чехословаччині (1968), у війнах у В'єтнамі (1965—72), Єгипті (1970), Камбоджі (1970). В останньому збройному конфлікті в Афганістані (груд. 1979— лют. 1989) загинуло 9 із 326 солдатів, призваних Куп'янським райвійськкоматом.

Залізобетонна стела обкладена декоративною цеглою типу «Фагот». Архітектурна площадка викладена бруківкою. На стереобаті площадки розміщено підвищення у вигляді карти Демократичної Республіки Афганістан та 2 типові вази з квітами. На чоловому боці стели закріплено чорну гранітну дошку (1,2 × 0,5 м) з інформативним написом. У верхній частині стели зроблений наскрізний проріз, в якому закріплений нагрудний знак «Воїну-інтернаціоналісту СССР».

Біля пам'ятного знака щорічно гості та мешканці міста разом з воїнами-афганцями проводять автопробіги, поминальні мітинги, відзначають всеукраїнську вахту пам'яті.

Володимир Путятін.

14.6. Пам'ятний знак учасникам локальних війн.

15. Пл. Залізничників. Меморіал. Загальний вигляд.

15. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕШТЬ ЗАГИБЛИХ У НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ 1941—45, 1948

(іст.). смт Куп'янськ-Вузловий, пл. Залізничників. Зі сходу і заходу комплекс оточений селищною забудовою, з північного заходу розташований Свято-Покровський храм. Вхід до меморіалу і ялинкової алеї, яка веде до пам'ятного знака залізничникам, розташований з південного боку.

Складається з братської могили, пам'ятника і пам'ятного знака на честь односельців, загинлих у німецько-радянській війні 1941—45, та пам'ятного знака залізничникам.

Створення меморіалу розпочалося з 1948,

коли останки воїнів РСЧА були перенесені із санітарних поховань у навколишніх селах і околицях селища у братську могилу.

1950 за ухвалою селищної ради на братській могилі споруджено тимчасовий пам'ятник, на місці якого 1975 встановлено типовий пам'ятник воїну. Він став композиційним і змістовним центром сучасного меморіалу.

На братській могилі додатково встановлено 6 умовних надгробків-кенотафів (по 3 у 2 ряди) 19 загинлих воїнам. На них покладено плити із вирізьбленими гвоздиками, які наведені блакитною і рожевою фарбами, та встановлено на цоколі квадратні стели (0,9 × 1,65 × 0,75 м)

з мармурової крихти, на чоловому боці яких містяться інформативні написи, наведені бронзовою фарбою. Усі кенотафи ідентичні, окрім різниці в написах, що повторюють деякі імена зі стел. На відстані 6,0 м від них розміщено чавунну зірку (0,95 × 0,95 м) з Вічним вогнем.

Обабіч братської могили розміщені 2 симетричні горизонтальні стели з прізвищами похованих воїнів. Зі східного боку комплексу розташована ідентична третя стела — пам'ятний знак загинлим воїнам-односельцям с-ща Куп'янськ-Вузловий, котрі полягли на фронтах німецько-радянської війни 1941—45. На стелі — 4 меморіальні дошки

15. Пл. Залізничників. Меморіальний комплекс. Вид з сходу.

15.1. Братська могила.

з брунатного граніту ($0,6 \times 0,5$ м), на яких вирізьблено прізвища воїнів-односельців.

1988 із західного боку братської могили, поза її територією, серед зелених насаджень, за ініціати́ви начальника Куп'янського відділення Південної залізниці В. Бави́ки встановлений пам'ятний знак на честь воїнів-залізничників, які загинули в роки німецько-радянської війни 1941—45.

Уперше меморіал поновлювався у 1975, вдруге — 1990-х рр. Плац навколо Вічного вогню викладено бетонними плитами. Три горизонтальні стели і постамент пам'ятника облицьовано сучасною цеглою типу «Фагот». У 2000-х рр. територію біля кенотавів облицьовано рожевою тротуарною плиткою.

Межі меморіалу окреслені бетонним побіленим бордюром і квітами, які висіані у прямокутні вузькі клумби. Північну і західну межі меморіального комплексу огорожено парканом у вигляді металевої сітки. 2009 цей паркан було демонтовано.

24 серп. 2009 архієп. Ізюмський Онуфрій (Легкий) освятив пам'ятку,

15. Меморіальний комплекс на честь загиблих у німецько-радянській війні 1941—45. Фото 1970-х рр.

запропонувавши створення на цьому місці духовного комплексу, до складу якого входив би сам меморіальний комплекс та щойно збудований (освячений 14 січ. 2009) Свято-Покровський храм.

Ніна Лапчинська,
Наталія Мархайчук.

15.1. Братська могила радянських воїнів і залізничників, 1941—43, 1948 (іст.). Пл. Залізничників.

У братській могилі ($3,0 \times 5,0$ м) поховано 62 воїни РСЧА зі складу: 434-го стрілецького полку 169-ї стрілецької дивізії (28-а армія, Південно-Західний фронт) та 350-ї, 172-ї, 267-ї, 60-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт), серед них залізничники, які загинули при обороні й визволенні с-ща Куп'янськ-Вузловий, ст. Куп'янськ-Сортувальний, ст. Куп'янськ-Лозова, сіл Заборівка та Канцедалівка (тепер обидва відсутні) від нацистських окупантів у 1941—43 під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища всіх похованих воїнів.

1948 останки воїнів, які первісно були поховані на місцях загибелі, перепоховано в братську могилу на створеному меморіальному комплексі. На могилі влаштовано клумбу, встановлено надгробок із залізобетону ($0,85 \times 0,35 \times 1,4$ м) з меморіальним написом, який замінено на плиту-надгробок з мармурової крихти у вигляді квадратної стели на цоколі ($0,9 \times 1,65 \times 0,75$ м) з інформативним написом на чоловому боці.

1950 за ухвалою селищної ради на братській могилі споруджено пам'ятник (заг. вис. 5,8 м). На квадратному в перетині ($2,34 \times 1,4 \times 1,4$ м) цегляному

постаменті встановлено у 1975 вкриту листовою міддю в техніці карбування типовою залізобетонною скульптурою «Скорботний воїн з автоматом і каскою» (вис. 3,0 м), відлиту на Харківській скульптурній фабриці. На чоловому боці постаменту — мармурова меморіальна дошка ($0,3 \times 0,45$ м) з епітафією. Обабіч пам'ятника на одній лінії встановлені 2 бетонні стели ($1,85 \times 4,25 \times 0,43$ м), на яких закріплено по 4 меморіальні гранітні дошки ($0,6 \times 0,5$ м) брунатного кольору з прізвищами загиблих воїнів-визволителів м. Куп'янська.

У 1990-х рр. ці стели і постамент пам'ятника поновили, до переліку імен воїнів-визволителів на меморіальних дошках правобічної стели додали 5 щойновиявлених прізвищ.

На братській могилі влаштовано клумбу.

Володимир Путятін,
Тетяна Романова.

15.1. Надгробок на братській могилі.

15.2. Пам'ятний знак на честь воїнів-залізничників, які загинули в роки німецько-радянської війни 1941—45.

15.2. Пам'ятний знак на честь воїнів-залізничників, які загинули в роки німецько-радянської війни 1941—45. Вид з лівого боку.

15.2. Пам'ятний знак на честь воїнів-залізничників, які загинули в роки німецько-радянської війни 1941—45, 1988 (іст.). Пл. Залізничників, із західного боку від братської могили.

Автор — інж. В. Бавика. Заг. вис. 8,0 м; стела — $7,0 \times 1,0 \times 0,3$ м; постамент — $0,9 \times 1,35 \times 1,72$ м; цифри — $1,6 \times 1,32$ м. 1988 за ініціативи начальника Куп'янського відділення Південної залізниці В. Бавики методом народного будівництва було створено пам'ятний знак на честь воїнів-залізничників. Відкритий 1988 з нагоди 45-річчя визволення Куп'янська від іноземних загарбників. 1941—43 прифронтовий залізничний вузол у с-щі Куп'янськ-Вузловий мав стратегічне значення. Тут відбувалися технологічні пропуски ешелонів з військами на фронт, у тил — санітарних, евакуаційних поїздів та з пошкодженою військовою технікою, формування санітарних потягів та вагонів-летючок, створення нових та ремонт пошкоджених бронепотягів. Територія залізничного вузла піддавалася частому нищівному ворожому бомбардуванню. Під час одного з таких бомбардувань (26 січ. 1942) з 41-ї колії уціліла лише одна, вбито і поранено понад 200 чол., з-поміж них 17 загиблих залізничників, знищено 13 паровозів, виведено з ладу 639 вагонів. За кілька днів залізничники відновили колійне господарство, відремонтували багато виведених з ладу вагонів, схопили німецького диверсанта, який ліхтарем вказував німецькій авіації військові об'єкти для бомбардування. Ешелони пішли за графіком.

Протягом 1942—43 на Куп'янський залізничний вузол ворог скинув 7528 авіабомб. 1335-й полк 22-ї зенітної артилерійської дивізії відбив 2120 атак німецької авіації, збив 33 ворожих літаки, 7 пошкодив. Кол. оператор паровозного депо військовослужбовець А. Печериця підбив 4 танки, а сам загинув під п'ятим танком. Одна з вулиць Куп'янська-Вузлового названа на його честь. Звання Героїв Радянського Союзу отримали 6 воїнів РСЧА — кол. робітники Куп'янського залізничного вузла: О. Вербицький, С. Жало, М. Живолуп, О. Нечепуренко, М. Чалий, Л. Чурилов. Повними кавалерами орденів Слави стали М. Загоруйко й М. Лифар.

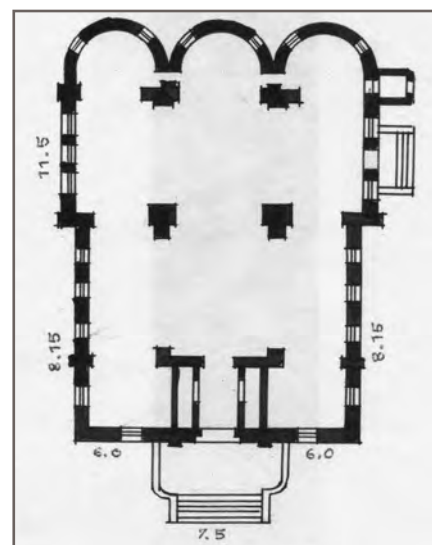
Пам'ятний знак являє собою стелу з рожевої мармурової крихти, встановлену на приземистому постаменті, обличкованому цеглою луганського заводу «Фагот», верхівка викладена бетонними плитами. Широка площадка вистелена бетонними плитами, її бічні частини також обкладені жовтою фігурною цеглою. Стела виконана у формі вузького зрізаного паралелепіпеда й оздоблена залізничними емблемами: молот і розсувний ключ та колесо потягу, обабіч якого прикріплені символічні великі крила. Обабіч стели встановлена віялоподібна цифрова композиція з нержавіючої сталі, що складається з дат початку і кінця війни: ліворуч — «1941», праворуч — «1945», які всередині пофарбовані в траурний чорний («1941») і урочистий червоний («1945») кольори, викликаючи асоціації про

наслідки бомбардування, артобстрілів та пожеж під час військових подій. До структури пам'ятного знака також входять інформативна дошка ($1,0 \times 0,5$ м) та шпала із частиною залізної колії. Пам'ятний знак створює урочисто-патетичний настрій, характеризується влучним використанням залізничної геральдики та конструктивних деталей. Стелу встановлено в кінці ялинкової алеї, навколишній ландшафт не проглядається з-за високих дерев.

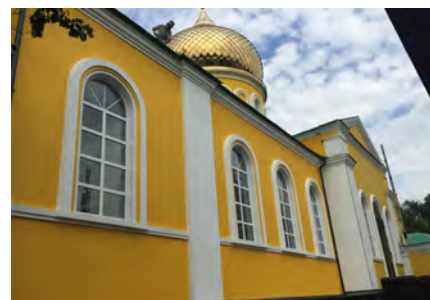
Володимир Путятін.

16. МИКОЛАЇВСЬКА ЦЕРКВА, 1850—52 (архіт.). Пл. Центральна, 3. В історичному центрі міста. Головний (західний) фасад звернений до площі, замикає перспективу вул. Харківської. Перший храм (дерев'яний) на честь свт. Миколи Чудотворця споруджено 1705. Розташовувався на декілька десятків метрів вище за рельєфом, ніж нинішній. В останній чв. 18 — поч. 19 ст., доки головний собор міста — Покровський — перебував у занедбаному стані, Миколаївський храм був назначений соборним (таким позначений на плані міста, затвердженому імператрицею Катериною II у 1786). Закритий у зв'язку з ветхістю, розібраний у 1824. За затвердженням у 1846 проектом, ймовірно, харківського єпархіального арх. Ф. Данилова зведено 1852 нинішню споруду у т. зв. російсько-візантійському стилі (з елементами класицизму). Церкву побудовано на пожертви поміщика Ананьїна та парафіян, за участі предводителя дворян О. Клепацького. Освячено того ж року.

16. Пл. Центральна, 3. План.

16. Пл. Центральна, 3.
Загальний вигляд
головного фасаду.

16. Фрагмент лівого бічного фасаду.

16. Апсидна частина храму.

16. Центральні сходи з парадним входом.

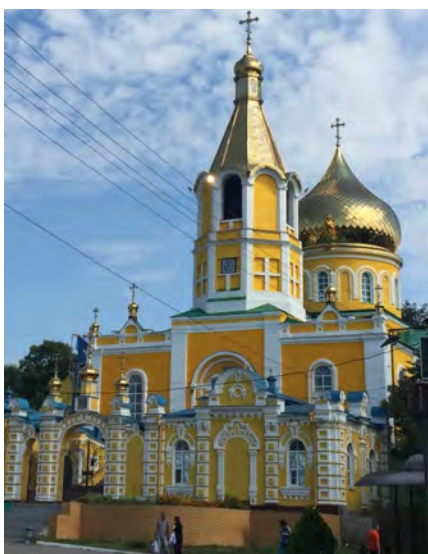

Первісно споруда відносилась до типу безстовпних хрестових однобаних храмів, в яких основний об'єм поєднувався із дзвіницею. Цегляна, перекрита циліндричним склепінням. В кін. 19 ст. (1871, 1879) прибудовані північний та південний нефи. Центральна апсида та середній неф мають більшу висоту, ніж бічні нефи. Об'ємно-просторову композицію храму вінчають широкий барабан з масивною цибулеподібною банею над центральним об'ємом та

шатрове завершення триярусної дзвіниці, яка розміщена над його західним входом.

Основний об'єм має 2 яруси, фасади якого разом із дзвіницею розчленовані пілястрами з пристінками, профільованими карнизами. Із західного боку перед головним входом між 2 симетричними службовими флігелями, вирішеними в стилізованих формах російської архітектури 17 ст., розміщена центральна брама з бічними хвіртками, до яких веде крутий сходовий марш. Фасади службових

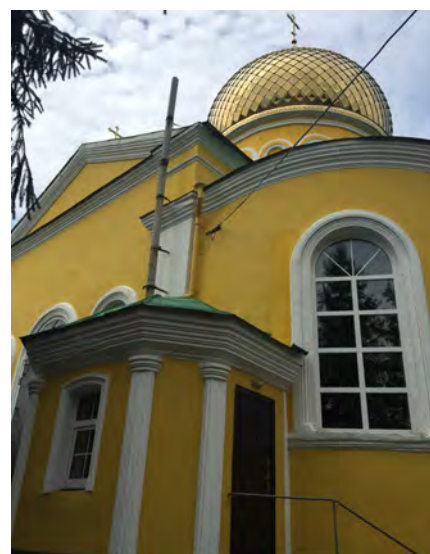
16. Вигляд з боку пл. Центральної.

16. Купол дзвіниці.

16. Кутова частина храму.

16. Фрагменти декоративного оздоблення головного фасаду.

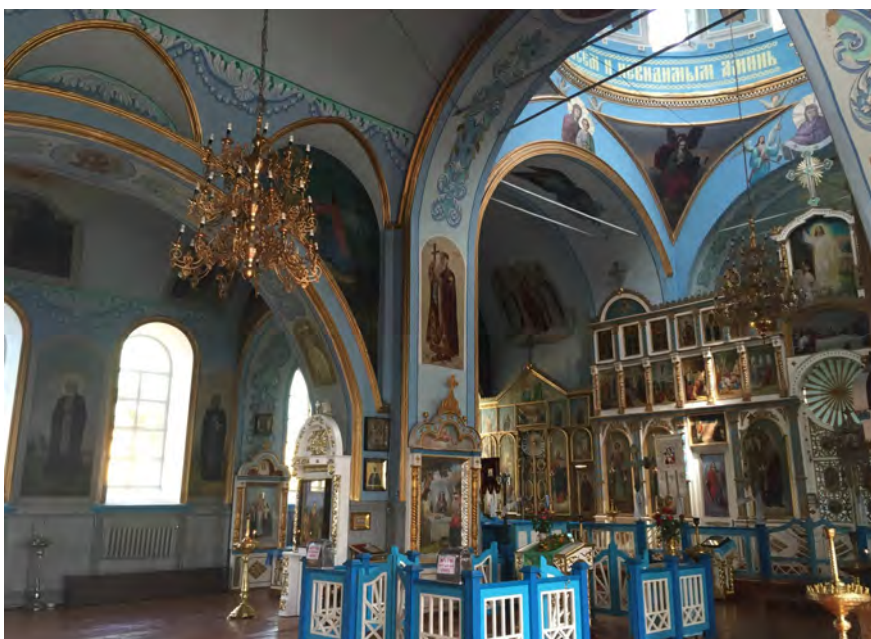
16. Центральний іконостас.

16. Фрагмент центральної частини іконостасу.

16. Фрагмент інтер'єру.

16. Розпис центрального куполу храму.

16. Пл. Центральна, 3. Загальний вигляд з боку скверу. Фото 1912.

16. Миколаївський сад кін. 19 ст.

флігелів, колони брами оброблені під руст. Між флігелями влаштовані сходи до головного входу храму.

Портал головного входу декорований 8 пілястрами і півциркульним фронтоном з обрамуванням кілеподібної форми. Над масивними дверима входу, які увінчує горизонталь профільованого карнизу, розміщені обрамовані профільованою лиштвою 2 арочних вікна, форми яких вторять абрису фронтона. Між вікнами закріплений храмовий образ свт. Миколи. Зберігся рисунок скління віконних отворів.

В інтер'єрі напівцикульні підпружні арки оздоблені профільованими гуртами. Стіни храму прикрашають понад 10 ікон кін. 19 — поч. 20 ст., виконаних іконописцями сл. Борисівка, а також

рідкісна для Харківщини афонська ікона Богородиці (з монастиря вчл. Пантелеймона?). Художнім та змістовним акцентом храмового простору сучасний великий трирядний різьблений іконостас та розписи.

У 1930-х рр. храм частково зруйновано. 1932 баню та барабан церкви, ярус дзвіниці із дзвоном розібрано; відновлено після реставрації 1989—91.

У 1930-х — 1-й пол. 1940-х рр. богослужіння не проводилися, приміщення використовувалося для торговельних справ — у вівтарі було влаштовано м'ясну лавку. Після німецько-радянської війни 1941—45 у напівзруйнованому храмі регулярно відбувалися служби, підтримувався внутрішній порядок.

З 1988 [за служіння протоієрея Василя

(Рак)] розпочато відбудову та реставрацію храму: відновлено дзвіницю і зведено головну баню, яку покрито листами міді з червоним відливом. 2015 окислені листи міді демонтували і, дещо змінивши форму бані, покрили її за новітніми технологіями листами з нітриду титану, що має золотистий відблиск. Відбудову зроблено коштом парафіян та голови правління компанії UFC О. Лущика.

У 1860-х рр. навколо церкви аптекарем О. Воляшком висаджено сад (мав назву Миколаївський), тепер перетворений у сквер, яким оточує церковну ділянку з північного, південного та східного боків.

Об'єм церкви домінує серед навколишньої одно-двоповерхової забудови та добре сприймається зусібіч.

Наталя Мархайчук,
Володимир Новгородов,
Валерій Пономарьов.

17. НЕКРОПОЛЬ (іст.).

17.1. Могила Жала С. С., 1997 (іст.).

Вул. 1 Травня, міське кладовище.

Жало Семен Сергійович [16.04.1918, с. Осадківка, Куп'янський пов., Харківська губ. (тепер Куп'янський р-н, Харківська обл.) — 18.10.1997, м. Куп'янськ, Харківська обл.] — Герой Радянського Союзу (1943), молодший лейтенант, сапер.

Народився в родині залізничників. 1933 закінчив 4 класи початкової школи. 1935 закінчив ФЗУ при ст. Куп'янськ. 1935—38 працював слюсарем у вагоноремонтних майстернях ст. Должанка, ревізором-контролером, вагонним майстром у вагонному депо ст. Куп'янськ-Сортувальний. З 1938 призваний до лав РСЧА. Служив у Військово-Морському флоті рульовим катера на Далекому Сході в 62-у прикордонному загоні Приморського прикордонного округу (Амурська військова флотилія). 1940—42 — у 74-у кавалерійському прикордонному загоні Забайкальського прикордонного округу, потім у 52-й дивізії катерів. На фронті німецько-радянської війни 1941—45 з трав. 1942. Рядовий саперного взводу 43-го Даурського стрілецького полку 106-ї Забайкальсько-Дніпровської стрілецької дивізії (65-а армія, Центральний фронт). Брав участь у боях на Курській дузі, на території Білоруської РСР. Вночі 15 жовт. 1943 у районі м. Лоев (Гомельська обл., Білоруська РСР) група розвідників під орудою С. Жала під ворожим шквальним вогнем переправилася через р. Дніпро, захопила плацдарм на правому березі

і приступила до розчистки німецьких мінних полів. Виконуючи бойове завдання із розмінування, підірвала 3 ворожі САУ разом з обслугою, відбила кілька контратак ворога, знищила велику кількість живої сили противника, брала участь у штурмі ворожих укріплень. Особисто знищив декілька десятків гітлерівців. Проводячи раптові контратаки, розширюючи плацдарм, підрозділ розвідників-саперів обладнав командні пункти і провів телефонний зв'язок зі штабом батальйону і полку. Сміливі і рішучі дії воїнів дали змогу переправитися ін. підрозділам для розширення плацдарму. За цей подвиг Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 жовт. 1943 С. Жалу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У черв. 1944 закінчив короткотермінові військові курси молодших лейтенантів 65-ї армії, призначений помічником начальника польового шпиталю 1-го Білоруського фронту. Брав участь у боях за визволення України, Білорусії, Польщі. Був неодноразово поранений і контужений.

Демобілізований в листоп. 1945. Працював начальником охорони Куп'янського силікатного заводу, інспектором «Змішторгу», ревизором-контролером поїздів ст. Куп'янськ-Вузловий Куп'янського відділку Південної залізниці.

Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1-го ст., медалями.

На могилі встановлено прямокутну стелу з чорного граніту на низькому цоколі. На її чоловому боці награвіюваний портрет С. Жала у молодому віці у військовій формі з орденами і медалями. Нижче розміщені інформативний напис і епітафія.

Валентина Марьонкіна.

17.1. Могила Жала С. С.

17.2. Могила Загребельного Ю. О., 2014 (іст.). Вул. 1 Травня, міське кладовище.

Загребельний Юрій Олександрович (16.10.1983, м. Куп'янськ, Харківська обл. — 28(29).10.2014, м. Маріуполь, Донецька обл.) — підполковник ВМС ЗСУ, брав участь в АТО.

Навчався у м. Куп'янську у школі № 6, у 2001 закінчив одинадцятий клас середньої школи № 4. Закінчив Харківську національну академію міського господарства. 2005 закінчив Харківський військовий університет (факультет повітряної оборони сухопутних військ) у званні лейтенанта. Протягом 10 років проходив військову службу в Криму — командував взводом радіолокаційної розвідки батареї управління зенітного ракетно-артилерійського дивізіону у складі 36-ї окремої механізованої бригади берегової оборони ВМС ЗСУ (с. Перевальне, Сімферопольський р-н). Служив у 1-у окремому батальйоні морської піхоти. Мав авторитет серед своїх бойових побратимів, любив музику, грав на гітарі. Після нападу російських військ Ю. Загребельний згуртував біля себе своїх однодумців, вийшов на плац перед військовою частиною і виконав гімн України та патріотичні пісні, піднявши моральний дух бійців. Він із ризиком для свого життя вивіз прапор та документи військової частини на материкову Україну.

Маючи честь і гідність українського офіцера, майор Ю. Загребельний під час окупації Криму не зрадив присязі українському народу і продовжив службу в 36-й окремій механізованій бригаді морської піхоти берегової охорони у м. Миколаєві, очолив штаб зенітно-ракетно-артилерійського дивізіону.

17 верес. 2014 був відряджений до Донецької області у зону АТО (начальник штабу — перший заступник командира зенітного ракетно-артилерійського дивізіону 36-ї окремої бригади берегової оборони ВМС ЗСУ). 29 жовт. 2014 у смт Талаківка Донецької обл., неподалік м. Маріуполя, Ю. Загребельний, виконуючи переміщення в окопі, потрапив під прицільний обстріл ворожої 152-мм артилерії та установок БМ-21 «Град». Снаряд потрапив у бліндаж, Ю. Загребельний загинув на місці.

Указом Президента України № 144/2015 від 14 берез. 2015: «За особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України» нагороджений орденом «За мужність» 3-го ст. (посмертно).

Похований 4 листоп. 2014 у м. Куп'янську. 20 жовт. 2015 на могилі (2,0 × 3,0 м)

17.2. Могила Загребельного Ю. О.

встановлено пам'ятник. Надгробок — двоярусна прямокутна плита з червоного та чорного граніту. На нижньому ярусі міститься стилобат з гранітної плитки. На надгробку розміщена вертикальна стела неправильної форми. Змістовним центром її композиції є елемент у формі серця (рожевий мармур), у якому зображено портрет загиблого (з гітарою). В нижній частині стели награвіюваний золотим кольором меморіальний напис. На 1-му ярусі надгробка міститься: праворуч — чорна гранітна ваза, на верхньому ліворуч — чорна гранітна поминальна лампада з хрестом зверху. Поховання оточено декоративною огорожею.

Валентина Марьонкіна.

17.3. Могила Знови В. О., 1984 (іст.). На міському кладовищі.

Знова Віктор Олександрович (14.07.1964, с. Лісна Стінка, Куп'янський р-н, Харківська обл. — 29.04.1984, киш. Сурхакан, пров. Лагман, ДРА) — рядовий, воїн-інтернаціоналіст, загинув під час бою в Афганістані.

У 1971 пішов до першого класу сільської школи. 1973 разом із батьками переселився до м. Куп'янська, де закінчив середню школу № 1 та музичну школу. 1981 працював слюсарем холодильних установок на Куп'янському

ливарному заводі. У верес. 1982 призваний на військову службу і в навчальному підрозділі отримав бойову спеціальність «навідник гармати». У трав. 1983 при розподілі на кабульському аеродромі потрапив до танкового підрозділу на сході Афганістану, де служив навідником гармати в танковому екіпажі 1-ї танкової роти. Виконував бойові виходи і нічні рейди на маршруті Самархейль—Джелалабад. У ході бойової операції під киш. Сурхакан в пров. Лагман його танк підірвався на міні. Під час бою В. Знова, отримавши тяжке поранення, допоміг ін. пораненим воїнам перебраться до укриття. Помер у шпиталі м. Подольська після декількох операцій і тривалого лікування.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 черв. 1984 В. Знова нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Його ім'я вшановано на пам'ятнику воїнам-куп'янчанам, полеглим в Афганістані, у м. Куп'янську (пл. Центральна). На могилі встановлено надгробок.

*Наталія Мархайчук,
Володимир Путятін.*

17.4. Могила Краснова К. С., 1963 (іст.). На кладовищі залізничної ст. Куп'янськ-Сортувальний.

Краснов Кирило Семенович [1903, с. Вергілівка (тепер Луганська обл.) — 08.06.1973, ст. Куп'янськ-Сортувальний, м. Куп'янськ, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці.

Народився у селянській родині. 1917 розпочав трудову діяльність ремонтником Дебальцевської служби шляхів, потім працював вантажником, зчіплювачем, з 1929 — складач потягів. У 1935 з початком стаханівського руху розробив нову технологію формування та розформування потягів, одночасно з розпуском складу потягу з гірки. Ця технологія отримала широке застосування на всіх залізницях країни, а також за кордоном.

Новаторську ініціативу К. Краснова відзначено урядом: нагороджено медаллю «За трудову доблесть», а від наркому залізничного транспорту — значком «Почесний залізничник». 1939—43 — старший помічник начальника станції Куп'янськ-Сортувальний.

За видатні заслуги перед державою у забезпеченні перевозок для фронту і народного господарства, видатні досягнення у відбудові залізничного господарства в складних умовах військового часу Президія Верховної Ради СРСР

присвоїла 5 листоп. 1943 майстру-новатору К. Краснову звання Героя Соціалістичної Праці.

1943 отримав знак «Відмінник руху» і другий знак «Почесний залізничник». 1943—48 — заступник начальника ст. Куп'янськ-Сортувальний, потім начальник станцій Попасна, Старобільськ. Пізніше повернувся до Куп'янська і 14 років працював старшим помічником начальника ст. Куп'янськ-Сортувальний.

З 1963 — пенсіонер, продовжував передавати свій досвід молодим залізничникам.

Нагороджений орденами: Леніна (двома), «Знак Пошани», медалями.

1973 після тяжкої хвороби помер.

На могилі встановлено надгробок.

Валентина Марьонкіна.

17.5. Могила Реуцького О. А., 1984 (іст.). Вул. Жуковського. На селищному кладовищі смт Куп'янськ-Вузловий.

Реуцький Олексій Анатолійович (31.05.1964, с-ще Куп'янськ-Вузловий, м. Куп'янськ, Харківська обл. — 31.01.1984, киш. Луку, пров. Кабул, ДРА) — рядовий, розвідник, воїн-інтернаціоналіст, загинув у бою в Афганістані.

1981 закінчив середню школу № 8 у смт Куп'янськ-Вузловий. 1981—82 працював слюсарем, помічником машиніста у локомотивному депо Куп'янська. У верес. 1982 призваний на військову службу, у навчальному підрозділі отримав спеціальність оператора спеціальної розвідувальної машини. У берез. 1983 потрапив до Афганістану, де служив старшим оператором спеціальної бойової машини з обробки розвідувальних даних, був бійцем, старшим розвідником при розвідувальній роті мотострілецького полку, який дислокувався під Баграмом. Брав участь у 18 бойових операціях, відзначався сміливістю і дисциплінованістю. Під час складної військової операції героїчно проявив себе в останньому бою під кишлаком Луку (провінція Кабул): знищив 2 вогневі кулеметні точки ворога моджахедів, виніс з бою 4-ох пораниених бійців. У цьому бою був смертельно поранений і загинув.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 серп. 1984 нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

На могилі встановлено надгробок з чорного мармуру.

*Наталія Мархайчук,
Валентина Марьонкіна.*

17.6. Могила Сидоренка І. І., 1984 (іст.). Вул. 1 Травня, міське кладовище. Сидоренко Іван Іллєч [19.10.1907, м. Куп'янськ, Куп'янський пов., Харківська губ. (тепер Харківська обл.) — 06.09.1984, м. Куп'янськ, Харківська обл.] — Герой Радянського Союзу (1944), молодший сержант.

Народився в робітничій родині. Після закінчення початкової школи працював різноробочим на цегельному заводі, токарем у механічній майстерні в Куп'янській будівельній організації (тепер машинобудівний завод), на Харківському заводі «Серп і Молот». 1932—41 — черговий залізничної ст. Куп'янськ. У лавах РСЧА з жовт. 1941, з листоп. 1941 на фронтах німецько-радянської війни 1941—45. Брав участь у боях на Кубані, під Майкопом. Станом на верес. 1943 молодший сержант І. Сидоренко командував відділенням 1-ї стрілецької роти 248-го стрілецького полку 31-ї стрілецької дивізії [46-а армія, Степовий фронт (з 20 жовт. 1943 — 2-й Український)]. У ніч на 27 верес. 1943 у складі групи серед перших форсував р. Дніпро біля с. Сошинівка (Верхньодніпровський р-н, Дніпропетровська обл.), проник до траншеї ворога і в рукопашному бою знищив до 10 гітлерівців. Група захопила бл. 300 м траншеї, 1 станковий кулемет, 2 ручних кулеметів, 2 міномети та іншу зброю. 1 жовт. 1943, утримуючи зайнятий плацдарм, відбив 5-ту контратаку ворога, потім, замінивши вбитого командира взводу, очолив бійців для атаки, яка, прорвавши оборону противника, допомогла полку зайняти північно-західну околицю с. Аули. 25 жовт. 1943 на підступах до смт Кринички (Дніпропетровська обл.), завдяки блискавичній атаці, першим проник до ворожої траншеї, знищивши до 10 гітлерівців. Опір ворога було зламане. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 лют. 1944 І. Сидоренку присвоєно звання Героя Радянського Союзу за участь у десантній операції на р. Дніпро.

Брав участь у Корсунь-Шевченківській операції (січ.-лют. 1944). Після важкого поранення у боях на Правобережній Україні демобілізувався. Мешкав у м. Куп'янську. З 1946 працював на заводі, у харчопромі міськоторгвідділу, потім інспектором. З 1957 — персональний пенсіонер. З листоп. 1963 — експедитор Змішторгу.

Нагороджений орденом Леніна, медалями. Його ім'я увічнене в назві вулиці в м. Куп'янську.

1984 на могилі встановлено надгробок.

Яна Пересьолкова.

17.7. Могила Ходака Ю. В., 1982 (іст.). На селищному кладовищі смт Куп'янськ-Вузловий.

Ходак Юрій Валентинович (21.12.1963, смт Куп'янськ-Вузловий, м. Куп'янськ, Харківська обл. — 11.11.1982, ДРА) — молодший сержант, воїн-інтернаціоналіст, загинув під час бойових дій в Афганістані.

Закінчив 10 класів середньої школи № 8 у смт Куп'янськ-Вузловий. Працював з верес. 1981 по квіт. 1982 токарем у локомотивному депо Куп'янська. 1983 призваний на військову службу. Перебував у навчальному мотострілецькому підрозділі, по закінченні навчання отримав звання молодшого сержанта. Направлений до Афганістану, де служив у полку під Кундузом командиром мотострілецького відділення. Сторожова служба. Трагічно загинув під час бойового рейду в гори — при раптовому ворожому вогневому нальоті на колону радянської військової техніки, бронетранспортер із особовим складом відділення перекинувся у гірську ущелину.

Указом Президента СРСР від 17 груд. 1990 Ю. Ходак нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Його ім'я вшановано на пам'ятнику воїнам-куп'янчанам, полеглим в Афганістані, у м. Куп'янську (пл. Центральна).

17.7. Могила Ходака Ю. В.

На могилі на низькому постаменті встановлено надгробок у вигляді скісної прямокутної стели із сірого граніту, на чоловому боці якої награвійований портрет небіжчика та присвятний напис.

*Валентина Марьонкіна,
Володимир Путятін.*

17.8. Могила Шкарлетової М. С., 2003 (іст.). Вул. 1 Травня, міське кладовище. Шкарлетова Марія Савеліївна [03.02.1925, с. Кислівка, Куп'янський пов., Харківська губ. (тепер Куп'янський р-н, Харківська обл.) — 02.11.2003, м. Куп'янськ, Харківська обл.] — Герой Радянського Союзу (1945), гв. старшина медичної служби РСЧА.

Народилася в робітничій родині. 1939 закінчила семирічну школу. Працювала на залізничній ст. Кислівка, пізніше в колгоспі ім. Н. К. Крупської. При підході німецьких військ до Куп'янського р-ну спробувала евакуюватись, але невдало — ворожі солдати перекрили дорогу в районі Луганська. У Червоній армії з лип. 1943. Закінчила курси санінструкторів у м. Міллерово. 3 жовт. 1943 на фронтах німецько-радянської війни 1941—45. Гв. старший сержант, санінструктор 2-го батальйону 170-го гв. стрілецького полку 57-ї гв. стрілецької дивізії (8-а гв. армія, 1-й Білоруський фронт). Відзначилася під час форсування (20 лип. 1944 р.) Західний Буг на захід від м. Любомля (Волинська обл.). Переправившись серед перших, вона винесла з поля бою 35 поранених солдатів і офіцерів зі зброєю, надала першу медичну допомогу, забезпечила їх евакуацію в тил. 1 серп. 1944 брала участь у п'ятиденному бою при форсуванні р. Вісла в районі м. Магнушев (Польща) не тільки як санінструктор, а і як боєць-автоматник: переправила через річку в тил бл. сотні поранених воїнів, у т. ч. кількох поранених німецьких солдатів, замінила загиблого кулеметника, захищаючи групу поранених бійців. За весь час війни вона винесла з поля бою та надала допомогу понад 400 радянським воїнам. Дійшла до Берліна. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 берез. 1945 М. Шкарлетовій присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Демобілізувавшись після війни, закінчила (1949) Куп'янську фельдшерсько-акушерську школу. З 1950 — медсестра Куп'янської районної лікарні.

Двічі обиралася депутатом міської Ради депутатів трудящих, також народним

17.8. Могила Шкарлетової М. С.

засідателем суду та до складу міського комітету Червоного Хреста. Член ЦК профспілок медичних працівників.

Нагороджена орденами Леніна (1945), Вітчизняної війни 1-го ст. (1985), Червоної Зірки (1944), медалями, у т. ч. Лігою Міжнародного Червоного Хреста — медаллю ім. Флоренс Найтінгейл (1965). 2004 Куп'янському медичному коледжу присвоєно ім'я Марії Шкарлетової. Почесний громадянин м. Куп'янська (2005). Могила міститься в родинному похованні, на котрому встановлено прямокутну стелу з чорного граніту із заокругленим верхом, у верхній частині чолового боку якої награвійований фотопортрет М. Шкарлетової. Праворуч портрета — зображення медалі «Золота зірка Героя Радянського Союзу», нижче — інформативний напис. Ліворуч — могила її чоловіка, І. Петренка. Периметр поховання визначається металевою огорожею.

Валентина Марьонкіна.

17.9. Могила Ярошенка С. К., 1969 (іст.). Вул. 1 Травня, міське кладовище. Третій ряд з південного боку центральної алеї, шосте поховання.

Ярошенко Степан Климентійович [1895, с. Волоська Балаклія, Старовірівська вол., Куп'янський пов., Харківська губ. (тепер Шевченківський р-н, Харківська обл.) —

22.02.1969, м. Куп'янськ, Харківська обл.] — громадський і партійний діяч, Герой Соціалістичної Праці (1948). Народився в селянській сім'ї. З 1908 працював наймитом. Освіта неповна середня. 1915—17 служив у царській армії. 1918 працював на заводі у м. Тамбові. 1919 увійшов до складу правління трудової артілі садівників і городників у с. Барвінкове. Після служби в лавах РСЧА (1920—21) працював у органах радянської влади, на господарській роботі. Очолював сільраду і сільське споживче т-во. З початком колективізації брав участь у створенні перших колгоспів. 1930—38 очолював радгосп «Комсомолец» (с. Мала Шапківка, Куп'янський р-н, Харківська обл.). 1938—42 — голова колгоспу «ім. 8 Березня» (с. Кіндрашівка, Куп'янський р-н). 1942—45 служив у РСЧА, після демобілізації 1945 повернувся у с. Кіндрашівка, де був удруге обраний головою правління колгоспу «ім. 8 Березня». Очолював колгосп до 1956. Активно взявся за відбудову господарства, організував працю колгоспників по-стаханівському на підвищення врожайності зернових і технічних культур та розвиток колгоспного тваринництва. У посушливий 1947 своєчасно зробив снігозатримання. Завдяки цьому заходу колгосп отримав понад 190 пудів зерна з 1 га на площі 40 га. С. Ярошенко кожного ранку пішки обходив усі бригади, виконав 3 державних плани хлібоздачі.

17.9. Могила Ярошенка С. К.

Указом Президії ВР СРСР від 16 лют. 1948 С. Ярошенку було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці за виробництва високих врожайів пшениці.

1948 колгосп одержав грошовий валовий прибуток у розмірі 1 млн 260 тис. крб, значно перевиконавши державний план поставок. У тому ж році колгосп виробив по 1,2 т свинини на кожні 100 га ріллі. Платня колгоспників підвищилася до 8 крб і 2 кг зерна за трудовдень. Під керівництвом С. Ярошенка колгосп став передовим та економічно міцним господарством. Одним із перших розпочав застосовувати квадратно-гніздовий метод засіву кукурудзи.

Учасник першої повоєнної Всесоюзної сільськогосподарської виставки (Москва, 1954).

Брав участь у громадському житті: депутат Верховної Ради СРСР третього (1950) і четвертого (1954) скликань.

З 1966 — персональний пенсіонер.

Нагороджений чотирма орденами Леніна (один — 1949 за перевиконання державного плану поставок свинини) та зіркою «Серп і Молот» (1948), орденом Трудового Червоного Прапора та «Знак Пошани», медалями, а також Почесною грамотою Верховної Ради УРСР.

1969 на могилі споруджено прямокутний надгробок (0,1 × 1,3 × 0,52 м) та встановлено обеліск із сірого граніту в традиційній формі усіченої піраміди (1,75 × 0,6 × 0,4 м). На чоловому боці обеліска прикріплене керамічне фото, під яким — інформативний та меморіальний написи.

Могила розташована в родинному похованні: ліворуч утворено (1973) стелу на могилі дружини — М. Ярошенко, праворуч розміщено (1995) могилу сина — А. Ярошенка.

*Ніна Лапчинська,
Володимир Пуятін.*

18. ПАМ'ЯТНЕ МІСЦЕ ДИСЛОКАЦІЇ 3-ГО ЗАПОРІЗЬКОГО ІМ. БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПІХОТНОГО ПОЛКУ АРМІЇ УНР, 1918

(іст.). Вул. Енергетична, 1. На території Куп'янського хлібокомбінату.

Богданівський полк (1-й український полк ім. Богдана Хмельницького) — перша українська військова частина, сформована на добровільних засадах 1 трав. (18 квіт.) 1917 у м. Києві, чим було покладено початок українізації військових частин армії Російської імперії. Перший Український військовий з'їзд 1917 підтримав це формування і призначив командиром полковника Ю. Капкана.

Полк відзначився бойовим завзяттям у військових операціях. Наприкін. жовт. полк брав участь у роззброєнні про-більшовицьких революційних частин полтавського гарнізону. Потім відійшов з військами УЦР на Волинь.

З квіт. 1918 у складі Запорізького корпусу Армії УНР як 3-й Запорізький ім. гетьмана Б. Хмельницького піхотний полк під командуванням полковника О. Шаповала увійшов (10 квіт.) разом із кайзерівськими військами до м. Куп'янська для боротьби з російсько-більшовицькими військовими угрупованнями в ході радянсько-української війни 1917—21. У черв. 1918 цей підрозділ разом із німецькими частинами займав оборонні позиції на кордоні УНР з радянською Росією, охороняючи кордон від диверсійних набігів окремих загонів російсько-більшовицьких формувань. Розташувався в казармах на околиці міста, які зведено для потреб поселенців у 1-й пол. 19 ст. (20-х рр. 20 ст. були ліквідовані). Залишки фундаментів містяться на території нинішнього хлібозаводу.

Шаповал Олександр Андрійович (1888—1972) — військовий діяч, генерал-хорунжий (з 1919). Учасник Першої світової війни. 1917 — командир Богданівського полку, навесні 1918 — 3-го Запорізького ім. гетьмана Б. Хмельницького піхотного полку. За часів Директорії — командир Правобережного фронту Армії УНР у боротьбі проти більшовиків. У лют.-берез. 1919 — міністр військових справ в уряді С. Остапенка, командир Холмсько-Галицького фронту, з верес. 1919 — начальник Закордонного відділу Головного Управління Генштабу Армії УНР. Під час еміграції завідував бібліотечним відділом Українського високого педагогічного інституту в Празі (тепер — Чехія).

У складі цього полку на території Куп'янська перебував відомий військовий діяч Монкевич Борис Григорович (1896—1971) — сотник Армії УНР, старшина 3-го Запорізького полку. Після гетьманського перевороту 1918 входив до дивізії генерала О. Натієва. Пізніше — у складі Армії УНР (4-й запорізький полк Запорізького корпусу). Написав спогади про Богданівський полк та окремих діячів, зокрема «Похід Болбочана на Крим» (1956).

1919 перейменований на 4-й запорізький полк Запорізького корпусу, брав участь у Першому Зимовому поході (6 груд. 1919 — 6 трав. 1920) під проводом М. Омеляновича-Павленка. Головним завданням Зимового походу було шляхом партизанських дій

зберегти присутність української армії на українській території, у ворожому заплілі. 1920 брав участь на боці Польщі у польсько-радянській війні (25 квіт. 1920 — 18 берез. 1921), в якій радянська армія намагалася прорватися через Польську республіку до Німецької держави. 21 лист. 1920 полк інтерновано, остаточно припинив своє існування на поч. 1921.

За 4 роки існування мав назви: 1-й український козацький полк ім. гетьмана Богдана Хмельницького, 1-й Республіканський піхотний полк, 3-й Запорізький ім. гетьмана Б. Хмельницького піхотний полк, 4-й запорізький полк Запорізького корпусу.

Ярослав Лихолетов.

19. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ ТА ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ, 2008 (мист.). Просп. Конституції, 2, біля Будинку культури.

Автори — архітектори Е. Семененко, С. Леонтєв. Матеріал жорен: мармурова крихта.

Рішення про встановлення пам'ятного знака жертвам Голодомору і політичних репресій ухвалено до 75-ї річниці вшанування пам'яті жертв Голодомору відповідно до Закону України «Про Голодомор 1932—33 років в Україні» від 28 листоп. 2006, Указу Президента України № 856 «Про заходи у зв'язку з Днем пам'яті жертв Голодомору» від 25 верес. 2008 та Розпорядження виконавчого комітету Куп'янської міської ради. Урочисте відкриття відбулося 23 листоп. 2008 в Дні пам'яті жертв Голодомору. Виготовлений на Харківській скульптурній фабриці.

Селяни — носії національного генофонду, національного духу, мови, культури як «нетрудові елементи і куркульство» найбільш постраждали від «примусової індустріалізації».

Проти непосильних натуральних податків мешканці Куп'янщини неодноразово вчиняли страйки. За офіційними даними, 1932 за участь у страйках десятки жителів району потрапили під арешт; доля кількох із них є невідомою до сьогодні. Узимку і навесні 1933 у селах за добу вмирили цілі родини. Точної статистики жертв Голодомору на Куп'янщині на сьогодні немає, але після цієї трагедії села району обезлюдніли. Для уникнення демографічної кризи регіон прийняв певну кількість примусових переселенців з центральних і західних областей України, а також із Росії.

19. Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій.

Репресії проти творчої інтелігенції та місцевих керівних кадрів розпочалися у СРСР того ж 1933. За роки репресій у Куп'янську постраждало понад 200, а в районі понад 300 громадян. Ті з них, хто не були розстріляні, відбували незаслужене покарання у таборах ГУТАБу або в таборах на території міста (Біла гора) та району (с. Благодатівка). Пам'ятний знак створений в асоціативно-символічному дусі. Його образно-пластичний задум обумовлений глибоким проникненням у трагічні події історії радянської України 1930-х рр. Загальну композицію, встановлену в центрі невисокого штучного кам'яного насипу, складають об'єм символічних жорен та малопомітна вертикаль деревця. Тріснутий масивний жорна, з одного боку, унаочнюють розкручений радянською владою «маховик» політичних репресій, а з іншого — безпосередньо асоціюються з політично спровокованим в Україні голодом 1932—33 рр. Кволе деревце з 3 посохлими листочками, яке обплів пророслий поруч молодий пагін, символізує надію. У верхній чоловічій площині жорен на табличці з того ж матеріалу вирізьблений присвятний напис.

Місцезнаходження пам'ятного знака на спеціально влаштованому і огороженому високим кам'яним бордюром майданчику біля Будинку культури робить його своєрідною пам'яткою — меморіалом місцевого значення.

Наталія Мархайчук.

19. Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій. Вигляд з лівого боку.

19. Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій. Фрагмент.

20. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЛЬОТЧИКАМ, ЯКІ ЗАГИНУЛИ В РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1941—45 (ист.). смт Ківшарівка, біля автотраси Куп'янськ—Ківшарівка. На південній околиці міста, між дільничною електростанцією (в полі) та гуртожитком № 10 Куп'янського ливарного заводу.

20. Пам'ятний знак льотчикам, які загинули в роки німецько-радянської війни 1941—45.

Відкритий у 1-й пол. 1980-х рр. Розміри: постамент—8,0×10,32×9,08 м; плінт—11,25×8,5 м.

14 черв. 1942 біля с. Гусинка Куп'янського р-ну в повітряному бою загинув командир ланки 273-го винищувального полку лейтенант Є. Жердій. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 листоп. 1942 йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Навесні-влітку 1943 ворожі нальоти відбивали льотчики-винищувачі 106-го гв. винищувального полку. У Куп'янську похований льотчик 106-го гв. винищувального полку Герой Радянського Союзу М. Хімушин, який загинув при охороні куп'янського неба 27 лип. 1943. Навесні-влітку 1943 біля с. Ковалівка Куп'янського р-ну дислокувався 734-й полк нічних бомбардувальників, основною задачею яких було безшумно підлітати до позицій та штабів ворога і завдавати йому втрат. Полку було присвоєно звання 94-го гвардійського. 12 берез. 1943 в повітряному бою у районі ст. Куп'янськ-Вузловий загинув льотчик І. Чучвага. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 серп. 1943 йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Літак «МіГ-21» (модель 1960—70-х рр.) з дерев'яними макетами ракет закріплений на консольному постаменті із залізобетону і металу, на бетонному плінті. Пам'ятний знак відтворює момент злету літака, що підкреслює динаміку та швидкість надзвукової авіації. На чоловому боці постаменту — меморіальний напис білою олійною фарбою. Пам'ятний знак несе в собі хибу історизму — модель літака не відповідає авіаційній техніці доби німецько-радянської війни 1941—45.

Розрахований на огляд зусібч.

Валентина Філоненко.

21. ПАМ'ЯТНИК ВОЇНАМ-КУП'ЯНЧАНАМ, ПОЛЕГЛИМ В АФГАНІСТАНІ (іст., мист.). Пл. Центральна, біля міського скверу.

Автор проекту — арх. І. Величко.

Споруджений за ініціативи Куп'янської організації Української спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів) та об'єднання воїнів-інтернаціоналістів «Лазурит» для увічнення пам'яті 9 загиблих воїнів-куп'янчан у війні в ДРА.

На війну в Афганістан (груд. 1979 — лют. 1989) Куп'янським райвійськкоматом було призвано 326 військовозобов'язаних. Рішення про надання військової допомоги Народній демократичній партії Афганістану (НДПА) було ухвалене Політбюро ЦК КПРС від 12 груд. 1979. Конфлікт у Афганістані виникнув між НДПА, урядом Б. Кармалі зі збройною опозицією моджахедів (Ісламська партія Афганістану, Ісламське товариство Афганістану і «Північний альянс» на чолі з А. Маруді). Кожна сила спиралася на часткову підтримку місцевого населення та політичну і фінансову підтримку ін. держав. Уряд СРСР підтримував НДПА. 40-ва радянська армія утримувала бойові пости в містах і на дорогах. Моджахеди контролювали 70 % земель Афганістану. У квіт. 1988 в м. Женеві міністри іноземних справ СРСР, США, Афганістану і Пакистану підписали угоду про виведення радянських військ з Афганістану, які залишили цю країну 15 лют. 1989.

Під час війни в Афганістані 17 куп'янчан отримали поранення і контузії різного рівня тяжкості, 7 стали інвалідами. За період 1981—86 9 воїнів-куп'янчан полягли в цій війні і були посмертно нагороджені орденом Червоної Зірки. Поховано полеглих у м. Куп'янську та селах Куп'янського р-ну.

21. Пам'ятник воїнам-куп'янчанам, полеглим в Афганістані.

Пам'ятник розташований на обличкованій червоною тротуарною плиткою ділянці міського скверу, котрий межує з пл. Центральною, і вирішено у вигляді стрункого, квадратного в перетині, обличкованого плиткою з червоного граніту пілона та покладеної праворуч меморіальної плити з чорного граніту. Лаконічні форми скульптурних елементів, співставлення їхніх кольорів — чорного та червоного — створюють урочисто-трагічну атмосферу. Її посилюють 2 накладних наративних елементи — 2 тюльпани з кованого металу, розташовані з чолового боку пілона, та діючий дзвін, вмонтований з правого

21. Пам'ятник воїнам-куп'янчанам, полеглим в Афганістані. Фрагмент.

21.

*Пам'ятник
воїнам-
куп'янчанам,
полеглим
в Афганістані.
Фрагмент.*

боку пілона, над меморіальною плитою. На меморіальній плиті награвійовані епітафія, прізвища, звання та дати народження і смерті 9 воїнів-інтернаціоналістів, полеглих під час військових дій в Афганістані. Під списком — букет з 2 гвоздик, перевитий стрічкою. Перед пам'ятником розбито 2 клумби. Біля пам'ятника щорічно відбувається всеукраїнська вахта пам'яті, поминальні мітинги, проводяться автопробіги, ін. урочисті заходи.

*Наталія Мархайчук,
Володимир Путятін.*

22. ПАМ'ЯТНИК ВОЇНАМ-КУП'ЯНЧАНАМ, ЯКІ ЗАГИНУЛИ НА ФРОНТАХ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1941—1945, 1983 (іст., мист.). Пл. Центральна. У сквері біля Миколаївської церкви.

Автор — арх. І. Величко. Розміри обеліску — $12,0 \times 1,6 \times 0,82$ м.

Єдиний архітектурний монумент м. Куп'янська. Відкритий на сорокаріччя визволення Куп'янського р-ну від нацистських окупантів на честь воїнів-куп'янчан, які загинули на фронтах німецько-радянської війни 1941—45.

Уже за перші 2 місяці війни на фронт із м. Куп'янська і сіл району було відправлено понад 4 тис. чол. Усього за роки війни Куп'янськ дав для фронту бл. 8900 воїнів, з яких понад 4 тис. загинули в боях. Приблизно 7600 воїнів-мешканців району загинули в боях з ворогом. Багато померли від ран та хвороб, пропали безвісти. За сучасною статистикою, Куп'янщина відправила на війну бл. 15 тис. мобілізованих, добровольців і кадрових військових. Перелік усіх полеглих земляків перевищує 8 тис.

Серед полеглих уродженців-куп'янчан — Герої Радянського Союзу: М. Чалий та О. Нечепуренко.

Асиметрична архітектурна композиція пам'ятника побудована на 3 площадках стилобату (оздоблені гравієм та чорною

22. Пл. Центральна. Пам'ятник воїнам-куп'янчанам, які загинули на фронтах німецько-радянської війни 1941—1945.

фарбою), які мають різну висоту, і складається з 2 ідентичних кубічних стел, умовного надгробку з епітафією та вічним вогнем, стрункого обеліску. Центральна частина пам'ятника трактована як великий умовний надгробок ($1,7 \times 3,0 \times 6,0$ м). На його скісній грані — меморіальний напис, викладений накладними літерами. На лівій площадці встановлені ідентичні стели, облицьовані гранітними плитами. На їх фасадах сірим та червоним гранітом викладені роки початку і кінця німецько-радянської війни («1941» та «1945»). До правобічної частини пам'ятника входить вкритий листами нержавіючої сталі залізобетонний обеліск, який являє собою високий паралелепіпед зі скошеним верхом, асиметрично встановлений на високому стилобаті (вис. 1,0 м). З чоловічого боку обеліска на висоті 8 м встановлено відлиту модель ордену Вітчизняної війни (діам. 1,0 м). Пам'ятник, витриманий у т. зв. «суворому стилі» 1970—80-х рр., справляє враження естетичного аскетизму. Виразність композиції будується на співставленні горизонталей стилобатів і стел та динамічної вертикалі обеліску.

Володимир Путятін.

23. ПАМ'ЯТНИК МЕДИЧНИМ СЕСТРАМ, 2004 (іст.). Вул. 1 Травня, 26. На території медичного коледжу ім. М. Шкарлетової.

Автор — ск. І. Ковальов. Розміри: заг. — $2,5 \times 1,5 \times 1,3$ м; постамент — $0,8 \times 1,0 \times 1,0$ м.

Відкритий 1 верес. 2004 на честь медичних сестер, які брали участь у Другій світовій війні, локальних війнах, ліквідації наслідків катастроф.

Встановлений за сприяння директора медичного коледжу О. Брянцева. На відкритті першого пам'ятника медичним сестрам в Україні були присутні: прем'єр-міністр України В. Янукович, міністр освіти і науки В. Кремень.

Куп'янський медичний технікум відкрито у верес. 1931 (1939—51 — фельдшерсько-акушерська школа, 1951—2003 — медичне училище, з 2003 — медичний коледж ім. Марії Шкарлетової). Тоді було прийнято 30 дівчат для навчання за спеціальністю «Помічник лікаря». 1933—41 медичний заклад підготував понад 260 фахівців.

За часів німецько-радянської війни 1941—45 в підрозділах РСЧА перебувало понад 200 тис. лікарів і 500 тис. фельдшерів, медичних сестер, санінструкторів і санітарів. Діяло понад 6 тис. шпиталів на фронті і в тилу. Зусиллями медичних працівників надана допомога понад 10 млн червоноармійців. У партизанських загонах С. Ковпака велику роботу проводили медсестри Г. Борищенко, М. Бобіна, С. Пашенко, Л. Феропонт та багато ін. За мужність, відвагу і героїзм в роки війни нагороджені званням Героя Радянського Союзу 47 медиків, більшість із яких загинули при виконанні службових обов'язків, 283 удостоєні ордена Леніна, понад 600 — ордена Червоного Прапора. 3-поміж них: санінструктори — В. Гнаровська, З. Самсонова; медсестри — М. Цуканова, З. Туснолобова-Марченко, О. Удовиченко; гв. лейтенанти медичної служби С. Григорян, Г. Кравцов та ін.

1941 навчання у фельдшерсько-акушерській школі велося за прискороною програмою на базі шпиталю, що був розгорнутий у середній школі № 1. Перший воєнний випуск фельдшерів відбувся 20 жовт. 1941. Серед випускників — М. Коргун, яка вступила в 4-й

23. Пам'ятник медичним сестрам.

Московський залізничний батальйон, пройшла всю війну, мала тяжке поранення. За врятування життя сотням поранених нагороджена орденом Вітчизняної війни 2-го ст. і багатьма медалями.

Шкарлетова Марія Савеліївна (1925—2003) — Герой Радянського Союзу (1945). На початку війни разом з односельцями копала оборонні лінії для радянських військ. «Бойове хрещення» як санінструктор отримала в жовт. 1943 у десантній операції біля с. Військове (Дніпропетровська обл.). За весь час війни винесла з поля бою та надала екстрену допомогу 400 радянським солдатам і офіцерам. Війну закінчила у лавах переможців у Берліні. Рядова медсестра Червоної армії також залишила напис на одній із колон рейхстагу у 1945. Випускниця фельдшерсько-акушерської школи (1949). За особливі заслуги в справі охорони здоров'я Міжнародна ліга Червоного Хреста нагородила М. Шкарлетову медаллю ім. англійської

медсестри Флоренс Найтінгейл, яка віддала багато сил і умінь служіння людям. 17 черв. 2004 згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України за № 376-Р її ім'я було присвоєно Куп'янському медичному коледжу. Поруч з пам'ятником, на стіні медичного закладу, встановлена меморіальна дошка медсестрі М. Шкарлетовій.

Випускниця 1955 цього ж училища Т. Городкова працювала у Куп'янській лікарні. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 31 серп. 1982 їй присвоєно почесне звання заслуженого працівника охорони здоров'я України. У трав. 1986 мобілізована у Чорнобиль для надання екстреної допомоги ліквідаторам техногенної катастрофи, які отримали смертельно небезпечну дозу опромінення. 1990 померла від променевої хвороби.

Залізобетонний барельєф встановлений на кубічному постаменті, який облицьований сучасною плиткою із грубою фактурою нерівної поверхні. Тлом для загальної статичної композиції виступає полотнище прапора з пробитою червоною зіркою у лівому верхньому куті, яке трактоване з декоративною умовністю. У його центральній частині зображений рельєф «Догляд за пораненим», котрий відтворює догляд і піклування медсестри за пораненим бійцем. Нижче розташований відтворений у техніці високого рельєфу поширений мотив —

руки, які умовно підтримують серце, — традиційно символізує потребу у кваліфікованій і дбайливій медичній допомозі. Виділене червоним серце є єдиним яскравим акцентом пам'ятки, вирішеної у темно-брунатних кольорах.

На чоловому боці постаменту вмонтована металева табличка (0,2 × 0,4 м) з присвятим написом, який виконано брусковим шрифтом. Щороку під час проведення Дня Перемоги та медичних свят студенти коледжу покладають квіти до пам'ятника.

Володимир Путятін,
Ольга Тищенко.

24. ПАМ'ЯТНИК ХІМУШИНУ М. Ф., 1967, 1986 (іст., мист.). Вул. Шкільна, 42. На парадному майданчику ЗОШ № 4 ім. Героя Радянського Союзу М. Ф. Хімушина, біля шкільного стадіону.

Автори — ск. О. Прутка, арх. І. Величко. Розміри: вис. бюсту — 1,0 м; постамент — вис. 1,7 м, діам. 0,5 м; подіум — 0,4 × 0,5 × 2,0 м.

1967 на території середньої школи № 4 (вул. Харківська) встановлено бюст М. Хімушину із гіпсу на квадратному в плані цегляному, обличкованому бетоном постаменті, який виготовлено на ХСФ. На постаменті була прикріплена

24. Пам'ятник М. Хімушину.

23. Меморіальна дошка М. Шкарлетовій.

чавунна меморіальна дошка з присвятим написом. 1986, у зв'язку з будівництвом нового корпусу школи, на новому пришкольному майданчику, викладеному бетонними плитами, встановлено нове бронзове погруддя, яке виготовлено у Київському творчому об'єднанні художників.

Увічнює пам'ять захисника Куп'янщини — Хімушина Миколи Федоровича (1922—43) — Героя Радянського Союзу (1944, посмертно), гв. лейтенанта ВПС РСЧА. Сирота. Закінчив середню школу і військову авіаційну школу пілотів. 3 лип. 1942 — учасник німецько-радянської війни 1941—45. Старший льотчик М. Хімушин при здійсненні патрулювання 27 лип. 1943 в районі м. Куп'янська помітив на великій висоті 9 ворожих бомбардувальників у супроводі винищувачів, збив флагманський ворожий літак і підбив 3 бомбардувальники. Після ліквідації одного німецького винищувача закінчилися боеприпаси, затиснутий з усіх боків ворожими літаками, льотчик пішов на таран «мессершмітта», але був збитий. Палаючий літак упав біля залізничної станції. При нерівних силах бою М. Хімушину вдалося зірвати план ворожого авіаційного удару по ст. Куп'янськ-Вузловий. Похований на Куп'янському меморіальному кладовищі. Його ім'ям названо вулиці в м. Куп'янську та м. Москві.

24. Пам'ятник М. Хімушину. Фрагмент.

25. Пам'ятник Т. Шевченку.

Погруддя встановлено на високому постаменті у вигляді пофарбованої білим кольором вузької залізної труби на низькому цоколі. З чолового боку пам'ятника розміщено подіум для покладання квітів. У реалістично виконаному скульптурному портреті відчутна спроба автора створити психологічно насичений образ героя, проте пластична узагальненість моделювання надає образу певної уніфікованості, що властиве для пам'ятників, які виконані в стилі соціалістичного реалізму. У верхній частині труби-постаменту приварена інформативна дошка (0,25 × 0,5 м) з написом, ліворуч якої розміщено рельєфне зображення Зірки Героя Радянського Союзу (вис. 0,2 м).

1994 проводилася реставрація, бюст пофарбований у чорний колір.

Біля пам'ятника, який є композиційним центром шкільного подвір'я, розташовано майданчик з бетонних плит (4,0 × 5,0 м), з трьох боків оточений квітниками із садових квітів та листяними деревами.

Пам'ятник окреслений бетонними алеями і виступає важливим художнім акцентом околиці міста. Розташований на схилі пагорбу.

Наталя Мархайчук,
Валентина Марьонкіна.

25. ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКУ Т. Г., 2009 (мист.). Вул. 1 Травня. У центрі міста, на розі пров. Духовного, з тильного боку будинку райдержадміністрації, у сквері Шевченка.

Споруджений за ініціативи і коштом уродженки м. Куп'янська, підприємця Л. Моргунової на відзначення 195-ї річниці народження Т. Шевченка. Урочище відкриття, приурочене до Дня міста, відбулося 29 серп. 2009, на якому були присутні представники громадськості, керівники міста, району, автори монументу.

Автори — ск. Ф. Бетлиемський, арх. Е. Семененко. Розміри: заг. вис. — бл. 4,0 м, вис. скульптури — 2,0 м, вис. постаменту — 1,6 м.

Шевченко Тарас Григорович (1814—61) — поет, прозаїк, художник, реформатор нової української літературної мови і нової української літератури, мислитель, один із основних символів України.

Народився в с. Моринці (тепер Звенигородського р-ну Черкаської обл.) в родині кріпаків. Початкову освіту здобував у дяка П. Рубана з кирилівської церкви. Наймитував. У підлітковому віці потрапив до кріпосника П. Енгельгардта, служив «козачком». 1831 навчався у малярському цеху В. Ширяєва у м. Санкт-Петербурзі. 1838 викуплено з кріпацтва за кошт портрета В. Жуковського (автор — худ. К. Брюллов),

26. Просп. Конституції, 1. Центральний фасад.

картина розігрувалася в лотерею, і розпочав навчання в Академії мистецтв. Перша поетична книга Т. Шевченка «Кобзар» з'явилася у 1840. З 1843 подорожував Україною, готуючи живописний альбом «Мальовнича Україна». 1845 нагороджений Радою Академії мистецтв срібною медаллю 2-го ст. за успіхи в живописі, удостоєний звання художника. 1847 заарештовано за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві, вирок — безстрокове заслання в солдати із заборобою писати і малювати, відбував покарання в казахських степах. 1858 отримав дозвіл на проживання в столицях. 1859 в Лейпцизі, 1860 у друкарні П. Куліша вийшли нові поетичні тексти Т. Шевченка. 1860 удостоєний звання академіка. Останнім виданням поета був «Букварь южно-русский» для сільських шкіл України (поч. 1861). Помер 10 берез. 1861 у Санкт-Петербурзі.

У центрі викладеної червоною декоративною плиткою площадки встановлено пам'ятник із світло-сірого мармуру. Півпостать Т. Г. Шевченка наче виростає з брили-постаменту, що породжує асоціації вкоріненості людини до надр національної культури, рідної землі. Вписану в прямокутник врівноважену фронтальну композицію пам'ятника, розраховану на огляд з трьох боків, урізноманітнюють жанрово-сюжетні деталі. Розкинуті поли верхнього одягу з м'якими бганками, широка сорочка та краватка,

пов'язана за петербурзькою модою серед. 19 ст., книжка, яку поет тримає в лівій руці, спираючись на неї, створюють образ європейського інтелігента. Впевнена постава, поворот голови, виразні жести динамізують загальну композицію. Скульптор відтворив характерні риси зовнішності Т. Шевченка останніх років життя, відомі за світлинами та автопортретами 1859—60: високе відкрите чоло, акуратна зачіска, дорідні «козацькі» вуса, глибоко посаджені очі із промовисто-виразним поглядом. Створений образ візуалізує сучасне розуміння постаті Т. Шевченка в українській культурі — інтелігент з європейською освітою, який плекав надію на становлення української нації та створення на її етнічних землях незалежної європейської держави.

У верхній частині чолового боку постаменту викарбуваний стилізований під факсиміле розчерк Т. Шевченка, на правому боці — інформативна дошка з чорного граніту з іменами авторів, на лівому — з іменем мецената.

Реставровано автором ніс скульптури, пошкоджений у берез. 2017 вандалами. Гармонізацію пам'ятника з довкіллям архітектор підкреслив горизонтальними площадками з парапетами і сходами.

Наталія Мархайчук,
Владислав Резніков.

26. ПАРАФІЯЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ, кін. 19 ст. (архит., іст.). Просп. Конституції, 1. На червоній лінії забудови проспекту. Головним фасадом звернено до провулку (без назви).

У 1-й пол. 19 ст. церковнопарафіальна освіта в Харківській губернії залишалася головною формою отримання початкових знань для незаможних прошарків населення, здебільшого селянства. 1811 у Куп'янську відкрито парафіяльне училище, яке містилося спочатку у дерев'яному будинку, котрий знесли ще у 19 ст., а згодом для училища побудували нове приміщення із цегли.

Двоповерховий з боку головного фасаду та одноповерховий з боку дворового фасаду. Така поверхова конфігурація мотивована похилістю рельєфу. Розташований на невеликій відстані від ділянки кол. Духовного училища по однойменному провулку. Виконаний у простих класичних формах, характерних для невеликих споруд провінційних містечок Російської імперії серед. 19 ст. Вуличні фасади вирішені рівнозначно, з використанням елементів «цегляного» стилю та давньоруського зодчества, дворовий — у більш спрощених формах. Симетрію фронтального головного фасаду порушує парадний вхід на лівому фланзі, який акцентований трикутним профільованим фронтоном, та нерівномірно розташованими рустованими пілястрами і декоративними елементами геометричного малюнку на міжвіконній площі стіни. Втім ці форми зовнішнього оздоблення не впливають на архітектоніку фасаду. На рівні першого поверху наріжні частини виділені рустами. По горизонталі поверхня стіни розмежована широким міжповерховим фризом, обмеженим профільованими карнизами. У поле фризу вміщений ряд заглиблених фігурних «дзеркал». Усі віконні прорізи прикрашені профільованими сандриками, невеликими карнизами; вікна другого поверху — карнизами з невеликими трикутними фронтонами, замковими каменями з ліпленням флорального характеру. Пластику головного фасаду посилюють гуті та краплі різного розміру під тяглами, профільовані підвіконні карнизи на рівні першого поверху, круглі деталі пілястр тощо.

Фасад з боку проспекту також вирішений асиметрично, має аналогічне декоративне оздоблення, але з меншою насиченістю. Завдяки рельєфу цоколю збільшений до рівня першого поверху. Торцеві та дворовий фасади, окрім маловиразних пілястр, декоративного оздоблення не мають.

Поверхня стін фасадів тинькована, пофарбована у світло-жовтий колір, декоративні деталі виділені білим кольором, цоколь покритий фарбою кольору цегли.

Будівля значною мірою зберегла свою автентичність, вирізняється серед навколишньої забудови виразністю своїх фасадів.

Церковнопарафіяльна школа була 2-класною. В ній навчали дітей читанню, письму, 4-м діям арифметики над цілими числами, закону Божому. Крім цих знань, давалися початкові знання про природу, вчили церковному співу та короткій священній історії. Цей навчальний заклад призначався для нижчих прошарків населення: селян, робітників, міської бідноти.

Господарська та навчальна база закладу була низькою. Кількість учнів у школі становила від 30 до 60 чоловік на один клас.

Заклад існував на кошти парафії, учнів, різних пожертвувань, міських доходів. Кошти надавалися Куп'янською міською думою за розпорядженням Харківського цивільного губернатора з міських доходів щорічно по 500 руб., за оренду приміщення — 90 руб.

Так, у 1873 на пояснення штатного наглядача Куп'янського повітового училища про те, що вчитель Морозов змушений витрачати багато часу на навчання грамоті кожного окремого учня за різними книгами, які приносили самі учні, міський голова А. Шилін направив до Харківського губернського правління рапорт з проханням дозволити витратити 45 руб. для закупівлі однакових підручників. У 1874 учні Куп'янського міського парафіяльного училища отримали навчальні посібники.

У 1918—20 у приміщенні училища розмістили бійців загону особливого призначення. Ці загони брали участь разом із продзагонами в заготівлі хліба, займалися репресивними заходами до людей, які не підтримували ідеї революції і більшовиків.

26. Фрагмент центральної частини дворового фасаду.

26. Просп. Конституції, 1. Загальний вигляд.

26. Боковий фасад.

26. Фрагмент центрального фасаду. Парадний вхід.

26. Фрагмент головного фасаду. Декоративне оздоблення.

26. Дворовий фасад.

26. Меморіальна дошка О. Козловському.

Двір був оточений високою цегляною огорожею.

Під час німецько-радянської війни 1941—45 у приміщенні були розташовані різні заклади. Після війни будинок пристосували для редакції газети «Колективний шлях» і друкарні, а в кін. 60-х рр. 20 ст. передали для музичної школи. Засновник та перший директор дитячої музичної школи Козловський Олександр Лукич.

На дворovому фасаді встановлено гранітну меморіальну дошку на честь О. Козловського (0,5 × 0,3 м) з награвійованим портретом та присвятним написом.

Олена Конакова,
Валентина Марьонкіна,
Леніна Олійник

27. ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНЕ УЧИЛИЩЕ № 27, В ЯКОМУ НАВЧАЛИСЯ КІВШАР М. М., КРИВИЧ В. В., МІНЦ В. М., НАЗАРЕНКО Л. М. (іст.). смт Ківшарівка. Навпроти центральної міської лікарні.

Відкрито 18 трав. 1966 як міське професійно-технічне училище № 27.

1970 збудовано навчальний чотирьохповерховий корпус у с-щі Ківшарівка. У 1984 училище отримало нову назву — Середнє професійно-технічне училище № 27. У 1990 навчальний заклад реорганізовано у Вище професійне училище № 27 м. Куп'янська.

У цьому навчальному закладі навчались:

1981—83 — Ківшар Микола Миколайович (1965—85) — рядовий, воїн-інтернаціоналіст, загинув під час бойових дій в Афганістані. В училищі отримав спеціальність газозварника;
1980—82 — Кривич Володимир Володимирович (1964—86) — молодший сержант, воїн-інтернаціоналіст, сапер та стрілець-автоматник, загинув під час бойових дій в Афганістані. В училищі отримав спеціальність токаря;
1981—83 — Мінц Віктор Миколайович (1964—85) — рядовий, воїн-інтернаціоналіст, загинув у бою в Афганістані. В училищі отримав спеціальність токаря;

28. Садово-паркова скульптура «Байбаки — символ Куп'янська». Загальний вигляд.

1976—78 — Назаренко Леонід Миколайович (1960—81) — молодший сержант, воїн-інтернаціоналіст, загинув у бою в Афганістані. В училищі отримав спеціальність слюсаря.

Усі воїни були нагороджені орденами Червоної Зірки (посмертно).

Ярослав Ліхостетов.

28. САДОВО-ПАРКОВА СКУЛЬПТУРА «БАЙБАКИ — СИМВОЛ КУП'ЯНСЬКА», 2014 (мист.). На території Парку відпочинку «Залізничник» смт Куп'янськ-Вузловий.

Автор проекту — ск. О. Рідний; виконано — ТОВ «Територія скульптури».

Встановлена під час реконструкції парку (2013—15) за ініціативи групи учнів Куп'янської школи-гімназії № 3 та місцевих жителів, за фінансової підтримки народного депутата В. Остапчука, громадської спілки «Соціальний Рух Поваги», меценатів. Урочисте відкриття, у якому брали участь голова ХОДА І. Райнін, представники місцевої адміністрації та місцеві мешканці, відбулося 14 жовт. 2014.

Двочастинна композиція скульптурної групи складається з фігури байбака-«вартового», зображеного сидячим на задніх лапах (вис. бл. 1,3 м; склопластик), та байбачихи з 2-ма байбаченятами. Розміщені на низькому плінті (0,2 × 1,5 × 1,0 м), максимально наближені до глядача фігури байбаків, виконані в реалістичній манері, демонструють властиву сучасній парковій скульптурі взаємодію глядача і пластичного об'єкта в межах акцентованого простору. З лівого боку плінта встановлено інформативний камінь (вис. бл. 0,5 м; граніт),

з чолового боку якого нанесено золотистою фарбою рядки з вірша В. Сосюри «Любіть Україну». Естетико-типологічний аспект об'єкта виявляє суттєве послаблення його монументальності зі значним елементом оповідної наративності, що яскраво демонструє зразкову типологію парково-декоративного твору. Скульптурна група розміщена в центрі круглого майданчика, по діаметру якого розташовані паркові лавки та ліхтарі. Оточуюча територія викладена тротуарною плиткою; навколо розбиті клумби. Твір органічно функціонує у зеленій зоні парку, фокусує її естетичний акцент.

Наталя Мархайчук.

28. Садово-паркова скульптура «Байбаки — символ Куп'янська». Фрагмент.

29. СЕЛИЩЕ «КІВШАРІВКА-А», 16—12 ст. до н. е. (археол.). За 3,0 км на південний схід від міста, за 0,3 км на південь від залізничного роз'їзду «4-й кілометр», біля залізничного мосту. Займає край борової надзаплавної тераси правого берега р. Ковшарівка (ліва притока р. Оскіл).

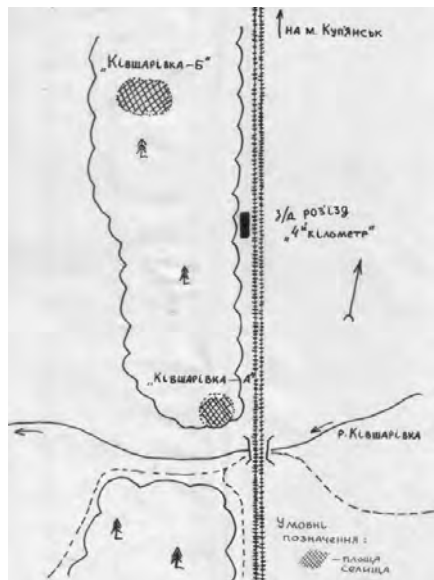
Відкрито у 1955 Д. Телегіним, досліджував В. Колода у 1985.

Площа — 350 кв. м, потужність культурного шару — 0,4 м. На селищі виявлені матеріали зрубної археологічної культури (18—12 ст. до н. е.). Під сосновим лісом, поверхня задернована.

Матеріали зберігаються у фондах ІА НАНУ та у фондах Науково-дослідної археологічної лабораторії ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.

Володимир Колода.

29. План розташування селищ «Ківшарівка-А» та «Ківшарівка-Б».

30. СЕЛИЩЕ «КІВШАРІВКА-Б», 20—12 ст. до н. е. (археол.). За 3,0 км на південний схід від міста, на західній околиці смт Ківшарівка, за 1,0 км на схід від лівого берега р. Оскіл, на правому березі р. Ковшарівка, за 0,5 км на північ від селища «Ківшарівка-А», за 0,2 км на північний захід від залізничного роз'їзду «4-й кілометр».

Відкрито у 1955 Д. Телегіним, обстежив В. Колода у 1985.

Площа — 600 кв. м, потужність культурного шару не встановлена. На селищі виявлені матеріали катакомбної (20—16 ст. до н. е.) та зрубної (16—12 ст. до н. е.) археологічних культур. Під сосновим лісом, поверхня задернована.

Матеріали зберігаються у фондах ІА НАНУ.

Володимир Колода.

31. Пл. Центральна, 38. Торговий будинок Жестовського. Фрагмент головного фасаду.

31. Центральна частина головного фасаду.

31. ТОРГОВИЙ БУДИНОК ЖЕСТОВСЬКОГО, 1900 (архт.). Пл. Центральна, 38. У нижній частині площі. Головний фасадом звернений до вул. Сватівської. В центральній частині міста.

Зведений у 1900. Архітектор невідомий. Цегляний, двоповерховий, фасади тиньковані, пофарбовані у сірий колір. Декоративні деталі виділені білим кольором. У плані прямокутний. Фасади виконані у стилі романтичного історизму, а саме: в еkleктичних формах з використанням елементів неоготики та класицизму.

Головний та дворовий фасади вирішені рівнозначно. При достатній насиченості пластичними деталями мають чітко виражені осі симетрії, горизонтальні і вертикальні членування. По осі симетрії розташований центральний ризаліт

з 2 парадними входами та згрупованими по двоє вікнами другого поверху. Кути ризаліту обмежені спареними пілястрами, що разом з центральною пілястрою підтримують масивний антаблемент. На обох фасадах антаблемент складається з ритмічного ряду фігурних стовпчиків, що примикають до стіни. Між стовпчиками розміщено слухові вікна-бійниці. Завершення ризаліту складне, базується на розвинутому профільованому карнизі: пологий трикутний фронтон, обмежений парпетними стовпчиками, переходить у плавну окреслену криву, що також обмежена наріжними парпетами. На головному фасаді поле фронтона оздоблене декором у вигляді луски; на рівні парпету — дата побудови об'ємними цифрами: «1900.Г» та восьмипроменева зірка (октограма). На кутових

31. Пл. Центральна, 38. Загальний вигляд правобічного фасаду.

31. Фрагмент декоративного оздоблення центрального ризаліту головного фасаду.

31. Дворовий фасад. Вигляд з боку терасної алеї.

парапетних стовпчиків встановлені стилізовані вазони. З боку дворового фасаду увінчувальний фронтон має такий же вигляд, але замість напису по боках зірки — абстрактний анімалістичний орнамент, притаманний середньовічній культурі Західної Європи.

Обабіч центрального ризаліту — однакові флангові об'єми. Поверхня стін головного, бокового та торцевих фасадів розчленована широкими пілястрами з великим кутовим рустуванням по всій висоті, міжповерховим карнизом складного профілю, спареними вікнами. Наріжні частини заокруглені, кути акцентовані рустованими пілястрами. Всі віконні прорізи оздоблені брутально окресленими прямокутними сандриками із замковими каменями. Увінчує флангові частини нетипово вирішений антаблемент, який складається з ритмічного ряду канельованих четвертних колон та простінків між ними, що виконані під «рваний» камінь.

Торцеві фасади вирішені аналогічно з використанням таких же елементів.

Образ будівлі, виконаної у непритаманних архітектурі Слобожанщини формах, відрізняється від ін. об'єктів та разом з ними прикрашає історичне ядро міста.

У 1918, під час Української революції 1917—21, голова об'єднаної повітової ради робітничих та солдатських і селянських депутатів А. Пилипенко, який був патріотом і відстоював ідеї незалежності та самостійності Української держави, зніціював створення при раді загону охорони порядку. Штаб загону розміщувався в правому крилі магазину Жестовського. Наприкін. 1918 штаб і частину загону знищили більшовики. Тепер будівля використовується за первісним призначенням.

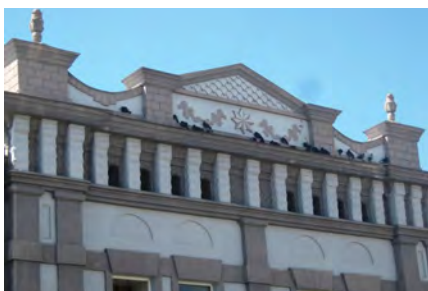
Олена Конакова.

32. ШКОЛА № 4 ім. ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ М. Ф. ХІМУШИНА, В ЯКІЙ НАВЧАВСЯ ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ Ю. О. (іст.). Вул. Шкільна, 42. На території міського м-ну Ювілейний. У цій школі навчався учасник АТО Загребельний Юрій Олександрович (1983—2014) — підполковник ЗСУ.

Після навчання у школі № 6 продовжив навчатися у школі № 4. У 2001 закінчив 11 класів цієї школи. Уродженець м. Куп'янська. Навчався добре, любив географію, історію, цікавився історією свого краю, любив рибалку, грав на гітарі, відвідував спортивні секції, любив баскетбол. Брав активну участь у громадському житті школи. Вирішив стати військовим вже з 7 класу.

2005 закінчив Харківський військовий університет (факультет повітряної оборони сухопутних військ). Служив у Криму, під час російської окупації не зрадив присязі українському народу і продовжив службу у м. Миколаєві.

31. Фрагмент декоративного оздоблення ризаліту дворового фасаду.

31. Фрагмент декоративного оздоблення наріжної частини.

32. Школа № 4 ім. Героя Радянського Союзу М. Ф. Хімушина.

32. Меморіальна дошка
Загребельному Ю. О.

33. Вул. Жуковського, 10.

У верес. 2014 був відряджений у зону АТО. Загинув під час обстрілу з установок БМ-21 «Град» позицій ЗСУ. Нагороджений орденом «За мужність» 3-го ст. (посмертно). Похований у м. Куп'янську.

Меморіальну дошку встановлено 8 жовт. 2015 за сприяння народного депутата М. Кобцева та волонтерської організації «Дія». В урочистостях брали участь представники ХОДА, вчителі та учні школи, родичі, воїни АТО, друзі, мешканці міста.

У верхній частині дошки награвійований портрет героя; праворуч — зображення ордена «За мужність». Під портретом — інформативний текст.

Наталія Мархайчук.

33. ШКОЛА № 8, В ЯКІЙ НАВЧАЛИСЯ РЕУЦЬКИЙ О. А., ХОДАК Ю. В., УКРАЇНЦЕВ В. Л. (іст.). Вул. Жуковського, 10, м-н Ювілейний, смт Куп'янськ-Вузловий, Куп'янський НВК № 7.

Один із найстаріших середніх навчальних закладів м. Куп'янська — школа заснована у 1902 коштом Куп'янського земства в с-щі Куп'янськ-Сортувальний. Трирічна школа, в якій навчалося 10—15 учнів, містилася в одній кімнаті будинку залізничної установи.

1917 земська трирічна школа була реорганізована в транспортну, а згодом у фабрично-заводську семирічку, кількість учнів якої збільшилося до 200.

У 1935—55 — середня школа № 37. На 1941 в закладі навчалося бл. 300 учнів.

Під час окупації м. Куп'янська в період німецько-радянської війни 1941—45 заняття в школі припинилися й були поновлені з 1 верес. 1943, за шкільні парти сіли бл. 400 учнів.

У 1953—55 побудовано нове приміщення школи, яка діє з 1 жовт. 1955 як середня школа № 51. З 24 жовт. 1960 підпорядкована Міністерству освіти СРСР та існувала як середня школа № 8. Будівля школи виконана у формах, характерних для архітектури навчальних закладів, що зводилися у невеликих містах і селах у 1950-х рр. Головний фасад основного двоповерхового об'єму розбитий на 5 частин, симетричний, оформлений у т. зв. «цегляному» стилі з використанням ордерної системи. Центральний ризаліт із парадним входом виділений на головному фасаді наріжними пілястрами та акцентований трикутним фронтоном. Бокові частини фасаду розмежовують широкі рустовані пілястри. Підвіконні ділянки прикрашені профільованими полиціями. Між вікнами поверхів розташований ряд декоративних прямокутників з символічними навчальними предметами, що підкреслює функціональне призначення будівлі.

У 2001—02 навчальному році школу було реорганізовано в учбовий заклад нового типу — НВК «Школа—дитячий садок» № 7. З 2004 — Куп'янський НВК № 7 Куп'янської міської ради Харківської області.

33. Меморіальні дошки О. Реуцькому і Ю. Ходаку.

У цій школі навчалися:

1970—80 — Ходак Юрій Валентинович (1963—82) — молодший сержант, воїн-інтернаціоналіст. Закінчив 10 класів середньої школи № 8. Брав участь у громадській роботі школи.

Трагічно загинув під час бойового рейду в гори у ДРА — бронетранспортер із особовим складом відділення під час ворожої атаки перекинувся у прірву. Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). Похований у м. Куп'янську. 1971—81 — Реуцький Олексій Анатолійович (1964—84) — рядовий, воїн-інтернаціоналіст, загиблий у ході військових дій в Афганістані. 1981 закінчив 10 класів середньої школи № 8. Брав участь у шкільних КВК, займався танцями, співом. Брав участь у шкільному гуртку з кульової стрільби та у міських змаганнях. 1982 призваний на військову службу. Потрапив до Афганістану, де служив оператором спеціальних машин з обробки розвідувальних даних, був бійцем розвідувальної роти мотострілецького полку під Баграмом.

33. Меморіальна дошка Українцеву В. Л.

Посмертно нагороджений орденом Червоної Зірки.

1975—83 — Українцев Віталій Леонідович (1968—2014) — старшина МВС України, командир взводу, батальйон патрульної служби міліції особливого призначення «Дніпро-1». У період шкільного навчання займався легкою атлетикою та бальними танцями. Грав на гітарі. По закінченні 8 класів вступив до Харківського хореографічного училища. Брав участь у захисті кордонів України під час АТО. Нагороджений орденом «За мужність» 3-го ст. (посмертно).

В інтер'єрі школи встановлені меморіальні дошки з чорного металу воїнам-інтернаціоналістам О. Реуцькому і Ю. Ходаку, над якими прикріплені фотопортрети героїв.

Урочисте відкриття меморіальної дошки В. Українцеву відбулося 8 квіт. 2016 за ініціативи Народного депутата України М. Кобцева та голови правління UFC О. Лущика, які вирішили власним коштом увіковічити всіх бійців, котрі загинули в зоні проведення АТО. У правій частині прямокутної, витягнутої по горизонталі меморіальної дошки награвіюваний портрет героя та зображення ордена «За мужність». У лівій частині — інформативний текст.

Алла Ковшар,
Наталя Мархайчук.

34. ШКОЛА № 12, В ЯКІЙ НАВЧАЛИСЯ БЕЗЩОТНИЙ Ю. В., ЗАКОПАЙЛО М. О. (іст.). 1-й м-н, смт Ківшарівка.

Будівництво розпочалося у 1978 на замовлення Куп'янського пивоварного заводу за типовим проектом 2-ї пол. 1970-х рр. Будівля виконана у простих кубічних формах, притаманних архітектурі навчально-виховних закладів того періоду. Дво-триповерхова, планування коридорне з одно-двостороннім

розміщенням приміщень. Стіни виконані з бетону та цегли.

На 1 верес. 1980 підготовлено один із корпусів школи для навчання 19 початкових класів. 1981 будівлю повністю введено в експлуатацію, було прийнято на навчання 1623 учні. У школі розташовуються 23 приміщення для класів, 34 навчальних кабінети, 4 майстерні, 2 спортивні зали, бібліотека, комп'ютерний клас, їдальня, обладнано теле-радіоцентр. З 1981 і до сьогодні керує навчально-педагогічним процесом школи директор Г. Синюшко. Тривалий час (12 років) ця школа була найбільшою в місті.

У цій школі навчалися:

Безщотний Юрій Володимирович (1977—2014) — сержант ЗСУ. Закінчив курс восьмирічної школи, середню освіту здобув у вечірній школі, працюючи на Куп'янському ливарному заводі. Любив математику, займався спортом. Мобілізований 3 серп. 2014 до лав ЗСУ. Командир відділення 92-ї окремої механізованої бригади, старший водій. Загинув смертю хоробрих 26 серп. 2014 під час виконання бойового завдання з прикриття виходу українських військових з Іловайського котла. Нагороджений орденом «За мужність» 3-го ст. (посмертно).

Закопайло Максим Олександрович (1989—2014) — молодший сержант прикордонних військ України. У школі мав успіхи у навчанні, захоплювався баскетболом, ще з 7-го класу мріяв стати військовим. 2006 після закінчення школи переїхав разом із батьком до м. Москви, де закінчив Московську фінансово-юридичну академію. У груд. 2013 повернувся в Україну і пішов добровольцем в Українську армію — розпочав навчання у центрі Держпогранслужби в с-щі Оршанець на Черкащині. У квіт. 2014 отримав поранення у боях за звільнення Донбасу. Видувавши, продовжив навчання у центрі Держпогранслужби. З 2014 став діючим прикордонником на посаді молодшого інспектора 1-ї категорії — навідника-оператора відділення прикордонної служби Окремого відділу прикордонної служби «С» Східного регіонального управління.

Загинув смертю хоробрих 16 лип. 2014 біля с. Юганське Станично-Луганського р-ну Луганської обл., за 2 км від українсько-російського кордону, відбиваючи атаку терористів, які вели вогонь зі стрілецької зброї та гранатометів.

Указом Президента України № 619/2014 від 26 лип. 2014 нагороджений орденом «За мужність» 3-го ст. (посмертно).

У холі школи 8 жовт. 2015 відбулося

34. Школа № 12.

34. Меморіальні дошки М. Закопайлу і Ю. Безщотному.

урочисте відкриття меморіальної дошки М. Закопайлу за сприяння народного депутата М. Кобцева та волонтерської організації «Дія». В урочистостях брали участь представники ХОДА, вчителі та учні школи, родичі, воїни АТО, друзі, мешканці міста. У верхній частині дошки награвіюваний портрет героя; праворуч — зображення ордена «За мужність». Під портретом — інформативний текст.

8 квіт. 2016 в холі школи відбулося урочисте відкриття меморіальної дошки Ю. Безщотному за ініціативи Народного депутата України М. Кобцева та голови правління UFC О. Лущика, які вирішили власним коштом увіковічити всіх бійців, що загинули в зоні проведення АТО. У верхній частині дошки награвіюваний портрет героя; праворуч — зображення ордена «За мужність». Під портретом — інформативний текст.

Наталя Мархайчук,
Анатолій Троян.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ КУП'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ

С. БЕРЕСТОВЕ,
ПІЩАНСЬКА СІЛЬРАДА

1. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—44, 1995 (іст.).

Вул. Центральна. На високому пагорбі на північній околиці села, на території старого кладовища.

Поховані воїни РСЧА зі складу: 172-ї та 6-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт), 202-го окремого полку гв. мінометів («катюш»), які загинули в черв. 1942 та в січ.-лют. 1943 під час визволення села від нацистських окупантів, та воїнів, які померли від ран у пересувному шпиталі у 1942—44 під час німецько-радянської війни 1941—45. Кількість похованих та їх прізвища невідомі.

1995 до братської могили перепоховано останки 5 воїнів РСЧА із братської могили в с. Ревуче Сеньківської сільради, які загинули в боях при визволенні цього села від нацистських окупантів у лют. 1943. Відоме прізвище 1 воїна.

У 1960, за рішенням колективу колгоспу ім. Щорса, на братській могилі створено пам'ятник місцевими майстрами у вигляді цегляного тинькованого обеліска. Пізніше обабіч пам'ятника встановлено пам'ятний знак воїнам-

односельцям у вигляді 2 тумб (0,3 × 1,5 × 1,3 м) із пластмасовими меморіальними дошками (1,4 × 1,0 м), на яких викарбовано прізвища загиблих односельців. 1975 замість обеліска 1960 на братській могилі (2,0 × 3,0 м) споруджено пам'ятник. На циліндричному постаменті з червоної цегли (вис. 2,5 м, діам. 1,6 м) 1995 встановлено перенесену з братської могили с. Ревуче типову скульптуру «Воїн з вінком» (вис. 3,0 м; матеріал — залізобетон, вкритий бронзою), виготовлену (1957) на ХСФ.

Під час реставрації кін. 2000-х рр. циліндричний постамент замінений на прямокутний, обличкований декоративною плиткою. Замість тумб, з чолового боку нового постаменту прикріплено 3 меморіальні дошки з присвятним написом та іменами односельців с. Берестове, які полягли в роки німецько-радянської війни 1941—45.

На братській могилі влаштовано клумбу.

*Леніна Олійник,
Володимир Путятін,
Тетяна Романова.*

1. Братська могила.

1. Пам'ятник на братській могилі. Фрагмент.

2. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—44, 1948 (іст.).

Вул. Травнева, 25. У сквері.

Поховано 139 воїнів РСЧА зі складу: 350-ї, 172-ї, 267-ї, 60-ї стрілецьких дивізій, 333-го та 84-го стрілецьких полків 6-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 98-го винищувального протитанкового дивізіону, які загинули в черв. 1942 та лют. 1943 при обороні та визволенні Куп'янського р-ну від нацистських окупантів, та воїнів, які померли у 1942—44 від ран у пересувному шпиталі під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища 58 воїнів.

1948 ухвалою Білявської сільради перепоховано останки воїнів, загиблих у 1942—43, в братську могилу с. Біле з первісних поховань у селах Біле, Фомине, Воронцівка.

1955 на братській могилі (3,0 × 3,0 м) споруджено пам'ятник (заг. вис. — 3,5 м). Відлиту на ХСФ типову залізобетонну обміднену скульптурну композицію «Скорботна мати з квітами» (вис. 3,0 м) встановлено на цегляному, прямокутному в перетині тинькованому

2. Братська могила.

постаменті у вигляді паралелепіпеда (1,5 × 2,8 × 2,0 м). На пам'ятнику прикріплено бетонну дошку з меморіальним написом (оновлена). Перед постаментом було встановлено сіру гранітну меморіальну дошку (1,0 × 0,8 м) з епітафією і прізвищами воїнів, яку згодом замінено на металеву з присвятим написом і переліком прізвищ похованих воїнів та награвіюваним Вічним вогнем. Біля дошки влаштовано Вічний вогонь.

*Леніна Олійник,
Володимир Пуятін,
Тетяна Романова.*

3. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.).

Навколо села, на узвишші правого берега р. Оскіл. Складається з 14 курганів: кургани № 1—2, за 1,5 км на північ від північно-східної околиці села; курган № 3, за 6,0 км на північ від північної околиці села; курган № 4, за 0,75 км на північний захід від північно-західної околиці села. Кургани № 5—8 та майдан (20 × 45 м), за 1,5 км на південний захід від південно-західної околиці села. Розміри курганів (вис. 0,5—1,5 м, діам. 15—45 м). Ще 5 курганів (вис. 1,2—2,5 м) виявлені біля фруктового саду за 4 км на південь від села; один курган (вис. 2,0 м) за 0,6 км на північний захід від околиці, праворуч від дороги на с. Синиха; діам. курганів 25—30 м. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не з'ясована. Поверхня курганів частково розорюється.

*Ксенія Варачова,
Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов,
Іван Придятько.*

с. БЛАГОДАТІВКА,
ГРУШІВСЬКА СІЛЬРАДА

4. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,0 км на захід від околиці села, у яблуневих садах. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова та А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

Складається з 4 курганів (вис. 1,3—2,0 м, діам. 30—45 м). Форма округла. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не з'ясована. Поверхня курганів частково розорюється.

Галина Кулик.

с. БОЛДИРІВКА,
ОСИНІВСЬКА СІЛЬРАДА

5. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.).

За 1,7 км на південь від південної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова та А. Корохіна у 2007. Складається з 3 курганів (вис. 1,0—3,0 м, діам. 15—25 м). Форма округла. Поверхня курганів № 1 та № 3 інтенсивно розорюється, поверхня кургану № 2 задернована, поросла чагарником.

Іван Придятько.

6. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.).

За 4,0 км на захід від південно-західної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007. Складається з 4 курганів (№ 4—7). Вис. 1,0—2,5 м, діам. 15—35 м. Форма округла. Через курган № 5 прокладено ґрунтову дорогу та ЛЕМ. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня курганів інтенсивно розорюється.

Іван Придятько.

с. ВИШНІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

7. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 2,0 км на північний схід від північно-східної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна у 2007. Складається з 2 курганів. Вис. 1,0—3,5 м,

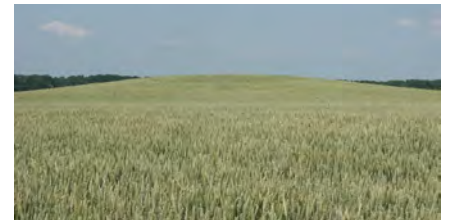
діам. 20—50 м. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не з'ясована. Розорюється.

Ксенія Варачова.

7. Курган № 1.
Вигляд з південно-східного боку.

7. Курган № 2.
Вигляд з північного боку.

8. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.).

За 2,5 км на північ від північної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна у 2007. Складається з 2 курганів. Вис. 1,0—1,5 м, діам. 20 м. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розорюється.

Ксенія Варачова.

8. Курган № 3.
Вигляд із західного боку.

8. Курган № 4.
Вигляд із західного боку.

с. Глушківка,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

9. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943 (іст.).

Вул. Миру, 90. Серед скверу, біля сільради, ліворуч від дороги м. Куп'янськ — смт Борова. Поховано 15 воїнів РСЧА зі складу: 123-го мотобатальйону, 6-ї та 172-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт) та ін. військових частин, які загинули при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у трав. 1943 під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища 7 воїнів.

1958 на братській могилі (9,0 × 9,0 м) споруджено пам'ятник. На цегляному тинькованому прямокутному постаменті (2,5 × 1,0 × 1,0 м) встановлено обміднену залізобетонну типову скульптуру «Воїн з автоматом у касці» (вис. 2,5 м), відлиту на ХСФ. У верхній частині чолового боку постаменту — рельєфне зображення ордена Вітчизняної війни, під яким закріплена облямована зображенням схилених прапорів меморіальна дошка з епітафією (0,8 × 0,5 м) та рельєф з датами війни, ще нижче — меморіальна дошка з оновленим переліком прізвищ похованих воїнів та вмонтовано металеву горизонтальну інформативну табличку. На стереобаті постаменту влаштована скісна сіра гранітна меморіальна плита з присвятним написом та переліком прізвищ загиблих.

1970 встановлений пам'ятний знак односельцям, які загинули на фронтах німецько-радянської війни 1941—45. Замість нього, у 1985, ліворуч пам'ятника, встановлено залізобетонну прямокутну стелу (3,0 × 3,0 × 0,3 м), на якій прикріплені 4 металеві пластини: 1 — із зображенням зірки посеред дат війни, 3 ін. — з наклеєними брусковим шрифтом прізвищами загиблих односельців.

До братської могили веде широка алея з бетонних плит. Територія впорядкована, оточена зусібіч модульною декоративною решіткою (вис. 0,25 м).

*Леніна Олійник,
Валентина Марьонкіна.*

10. КУРГАН (археол.). За 4,5 км на південний схід від північно-східної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,5 м, діам. 35 м. На поверхні

9. Братська могила.

кургану (№ 7) знайдено крем'яний олівецеподібний нуклеус (епоха мезоліту), відщепи та уламки ножеподібних пластин, що потрапили в насип внаслідок перевідкладення.

Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Розорюється.

Ксенія Варачова.

11. КУРГАН (археол.). За 1,0 км на південний схід від південно-східної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,3 м, діам. 20 м. Розкопки і шурфування не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не з'ясована.

Поверхня кургану (№ 10) розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

12. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). На південно-східній околиці села, поряд із тракторною бригадою, на лівому березі р. Оскіл.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Складається із 3 насипів (вис. 0,5—2,5 м, діам. 20—30 м). Не розкопувалися, культурно-хронологічна належність не з'ясована.

Поверхня 2 із них руйнується під час сільськогосподарських робіт, 3 (найбільший) задернований і перебуває на території сільського кладовища.

Володимир Колода.

13. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 3,0 км на схід від південної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985.

Складається з 4 курганів. Вис. 0,5—2,5 м, діам. 20—30 м. Не розкопувалися, культурно-хронологічна приналежність не з'ясована.

Поверхня розорюється.

Володимир Колода.

14. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 13 км на схід від північно-східної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 1—2). Вис. 1,0—0,3 м, діам. 20—15 м. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не з'ясована.

Розорюється.

Ксенія Варачова.

15. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 13 км на північний схід від північно-східної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 4 курганів (№ 3—6). Вис. 1,5—2,5 м, діам. 30—45 м. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не з'ясована.

Розорюється.

Ксенія Варачова.

16. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 5,0 км на південний схід від південно-східної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 8—9). Вис. 0,7 — 1,0 м, діам. 15 м. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розорюється.

Ксенія Варачова.

17. СІЛЬСЬКЕ КЛАДОВИЩЕ (іст.). Вул. Миру, 50.

17.1. Могила Безщотного Ю. В., 2015 (іст.). Сільське кладовище.

Безщотний Юрій Володимирович (04.08.1977, м. Куп'янськ, Харківська обл. — 26.08.2014, біля с. Новозар'ївка, Старобішевський р-н, Донецька обл.) — сержант ЗСУ, загинув у зоні АТО. Народився у сім'ї робітників. Восьмирічну освіту здобув у Куп'янській (сmt Ківшарівка) ЗОШ № 12, середню — у вечірній школі. Працював учнем стропаляника на Куп'янському ливарному заводі.

3 листоп. 1995 по черв. 1997 — строкова служба у ЗСУ, був командиром автомобільного відділення. Після служби в армії повернувся на Куп'янський ливарний завод стропаляником вантажопідйомних кранів. Потім працював водієм на підприємстві «Комсервіс». Мобілізований 3 серп. 2014 до лав ЗСУ.

Брав участь у бойових діях зони АТО в Донецькій обл. у боротьбі за суверенітет України. Командир відділення 92-ї окремої механізованої бригади, старший водій. Загинув під час виконання бойового завдання з прикриття виходу українських військових з Іловайського котла. На дорозі поміж селами Новозар'ївка та Войкове (Старобішевський р-н, Донецька обл.) відділення Ю. Безщотного потрапило під масований обстріл з РСЗВ БМ-21 «Град», мінометів і танків. Не вийшов на зв'язок 26 серп. 2014.

16 верес. 2014 тіло воїна екстумоване та привезене до м. Запоріжжя пошуковцями місії «Евакуація — 200» («Чорний тюльпан»). До черв. 2015 вважався зниклим безвісти. Ідентифікований серед загиблих за експертизою ДНК.

Указом Президента України № 553/2015 від 22 верес. 2015 «Про відзначення державними нагородами України» за мужність, самовідданість і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі Ю. Безщотний нагороджений орденом «За мужність» 3-го ст. (по-смертно).

Похований у с. Глушківка 23 черв. 2015. 24 лип. 2015 на могилі (2,0 × 3,0 м) встановлено надгробок і стелу із зображенням портрета військовослужбовця в центрі, внизу — епітафія та присвятний напис у віршованому вигляді. Ліворуч — хрест та троянда з листям. Територія поховання викладена плиткою і оточена керамічною огорожею.

Анатолій Троян.

17.2. Могила Глушко М. Л., 1994 (іст.). Сільське кладовище. За 30 м праворуч від входу, у третьому ряду одиночних поховань.

Глушко Марія Леонтіївна [1910, с. Глушківка, Куп'янський пов. (тепер Куп'янський р-н, Харківська обл.) — 08.02.1994, с. Глушківка, Куп'янський р-н, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці (1948).

Народилася в селянській сім'ї. Освіта неповна середня. З дитинства працювала польовою робітницею. Багато сил віддавала справі відбудови арtilьного виробництва. 1930 призначена ланковою в артілі ім. В. І. Чапаєва. Постійно досягала високих показників, щорічно збільшуючи врожайність. 1947 її ланка одержала врожай озимої пшениці по 30,1 ц з 1 га на площі 8 га.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 16 лют. 1948 за один із найбагатших на Куп'янщині врожаїв, рекордні успіхи у вирощуванні ранніх зернових культур у 1947 удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці.

З 1965 персональний пенсіонер союзного значення.

Нагороджена орденом Леніна, медалями. 1994 могилу оправлено дерев'яним надгробком (0,24 × 0,6 × 1,2 м); встановлено дерев'яний хрест (0,9 × 0,7 × 0,1 м). Меморіальна табличка і написи відсутні.

Яна Пересолькова.

17.1. Могила Безщотного Ю. В.

17.2. Могила Глушко М. Л.

17.3. Могила Кардаш Г. Й., 1998 (іст.). Сільське кладовище. За 40 м праворуч від входу, у третьому ряду від соснового лісу.

Кардаш Ганна Йосипівна [25.01.1914, с. Глушківка, Куп'янський пов. (тепер Куп'янський р-н, Харківська обл.) — 07(06).11.1998, с. Глушківка, Куп'янський р-н, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці (1948).

Народилася в селянській сім'ї. Освіта — неповна середня. Працювала в сільсько-господарській артілі ім. В. І. Чапаєва. З 1943 керувала ланкою, робота якої щороку відзначалася трудовими успіхами. Колгоспники працювали без техніки, вручну, часто запрягали корів. Її ланка у 1947 одержала врожай озимої пшениці по 33,0 ц з 1 га на площі 8 га. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 16 лют. 1948 за один із найбагатших на Куп'янщині врожаїв у 1947 удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці.

Усе життя працювала в колгоспі. Нагороджена орденом Леніна (1948), медалями.

Похована в родинному похованні. Могилу оправлено прямокутною гробницею

9. Братська могила.

з мармурової крихти ($0,1 \times 1,3 \times 0,6$ м), встановлено стелу зі скошеним правим кутом ($0,9 \times 0,5 \times 0,1$ м) з того ж матеріалу. У верхньому куті чолового боку стели закріплений емальований фотопортрет в овальній рамці (вис. $0,18$ м), який має ржаву пляму; у центральній частині — інформативний напис та епітафія.

Яна Пересолькова.

17.4. Могила Мовмиги Н. Д., 1980 (іст.). Сільське кладовище.

Мовмига Наум Денисович [1910, с. Глушківка, Куп'янський пов. (тепер Куп'янський р-н Харківська обл.) — 17.07.1980, с. Глушківка, Куп'янський р-н, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці.

Трудову діяльність розпочав у колгоспі ім. Чапаєва. Під час німецько-радянської війни 1941—45 служив у лавах РСЧА. Після демобілізації у 1945 працював бригадиром у цьому ж колгоспі, відновлював зруйноване війною господарство. 1947 його бригада виростила по 35,00 ц з 1 га жита на площі 75 га. За рекордний врожай ранніх зернових культур Президія Верховної Ради СРСР присвоїла 16 лют. 1948 Н. Мовмизи звання Героя Соціалістичної Праці.

Декілька років керував тваринницькою фермою, був заступником голови колгоспу.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Анатолій Троян.

с. ГОЛУБІВКА, КІНДРАШІВСЬКА СІЛЬРАДА

18. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — поч. 2 тис. (археол.).

За $0,75$ км на північ від північної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд (кургани № 1—4) К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

Складається з 5 курганів. Вис. $1,0$ — $2,5$ м, діам. 15 — 40 м. Форма — округла. Розкопки та шурфування не проводилися. Поверхня курганів № 1, № 3—4 розорюється, центральна частина кургану № 2 задернована, поросла деревами.

Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.

19. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.).

За $0,5$ км на північний схід від східної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів. Вис. $1,2$ — $2,3$ м, діам. 20 — 40 м. Форма — округла. Розкопки не проводилися; культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня кургану № 5 інтенсивно розорюється. Поверхня кургану № 6 задернована, курган міститься під ЛЕМ.

Галина Кулик.

20. ПОСЕЛЕННЯ «ГОЛУБІВКА», 8—10 ст. (археол.).

За $0,6$ км на північ від північної околиці села, на правому березі р. Оскіл, біля балки «Григоріїв Яр». Відкрив та обстежив І. Ляпушкін у 1947, обстежив В. Колода у 1991. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

Площа — 70×50 м. Культурний шар слабо насичений. На поверхні виявлено дрібні уламки кераміки салтово-маяцької культури.

Розкопки не проводилися.

Вячеслав Бородулін,
Ярослав Ліхолетов.

Умовні позначення:

● - курган
● - поселення

20. Схема розташування поселення.

20. Поселення «Голубівка». Вид з північного боку.

с. Грушівка,
НЕЧВОЛОДІВСКА СІЛЬРАДА

21. КУРГАН (археол.). За 1,75 км на південний захід від західної околиці села, на межі яблуневих садків, що біля шосе, та лісового масиву. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 3,0 м, діам. 30 м. Розкопки та шурфування не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Задернований, порослий чагарником. Курган частково розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

21. Курган № 5.
Вигляд з південного боку.

22. МОГИЛА ТРЕТЬЯКОВОЇ Т. К., 1994 (іст.). Сільське кладовище. За 50 м від вул. Північної, за 30 м від входу на кладовище, на східній його околиці, біля основної ґрунтової дороги, на схилі високого пагорбу.

Третьякова Тетяна (Текля) Костянтинівна [18.06.1924, с. Ліщани, Волинська губ. (тепер Ізяславський р-н, Хмельницька обл.) — 04.10.1994, с. Грушівка, Куп'янський р-н, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці (1966), доярка.

Народилася у селянській родині. Освіта неповна середня. З 1940 працювала дояркою в Казахстані у колгоспі «Муравей» (Шемахівський р-н, Південно-Казахстанська обл., Каз. РСР). 1946, переїхавши до Куп'янського р-ну, працювала (1946—66) дояркою в радгоспі «Садовий розсадник» (згодом «Куп'янський», потім «Московський») у селах Іванівка (згодом с. Комісарівка), Грушівка Куп'янського р-ну Харківської обл. Забезпечувала надій від кожної корови по 4—5 тис. кг молока. За досягнення високої продуктивності дійної череди доярка молочнотоварної ферми Т. Третьякова Указом Президії ВР СРСР від 22 берез. 1966 удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці.

22. Могила Третьякової Т. К.

1966—83 — бригадир ферми. За цей час молочнотоварна ферма стала передовою в районі. Навчалася у досвідчених ветеранів ферми, поповнювала свої знання із зоотехнічної літератури, застосовувала передові методи праці інших, ділилася досвідом із працівниками ферми. Протягом 30 років господарство утримувало першість по надоях молока в районі.

Нагороджена двома орденами Леніна (1958, 1966), медалями.

Могила розташована в родинному похованні. 1994 на могилі на невеликому прямокутному постаменті встановлено чорну прямокутну стелу (1,37 × 0,6 × 0,1 м) з пластмаси, яка ззовні нагадує полірований граніт; влаштовано гробничку (0,1 × 1,1 × 0,55 м) з того ж матеріалу. Чоловий бік стели звернений на захід. На чоловому боці стели награвійовані: угорі, ліворуч, — православний шестикінечний хрест; посередині — фотопортрет доярки із зіркою Героя Соціалістичної Праці та інформативно-меморіальний напис; унизу — 2 троянди.

Яна Пересьолкова.

с. Гусинка,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

23. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43, 1957 (іст.). Вул. 1 Травня. Праворуч церкви, між будинком культури і школою, біля дороги.

Поховано 169 воїнів РСЧА зі складу: 277-ї

стрілецької дивізії, 1-ї винищувальної бригади, 31-го гв. стрілецького полку 9-ї гв. стрілецької дивізії, 51-го та 54-го гв. мінометних полків, 516-го окремого інженерного батальйону 38-ї армії Південно-Західного фронту, які загинули при обороні сіл Гусинка, Сторівка, Вишневе, ст. Гусинка на поч. жовт. 1941, в черв.-серп. 1942, та 1176-го, 1178-го стрілецьких полків 350-ї стрілецької дивізії і 172-ї стрілецької дивізії 15-го стрілецького корпусу 6-ї армії Південно-Західного фронту та 6-го кавалерійського корпусу, які загинули в боях при визволенні населених пунктів Гусинської сільради у лют.-берез. 1943 від нацистських окупантів, та воїнів, які померли від ран у пересувних шпиталях під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища всіх полеглих воїнів.

1957 за ухвалою Гусинської сільради утворено братську могилу в с. Гусинка, в яку перенесено останки загиблих воїнів з місць первісних поховань, котрі розташовувалися в ст. Гусинка, в селах Гусинка, Сторівка, Вишневе.

1959 на братській могилі (3,2 × 3,2 м) споруджено пам'ятник. На квадратному в перетині цегляному обмурованому бетоном і тинькованому постаменті (3,2 × 2,7 × 2,7 м) встановлено обміднену залізобетонну типову скульптуру «Воїн з вінком» (вис. 3,0 м), виготовлену на ХСФ.

Територію могили впорядковано у 1985. Вся меморіальна композиція оточена модульними декоративними ґратами з металу (1,0 × 10,5 × 12,5 м), її територію викладено бетонними плитами. Перед пам'ятником влаштовано квітник (3,2 × 3,1 м).

2003 постамент обкладено жовтою декоративною цеглою типу «Фагот». На його чоловому боці прикріплена меморіальна дошка (0,3 × 0,4 м) з гетинаксу та дюралюмінію з епітафією. На могилі — меморіальна дошка із залізного листа (1,6 × 1,1 м) з переліком прізвищ воїнів, написаним чорною фарбою. Під прізвищами намальовані гвоздики.

Леніна Олійник.

Володимир Путятін.

24. КУРГАН (археол.). За 2,5 км на південний схід від південної околиці села.

Картографовано співробітниками ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

Вис. 0,8 м, діам. 30 м. Форма кургану

(№ 18) округла. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розорюється.

Галина Кулик.

25. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК

(археол.). За 2,25—2,5 км на північний схід від північної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 3 курганів (№ 1—3), які розташовані ланцюжком на відстані бл. 0,25 км один від одного. Через курган № 1 прокладено ґрунтову дорогу на с. Гусинку, ЛЕМ.

Вис. 0,5—2,3 м, діам. 15—30 м. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Розорюється.

Галина Кулик.

23. Братська могила. Фото 2012 р.

с. ЄГОРІВКА,
ГУСИНСЬКА СІЛЬРАДА

с. КИСЛІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

26. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК

(археол.). За 1,0 км на південний схід від східної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1986. Провели візуальний огляд К. Варачова і А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів. Курган № 16 — вис. 2,5 м, діам. 35 м; курган № 17 — вис. 1,5 м, діам. — 30 м. Форма курганів — округла. Не розкопувалися, культурно-хронологічна належність не з'ясована. Поверхня курганів розорюється.

Іван Придятько.

с. ДОРОШІВКА,
МОНАХІНІВСЬКА СІЛЬРАДА

27. КУРГАН (археол.). За 1,0 км на південний захід від південної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007.

Вис. 1,8 м, діам. 40 м.

Розкопки не проводилися; культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня кургану інтенсивно розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

28. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК

(археол.). За 2,0 км на південь від південної околиці села, на вододілі річок Оскіл та Великий Бурлук, поблизу дороги на с. Самборівка.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Проведено (2007) візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації (1 курган не знайдено).

Складається з 3 курганів (№ 1-3), вис. 0,5—2,0 м, діам. 20—30 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не з'ясована.

Поверхня розорюється.

Володимир Колода.

27. Курган № 1.
Вигляд з північного боку.

29. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1956 (іст.).

Вул. Чуйкова.

Поховано 93 воїни РСЧА зі складу: 1180-го стрілецького полку 350-ї стрілецької дивізії та підрозділів 172-ї стрілецької дивізії 6-ї армії Південно-Західного фронту, які загинули в боях при обороні й визволенні сіл Кислівка, Красне, Табаївка, Котлярівка та перерону ст. Кислівка — с. Пішане в берез.-черв. 1942, січ., жовт. 1943, та воїнів, які померли від ран у пересувному шпиталі під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища 35 воїнів.

1956 на могилі споруджено пам'ятник. На цегляному постаменті (0,3 × 3,5 × 3,64 м) встановлено обміднену залізобетонну скульптурну композицію «Скорботна мати з квітами» (вис. 2,5 м), що складається з фігури жінки-матері та надгробної стели-обеліска, до якої жінка принесла квіти. На площині чолового боку стели-обеліска розміщено інформативно-меморіальну дошку (втрачена), під якою — гілка лавру та п'ятикутна зірка. Біля підніжжя постаменту покладено гранітну меморіальну дошку з епітафією та прізвищами загиблих воїнів. Територію могили огорожено металевими стовпчиками (вис. 1,0 м) і чавунними ланцюгами (майже всі втрачені).

2005 старий постамент облицьовано синьою керамічною плиткою, територію

29. Братська могила.

навколо пам'ятника викладено бетонними плитами. На поч. 2010-х рр. проведено ремонт, під час якого постамент облицьовано жовтою цеглою. Симетрично, обабіч пам'ятника, встановлено 2 невисокі стели, які облицьовано тим самим матеріалом, що і постамент. На чоловому боці стел закріплено по 4 металеві дошки із присвятним написом та прізвищами загиблих із сіл Кислівка, Табаївка, Крохмальне, які полягли на фронтах німецько-радянської війни 1941—45.

Леніна Олійник,
Володимир Путятін.

с. Кіндрашівка,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

30. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ І ПАРТИЗАНКИ 1942—43, 1950 (іст.). Вул. Вишнева.

Поховано 49 воїнів РСЧА зі складу 301-го та 1176-го стрілецьких полків 350-ї стрілецької дивізії 6-ї армії Південно-Західного фронту та ін. військових частин, які загинули в боях при обороні й визволенні сіл Кіндрашівської сільради від нацистських окупантів у трав.-черв. 1942, лют., верес. 1943 у німецько-радянській війні 1941—45.

Відомі прізвища 20 воїнів.

1950 мешканці села перепоховали останки загиблих воїнів з місць первісних поховань із сіл Кіндрашівка, Голубівка, Тищенківка, Радьківка, Калинове, Соболівка, Опарине, Південно-Східне, Веселе та останки партизанки, повішеної окупантами в сусідньому с. Тищенківка, у братську могилу (10 × 15 м), яка стала змістовним центром створеного меморіального ансамблю.

1970 із західного боку майданчика, ліворуч від пам'ятника, встановлений пам'ятний знак загиблим воїнам-землякам, які народилися у селах Кіндрашівської сільради, у вигляді прямокутної стели (2,4 × 0,92 × 0,32 м) з чорного граніту, на якій висічені епітафія і прізвища загиблих земляків. Стела розташована на невеликому прямокутному постаменті. Впорядковано у 1985.

Уся територія ансамблю викладена бетонними плитами.

Леніна Олійник,
Валентина Філоненко.

31. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК

(археол.). За 0,5 км на захід від північної околиці села, з північного заходу від шосе Куп'янськ—Валуйки (РФ), на узвишші правого берега р. Оскіл (прит. р. Сіверський Донець) розташовані 2 кургани. Ще один курган — за 1,0 км на схід від південної околиці села.

Складається з 3 курганів (№ 6-8). Курган № 8 картографовано ХФ «УКРЗЕМ-ПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Курганний могильник обстежив

30. Братська могила.

30. Скульптура «Воїн з мечем».

Фрагмент.

В. Колода у 1985, проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007. Розміри: вис. 0,3—1,5 м, діам. 20—40 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня руйнується під час сільсько-господарських робіт.

*Іван Білько,
Володимир Колода.*

32. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.).

Біля східного краю села, за 0,6 км на захід від шосе Куп'янськ—Валуйки (РФ), на узвишші правого берега р. Оскіл. Обстежив В. Колода у 1985. Складається з 6 насипів, вис. 0,5—4,0 м, діам. 20—50 м. Не розкопувалися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня руйнується під час сільсько-господарських робіт.

Володимир Колода.

**с. Ковалівка,
СМОРОДКІВСЬКА СІЛЬРАДА**

33. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.).

За 2,0 км на захід від села, біля західного краю урочища «Скардовський», обабіч шосе м. Куп'янськ — с. Гусинка, на вододілі річок Оскіл та Великий Бурлук. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова та А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів. Вис. до 1,0 м, діам. 25 м. Не розкопувалися, культурно-хронологічна приналежність не з'ясована. Поверхня розорюється.

Володимир Колода.

**с. Колісниківка,
ГЛУШКІВСЬКА СІЛЬРАДА**

34. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1946 (іст.).

Вул. Колективна. На північ від скверу, біля школи.

Поховано 126 воїнів РСЧА зі складу: 850-го полку 1-ї винищувальної бригади 277-ї

29. Братська могила.

стрілецької дивізії та 199-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт), 304-ї стрілецької дивізії (28-а армія, Південний фронт), 201-го гв. стрілецького полку 67-ї гв. стрілецької дивізії та 6-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), 563-го, 192-го стрілецьких полків, 113-ї стрілецької дивізії та ін. військових з'єднань, які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів, та померлих від ран у черв.-лип. 1942 та в берез., листоп. 1943 у німецько-радянській війні 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів.

У 1946 за ухвалою Глушківської сільради створено братську могилу (8,0 × 9,0 м), в яку були перенесені останки загиблих воїнів.

1957 на могилі споруджено пам'ятник. На цегляному кубічної форми постаменті (2,5 × 1,3 × 1,3 м), розташованому на складному східчато-стилобаті, встановлений залізобетонний типовий пам'ятник «Воїн з вінком» (вис. 2,5 м), у 1970-х рр. обміднений. На чоловому боці постаменту закріплена мармурова дошка (0,5 × 0,3 м) з епітафією та пластмасова меморіальна табличка (0,4 × 1,3 м) з епітафією та прізвищами воїнів. Біля підніжжя пам'ятника влаштований пандус, на верхній грані якого закріплена сіра гранітна дошка (1,06 × 1,0 м) з прізвищами похованих.

1985 ліворуч від пам'ятника розташовано пам'ятний знак загиблим односельцям у німецько-радянській війні 1941—45 у вигляді встановленої на цоколі

залізобетонної стели (2,3 × 1,23 × 0,43 м). На 2 пластмасових пластинах (1,05 × 0,3 м) вказані прізвища загиблих. Вище — горизонтальна табличка з написом і зображенням п'ятикутної зірки. На цоколі знака — траурна гірлянда з китицями. Елементи військових знаків визначають тематику і надають урочистість аскетичному оформленню стели.

*Леніна Олійник,
Володимир Путятін,
Тетяна Романова.*

35. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.).

На східній і південно-східній околиці. Налічує 30 насипів в 3 групах. Група 1, яка містить дванадцять курганів вис. 0,5—3,0 м, діам. 30—50 м, розміщена впритул до східної околиці села, поблизу шосе між м. Куп'янськ і с. Сенькове, на узвишші правого берега р. Пісчанка (ліва прит. р. Оскіл). Група 2, яка складається з 9 курганів вис. 0,5—2,0 м, діам. 25—50 м, розташована на відстані 1,0 км на схід від попередньої. Група 3 розміщується на південній околиці села, на узвишші лівого берега р. Пісчанка. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Могильник обстежив В. Колода у 1985. У 1989 експедицією А. Криганова розкопано 7 курганів групи 2, в якій загально виявлено одне поховання пізніх кочівників (поч. 2 тис.) та 13 поховань катакомбної археологічної культури

бронзового віку (1 пол. 2 тис. до н. е.). Кургани № 1—2, 3—4, 5—14 оглянули К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Двадцять три з 30 насипів не розкопувалися, їх культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня курганів розорюється.

Володимир Колода.

36. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 4,0 км на схід від північної околиці села, на південному схилі безіменного яру, що виходить до заплави лівого берега р. Оскіл (прит. р. Сіверський Донець).

Обстежив В. Колода у 1985.

Складається з 2 курганів. Вис. 2,5 м, діам. 30—35 м. Не розкопувалися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхні курганів руйнуються сільсько-господарськими роботами.

Володимир Колода.

37. СЕЛИЩЕ «КОЛІСНИКІВКА», 3 тис. до н. е. — поч. 2 тис. (археол.). За 0,5 км на захід від західного краю села, за 0,35 км на північний захід від залізничного мосту, на першій надзаплавній терасі р. Пісчанка (ліва прит. р. Оскіл).

Відкрито Д. Телегіним у 1955, обстежувалося В. Колодою у 1985.

Розміри: 70 × 50 м.

Поверхня задернована і частково покрита хвойним лісом.

Матеріали зберігаються у фондах ІА НАНУ та у фондах Науково-дослідної археологічної лабораторії ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.

Володимир Колода.

С. Кругляківка,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

38. КУРГАН (археол.). За 6,5 км на схід від північно-східної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,7 м, діам. 30 м. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня кургану (№ 8) розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

39. КУРГАН (археол.). За 0,75 км на схід від південної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,5 м, діам. 30 м. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня кургану (№ 11) розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

40. КУРГАН (археол.). За 1,0 км на схід від східної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007.

Вис. 0,5 м, діам. 15 м. Форма — округла. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Розорюється. Поверхня кургану (№ 12) частково зайнята городами, частково під асфальтовим шляхом до с. Колісниківка Глушківської сільради.

Іван Білько.

41. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 1 тис. (археол.). За 0,5 км на схід від північно-східної околиці села.

Виявлений Д. Багалієм у 1905. Досліджував Б. Шрамко у 70-ті рр. 20 ст., провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 0,3 м, діам. 15 м. Розкопки не проводилися.

Поверхня кургану (№ 13) розорюється.

Олена Бабич.

42. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 3,0 км на схід від східної околиці села.

Уперше згадується Д. Багалієм 1902 у пояснювальному тексті до археологічної карти Харківської губернії, яка була представлена на 12 Археологічному з'їзді (1902, Харків).

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежений В. Колодою у 1985. Проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007. Складається з 7 курганів (№ 1—7). Вис. 0,3—2,0 м, діам. 15—40 м. Розкопки не

проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня розорюється.

*Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.*

43. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 2,5 км на схід від південно-східної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 9—10). Вис. 1,0—4,0 м, діам. 20—50 м. Форма округла. Не розкопувалися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня курганів розорюється.

Іван Білько.

44. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ЗАГИБЛИМ У НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ 1941—45, 1943, 1953, 1985 (іст.). Вул. Миру.

Поховано 113 воїнів РСЧА зі складу: 186-го окремого саперного батальйону 84-го стрілецького полку 6-ї окремої стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 850-го полку 277-ї стрілецької дивізії, підрозділів 199-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт); 304-ї стрілецької дивізії (28-а армія, Південний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у лют.-трав. 1943 в німецько-радянській війні 1941—45. Відомі прізвища 53 воїнів.

1953 за ухвалою Сеньківської сільради останки загиблих воїнів перепоховано із сільського кладовища в братську могилу (2,0 × 4,0 м), біля якої в 1956 розпочалося облаштування меморіального ансамблю. 1957 було споруджено пам'ятник. На цегляному тинькованому циліндричному постаменті (вис. 2,5 м, діам. 1,73 м) встановлено відлиту на ХСФ типову залізобетонну скульптуру «Скорботна мати з квітами» (вис. 2,5 м), згодом окуту мідним листом в техніці карбування. На стелі, яка є частиною скульптурної групи, закріплено білу мармурову меморіальну дошку (0,5 × 0,4 м) з епітафією. Біля підніжжя постаменту — традиційний Вічний вогонь. На могилі — надгробок з 2 чавунними меморіальними дошками, на яких розміщені прізвища похованих воїнів та рельєфний

44. Скульптура «Скорботна мати з квітами».

44. Меморіальний комплекс загиблим у німецько-радянській війні 1941—45.

фриз із радянських військових символів (п'ятикутних зірок та гірлянди з гілочок лавра). 1993 могили впорядковано.

1985 з тильного боку пам'ятника влаштовано пам'ятний знак загиблим воїнам-односельцям у вигляді десяти умовних надгробків з бетону. Обабіч пам'ятника — по 3 таких надгробки, на яких встановлено меморіальні силумінові дошки з типовою військовою геральдикой. У верхній частині дошок накладними літерами викладені дати війни, п'ятикутна зірка та епітафія, нижче — перелік прізвищ. На кожній меморіальній дошці під рядками прізвищ розміщені по 2 гілочки лавра.

Територію меморіального ансамблю викладено бетонними плитами, оточено невеликими декоративними ліхтарями.

Леніна Олійник,
Володимир Путьятін,
Тетяна Романова.

с. Курилівка,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

45. КУРГАН (археол.). На північній околиці села, в межах дачного поселення.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Проведено візуальний огляд К. Варачовою та А. Корохіною під час інвентаризації у 2007.

Вис. 1,0 м, діам. 20 м. Розкопки не проводилися; культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня кургану (№ 20) розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

46. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 0,37 км на північ від західної околиці села, лівобіч дороги до с. Подоли.

Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 9 курганів (№ 1-9). Вис. 0,3—1,7 м, діам. 15—80 м. Орієнтація курганної групи — схід—захід. Розкопки не проводилися. Культурна приналежність не з'ясована.

Поверхня курганів розорюється.

Олена Бабич.

47. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,25 км на південь від околиці села, на південному боці залізничної колії.

Складається з 5 курганів (№ 15-19). Вис. 1,3—1,5 м, діам. 20—30 м.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Кургани № 15-18 обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд

К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

Розкопки не проводилися. Культурно-хронологічна приналежність не з'ясована.

Поверхня курганів частково розорюється.

Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.

48. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 2,0 км на північний схід від східної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Проведено візуальний огляд К. Варачовою та А. Корохіною під час інвентаризації у 2007.

Складається з 3 курганів (№ 21—23). Вис. 1,0 м, діам. 20 м. Розкопки не проводилися; культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня кургану розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

49. МЕМОРІАЛ ЗАГИБЛИМ ВОЙНАМ У НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ 1941—45, 1941—43, 1946, 1959, 1990-ті рр. (іст.). Вул. Лозова, 1. У центрі села, за 15 м від сільради, біля школи. За дорогою — дерев'яна церква.

49. Меморіал загиблим воїнам у німецько-радянській війні 1941—45. Загальний вигляд.

Складається з 2 братських та 2 одиночних могил, пам'ятного знака загиблим односельцям, пам'ятника.

49.1. Братська могила радянських воїнів 1941—43, 1946, 1959 (іст.).

У центрі меморіалу. У братській могилі (25 × 30 м) поховано 38 воїнів РСЧА зі складу підрозділів 172-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 850-го стрілецького полку 277-ї стрілецької дивізії

(38-а армія, Південно-Західний фронт), 193-го артилерійського полку 375-ї стрілецької дивізії (6-а гв. армія, Воронежський фронт), які загинули при обороні й визволенні сіл Курилівка, Подоли, Оливлене, Піщане від нацистських окупантів, та померлих від ран у пересувних військових шпиталях у черв.-жовт. 1941, черв.-листоп. 1942, берез.-верес. 1943 у німецько-радянській війні 1941—45. Відомі прізвища 32 воїнів.

1946 за ухвалою Курилівської сільради

49.1. Надгробок братської могили.

49.1. Братська могила льотчиків Караулова Г. І. та Марицинкевича Б. І.

створено братське кладовище, в яке були перепоховані останки загиблих воїнів з місць первісного поховання.

1959 останки Героя Радянського Союзу І. Чучваги, первісно похованого в с. Подоли, перенесено до братської могили у с. Курилівка.

Чучвага Іван Іванович [22.05.1920, с. Новосебастопольське, Адигейська автономна область, РРФСР (тепер Краснодарський край, Республіка Адігея, РФ) — 12.03.1943, ст. Куп'янськ-Сортувальний, Куп'янський р-н, Харківська обл.] — Герой Радянського Союзу (1943), гв. капітан РСЧА, льотчик.

Народився в селянській родині. 1937 завершив навчання у семирічній школі. 1939 закінчив Краснодарське педагогічне училище і Краснодарський аероклуб. Рік працював учителем школи. У листоп. 1940, будучи призваним у РСЧА, розпочав навчання в Чернігівській військової авіаційній школі пілотів (з черв. 1941 передислокована в м. Борисоглібськ, Воронежська обл., РРФСР), яку закінчив у серп. 1941 у званні сержанта. З листоп. 1941 — на фронтах німецько-радянської війни 1941—45, спочатку служив пілотом літака-винищувача, потім заступником і командиром ескадрильї на Сталінградському і Південно-Західному фронтах. Брав участь в обороні Сталінграда, у повітряних боях в Ростовській, Белгородській (РСФСР), Луганській та Харківській областях УРСР.

І. Чучвага, командир ескадрильї 866-го винищувального авіаполку 288-ї винищувальної авіадивізії (17-а повітряна армія, Південно-Західний фронт) 12 берез. 1943 виконував у небі прикриття ст. Куп'янськ-Сортувальний в парі. У нерівному бою з групою бомбардувальників — «юнкерсів» під прикриттям 6 ворожих винищувачів — «мессершміттів» атакуюча ланка радянських винищувачів збила 2 літаки, але літак І. Чучваги опинився під перехресним вогнем. Направивши свій палаючий винищувач на ворожий бомбардувальник, герой здійснив повітряний таран, загинувши в цьому бою. Здійснив 206 бойових вильотів, у 96 повітряних боях особисто знищив 20 і в групі 16 літаків противника. Указом Президії ВР СРСР від 24 серп. 1943 за зразкове виконання бойових завдань командування на фронті боротьби з нацистськими окупантами і проявлену при цьому мужність та героїзм гв. капітану І. Чучвазі присвоєно звання Героя Радянського Союзу посмертно. Нагороджений двома орденами Леніна (1942, 1943).

Його ім'я носить вулиця в м. Куп'янську, школа на батьківщині героя, там же встановлений бюст.

Відкриття пам'ятника на братській могилі відбулося 9 трав. 1950 з нагоди 5-ї річниці дня Перемоги над нацистською Німеччиною. Поруч із братською могилою на масивному двоступеневому цегляному постаменті (1,25 × 2,1 × 2,23 м) встановлено типову залізобетонну скульптуру «Скорботна мати з квітами» (вис. 2,5 м), відлиту на ХСФ. На стелі, яка є частиною скульптурної групи, закріплено білу мармурову меморіальну дошку з епітафією. На чоловому боці постаменту було прикріплено чавунну меморіальну дошку з присвятним написом та іменами похованих воїнів (тепер відсутня). Після планового ремонту у 2000-х рр. постамент облицьовано сучасною цеглою типу «Фагот», до скульптурної групи включено оновлену меморіальну дошку з епітафією. Перед постаментом влаштовано традиційний Вічний вогонь.

1982 на братській могилі, між пам'ятником і Вічним вогнем, встановлено типову скісну стелу з мармурової крихти, на чоловому боці якої вмонтовані три овальні керамічні фотопортрети 3 похованих воїнів (льотчиків), нижче — мармурова дошка з присвятним написом і зображенням радянських атрибутів.

49.2. Братська могила радянських воїнів, 1943, 1990-ті рр. (іст.). З південного боку меморіалу, з тилового боку пам'ятника.

Поховані 2 воїни РСЧА: Караулов Григорій Іванович (1912—43, Куп'янський р-н, Харківська обл.) — командир авіаполку, майор РСЧА, льотчик та Марцинкевич Борис Іванович (1914—03.1943, Куп'янський р-н, Харківська обл.) — комісар авіаполку РСЧА, льотчик.

Брали участь у боях за Куп'янський р-н під час німецько-радянської війни 1941—45. Обидва загинули при виконанні службових обов'язків.

У 1990-х рр. на могилі встановлено типову скісну стелу з мармурової крихти, на якій прикріплено 2 овальні керамічні фотопортрети і нижче вмонтовані меморіальні дошки з присвятними написами.

49.3. Могила Белова А. Ф., 1943, 1990-ті рр. (іст.). З південного боку меморіалу, з тилового боку від пам'ятника. Белов Анатолій Федорович (1922 — 23.06.1943, Куп'янський р-н, Харківська

49. Стела полеглим воїнам-односельцям.

обл.) — старший лейтенант РСЧА, командир авіаескадрильї 299-го штурмового авіаційного полку 290-ї штурмової авіаційної дивізії (3-й змішаний корпус, 17-а повітряна армія, Південно-Західний фронт).

Брав участь у боях за Куп'янський р-н під час німецько-радянської війни 1941—45. Загинув при виконанні військового обов'язку.

На його честь названа одна з вулиць у с. Курилівка.

У 1990-х рр. на могилі встановлено

типову скісну стелу з мармурової крихти з прикріпленими овальним керамічним фотопортретом (фото відсутнє) і меморіальною дошкою з присвятним написом.

49.4. Могила Огурцова Г. І., 1943, 1990-ті рр. (іст.). З південного боку меморіалу, з тилового боку пам'ятника.

Огурцов Григорій Іванович (1919—12.06.1943, Куп'янський р-н, Харківська обл.) — лейтенант РСЧА. Брав участь

49.3. Могила Белова А. Ф.

49.4. Могила Огурцова Г. І.

50. Вул. Бєлова, 8. Загальний вигляд.

у боях за Куп'янський р-н під час німецько-радянської війни 1941—45. Нагороджений орденами. Трагічно загинув при виконанні службових обов'язків. У 1990-х рр. на могилі встановлено типову скісну стелу з мармурової крихти з прикріпленими овальним керамічним фотопортретом і 2 меморіальними дошками з інформативним та присвятним написами.

1982 зі східного боку меморіалу встановлено пам'ятний знак полеглим односельцям, які загинули на фронтах німецько-радянської війни 1941—45, у вигляді горизонтальної, тинькованої вапном, цегляної стели ($3,0 \times 8,0 \times 0,25$ м) на цоколі ($0,68 \times 0,66 \times 8,0$ м). Її центрично-дзеркальну загальну композицію складають 5 різновисоких частин, які міцно примикають одна до одної. На осі симетрії, на верхній грані стели, встановлений пофарбований червоним невеликий типовий металевий обеліск-пірамідка із п'ятикутною зіркою. Під обеліском була розміщена епітафія «Вечная память павшим односельчанам» (тепер відсутня), під якою розташовувалося 8 меморіальних дощок. Тепер широку найвищу центральну частину стели займають 4 силумінові

меморіальні дошки, на кожній — у верхній частині зображено червону зірку, під рядками прізвищ награвійовані по 2 гілочки лавра. Обабіч центральної частини з дошками на 4 нижчих (по 2 з кожного боку) частинах влаштовані 4 рельєфні червоні зірки.

За надгробками одиночних могил утворена естрада зі сходами ($1,25 \times 6,0 \times 3,6$ м), яка з тильного боку має металеві поручні. На території меморіалу алею і прямокутний майданчик викладено бетонними плитами, периметр пам'ятки визначає огорожа, відокремлення від дороги здійснюється модульними чавунними декоративними ґратами (вис. 0,35 м).

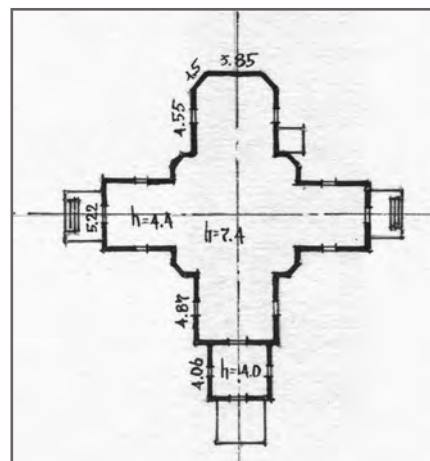
Валентина Марьонкіна,
Леніна Олійник,
Тетяна Романова,
Михайло Уманський.

50. ЦЕРКВА ІОАННА БОГОСЛОВА, 1-ша пол. 19 ст. (архт.). Вул. Бєлова, 8. В центрі села. На узбіччі дороги Куп'янськ — Ківшарівка.

Первісно дерев'яна церква збудована в м. Куп'янську. У 1800 розібрана і продана громаді хут. Гнилицький (тепер с. Петропавлівка Куп'янського р-ну). У 1-й пол. 19 ст. церкву знов продали, в Курилівку, де вона була освячена на честь ап. Іоанна Богослова.

Дерев'яна, хрещата, п'ятидільна. Складається з 5 рублених зрубів, обшитих дошками. До підвищеного центрального

50. Вул. Бєлова, 8. План.

об'єму у формі чотиригранної призми зі зрізаними зовнішніми кутами приймають п'ятигранна апсида та значно менші рівновеликі бічні притвори, перекриті двоскатними крилами. До західного притвору приєднано квадратний об'єм, який слугував нижнім ярусом дзвіниці (не збереглася). Північний і південний і західний фасади мають відкриті ганки.

Верх центрального об'єму втрачений (первинна кількість заломів невідома). Сьогодні перекритий двозаломним верхом (низ восьмигранний, верх чотирискатний). Над об'ємом втраченої дзвіниці — шатроподібний верх. За часів господарювання (1991—95) ієрея Ярослава (Цмоканич) над бабинцем була збудована восьмигранна дзвіниця. Обидва верхи, криті фарбованою бляхою, увінчують маківки, які завершуються хрестами. Віконних отворів верхи не мають. Церква освітлюється через низькі вікна бічних (по 2) та апсидного (3) об'єми і невеликі високі віконні отвори центрального об'єму (4). Лиштва декоративна.

Стіни покриті фарбою синього кольору, деталі виділені білим.

Майже усі внутрішні розписи храму були втрачені при дворазовому транспортуванні церкви.

Стіни храму прикрашають ікони кін. 19 — поч. 20 ст., виконані іконописцями сл. Борисівка, кілька списків ікон з майстерень Києво-Печерської лаври поч. 20 ст. та рідкісні ікони на металі, виконані майстрами мануфактури Жико (м. Москва) поч. 20 ст. Художнім та змістовним акцентом храмового простору є трирядний іконостас.

У 1930-х рр. церква була понівечена — зруйновано дзвіницю, розібрано верхи, пошарпано стіни. Будівля церкви використовувалася не за призначенням: під зерновий склад, кінотеатр, у перші роки війни — військова їдальня. Згодом її реставрували, ззовні облицьували дошками. Первісний вигляд вона втратила. 2008 проводились внутрішні ремонтні роботи під керівництвом В. Дегтярьової. Повністю було змінено перекриття даху церкви.

Ділянка церкви оточена кованою огорожею з цегляними стовпами і хвірткою. Відноситься до традиційного для української культової архітектури типу дерев'яних церков. Церква є рідкісною пам'яткою дерев'яного культового зодчества даного типу, що збереглася на Харківщині.

Наталя Мархайчук,
Марія Мануйленко,
Тетяна Марченко.

50. Бічний фасад.

50.

Центральний
вхід.

50. Центральний вхід.

50.

Фрагмент
бічного фасаду.

50. Фрагмент розпису склепіння.

50. Центральний іконостас.

50. Ікона Христос Пантократор.
Друк на металі мануфактура
Жіко (Москва, поч. 20 ст.),
оклад сл. Борисівка (поч. 20 ст.).

50. Ікона Казанської Богородиці.
сл. Борисівка, кін. 19 — поч. 20 ст.

50. Фрагмент інтер'єру.

50.

Іконостасна
ікона ап. Іоанна
Богослова,
поч. 20 ст.

у військових операціях і супроводженні колон військової техніки. 27 черв. 1985, супроводжуючи автоколону, що поставляла пальне та матеріально-технічні засоби і забезпечуючи її вогневим прикриттям як гарматна обслуга, М. Ківшар потрапив у засаду. Загинув у бою. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 25 жовт. 1985 М. Ківшар нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно). На могилі встановлено надгробок.

Наталя Мархайчук,
Валентина Марьонкіна.

с. Лісна Стінка,
ЦЕНТР СІЛБРАДИ

51. МОГИЛА КІВШАРА М. М., 1985 (іст.). На сільському кладовищі. Ківшар Микола Миколайович (28.02.1965, с. Кучерівка, Куп'янський р-н, Харківська обл. — 27.06.1985, ДРА) — рядовий, воїн-інтернаціоналіст, загинув під час бойових дій в Афганістані. У с. Кучерівка закінчив середню школу. Після закінчення СПТУ-27 працював газозварником на Куп'янському ливарному заводі. Восени 1984 призваний на військову службу. Рядовий М. Ківшар потрапив до Афганістану, де служив артилеристом, обслуговував гарматний розрахунок. Декілька разів брав участь

52. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). На північно-західній околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд А. Корохіна та К. Варачова під час інвентаризації у 2007. Складається з 6 курганів (№ 1—6). Вис. 0,5—2,5 м, діам. 20—40 м. Не розкопувалися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Задернований, порослий деревами, частково розорюється.

Володимир Колода.

53. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,5 км на північ від північної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд А. Корохіна та К. Варачова під час інвентаризації у 2007. Складається з 3 курганів (№ 7—9). Вис. 1,5—3,0 м, діам. 25—45 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

54. МОГИЛА ЧОРНОВОЛОВА В. О., 2014 (іст.). На сільському кладовищі. Чорноволів Володимир Олександрович (20.04.1970, м. Лисичанськ, Луганська обл. — 23.08.2014, с. Новосвітлівка, Краснодонський р-н, Луганська обл.) — солдат ЗСУ, загинув у зоні АТО. Мобілізований 4 серп. 2014 Сватівським РВК Луганської обл. до лав ЗСУ. Брав участь у бойових діях зони АТО: служив старшим хіміком у відділенні радіаційної, хімічної та біологічної розвідки. Загинув під час виконання бойового завдання від вибухового осколкового поранення грудної клітини від вибуху міни. Указом Президента України № 365/2015 від 23 черв. 2015 «За особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі» В. Чорноволів нагороджений орденом «За мужність» 3-го ст. (посмертно). У квіт. 2016 на могилі (2,0 × 3,0 м) встановлено пам'ятник у вигляді стели, на чоловому боці якої викарбовано зображення військовослужбовця та присвятний напис.

Ярослав Ліхолетов.

с. Миколаївка,
Ягідненська сільрада

55. КУРГАН (археол.). За 1,375 км на північний захід від північно-західної околиці села, ліворіч дороги на с. Ягідне. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,0 м, діам. 20 м. Розкопки та

шурфування не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня кургану (№ 3) інтенсивно розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

56. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). Навколо села, на узвишші лівого берега р. Оскіл. Складається з 6 курганів. Один із них розташований за 1,0 км на схід від південного краю села, другий — на відстані 1,5 км на південний схід від південного краю цього населеного пункту, ще один насип — за 3,0 км на схід від південної околиці, 2 кургани розміщуються за 1,0 км на захід від південного краю села, один курган — за 2,5 км на захід від північної околиці. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстеження провів В. Колода у 1985. Вис. до 1,0 м, діам. 20—30 м. Розкопки не проводилися. Культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня руйнується сільськогосподарськими роботами.

Володимир Колода.

с. Миколаївка Перша,
Просянська сільрада

57. КУРГАН (археол.). За 0,25 км на захід від західної околиці села, на захід від залізниці. Територія об'єкта межує з сільськогосподарськими угіддями. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,5 м, діам. 25 м. Розкопки та шурфування не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня кургану (№ 8) інтенсивно розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

58. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,7 км на північ від північної околиці села, на захід від залізничної колії.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 9—10). Вис. 1,3—1,5 м, діам. 20 м. Форма округла. Культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розкопки не проводилися. Розорюється. Через курган № 9 пролягає ґрунтова дорога.

Олена Бабич.

59. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). Один курган (вис. 1,5 м, діам. 25 м) на вододілі річок Оскіл та Великий Бурлук, за 0,7 км на захід від села, праворуч залізниці з райцентру Великий Бурлук до м. Куп'янська. За 1,5 км на південь від нього, праворуч ґрунтової дороги на с. Голубівка ще один курган (вис. 0,5 м, діам. 20 м). Складається з 2 курганів. Обстежив В. Колода у 1985. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня пошкоджується сільськогосподарськими роботами.

Володимир Колода.

с. Моначинівка,
центр сільради

60. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1944, 1953 (іст.). Вул. Жердя. На північній околиці села. Навпроти школи і дитсадка, за 100 м від церкви. Поховані 63 воїни РСЧА зі складу: 22-го гв. стрілецького полку 9-ї гв. стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт); 90-го окремого дорожньо-експлуатаційного батальйону 58-го гв. мінометного полку 172-ї стрілецької дивізії та 1180-го стрілецького полку 350-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт) та з ін. військових підрозділів, які загинули при обороні й визволенні сіл Моначинівка, Дорошівка, Василівка, Селище від нацистських окупантів у берез.-черв. 1942, лют.-жовт. 1943 під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів. 1944 за ухвалою Моначинівської сільради в центрі села створено спільну

60. Братська могила. Загальний вигляд.

60. Пам'ятник біля братської могили.

братську могилу (3,1 × 3,1 м), в яку з місць первісних поховань у навколишніх селах були перепоховані останки воїнів, котрі загинули під час боїв на Куп'янщині у 1942—43. На братській могилі (піщана площадка) на низькому цоколі розташована невелика табличка з посвятою загиблим при визволенні с. Моначинівка у лют. 1943.

1953 за ухвалою Моначинівської сільради останки Героя Радянського Союзу Є. Жердія перенесені із с. Дорошівка і перепоховані до братської могили у с. Моначинівка.

Жердій Євгеній Миколайович [03(05).04.1918, с. Велика Виска (тепер Маловисківський р-н, Кіровоградська

обл.) — 14.06.1942, с. Гусинка, Куп'янський р-н, Харківська обл.] — Герой Радянського Союзу (1942), гв. лейтенант РСЧА, льотчик-винишувач.

Народився в селянській родині, яка разом з чотирма дітьми переїхала (1929) на Донбас. Після закінчення школи працював у шахті в сел. Сніжне. 1937 призваний до лав РСЧА. 1940 закінчив Чугуївське військово-авіаційне училище. Працював льотчиком-інструктором. Навесні 1942 за короткий термін підготував для фронту 2 жіночих авіаційних полки на нових винищувачах — літаках Як-1. 3 трав. 1942 — на фронті. Командир ланки 273-го винищувального авіаполку 268-ї винищувальної авіадивізії (8-а повітряна армія, Південно-Західний фронт). За місяць боїв на Харківщині здійснив бл. 80 бойових вильотів, брав участь у 14 повітряних боях, особисто збив 4 ворожі винищувачі та 4 у групі, знищив десятки німецьких танків, автомашин, гармат та солдатів. Відзначився у повітряному бою 14 черв. 1942 над с. Гусинка (Куп'янський р-н, Харківська обл.). Повертаючись із розвідувального польоту в небі Куп'янщини, вступив у бій з 5 ворожими літаками, був атакований двома винищувачами, одного збив відразу, другого, коли закінчився боезапас, — таранив. Тяжко поранений Є. Жердій вистрибнув з ушкодженого літака, але не зміг розкрити парашут. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 листоп. 1942 гв. лейтенанту Є. Жердію присвоєно звання Героя Радянського Союзу (помертньо). Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора (обидва — 1942).

Моначинівська школа носить ім'я Героя Радянського Союзу Є. М. Жердія. У с. Моначинівка та м. Сніжне (Донецька обл.) його ім'ям названі вулиці.

Первісно був похований на площі колгоспу ім. Фрунзе в с. Дорошівка воїнами 9-ї гв. стрілецької дивізії, які спостерігали повітряний бій Є. Жердія. 1970 праворуч від братської могили звели тимчасовий тинькований цегляний обеліск. 1975 замість нього на могилі Є. Жердія споруджено пам'ятний знак у вигляді встановленої на прямокутному східчастому залізобетонному цоколі (0,5 × 1,5 × 1,5 м) брили рожевого граніту (2,4 × 1,3 × 0,5 м). Абриси обробленої під бучарду брили нагадують надмогильний камінь-стелу, які здавна ставилися на могилах героїв. У центральній частині чолового боку пам'ятного знака виділяється гладка оброблена поверхня, яка виконує роль меморіальної дошки, із наведеним жовтою фарбою витесаним інформативно-присвятним написом. Над ним — зображення зірки Героя Радянського Союзу. Ліворуч вмонтовано керамічний овальний фотопортрет Є. Жердія (0,15 × 0,10 м) в парадній формі. У верхній частині каменя-стели нанесене схематичне зображення охопленого полум'ям літака, підкресленого чорною фарбою. Неподалік встановлено 2 чавунні ліхтарі.

1957 ліворуч від братської могили, з північного боку, споруджено пам'ятник, урочисте відкриття якого відбулося 7 листоп. На квадратному в перетині цегляному тинькованому постаменті (2,15 × 2,0 × 2,0 м) ускладненої форми,

60. Пам'ятний знак Є. Жердію.

на плінті встановлено відлиту на ХСФ типову залізобетонну скульптуру «Скорботний воїн з автоматом» (вис. 2,5 м), згодом обміднену. Біля ніг фігури бійця відлита з того ж матеріалу плита з меморіальною дошкою (0,7 × 0,35 м), яку поновлено у 2000-х рр. На верхньому плінті з чотирьох боків рельєфними літерами і цифрами виконані присвятні написи. На чоловому боці постаменту вмонтована вертикальна коричнева мармурова меморіальна дошка (1,25 × 0,90 м) з епітафією та прізвищами 29 воїнів. Ліворуч неї закріплено керамічний овальний фотопортрет воїна із значком парашутиста (ймовірно, що зображений старший лейтенант М. Кожарський). По периметру пам'ятника встановлені типові траурні вази.

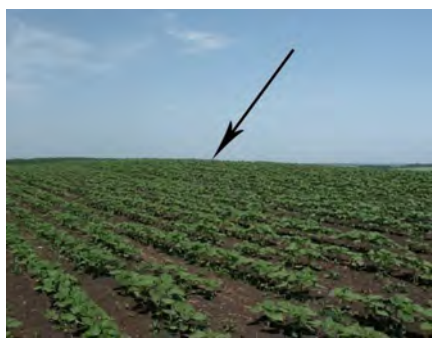
9 трав. 1970 пам'ятник на братській могилі поновлено, периметр території (21,5 × 10,0 м) оформлений металевими стовпчиками, які з'єднуються між собою тросами, траурні вази покрито олійною фарбою. Від автошляху веде алея з бетонних плит.

*Валентина Марьонкіна,
Леніна Олійник,
Тетяна Романова.*

61. КУРГАН (археол.). За 1,4 км на північний схід від центру села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,8 м, діам. 40 м. Розкопки не проводилися. Культурно-хронологічна приналежність не з'ясована. Поверхня кургану розорюється.

Олена Бабич.

61. Курган № 1.
Вигляд з південного заходу.

63. Пам'ятний знак односельцям — жертвам Голодомору 1932—33.

62. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,5 км на північний схід від села, на вододілі річок Оскіл та Великий Бурлук.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985.

Складається з 2 курганів. Вис. 1,0 та 1,7 м, діам. до 35 м. Не розкопувався. Культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня розорюється.

Володимир Колода.

63. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ОДНОСЕЛЬЦЯМ — ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ 1932—33, 2007 (іст.). На південній околиці села, на сільському кладовищі, ліворуч від входу, за 10 м від воріт, на схилі пагорбу. Відкритий у листоп. 2007. Встановлений відповідно до Указу Президента України В. Ющенка № 431/2007 від 21 трав. 2007, за сприяння сільського голови М. Черкасова.

Голодомор 1932—33 — акт геноциду українського народу, здійснений керівництвом ВКП(б) та урядом СРСР шляхом організації штучного масового голоду, що призвів до багатомільйонних жертв.

Штучний голод охопив села Куп'янського району. У 1930 померло 1142 людини, 1931—803, 1932—1218, 1933—3331. Облік померлих від голоду в

1929—33 у с. Моначинівка не вівся. Тіла померлих скидали в загальну яму і присипали землею. Десятиріччями мешканці села від страху перед владою не згадували про цю трагедію. 28 листоп. 2006 Верховна Рада України визнала голодомор актом геноциду проти українського народу.

Пам'ятний знак являє собою звернений чоловім боком на південь традиційний дерев'яний восьмикінецьний хрест (2,5 × 1,2 м; товщина бруса хреста 0,15 × 0,1 м). Кінцівки хреста рівно зрізані. На поперечині закріплена жовта металева табличка (0,2 × 0,4 м) з меморіальним написом, який виконаний брусковим шрифтом. Хрест пофарбований у темно-брунатний колір.

*Володимир Путятін,
Лілія Шрамко.*

**с. Московка,
Кіндрашівська сільрада**

64. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1945 (іст.). Вул. Белгородська. На східній околиці села, ліворуч від клубу.

Поховано 8 воїнів РСЧА зі складу 1176-го полку 350-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні сіл Московка і Опарине від нацистських окупантів у лип. 1942

64. Братська могила.

та лют.-серп. 1943 під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів.

1945 мешканці села перенесли останки загиблих радянських воїнів з первісних місць поховань у братську могилу (6,0 × 6,0 м).

1959 на братській могилі споруджено пам'ятник — окута мідним листом типова залізобетонна, відлита на ХСФ, скульптура «Скорботний воїн з вінком» (вис. 2,5 м), яка була розміщена на цегляному тинькованому багатосходиновому постаменті (2,7 × 1,7 × 1,7 м), який мав форму паралелепіпеда із заглибленою полицкою. Дві меморіальні дошки з білого та сірого мармуру (0,24 × 0,40 м та 0,57 × 0,38 м) з присвятним написом та прізвищами, які були закріплені на постаменті, втрачені. Згодом постамент замінено на новий (2,7 × 1,6 м) циліндричної форми з червоної цегли, тинькований і побілений білим вапном. Сіра гранітна надгробна

64. Пам'ятний знак воїнам-односельцям, які загинули на фронтах німецько-радянської війни 1941—45.

плита (0,15 × 0,7 × 0,7 м) з епітафією та переліком прізвищ загиблих воїнів покладена перед пам'ятником.

1998 праворуч братської могили встановлено пам'ятний знак воїнам-односельцям, які загинули на фронтах німецько-радянської війни 1941—45, у вигляді викладеної білою цеглою тинькованої і побіленої білим вапном стели-стіни (2,4 × 8,3 × 0,35 м), на якій закріплено 10 меморіальних дошок із сірої мармурової крихти з епітафіями та переліком прізвищ воїнів-односельців. Територія ансамблю викладена бетонними плитами. Огорожу з цегляних стовпчиків і металевих ґрат втрачено.

Леніна Олійник,
Валентина Філоненко.

65. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,75 км на південний захід від південної околиці села, біля дороги.

Виявили співробітники ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

Складається з 3 курганів (№ 1—3). Вис. 1,0—1,3 м, діам. 25—30 м. Розкопки не проводилися. Культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня курганів розорюється.

Олена Бабич.

с. Нечволодівка,
ЦЕНТР СІЛГРАДИ

66. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 4,9 км на північний захід від західної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 6 курганів (№ 1-6). Вис. 1—2 м, діам. 20—40 м. Не розкопувався; культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня курганів № 1, 3, 5, 6 інтенсивно розорюється, курганів № 2, 4 — задернована.

Ярослав Ліхолотов.

67. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 4,0 км на північний захід від південно-західної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

Складається з 3 курганів (№ 7—9). Вис. 1—2 м, діам. 20—35 м. Не розкопувався; культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня курганів інтенсивно розорюється.

Володимир Колода,
Ярослав Ліхолотов.

68. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). Між річками Оскіл та Великий Бурлук, на відстані 1,5 км на північний захід від західної околиці кол.

села Соляниківка, поблизу польової дороги розташовуються 8 курганів. За 1,0 км на південь від села, ліворуч від ґрунтової дороги на с. Грушівка, ще один курган.

Уперше згадується Д. Багалієм 1902 у пояснювальному тексті до археологічної карти Харківської губернії, яка була представлена на 12 Археологічному з'їзді (1902, Харків). Обстежив В. Колода у 1985.

Складається з 9 курганів: 8 — вис. 0,5—2,5 м, діам. 20—35 м; один — вис. 0,5 м, діам. 20 м. Не розкопувалися; культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Майже всі піддаються оранці.

Володимир Колода.

69. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ЗАГИБЛИМ У НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ 1941—45, 1942—43, 1952, 1983 (іст.). Вул. Центральна, 3.

В центрі села, посеред скверу. Поховано 20 воїнів РСЧА зі складу: 272-го гв. стрілецького полку 90-ї гв. стрілецької дивізії і 1176-го стрілецького полку 350-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні сіл Нечволодівка, Оливівка, Грушівка, Комісарівка, Благодатне від нацистських окупантів, та померлих від ран у пересувному шпиталі в лют.-верес. 1942 — лют.-верес. 1943 у німецько-радянській війні 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів.

1952 останки загиблих воїнів були перенесені з місць первісних поховань у братську могилу (4,7 × 1,8 м).

1956 на братській могилі влаштовані 3 клумби з квітами, на центральній — меморіальна плита, на якій розміщена сіра гранітна дошка (0,6 × 0,4 м) з епітафією і прізвищами похованих воїнів та 5 іменних меморіальних дощок (0,4 × 0,5 м; 4 втрачені) з присвятними написами та зіркою угорі. Дощка, яка залишилася, тепер примикає до цоколю постаменту пам'ятника. На цьому ж місці споруджено пам'ятник у вигляді встановленої на цегляному, майже квадратному в перетині постаменті (2,6 × 2,0 × 2,3 м), типової залізобетонної скульптури «Скорботний воїн з автоматом» (вис. 2,5 м), яку відлито на ХСФ, згодом обмідненої. На чоловому боці постаменту — меморіальний напис, котрий був викладений накладними літерами червоного кольору (втрачений).

1983 обабіч пам'ятника встановлено 2 ідентичні бетонні стели (1,42 × 1,2 × 0,4 м), на яких прикріплено по 2 чорні гранітні дошки (0,9 × 0,6 м) з вигравіруваними прізвищами воїнів-односельців, котрі загинули на фронтах німецько-радянської війни 1941—45. Згодом стели оновлено.

До братської могили ведуть сходи, викладені кольоровою тротуарною плиткою, утворена широка алея з бетонних плит. У кінці сходів встановлені на цегляному цоколі ідентично-дзеркальні горизонтальні стели у вигляді пофарбованих у яскраво червоний колір схилених прапорів, які виступають естетичним акцентом комплексу. Оздоблення стел доповнено віршованими рядками вдячності загиблим захисникам Вітчизни, виконаних вільним стилем, що знижує художню цінність військового меморіалу. Фланкують загальну композицію викладені з цегли прямокутні

69. Меморіальний комплекс загиблим у німецько-радянській війні 1941—45.

тумби із нанесеними на них червоною фарбою датами початку і кінця німецько-радянської війни 1941—1945. Ліворуч від входу — цегляна трибуна (1,4 × 3,06 × 1,8 м).

Територія впорядкована, викладена бетонними плитами, з трьох боків оточена штахетником (вис. 1,0 м).

*Леніна Олійник,
Валентина Філоненко.*

70. ПАМ'ЯТНЕ МІСЦЕ САДИБИ ТУГАН-БАРАНОВСЬКИХ (іст.). Біля ставка на згір'ї. За 2,1 км на схід від східної околиці с. Старовірка Шевченківського р-ну Харківської обл.

Садина містилася у 2-й пол. 19 ст. в кол. с. Солоне (Солянівка, згодом с. Соляниківка) і належала поміщику дворянину І. Тугану-Мірзі-Барановському, литовському татарину за походженням, одному з непрявих нащадків Чингізхана. Був військовим. Дружина його, Ганна Станіславівна (дівоч. Шабельська), була українкою, належала до стародавнього князівського роду Мовіле-Монтвід.

У цій садбі народився Туган-Барановський Михайло Іванович (1865—1919) — політичний та державний діяч УНР, економіст, історик, педагог.

Отримав початкову освіту вдома, потім навчався у 2-й харківській класичній гімназії, 1884—90 — в Харківському університеті, здобув ступінь кандидата наук. 1892 проходив стажування в Англії; 1894 здобув ступінь магістра з поліекономії у Московському університеті.

1895—99 приват-доцент Петербурзького університету, звільнений за «вільнодумство».

У 1895 вступив до Вільного Економічного Товариства (з 1896 — голова); доктор політичної економії (1898).

У 1905 ініціатор встановлення пам'ятника Тарасу Шевченку в Полтаві.

Автор бл. 140 наукових праць у галузі економіки, кооперативного руху, зокрема «Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і близький вплив на народне життя» (1894), «Соціальні основи кооперації» (1916), «Паперові гроші і метал» (1917), «Вплив ідей політичної економії на природознавство та філософію» (1923). Зробив внесок у теорію кон'юнктурних коливань, монетарну теорію, критичний аналіз економічної теорії марксизму, історію і теорію кооперації. Вважав, що кооперація — це форма захисту трудящих від натиску капіталу; кооперація економіки — це боротьба за новий соціальний устрій мирними засобами, без насильства. Доводив, що стратегією економіки і політики є добробут простої людини та її культура.

З 1906 обіймав посаду головного редактора журналу «Вестник кооперации»,

70. Пам'ятне місце садиби Туган-Барановських.

редагував журнал «Українська кооперація» та очолював Українське т-во економістів, 1918 — Центрального кооперативного українського комітету. 1914—16 співпрацював з М. Грушевським при підготовці енциклопедичного довідника «Український народ в його минулому і сучасному».

Приєднався до партії кадетів, з кін. 1917 член Української партії соціалістів-федералістів. У період Української революції брав активну участь у формуванні українських фінансових інституцій, у верес.-груд. 1917 — генеральний секретар (міністр) фінансів у Генеральному секретаріаті Української Центральної Ради, 1917 ініціював і відстоював створення української валюти. Автор Декларації УНР «Економічна політика» (1917). Брав участь у створенні Української академії наук (1918); академік ВУАН за спеціальністю «теоретична економія» (1918), голова соціально-економічного відділення (1919); з груд. 1918 — директор Інституту для виучування економічної кон'юнктури і народного господарства України УАН. Зініціював створення демографічного та кооперативного інститутів.

Ім'ям М. Туган-Барановського названо Донецький національний університет економіки та торгівлі, біля якого встановлено йому пам'ятник. Академією економічних наук України на його честь засновано іменну медаль.

Помер та похований в м. Одесі на міському кладовищі.

Село перестало існувати у 2-й пол. 20 ст. і від його будівель, у т. ч. садиби Туган-Барановських, лишились рештки фундаментів.

*Світлана Качало,
Сергій Куделко.*

71. ПАМ'ЯТНИЙ ХРЕСТ ЖЕРТВАМ ВІЙНИ ТА ГОЛОДОМОРУ, 1999

(іст.). Вул. Данька. На кладовищі, ліворуч від входу, за 10 м від воріт з фронтоном. Хрест звернений чоловим боком на захід.

Відкритий у трав. 1999. Встановлений за ініціативи голови ветеранської організації с. Нечволодівка І. Козиря, за сприяння сільського голови О. Машинова та матеріальної підтримки керівника господарства «Світанок» О. Солонченка. Виготовлено та встановлено за підтримки та участі жителів села, свідків трагедії голодомору (зокрема В. Байдак, Г. Козир, В. Козир, М. Козир, В. Копилов, О. Масний та

71. Пам'ятний знак жертвам війни та Голодомору 1932—33.

І. Пономарьов). Освячений настоятелем Миколаївського храму, протоієреєм Васиєм (Рак).

За свідченнями старожилів (поч. 21 ст.) на території Нечволодівської сільради за 1930—33 померло понад 300 чол. Траплялися випадки канібалізму. Велика кількість жертв як серед цивільного населення, так і мобілізованих була під час німецько-радянської війни 1941—45. Пам'ятний знак вирішений у вигляді традиційного православного дерев'яного чотирикінцевого хреста. Розміри — 2,5 × 1,2 м; брус хреста — 0,15 × 0,1 м. На поперечині закріплена металева табличка (0,2 × 0,3 м) з меморіальним написом, який виконаний накладними літерами. Кінцівки хреста рівно зрізані. Територія навколо знака оточена штахетним парканом (вис. 0,4 м). Хрест і паркан пофарбовані у червоний колір.

*Володимир Пуятін,
Лілія Шрамко.*

С. НОВООСИНОВЕ,
КУРИЛІВСЬКА СІЛЬРАДА

72. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1944 (іст.).

Вул. Шкільна. В центрі села, біля клубу. Поховано 11 воїнів РСЧА зі складу 350-ї та 172-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при визволенні сіл Новоосинове, Притулове, Заборівка від

72. Братська могила.

нацистських окупантів у жовт. 1942 та лют., черв. 1943 у німецько-радянській війні 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів.

1944 у с. Новоосинове за ухвалою Курилівської сільради створено братську могилу (25 × 15 м), до якої були перепоховані останки загиблих воїнів з місць первісних поховань у навколишніх селах. 1959 на братській могилі споруджено пам'ятник. На високому тинькованому цементним розчином цегляному постаменті (4,0 × 1,7 × 1,8 м) встановлено типову залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом» (вис. 2,7 м), згодом обміднену. На чоловому боці постаменту закріплено 2 меморіальні дошки (0,7 × 0,5 м та 0,7 × 0,7 м) із сірого граніту з присвятними написами та прізвищами воїнів. 1998 постамент та підмурівок (0,55 × 1,85 × 2,09 м) обкладено декоративною цеглою типу «Фагот».

Праворуч від пам'ятника, поруч із братською могилою, у 1998 встановлено

72. Пам'ятний знак загиблим односельцям.

пам'ятний знак на честь односельців, які загинули на фронтах німецько-радянської війни 1941—45, у вигляді горизонтальної цегляної стели (2,65 × 3,4 × 0,4 м), на якій височіє пофарбована у червоний колір металева пірамідка-обеліск із п'ятикутною зіркою (біля неї — залізне литво у вигляді колосків, втрачені). Посередині стели була епітафія «Вечная память павшим односельчанам», тепер втрачена. На чоловому боці стели прикріплені 3 мобільні пластмасові меморіальні дошки (у буденні дні зберігаються в сільському клубі) з прізвищами загиблих односельців. На всіх дошках поверх напису площинним рельєфом виконана червона зірка. Під написом вирізьблено по 2 гілочки лавра, які візуалізують скорботу і шану по загиблим. Праворуч від стели — металева трибуна. Територія впорядкована, викладена залізобетонними тротуарними плитами.

*Леніна Олійник,
Яна Пересьолкова,
Тетяна Романова.*

73. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 1 тис. (археол.). На північній околиці, на узвишші лівого берега р. Оскіл (прит. р. Сіверський Донець), за 3,0 км на схід від заплави розташовані 4 кургани (вис. до 1,0 м, діам. до 30 м) та за 1,5 км на схід від села — 2 кургани. Виявив В. Колода під час розвідок у 1985. Дослідив А. Криганов у 1989. Складається з 6 курганів. Розміри: 4 кургани — вис. до 1,0 м, діам. до 30 м; 2 кургани — вис. до 1,5 м, діам. 30 м. Один з двох розкопаний експедицією А. Криганова у 1989, в якому досліджено 2 поховання бронзового віку: ямної (поч. 2 тис. до н. е.) та зрубної (2 пол. 2 тис. до н. е.) археологічних культур. Всі кургани розорюються.

Володимир Колода.

73. *Схема розташування курганного могильника.*

74. МОГИЛА КРИВИЧА В. В., 1986 (іст.). На сільському кладовищі. Кривич Володимир Володимирович [06.08.1964, станиця Тимошевська (тепер м. Тимашевськ), Краснодарський край, РФ — 18.04.1986, киш. Сафедсанг, ДРА] — молодший сержант, воїн-інтернаціоналіст, загинув під час бойових дій в Афганістані.

Народився на Кубані. Рано став сиротою. Після закінчення школи та Куп'янського СПТУ-27 працював токарем на Куп'янському ливарному заводі. У жовт. 1984 призваний на військову службу. 3 квіт. 1985 служив у Афганістані лаборантом інженерно-саперної роти парашутно-десантного полку під Гардезом. На бойові завдання виходив як рядовий сапер або стрілець-автоматник. Брав участь у 4 бойових операціях, 2 засадах і тричі супроводжував колони на маршруті Кабул—Гардез. Діяв у складі загону забезпечення руху колон. 17 черв. 1985 під час супроводу колони особисто виявив і знешкодив 7 протитанкових мін. За це 1985 був відзначений бойовою нагородою — медаллю «За відвагу» і присвоєнням звання молодшого сержанта. 18 квіт. 1986 В. Кривич супроводжував колону на Кабул, у складі пошукової групи, йшов першим. Відбивав ворожий напад на колону. Біля кишлаку Сафедсанг виявив на дорозі керований фугас. Під час знешкодження снаряд вибухнув у руках у сапера. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 листоп. 1986 В. Кривич нагороджений орденом Червоної Зірки за мужність і самопожертву (посмертно). На могилі встановлено надгробок.

*Наталія Мархайчук,
Володимир Путятін.*

75. МОГИЛА ТАРАКАНКОВА О. В., 1983 (іст.). На сільському кладовищі. Тараканков Олег Валерійович [10.07(06).1965, м. Серов, Свердловська обл., РФ — 26.11.1983, пров. Кабул, ДРА] — молодший сержант, воїн-інтернаціоналіст, загинув у бою в Афганістані. Закінчив середню школу № 11 в смт Куп'янськ-Вузловий. У 1982—83 навчався на факультеті зварювальної справи в Ростовському заводі-втузі при «Ростсельмаші». У лип. 1983 призваний на військову службу. 3 жовт. 1983 в Афганістані у званні молодшого сержанта служив командиром БМП, оператором спеціальних машин з обробки розвідувальних даних у підрозділі,

що діяв під Баграмом. 26 листоп. 1983 рота розвідки, до складу якої входив О. Тараканков, вийшовши із сторожової застави, вирушила у гори для здійснення засади на шляху групи бойовиків. У населеному пункті Декі-Нау (пров. Кабул) розвідувальна група зазнала потужного обстрілу. У жорстокому бою О. Тараканков прицільним вогнем із автомата знищив кількох моджахедів, уразив декілька ворожих вогневих точок. Загинув під час бойової розвідувальної операції, при евакуації пораненого бійця, отримавши смертельне поранення. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 17 трав. 1984 О. Тараканков нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

На могилі встановлено надгробок.

*Наталія Мархайчук,
Володимир Путятін.*

**С. Орлянка,
Ягдненська сільрада**

76. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,5 км на захід від північного краю села, на узвишші правого берега р. Оскіл (прит. р. Сіверський Донець), за 4,0 км на захід від Краснооскільського водоймища розташовані 5 насипів, за 2,0 км на південь від південної околиці розміщено ще один курган. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки 1973. Обстежив В. Колода у 1985.

Складається з 6 курганів. Розміри: 6 насипів — вис. 1,0—2,0 м, діам. 20—30 м; один курган — вис. 1,0 м, діам. до 20 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Підається оранці.

Володимир Колода.

**С. Осиново,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

77. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1943, 1947, 1951 (іст.). Вул. Мерзляка, 10. В центрі села, біля клубу. Поховано 20 воїнів РСЧА зі складу: 115-ї окремої танкової бригади 172-ї стрілецької дивізії та 1180-го стрілецького

77. Братська могила.

полку 57-ї механізованої бригади 350-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні та визволенні сіл Петрівка (з 2016 перейменовано у с. Осиново), Благодатівка, Осадківка, Болдирівка, Мар'ївка, хуторів Криничка, Осадчий від нацистських окупантів у квіт.-черв. 1942, лют., верес. 1943 у німецько-радянській війні 1941—45. Відомі всі прізвища похованих воїнів. Серед них Герой Радянського Союзу І. Мерзляк. Мерзляк Іван Дмитрович [15.04.1915, с. Новомихайлівка, Чернігівський пов., Таврійська губ. (тепер Чернігівський р-н, Запорізька обл.) — 09.03.1943, с. Петрівка (тепер с. Осиново), Куп'янський р-н, Харківська обл.] — Герой Радянського Союзу (1943), старший лейтенант РСЧА. Народився в сім'ї сільського священика. У 1930 через репресії батька родина була змушена втікати в Маріуполь. Закінчив ремісниче училище. Працював токарем на заводі «Азовсталь» в м. Маріуполі (Донецька обл.). 1935—37 — дійсна строкова служба в РСЧА. З початком німецько-радянської війни 1941—45 добровільно пішов до лав Червоної армії. 1942 закінчив Харківське танкове училище у м. Ташкенті (Узбекистан). На фронті — з черв. 1942. Брав участь у Воронежсько-Ворошиловградській операції та в розгромі італо-німецьких військ на р. Середній Дон у 1942. З січ. 1943 — командир 322-го танкового батальйону 115-ї окремої танкової бригади (6-а армія, Південно-Західний

фронт). У лют. 1943, переслідуючи відступаючі німецькі війська в районі с. Новопсков (тепер Луганська обл.), батальйон прорвався у ворожий тил більш ніж на 40 км та захопив залізничну ст. Білокуракине. Під час рейду до с. Роздольне батальйон І. Мерзляка з 13-ма танками вступив у бій з моторизованою колоною гітлерівців, які мали 70 танків та 200 автомашин. У цьому бою було знищено 17 танків противника, 9 бронетранспортерів, 7 гармат, 11 автомашин та понад 360 окупантів. У берез. 1943 танковий батальйон під орудою І. Мерзляка відбивав атаки нацистських окупантів, прикриваючи відступ на схід, зар. Сіверський Донець, військ 6-ї армії. Біля с. Вітрівка (Балаклійський р-н, Харківська обл.) танкісти понад добу утримували позиції, відбиваючи атаки ворога. В одній із контр-атак, у якій було знищено 5 ворожих танків, 6 гармат польової артилерії супротивника, І. Мерзляк був важко поранений та помер від ран у медсанбаті с. Петрівка (тепер с. Осиново). На бойовому рахунку комбата тільки за січ.-берез. 1943 числилося: 40 танків, 50 гармат, бл. 200 кулеметів, понад 1 тис. знищених гітлерівців і 400 взятих у полон. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 черв. 1943 за мужність та героїзм, проявлені в боях, старшому лейтенанту І. Мерзляку присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоної Зірки.

Названі на честь героя вулиці в селах Осиново, Новомихайлівка, а також одна із вулиць м. Маріуполя. Назавжди зарахований до списків курсантів Ташкентського вищого танкового командного училища. У рідному селі та смт Чернігівці (Запорізька обл.) на Алеї героїв встановлені бронзові погруддя І. Мерзляку.

1943 за ухвалою Петрівської сільради створено братську могилу в с. Петрівка (тепер с. Осиново), до якої були перепоховані останки загиблих воїнів з навколишніх сіл, а також відбувалися перепоховання новознайдених останків воїнів у 1947, 1951.

1959 на братській могилі (15 × 15 м) споруджено пам'ятник. На двоступеневому цегляному тинькованому постаменті (3,0 × 3,6 × 3,2 м) встановлено типову залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком» (вис. 2,8 м), згодом обміднену. На чоловому боці постаменту, який первинно мав форму паралелепіпеда із заглибленою полицькою, містилася гранітна меморіальна дошка, з присвятим написом та переліком прізвищ похованих воїнів.

1988 територію могили впорядковано. Постамент пам'ятника укріплено і вкрито теразитовим тиньком; меморіальну дошку замінено на білу мармурову (1,8 × 0,84 м), яка складається з 6 рівновеликих частин, припасованих щільно одна до одної, з переліком 20 прізвищ похованих воїнів.

У 1980-х рр. обабіч пам'ятника споруджено пам'ятний знак на честь загиблих односельців під час німецько-радянської війни 1941—45 у вигляді 2 ідентичних стел (2,0 × 4,36 × 0,25 м), вкритих теразитовим тиньком. На кожній з них прикріплено по 4 білі мармурові меморіальні дошки, які за аналогією до дощок постаменту, складаються з 5 рівновеликих частин, припасованих щільно одна до одної, з прізвищами односельців, присвятними написами (підфарбовані бронзовим розчином) та традиційною радянською символікою, ідентичною в оздобленні постаменту пам'ятника (зображення гірлянди лавра з орденською стрічкою, ордену Вітчизняної війни та зірки Героя Радянського Союзу).

Площа пам'ятки вкрита типовими заводськими бетонними плитами, територія відокремлена від навколишнього середовища металевим тросом на стовпчиках (вис. 0,5 м). Обабіч братської могили висаджений сквер.

Світлана Бахтіна,
Лейна Олійник,
Яна Пересолькова.

78. КУРГАН (археол.). За 1,5 км на північ від північно-східної околиці села, в межах дачного поселення. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 2,0 м, діам. 25 м. Не розкопувався; культурно-хронологічна приналежність не визначена. Задернований.

Галина Кулик.

78. Курган № 8. Вид з заходу.

с. ПЕТРОПАВЛІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

79. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1946 (іст.).

Вул. Червона, 2 б. Біля сільради, в сквері. Поховано 95 воїнів РСЧА зі складу: 674-го та 44-го гв. стрілецьких полків 15-ї гв. стрілецької дивізії (7-а армія, Південно-Західний фронт); 32-го гв. окремого танкового батальйону; 850-го стрілецького полку 277-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт); 1176-го, 1178-го, 1180-го стрілецьких і 917-го артилерійського полків 350-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули при обороні та визволенні сіл Петропавлівка, Синьківка, Кучерівка від нацистських окупантів, та померлих у пересувних військових шпиталях у 1942 — лют.-серп. 1943 під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів.

1946 за ухвалою Петропавлівської сільради в центрі села створено братську могилу (5,0 × 5,0 м), до якої перенесено останки воїнів з місць первісних поховань у навколишніх селах.

1957 на братській могилі на цегляному тинькованому прямокутному постаменті (3,0 × 7,2 × 1,2 м) встановлено типову залізобетонну скульптуру «Мати із суворовцем» (вис. 2,2 м).

1985 територія могили була впорядкована. На поч. 1990-х рр. утворено новий

79. Братська могила.

ансамбль із загальною дзеркальною композицією. Центральною віссю його верхнього майданчика виступає встановлена на плінті (0,15 × 1,0 × 1,0 м) та приземкуватому постаменті (0,35 × 2,65 × 3,6 м) обміднена залізобетонна скульптура «Мати-Вітчизна» (вис. 3,0 м), яка постала на місці демонтованого пам'ятника. Монументальна постать скорботної жінки із гілкою лавру в лівій руці уособлює жалобу по загиблих героях. Обабіч скульптури — 2 прямокутні стели (1,8 × 1,82 × 0,26 м) із датами початку і кінця німецько-радянської війни 1941—45. До верхнього майданчика ведуть сходи, на центральній осі яких влаштовані умовні: Вічний вогонь (0,5 × 2,03 × 1,6 м) із символічною червоною зіркою (діам. 1,0 м) та скісна надмогильна плита з 2 меморіальними дошками (0,1 × 0,5 м) з епітафіями та прізвищами похованих воїнів (біля постаменту).

Обіруч сходів встановлено пам'ятний знак на честь односельців, які загинули на фронтах Другої світової війни — 2 ідентичні умовні похилені цегляні надгробки (1,8 × 5,0 × 0,3 м) на бетонному підмурівку. На кожному з них розміщено по чотири пластмасові дошки з епітафіями та прізвищами загиблих односельців. Дошки здебільшого покриті алюмінієвою фарбою. Емблеми та військові логотипи виділені олійними фарбами. У 2000-х рр. усі архітектурні частини меморіалу облицьовані світлою плиткою типу «фагот», ділянки могили і сходи — новими тротуарними плитами. Навколо розбиті клумби.

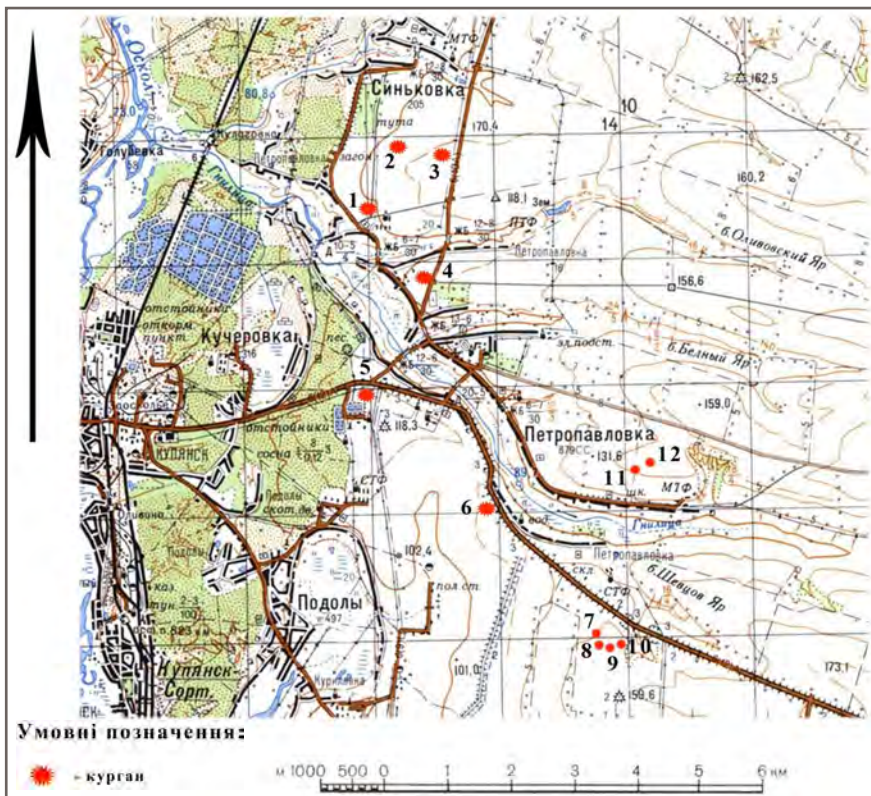
Територія всього ансамблю впорядкована. За пам'ятником висаджена велика

береза, що підтримує вертикальну доміную меморіального ансамблю і одночасно створює урочисте тло. З трьох боків пам'ятка оточена дерев'яним штахетником (вис. 1,0 м). До братської могили веде широка алея, перед якою утворені майдан, викладений бетонними плитами, та невеличкий сільський парк.

*Наталія Мархайчук,
Леніна Олійник,
Тетяна Романова.*

79. Скульптура «Мати-Вітчизна».

80. Схема розташування курганного могильника.

80. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). Навколо села.

Складається з 15 курганів: курган № 1 міститься на північній околиці села; № 2—3 — за 1,0—1,5 км на схід від північної околиці села, межують із сільськогосподарськими угіддями; № 4 — на східній околиці села, пола кургану № 4 зайнята городами; № 5 — на північно-західній околиці села, межує з сільськогосподарськими угіддями; № 6 — на південній околиці села, за 0,3 км на південь від кладовища; № 7—10 — на південній околиці села, на південь від кладовища, межують із сільськогосподарськими угіддями; № 11—12 — на північно-східній околиці села, межують із сільськогосподарськими угіддями.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. При проведенні візуального огляду К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007 кургани № 13—15 не виявлені.

Розміри: вис. 0,5—2,0 м, діам. 15—35 м. Не розкопувалися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Кургани розорюються.

Володимир Колода,
Ярослав Ліхотетов,
Іван Придятько.

81. МОГИЛА ЗАГОРУЙКА М. Н., 2003 (іст.). На сільському кладовищі.

Загоруйко Микола Никифорович (11.01.1924, с. Петропавлівка, Куп'янський р-н, Харківська обл. — 21.08.2003, с. Петропавлівка, Куп'янський р-н, Харківська обл.) — повний кавалер орденів Слави.

Народився в селянській родині. Освіта — 9 класів. Призваний до лав РСЧА у лют. 1943. Після нетривалого навчання став навідником в обслузі 82-мм міномета 175-го гв. стрілецького полку 58-ї гв. стрілецької дивізії (57-а армія, Степовий фронт). Бойове хрещення отримав, відзначившись під час звільнення м. Харкова при веденні вогню по укріпленнях ворога на р. Сіверській Донець. За звільнення м. Красноград (Харківська обл.) нагороджений медаллю «За відвагу». М. Загоруйко брав участь у боях на плацдармах: р. Дніпро — доставивши по відкритій місцевості в піхотний батальйон 3 ящики патронів і ящик гранат; р. Південний Буг у р-ні с. Олександрівка — вже командир обслуги, знищив мінами на протилежному березі 2 вогневі точки гітлерівців; на ст. Мигасеве Одеської обл. — розбив з міномета кулеметне гніздо і знищив бл. 20 гітлерівців; на р. Ніді (Польща) — знешкоджено 3 вогневі точки, 30 солдатів ворога. На р. Нейсе (Німеччина)

подавив вогонь кулеметних гнізд, знищив кілька десятків ворожих воїнів, забезпечивши просування радянської піхоти з невеликими втратами.

Війну закінчив у Чехословаччині, нагороджений медаллю «За визволення Праги». Окрім трьох орденів Слави (1944, 1945, 1945), нагороджений орден Вітчизняної війни 1-го ст.

5 берез. 1947 демобілізувався і працював черговим на ст. Куп'янськ-Сортувальний. Заочно закінчив залізничний технікум. Мав звання «Почесний залізничник». Із 1984 — на пенсії.

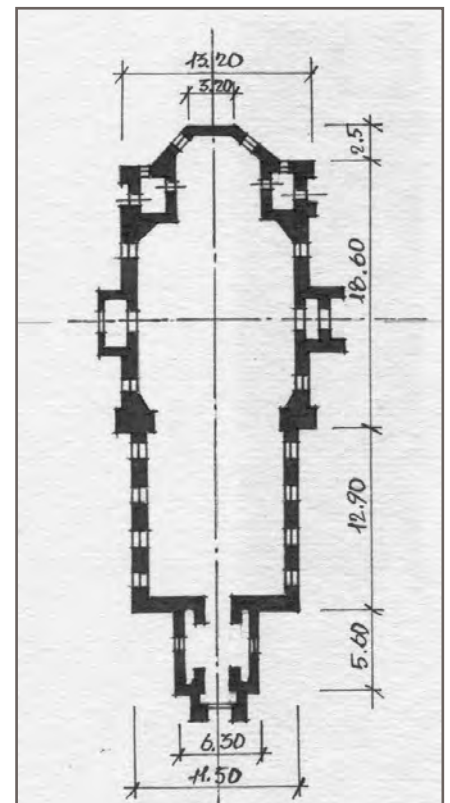
На могилі встановлено надгробок.

Валентина Марьонкіна,
Анатолій Троян.

82. ПЕТРОПАВЛІВСЬКА ЦЕРКВА ІЗ ДЗВІНИЦЕЮ, 1864 (архт.). У центрі села.

Первісно дерев'яну церкву зведено у серед. 18 ст. у Куп'янську. 1800 церква була закрита, розібрана та перенесена до хут. Гнилицький. Громада хутора викупила її у мешканців Куп'янська і поставила на своїй території як церкву ап. Петра і Павла. З її появою хутір

82. План.

82. Фрагмент головного фасаду.

82. Загальний вигляд.

став центром парафії і перетворився у слободу, перейменовану на Петропавлівську. У 1-й пол. 19 ст. дерев'яний храм було вирішено розібрати та продати курилівській громаді.

Восени 1859 священники Петропавлівської парафії вирішили звернутися до палати державного майна з проханням виділити 12 тис. руб. сріблом на зведення кам'яної церкви з іконостасом. 1861 затверджено проектно-кошторисну документацію, виділені кошти, заготовлені будівельні матеріали. 21 трав. того ж року закладений перший камінь, а 17 жовт. 1864 пролунав перший церковний дзвін. Сприяли будівництву церкви місцеві представники духовенства і дворянства, особливо відзначився надвірний радник В. Полетика.

Храм побудований з використанням стилізованих форм давньоруського зодчества. Автор невідомий. Церква цегляна, без стовпів, з триярусною дзвіницею. Витягнута по повздовжній осі захід-схід. Перекрита замкненим склепінням. До центрального кубоподібного об'єму зі сходу примикає п'ятигранна апсида з ризницею та паламарнею, із заходу — трапезна та дзвіниця.

На теперішній час центральний об'єм увінчаний 5 струнками декоративними главами з маківками. Фасади будівлі розчленовані пілястрами з пристінками та увінчані широкими профільованими карнизами. Двері розміщені з повздовжньої та поперечної осей, обрамовані

масивними профільованими порталами з арками кілеподібного обрису.

На гранях восьмерика другого ярусу дзвіниці утворені вузькі прямокутні прорізи. Дзвонний ярус з 4 арочними прорізами перекритий шатром.

Усі ікони іконостасу написано московським худ. А. Бригдаловим, у грецькій манері та за невеликі кошти.

1876 при церкві відкрито школу та будинок-гуртожиток на 20 хлопчиків.

Церква являє собою розповсюджений на Харківщині тип культової споруди. Її ймовірним прототипом став затверджений наприкін. 1840-х рр. проект, за яким було зведено Миколаївську церкву у м. Куп'янську.

У 30-ті рр. 20 ст. радянська влада заборонила будь-яку діяльність церкви. Під час німецької окупації Куп'янщини у Другій світовій війні 1939—45 в будівлі храму влаштовано госпіталь, де лікувалися поранені гітлерівці. У повоєнний час тут містилося зерносховище, потім тракторна бригада. З кін. 80-х — поч. 90-х рр. 20 ст. відбулася реставрація споруди, і в церкві відновилося богослужіння.

Навколо будівлі влаштовано низьку декоративну огорожу, на вході до церковної території зведено арку з металевими ґратчастими воротами і хвіртками.

Тетяна Марченко.

С. ПІЩАНЕ,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

83. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43, 1944 (іст.). Вул. Молодіжна. В центрі села, біля клубу.

Поховано 36 воїнів РСЧА зі складу: 1294-го стрілецького полку; підрозділів 38-ї армії, котрі полягли при обороні сіл Піщане та Берестове у лют.-лип. 1942; 113-ї танкової бригади; 1180-го стрілецького полку 350-ї стрілецької дивізії, 6-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в лют., верес. 1943, а також льотчик 146-го авіаполку, котрий загинув 17 жовт. 1941 від нацистських окупантів, та померлих у пересувних військових шпиталях під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів.

1944 за рішенням Піщанської сільради утворена братська могила (10,0 × 10,0 м), на якій у 1956 встановлено надгробок. 1961 на братській могилі споруджено пам'ятник. На цегляному кубічному тинькованому постаменті (2,5 × 2,5 м), який міститься на триступеневому стереобаті, встановлено типову залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом» (вис. 3,0 м), відлиту на ХСФ. 1991 статую обміднено.

Біля ніг фігури воїна на умовному надгробку, декорованому гіллям

83. Братська могила.

лавру, прикріплена меморіальна плита з епітафією. На чоловому боці постаменту — 2 меморіальні дошки ($0,7 \times 0,5$ м, $1,5 \times 0,7$ м) з присвятним написом і прізвищами воїнів, до яких у 1990-х рр. фарбою додано ще 15 прізвищ. На нижній дошці міститься декоративне оздоблення — червона зірка в оточенні гілочок лавра і дуба.

У 1990-х рр. на місці бетонного пам'ятного знака на честь односельців, які загинули на фронтах Другої світової війни, встановлений, праворуч від пам'ятника, металевий стенд ($3,0 \times 2,95 \times 0,2$ м), який прикріплено до 2 швелерів. Угорі центральної частини викладений накладними літерами присвятний напис, декорований символічною дубовою гірляндою. Центром загальної композиції є усічений конус, який увінчує щит з емблемою радянської армії. На ньому у круглому лавровому вінку — радянська військова емблема (зірка з серпом і молотом).

На стенді розміщені 3 меморіальні чорні пластмасові дошки з прізвищами загиблих односельців. По периметру кожна дошка оздоблена ідентичними декоративними рамками, які утворені із символічного гілля лавра і парадних завіс, на котрих розташовані зображення ордена Вітчизняної війни, оточеного датами початку і кінця німецько-радянської війни 1941—45.

До меморіального комплексу огороженого металевими декоративними ґратами (вис. 0,5 м) веде алея з бетонних плит, периметр якої визначається 4 траурними вазами, встановленими на

кубічних тумбах. На вазах намальовані приспущені червоні прапори. Територія пам'ятки впорядкована, викладена бетонними плитами, навпроти — розміщений сквер. Вхід, влаштований з лівого боку, позначений 2 траурними вазами.

Леніна Олійник,
Володимир Путятін,
Анатолій Троян.

84. КУРГАН (археол.). За 1,25 км на північ від північно-східної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,0 м, діам. 15 м. Не розкопувався; культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розорюється.

Галина Кулик.

84. Курган № 5.
Вигляд з північного сходу.

85. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 2,0 км на північ від північно-західної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 1—2). Вис. 1,5—2,3 м, діам. 30—45 м. Розкопки не проводилися; культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхні курганів розорюються.

Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.

85. Курган № 1. Вигляд зі сходу.

85. Курган № 2. Вигляд зі сходу.

86. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 2,0 км на північ від північної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 3-4). Вис. 1,2—2,0 м, діам. 25—35 м. Не розкопувався; культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня курганів розорюється.

Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.

86. Курган № 3. Вигляд із заходу.

86. Курган № 4.
Вигляд з північного заходу.

с. Подоли,
Курилівська сільрада

87. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). Навколо села. На східній околиці села, праворуч від дороги з с. Петропавлівка до с. Курилівка, на узвишші східного краю яруги, що виходить до заплави лівого берега р. Оскіл. Складається з 9 курганів. Курган № 10 — за 0,13 км на південний схід від околиці села, за 0,35 км на північний захід від поливної станції. Курган № 11 — за 0,75 км на схід від східної околиці села, на східному боці дороги із с. Курилівка. Кургани № 12-14 — за 0,25 км на схід від північно-східної околиці села, на західному боці дороги із с. Курилівка. Кургани № 10, № 12-14 уперше згадуються Д. Багалієм у пояснювальному тексті до археологічної карти Харківської губернії у 1902, яка була представлена на 12 Археологічному з'їзді (1902, Харків). Обстежив курганний могильник В. Колода у 1985 (окрім кургану № 12). Проведено візуальний огляд (курганів № 10, 11, 12—14) К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007.

Вис. 0,5—2,0 м, діам. 15—35 м. Не розкопувалися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня курганів розорюється.

Олена Бабич,
Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.

с. Припотове,
Присянська сільрада

88. КУРГАН (археол.). На вододілі річок Оскіл та Великий Бурлук, за 0,5 км на захід від села, за 50 м праворуч від залізниці Великий Бурлук — Куп'янськ. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985. Вис. 1,5 м, діам. 30 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Поверхня кургану (№ 11) пошкоджується сільськогосподарськими роботами.

Володимир Колода.

с. Пристін,
Центр сільради

89. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1956 (іст.). Пл. Перемоги. За 30 м від сільради. Поховано 17 воїнів РСЧА зі складу: 445-го стрілецького полку; 31-го гв. кавалерійського полку 8-ї гв. кавалерійської дивізії (6-й кавалерійський корпус); 1180-го стрілецького полку 350-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули при обороні й визволенні села від нацистських окупантів, та померлих від ран у пересувному військовому шпиталі у черв. 1942 та лют., серп. 1943 під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів. 1956 за ухвалою Пристінської сільради утворено братську могилу (6,5 × 7,0 м), в яку перепоховано останки загиблих воїнів з первісних санітарних поховань на місцях боїв. 1956 на братській могилі встановлено типову залізобетонну (згодом обміднену) скульптуру «Воїн з автоматом» (вис. 2,6 м), відлиту на ХСФ, яка розміщена на цегляному прямокутному тинькованому постаменті (3,0 × 1,5 × 1,4 м) на цоколі (0,5 × 4,0 × 4,0 м). Біля

89. Братська могила.

ніг статуї воїна на умовному надгробку, декорованому зображенням гілок лавру, прикріплена меморіальна плита (0,5 × 0,3 м) з епітафією. Біля підніжжя постаменту — скісна меморіальна дошка (1,3 × 0,7 м) із сірого граніту з присвятним написом і прізвищами похованих воїнів. У 2000-х рр. постамент та цоколь облицьовано декоративною цеглою типу «фагот». Територія (6,0 × 6,0 м) навколо пам'ятника викладена бетонними плитами.

1983 поруч споруджено пам'ятний знак односельцям, які загинули на фронтах Другої світової війни (1939—45), у вигляді встановлених обабіч пам'ятника 2 стел з червоної цегли (1,8 × 5,0 × 0,3 м). На чоловому боці стел вмонтовано 6 (по 3 на кожній) пластмасових меморіальних дошок з прізвищами полеглих.

Територію пам'ятки з 3 боків оточено огорожею у вигляді металевих стовпчиків (вис. 0,5 м) та чавунного ціпа, з тильного боку — березовий гай. Завдяки розташуванню на плато високого пагорбу відіграє роль архітектурної доміанти в центрі села.

Леніна Олійник,
Володимир Путятін,
Анатолій Троян.

90. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 0,35 км від північно-західної околиці села.

Проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007.

Складається з 5 курганів (№ 1—5). Вис. 1,0—1,5 м, діам. 20—50 м. Форма округла. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня курганів розорюється.

Іван Білько.

93. Братська могила.

93. Братська могила.
Фрагмент скульптури.

91. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 3,0 км на південний схід від південної околиці села, лівобіч дороги на с. Сенькове.

Проведено візуальний огляд К. Варачовою, А. Корохіною під час інвентаризації у 2007.

Складається з 3 курганів (№ 6—8). Вис. 1,0—1,5 м, діам. 20—50 м. Форма округла. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

взяв на буксир пошкоджену вантажівку з боеприпасами і звільнив проїжджу частину дороги. Помер після важкого поранення, яке отримав під час бойової операції.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 20 груд. 1985 В. Мінц нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

*Наталія Мархайчук,
Анатолій Троян.*

с. Просянка,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

92. МОГИЛА МІНЦА В. М., 1985 (іст.). На сільському кладовищі.

Мінц Віктор Миколайович (16.02.1964, 94 дільниці, Абаканський р-н, Красноярський край, РФ — 31.08.1985, ДРА) — рядовий, воїн-інтернаціоналіст, загинув у бою в Афганістані.

Переїхавши 1978 з батьками у с. Пристін Куп'янського р-ну, навчався і закінчив Пристінську середню школу та СПТУ-27 у м. Куп'янську. Працював токарем на Куп'янському ливарному заводі. Закінчив курси шоферів при Куп'янській школі ДТСААФ. 1983 призваний на військову службу. У верес. 1983 потрапив до Афганістану, де служив водієм у бойовій частині на трасі Джелалабад—Кабул—Пулі-Хумрі—Хайратон. Брав участь у 7 бойових операціях. При черговій бойовій операції на південь від Джелалабада під вогневим обстрілом

93. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1944 (іст.).

Вул. Центральна. Біля школи та клубу, за 0,5 км від сільради.

Поховано 134 воїни РСЧА зі складу: 31-го гв. і 22-го стрілецьких полків 9-ї гв. стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт); 54-го стрілецького полку; підрозділів 227-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт); 1176-го і 1178-го стрілецьких полків 350-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні сіл Просянка та Абрамів Яр від нацистських окупантів у черв.-лип. 1942, лют., черв. 1943 під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів.

1944 за ухвалою Просянської сільради в центрі села влаштовано братську

могилу, в яку перенесено останки загиблих воїнів з місць первісних санітарних поховань.

1956 на братській могилі споруджено пам'ятник. На цегляному тинькованому постаменті (2,0 × 1,5 × 1,5 м, плінт — 0,3 × 3,0 × 3,0 м) встановлено залізобетонну типову скульптуру «Скорботний воїн з автоматом» (вис. 3,0 м), відлиту на ХСФ, яку в 1970-х рр. замінено на «Офіцер з вінком» і згодом обмінену. На чоловому боці постаменту вмонтована мармурова меморіальна дошка (0,3 × 0,5 м) з епітафією, під якою у 1980-х рр. встановлено скісну плиту з мармурової крихти (1,70 × 1,20 × 0,02 м) з додатковим переліком щойновиявлених прізвищ похованих воїнів. Біля підніжжя постаменту — умовний надгробок у вигляді бетонної плити (0,5 × 1,25 × 0,9 м), на яку покладено скісну чорну гранітну дошку (0,5 × 0,65 м) з переліком прізвищ похованих воїнів.

Територію пам'ятки впорядковано, викладено бетонними плитами. Перед надгробною плитою розміщено традиційний Вічний вогонь. Від автошляху братську могилу відділяє низький парпет. Зі східного боку від пам'ятника розташований парк. За 40 м на північ — школа. Біля пам'ятника відбуваються проведення урочистих заходів, пов'язаних зі святами, які відзначають події часів Другої світової війни 1939—45, зустрічі ветеранів з учнями.

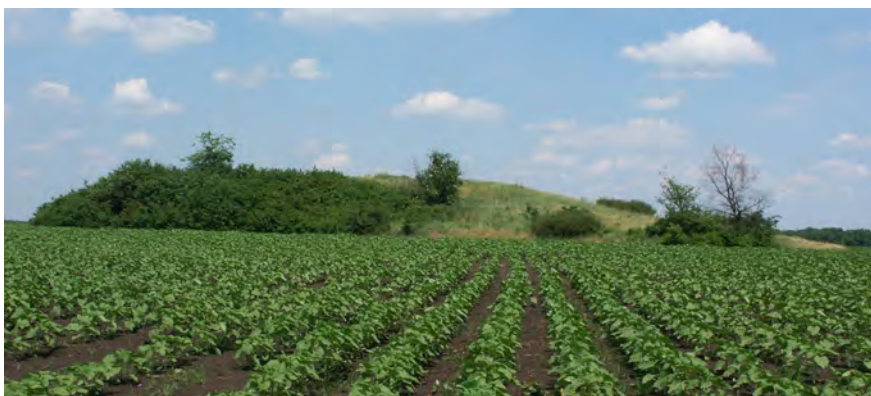
*Леніна Олійник,
Яна Пересьолкова,
Валентина Філоненко.*

94. КУРГАН (археол.). За 0,6 км на північ від села, на вододілі річок Оскіл та Великий Бурлук, поблизу ґрунтової дороги.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 1985.

Вис. 0,5 м, діам. 20 м. Культурно-хронологічна приналежність не визначена. Курган пошкоджується сільськогосподарськими роботами.

Володимир Колода.

98. Курган «Висока Могила». Вид з півдня.

95. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,0 км на північ від східної околиці села, межує з сільськогосподарськими угіддями.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 3—4). Вис. 0,5—0,7 м, діам. 20 м. Розкопки та шурфування не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня кургану інтенсивно розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

96. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,0 км на північ від північної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 3 курганів (№ 5—7). Вис. 1,0—4,5 м, діам. 20—50 м. Форма — округла. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розорюється.

Галина Кулик.

Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 0,5 м, діам. 15 м. Форма — округла. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Задренований. Поверхня кургану (№ 23) розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

98. КУРГАН «ВИСОКА МОГИЛА», 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,0 км на захід від села на узвишші, за 0,2 км на північ від верхнього краю порослого деревами яру, що виходить устям в заплаву правого берега р. Оскіл, за 0,3 км на схід від повороту ґрунтової дороги з с. Гусинка до с. Єгорівка.

Уперше згадується Д. Багалієм 1902 у пояснювальному тексті до археологічної карти Харківської губернії, яка була представлена на 12 Археологічному з'їзді (1902, Харків). Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Курган (№ 9) обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

Вис. 5,0 м, діам. до 40 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Задренований та порослий чагарником.

Володимир Колода.

Складається з 2 курганів (№ 10—11). Вис. 0,5—1,3 м, діам. 15—25 м. Форма — округла. Розкопки не проводилися, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня кургану № 10 задренована, кургану № 11 — розорюється.

Галина Кулик.

100. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,5 км на захід від західної околиці села.

Виявив Д. Багалій у 1905. Досліджував Б. Шрамко у 70-ті рр. 20 ст. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна у 2007.

Складається з 4 курганів (№ 12—15). Вис. 0,6—2,3 м, діам. 30—40 м. Розкопки не проводилися.

Поверхня зайнята полем для вирощування сільськогосподарських культур, розорюється.

*Віктор Дідик,
Галина Кулик.*

с. Самборівка,
Гусинська сільрада

97. КУРГАН (археол.). За 0,86 км на північний захід від західної околиці села.

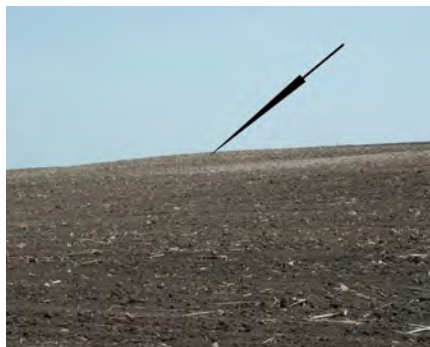
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

99. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,5 км на захід від західної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

101. КУРГАН (археол.). За 0,5 км на північ від східної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,5 м, діам. 20 м. Розкопки не

101. Курган № 1. Вигляд з півдня.

проводилися. Культурно-хронологічна приналежність не з'ясована. Поверхня кургану розорюється.

Олена Бабич.

с. Сенькове,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

102. Братська могила.

102. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1943 (іст.). Вул. Куп'янська, 2. З південного боку церкви.

Поховано 600 воїнів РСЧА зі складу: 307-го стрілецького полку 169-ї стрілецької дивізії (28-а армія, Південний фронт); 807-го стрілецького полку; 46-го гв. артилерійського полку; інженерно-саперного батальйону 131-го артилерійського та 84-го стрілецького полку 6-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 853-го стрілецького полку 278-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт) та з ін. військових частин, які загинули в боях при обороні та визволенні села від нацистських окупантів в січ.-лип. 1942, лют., серп. 1943, та померлих від ран у 4-х пересувних військових шпиталях, які розташовувалися в селі у 1942—43 під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища 106 воїнів. У 1943 за ухвалою Сеньківської сільради створено братську могилу (12,0 × 5,0 м) у с. Сенькове, в яку перепоховано останки загиблих воїнів з сільського кладовища та з первісних санітарних поховань з місць боїв.

1952 на братській могилі покладено надгробок (0,35 × 1,94 × 0,8 м), на якому прикріплено меморіальну плиту з чорного граніту з присвятним написом та прізвищами похованих воїнів. 1958 на могилі споруджено пам'ятник.

На триступеневому прямокутному цегляному тинькованому постаменті (3,5 × 1,95 × 1,95 м) встановлено типову залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом» (вис. 2,6 м), згодом обміднену. На чоловому боці постаменту була влаштована біла мармурова меморіальна дошка (1,8 × 0,84 м) з епітафією та прізвищами воїнів-визволителів (втрачена). До могили і пам'ятника ведуть вибілені двохідневі сходи. Обіруч верхнього маршу на широкіх парапетах містяться символічні траурні вази.

1970 могилу впорядковано, утворено меморіальний ансамбль, художнє вирішення якого вирізняється аскетизмом. Обабіч верхніх сходів встановлено 2 залізобетонні стели (1,5 × 3,0 × 0,25 м), на яких закріплено 15 меморіальних дощок (0,5 × 0,35 м) з брунатного граніту (7 ліворуч, 8 праворуч) з прізвищами односельців, які загинули на фронтах Другої світової війни 1939—45. На центральній осі площадки, між нижніми та верхніми сходами, влаштовано Вічний вогонь у вигляді покладеної на низькому плінті великої об'ємної п'ятикутної зірки.

У 2000-х рр. ансамбль оновлено. Постамент пам'ятника і стели обкладено декоративною цеглою типу «фагот». Траурні вази та зірку Вічного вогню пофарбовано олійними фарбами (червоного та жовтого кольорів). Встановлено

додаткове освітлення пам'ятника.

З південного боку від пам'ятника розміщується школа, на захід і південь — шкільний сад. Щороку, протягом кількох десятиріч, напередодні Дня Перемоги, від пам'ятника учні місцевої школи беруть старт спортивної естафети, яка присвячується знаменному святу. Естафета пролягає по колу через багато сіл з обов'язковим включенням міського меморіального кладовища м. Куп'янська і фінішує біля цього ж пам'ятника у с. Сенькове.

*Ігор Нецерет,
Леніна Олійник,
Володимир Путятін.*

103. КУРГАН (археол.). За 2,0 км на північний захід від північно-східної околиці села, праворуч від дороги на с. Пристін.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Курган № 2 обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,0 м, діам. 20 м. Розкопки не проводились, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розорюється.

*Володимир Колода,
Іван Придятько.*

104. КУРГАН (археол.). За 0,75 км на північний захід від північно-західної околиці села (лівобіч дороги на с. Осинів).
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Курган № 6 обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,5 м, діам. 25 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня розорюється.

*Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.*

105. КУРГАН (археол.). За 2,5 км на північний захід від північно-західної околиці села (правобіч дороги на с. Осинів).
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Курган № 7 обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 2,0 м, діам. 35 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня розорюється.

*Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.*

106. КУРГАН (археол.). За 3,0 км на захід від західної околиці села, межує з сільськогосподарськими угіддями.
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Курган № 13 обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 1,5 м, діам. 25 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня розорюється.

*Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.*

107. КУРГАН (археол.). За 3,0 км на захід від західної околиці села.

Курган № 23 обстежив О. Лаптев у 2010.

Вис. 0,6 м, діам. 25 м. Розкопки не проводились, культурно-хронологічна приналежність не визначена.
Розорюється.

Олексій Лаптев.

108. КУРГАН (археол.). За 2,5 км на північний захід від північно-західної околиці села, поблизу мосту через безіменну притоку р. Оскіл.
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Курган № 24 обстежив О. Лаптев у 2010. Вис. 0,8 м, діам. 30 м. Розкопки не проводились, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Розорюється.

Олексій Лаптев.

109. КУРГАН (археол.). За 2,75 км на північний захід від північно-західної околиці села.
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Курган № 25 обстежив О. Лаптев у 2010. Вис. 1,5 м, діам. 35 м. Розкопки не проводились, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Розорюється.

Олексій Лаптев.

110. КУРГАН (археол.). За 3,5 км на південний захід від південно-західної околиці села.
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Курган № 26 обстежив О. Лаптев у 2010. Вис. 1,0 м, діам. 35 м. Розкопки не проводились, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Розорюється.

Олексій Лаптев.

111. КУРГАН «ПРИСТІНСЬКА МОГИЛА», 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,0 км на північ від північно-східної околиці села (правобіч дороги на с. Пристін).
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова і А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Вис. 4,5 м, діам. 45 м. Розкопки не проводились. Культурна приналежність не визначена.

Поверхня поросла деревами. На верхівці — грабіжницький шурф та сліди від геодезичного знаку. Приблизно третину кургану (№ 1) знищено. На зруйнованій ділянці насипу простежується наявність материкового викиду із могили.

*Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.*

112. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,0 км на північний захід від північно-східної околиці села (лівобіч дороги на с. Пристін).
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд А. Корохіна, К. Варачова під час інвентаризації у 2007. Складається з 3 курганів (№ 3—5).

Вис. 2,0—2,5 м, діам. 30 м. Розкопки не проводились, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня розорюється.

*Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.*

113. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 8,0 км на північний захід від північно-західної околиці села (правобіч дороги на с. Осинів Осинівської сільради).
Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Провели візуальний огляд А. Корохіна, К. Варачова під час інвентаризації у 2007. Складається з 3 курганів (№ 8—10). Вис. 0,5—1,0 м, діам. 15—20 м. Розкопки та шурфування не проводились, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

114. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 10 км на північний захід від північно-західної околиці села (правобіч дороги на с. Осинів Осинівської сільради).

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд А. Корохіна, К. Варачова під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 11—12). Вис. 2,0 м, діам. 30 м. Розкопки та шурфування не проводились, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Один розміщений у лісі, в центрі — вирва, другий частково засаджений деревами, відкрита частина розорюється.

Ярослав Ліхотетов.

115. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 3,7 км на північний захід від західної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Виявив В. Бородулін у 1977. Обстежили О. Лаптев, А. Білоус у 2010.

Складається з 4 курганів (№ 14—17). Кургани розтягнуті зі сходу на захід на 215 м. Розміри курганів: вис. 0,5—1,7 м, діам. 20—40 м. Не досліджувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Кургани № 14—16 розорюються. На кургані № 17 — рештки триангуляційного знаку.

Олексій Лаптев.

116. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 6,0 км на північний захід від західної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Виявив В. Бородулін у 1977. Обстежили О. Лаптев, А. Білоус у 2010.

Складається з 4 курганів (№ 18—21), розташованих із південного сходу на північний захід протяжністю 205 м. Вис. 1,0—2,2 м, діам. 30—45 м. Розкопки не проводились, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розорюється.

Олексій Лаптев.

117. Пам'ятне місце відпочинку Остапа Вишні. Загальний вигляд.

117. ПАМ'ЯТНЕ МІСЦЕ ВІДПОЧИНКУ ОСТАПА ВИШНІ (іст.). На північно-західній околиці села, на горі, біля сільського водосховища.

Остап Вишня (справж. Губенко Павло Михайлович, 1889—1956) — український письменник-сатирик і гуморист, класик сатиричної прози, член правління Спілки письменників України (1954).

У 1920—30-х рр. письменник часто виїжджав у Куп'янський р-н на рибалку і полювання, зупиняючись у своїх сеньківських друзів, серед яких був І. Масловський. Багато часу проводив на р. Оскіл, на озерах та в лісі. Любив відпочивати біля джерела. Під час репресій, які проводила радянська влада, сатирик відбував покарання (груд. 1933 — груд. 1943) в одному з концентраційних таборів разом з І. Масловським. Після закінчення терміну ув'язнення Остап Вишня продовжував часто гостювати у с. Сенькове (Сеньків) у свого сеньківського побратима, який наприкін. 1940-х рр. — поч. 1950-х рр. був головним лікарем місцевої дільничної лікарні. Гумористичне оповідання «Здоров'я трудящих» присвячене І. Масловському, в якому прототипом героя твору став сам лікар. Спостереження за місцевим життям дало матеріал для написання письменником таких гумористичних творів, як «Сом», «Дика гуска», «Якби моя бабуся встала», «З крякухою на озері» та ін. Опублікував у куп'янських газетах, зокрема у «Коллективному шляхові», гумористичні оповідання «Мануфактурини» (1947), «Нешасне кохання» (1954), «Щука» (1956). Із с. Сенькове пов'язані нариси «На правильному шляху», «Сільська рада», — в останньому Остап Вишня дав пораду, щоб джерело, яке струменіло на сільській горі, використовувалося для водоводу. І. Мас-

ловський підвів водогін до очолюваної ним установи. Потім водопровід розширили, закували в бетонну споруду, вивівши стічні труби.

На місцевості навколо джерела, яке мешканці с. Сенькове назвали Остаповим, за проектом районного архітектора С. Леонтєва виконано опоряджувальні роботи за кошт районної та сільської рад, обласної державної адміністрації. Тепер джерело частково під'єднано до місцевого водопостачання. У Сеньківській сільській бібліотеці є краснавчий куточок «Остап Вишня і наше село», де зібрані книги самого автора, книги про нього, спогади мешканців села, фотографії.

У серп. 2001 в Сеньковому відкрито історико-архітектурний комплекс «Джерело Остапа Вишні» на честь видатного письменника, до складу якого увійшло джерело та хата-музей, де він зупинявся. Джерело міститься на березі Червонооскільського водосховища. До джерела веде вузька алея, яка завершується кам'яною площадкою, частково оточеною металевою огорожею. На кам'яній стіні технічної споруди, пристосованій для розподілення води, встановлено 2 меморіальні дошки з чорного граніту, присвячені Остапу Вишні та

117. Меморіальні дошки І. Масловському та Остапу Вишні.

І. Масловському. На дошках награвійовано фотопортрети, розміщено інформативний текст.
У селі названа вулиця на честь Остапа Вишні.

Ярослав Ліхотетов,
Ірина Осадча.

118. ПОСЕЛЕННЯ «СЕНЬКІВСЬКА СИНІХА-1», 2 тис. до н. е. (археол.).

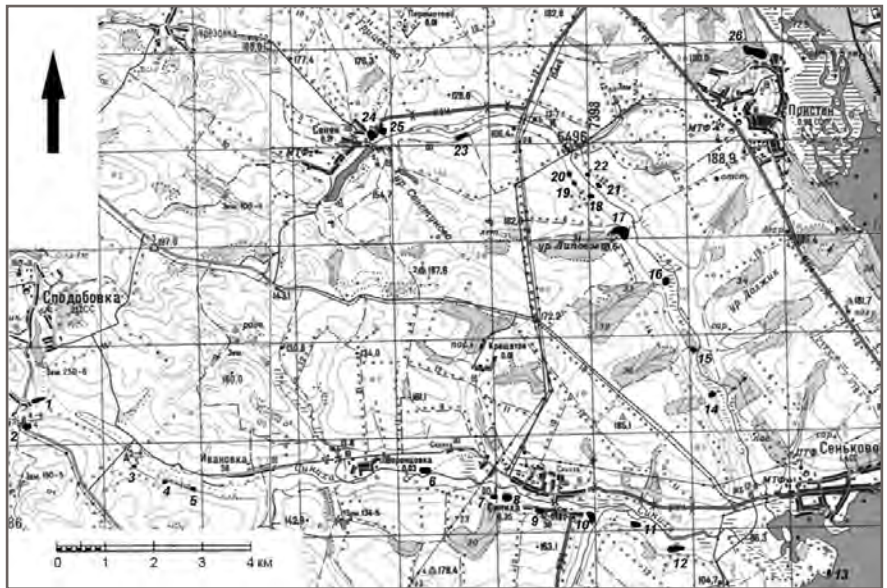
За 1,0 км на схід від с. Синиха та за 3,0 км на захід від с. Сенькове. З півночі поселення обмежене заплавою річки, із заходу — невеликою промоїною. Західна межа поселення пролягає за 1,5 км на схід від мосту в центрі с. Синиха, де проходить асфальтована дорога с. Синиха — с. Біле (азимут 100°). Північна межа пролягає за 0,5 км на південь від дороги с. Сенькове — с. Синиха. Східна межа поселення розташовується за 3,0 км на південний захід від західної околиці с. Сенькове. Відкрив О. Лаптев у 2010.

Розміри: 200 × 50 м, пл. 1,0 га. Поселення витягнуте вздовж р. Синиха зі сходу на захід. Стратиграфія поселення не встановлена. У культурному шарі (добі бронзи 2 тис. до н. е.) містяться уламки ліпленого глиняного посуду, фрагменти крем'яних виробів та виробів із кісток, шматки глиняної обмазки.

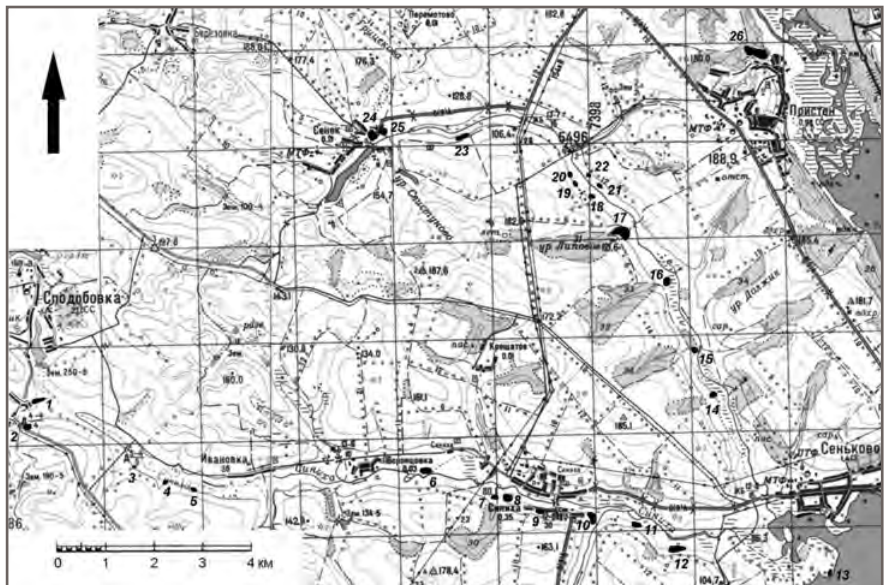
Поверхня задернована.

Знахідки зберігаються у фондах Музею археології та етнографії Слобідської України при ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Михайло Любичев.

118. Схема розміщення «Поселення Сеньківська Синиха-1».

119. Схема розміщення «Поселення Сеньківська Синиха-2».

118. Поселення «Сеньківська Синиха-1». Вигляд з південного сходу.

119. Поселення «Сеньківська Синиха-2». Вигляд з північного заходу.

119. ПОСЕЛЕННЯ «СЕНЬКІВСЬКА СИНІХА-2», 15—12 ст. до н. е., 1 тис. (археол.).

На низькій терасі правого берега р. Синиха. З півночі поселення обмежене заплавою р. Синиха, із заходу — невеликим коротким ярмом. Східна межа поселення пролягає за 2,0 км на південний захід (азимут 230°) від західної околиці села та на тій же відстані від мосту через балку Розсохувату поблизу с. Сенькове. Західна межа розташовується за 2,5 км на південний схід від мосту в центрі с. Синиха, де проходить асфальтована дорога с. Синиха — с. Біле (азимут 106°).

Північна межа поселення віддалена на 0,8 км у південному напрямку від асфальтованої дороги с. Синиха — с. Сенькове.

Відкрив О. Лаптев у 2010.

Розміри: 400 × 50 м, пл. 2,0 га. Поселення витягнуте вздовж р. Синиха. Стратиграфія поселення не встановлена. Підйомний матеріал зустрічався в кротовинах на ділянці 400 м вздовж річки, 50 м по схилах.

Поверхня задернована.

Знахідки зберігаються у фондах МАЕСУ при ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

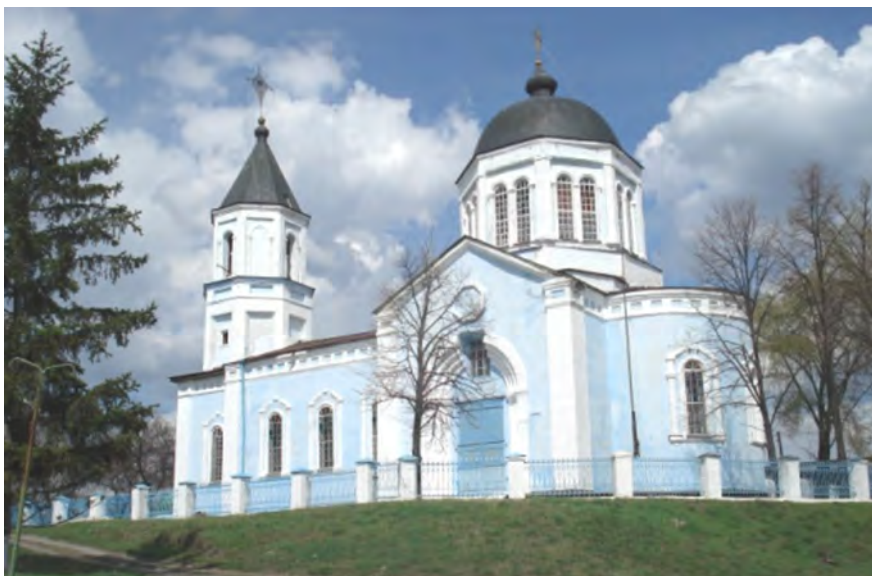
Михайло Любичев.

120. ЦЕРКВА УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ З ДЗВІНИЦЕЮ, серед. 19 ст. (архт.). Вул. Куп'янська, 3. В центрі села, на правому березі р. Оскіл, на узвишші.

Перший на цьому місці храм, освячений в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці з бічним вівтарем в ім'я свт. Миколи, був освячений 1797.

Теперішня церква побудована у серед. 19 ст. у формах російської архітектури 17—18 ст. Автор невідомий. Являє собою збережений без відчутних втрат тип розповсюджені на Харківщині у 2-й пол. 19 ст. культової споруди, ймовірним прототипом якої став затверджений наприкін. 1840-х рр. проект, за яким у 1850—52 було зведено Миколаївську церкву у м. Куп'янську.

Цегляна, хрестоподібна в плані. Однобанна, з напівкруглою апсидою. Характер композиції центричний, збільшена маса основного об'єму визначає його домінуючу роль в об'ємно-просторовій структурі села. Традиційно для Куп'янщини поєднана притвором з триярусною дзвіницею. Верхній ярус та завершення дзвіниці відновлені 1982. Середохрестя увінчано високим восьмигранним світловим барабаном з прорізними подвійними арокчними вікнами, завершене банею із маківкою. В композиції фасадів використана одна форма віконних прорізів з дрібним склінням — арокчн. Вікна оздоблені сандриками із «розірваними» фронтонами. Входи до церкви обрамовані арками перспективних порталів. Декоративний фриз оперізує стіни основного об'єму та апсиди по периметру. Барабан куполу, яруси дзвіниці оброблені лопатками. Конст-

120. Церква Успіння Пресвятої Богородиці з дзвіницею. Загальний вигляд.

рукція перекриття (без проміжних опор), барабан куполу спираються на поздовжні несучі стіни. Стіни тиньковані, пофарбовані у світло-блакитний колір, декоративні деталі виділені білим.

Храм було закладено 1843 есаулом царського гусарського полку С. Богуславським. Йому належали великі земельні угіддя в Ізюмському та Куп'янському повітах. Будівництво тривало 15 років. Стільки ж гасилося вапно для виготовлення розчину та виконання цегляного мурування. Освячення та урочисте відкриття храму відбулося 1 листоп. 1858.

Церковні служби проводилися до 1934. Церкву переобладнали під МТС. З боку вівтаря пробито ворота, через які до храму в'їжджали трактори, з правого боку зроблено дерев'яну прибудову для металообробних станків. Стіни та склепіння внаслідок такої господарчої діяльності покрилися шаром кіптяви і тому у храмі не збереглися первісні розписи, крім однієї фрески на ділянці склепіння вівтарного куполу. Саме вона належить періоду ранньої творчості І. Рєпіна, який у юності після закінчення семінарії деякий час проживав у с. Пристін, що за 8 км від Сенькового.

У результаті артобстрілів наступаючих гітлерівських військ під час німецько-радянської війни 1941—45 церква зазнала значних руйнувань, повністю зруйновано дзвіницю. 1943 храм знову віддали громаді. Впродовж наступних десятиліть будівля церкви поступово набула відновленого вигляду.

С. Сеньок,
ПРИСТІНСКА СІЛЬРАДА

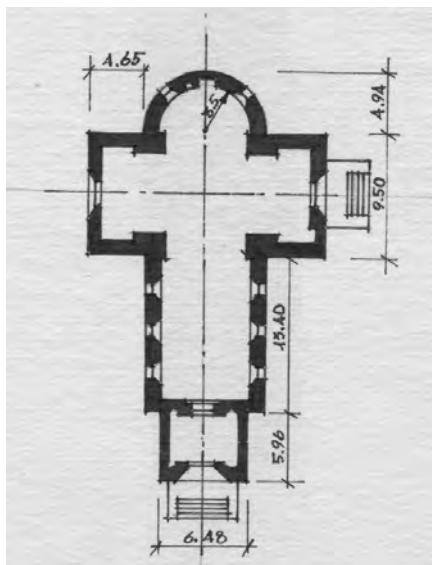
121. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943, 1966 (іст.).

Вул. Вишнева. В центрі села, біля клубу. Поховано 3 воїни РСЧА зі складу 6-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях за визволення села в лют. 1943 від нацистських окупантів під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища всіх воїнів.

1966 мешканці села перепоховали останки загиблих воїнів із місць первісних поховань у братську могилу. На могилі споруджено пам'ятник. На низькому цегляному тинькованому постаменті-плінті (0,5 × 1,0 × 0,8 м), розміщеному на розлогому трисхідчастому стилобаті (0,4 × 7,0 × 7,0 м), встановлено типову залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком» (вис. 3,5 м), яку відлито на ХСФ, згодом обміднену. За скульптурою розміщена висока прямокутна тинькована стела (3,0 × 0,7 × 0,3 м) із виділеними золотою фарбою на чорному тлі датами початку і кінця війни. Світла побілена стела слугує контрастним тлом для темної скульптури, організовуючи загальну композицію пам'ятника. На стилобаті, між постаментом і стелою, встановлена вертикальна чорна гранітна меморіальна дошка (0,4 × 0,5 × 0,05 м) з епітафією і двома прізвищами похованих воїнів. Територія впорядкована. Навколо пам'ятника висаджені садові дерева.

Леніна Олійник,
Валентина Філоненко.

120. План.

Олена Конакова,
Катерина Черкасова.

122. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК

(археол.). За 4,0 км на північний захід від північної околиці села.

Провели візуальний огляд К. Варацова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 1—2). Вис. 2,0—3,0 м, діам. 20—30 м. Форма — округла. Розкопки не проводилися.

Поверхня задернована. На кургані № 1 відмічено грабіжницький шурф. Половина кургану № 2 поросла деревами.

Михайло Любичев.

С. Синиха,

ЛІСНОСТІНКІВСЬКА СІЛЬРАДА

123. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1946, 1969—70 (іст.). Вул. Перемоги, 35.

На південь від автошляху Куп'янськ—Синиха, на пологому схилі в долині р. Синиха, ліворуч від магазину.

Поховано 207 воїнів РСЧА зі складу підрозділів 6-ї окремої стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт) та ін. військових частин, які загинули в боях при визволенні сіл Синиха, Богородичне, Хрещате від нацистських окупантів у черв. 1942 та лют., серп. 1943 під час німецько-радянської війни 1941—45. Відомі прізвища 11 воїнів.

1946 з місць первісних санітарних поховань, які містилися у навколишніх селах, останки 23 воїнів були перепоховані у створеній братській могилі. 1969—70 поруч перепоховано останки 184 воїнів з батальйону, який потрапив у засідку в лют. 1943, і був знищений у яру біля садиби В. Тихоцького.

У 1950-х рр. на братській могилі (7,0 × 2,8 м) споруджено пам'ятник. На прямокутному цегляному тинькованому постаменті (2,0 × 1,57 × 1,57 м) з плінтою (0,05 × 2,8 × 2,8 м) встановлено типову залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком» (вис. 2,65 м), відлиту на ХСФ, яку згодом обміднено. На постаменті були влаштовані 2 білі мармурові меморіальні дошки з епітафіями (втрачені). На братській могилі, ліворуч пам'ятника, покладено чорну гранітну плиту (0,5 × 0,5 м), на поверхні якої нанесено епітафію та прізвища похованих воїнів.

1970 праворуч пам'ятника, на братській могилі, покладено плиту з мармурової крихти (0,5 × 0,6 м), на якій зображена червона зірка та висічена епітафія з оновленим переліком прізвищ.

121. Братська могила.

Перед пам'ятником висаджено квітник, влаштовано Вічний вогонь (діам. 1,0 м). Постамент оновлено, обличковано декоративною плиткою типу «фагот». Територія навколо пам'ятника по периметру викладена декоративною тротуарною плиткою. Праворуч від братської могили, за 4,0 м від пам'ятника, побудована біла цегляна естрада зі сходинок, які обличковані декоративною кольоровою плиткою. Огорожа з чолового та правого боків пам'ятки замінена, тепер складається з металевих ланок (вис. 1,0 м).

*Валентина Марьонкіна,
Ігор Нещерет,
Леніна Олійник.*

123. Братська могила.

124. Братська могила.

124. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ, 1943 (іст.). На схилі пагорбу, в долині р. Синиха, на північній околиці села, за 300 м від вул. Перемоги, 35.

На схилі пагорбу, в долині р. Синиха, на північній околиці села, за 300 м від вул. Перемоги, 35.

Поховано 18 воїнів-розвідників Червоної армії зі складу 6-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули під час розвідки німецьких позицій у селі в січ. 1943. Прізвища воїнів невідомі.

Після звільнення (6 лют. 1943) села полеглих воїнів РСЧА поховали на місці їхньої загибелі — на північній околиці с. Синиха. У 1946 за ухвалою Синиської сільради на місці поховання створено надгробок у вигляді обеліску з дерева.

У трав. 2008, за ініціативи селян та правління Лісностінківської сільради на могилі замість дерев'яного обеліска 1946 встановлено пам'ятник з мармурової крихти у вигляді надмогильної плити ($0,15 \times 1,8 \times 0,7$ м) та обеліска (вис. 1,6 м) на постаменті ($0,6 \times 0,5 \times 0,6$ м), який розміщено на профільованій, прикрашений орнаментальним візерунком, цоколь. У центральній частині чолового боку обеліска вирізним рельєфом висічена епітафія; у -верхній частині — накладне, пофарбоване бронзовою фарбою, зображення металевої п'ятикутної зірки.

Територія вимощена тротуарними плитами. Навколо пам'ятки по периметру встановлена металева огорожа (вис. 1,0 м) із залізних труб. За огорожею висаджені дерева.

*Ігор Нещерет,
Володимир Путятін.*

125. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-1», 8—10 ст. (археол.). На лівому березі р. Синиха (прит. р. Оскіл), на піщаному мисі, що вклинюється в заплаву. Зі сходу та заходу поселення обмежене болотистою заплавою, з півдня — безпосередньо річкою. Північніше поселення розташована рілля. За 0,85 км на схід від східної околиці с. Воронцівка та за 1,3 км західніше західної околиці с. Синиха.

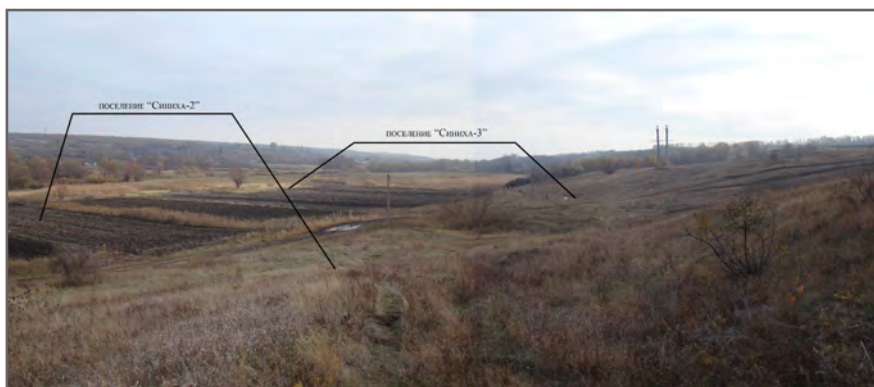
Відкрив О. Лаптев у 2010.

Поселення витягнене із заходу на схід. Розміри: 100×60 м, пл. 0,6 га. Стратиграфія поселення не встановлена. Знахідки у вигляді фрагментів кераміки. Наявний культурний шар (добі раннього середньовіччя), що містить уламки глиняного посуду салтово-маяцької культури. Поверхня поселення задернована.

Матеріали зберігаються у фондах МАЕСУ при ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Олексій Лаптев.

125. Поселення «Синиха-1».
Вигляд з південного заходу.

126, 127. Поселення «Синиха-2», «Синиха-3». Вигляд з півночі.

128. Поселення «Синиха-4». Вигляд з північного сходу.

126. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-2», 15—12 ст. до н. е. (археол.). За 0,4 км на південь від західної околиці села, на мисі правого берега р. Синиха (прит. р. Оскіл), при впадінні яру, верхів'я якого мають назву «Урочище Зінцеве». Зі сходу поселення обмежене яром, з півночі — городами. Витягнене вздовж р. Синиха із заходу на схід. У цьому ж напрямку, по центру, поселення перетинає ґрунтова дорога та ЛЕП. Відкрив О. Лаптев у 2010.

Розміри: 50×40 м, пл. 0,2 га. Стратиграфія поселення не встановлена. Знахідки у вигляді фрагментів кераміки ліпленого глиняного посуду та крем'яних виробів зрубної археологічної культури. Південна частина поселення задернована, північна — розорюється під городами, південно-східна частина поселення пошкоджена перекопами радянського часу. Знахідки зберігаються у фондах МАЕСУ при ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Олексій Лаптев.

127. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-3», 17—13 ст. до н. е., 1 тис. (археол.). За 0,4 км на південь від західної околиці села, на мисі правого берега р. Синиха (прит. р. Оскіл), при впадінні яру, заліснені верхів'я якого мають назву «Урочище Зінцеве».

Виявив та дослідив О. Лаптев у 2010.

Розміри: 100×80 м, пл. 0,8 га. Багатошарове, витягнуте вздовж р. Синиха зі сходу на захід, перетинається ґрунтовою дорогою в напрямку «схід—захід». Дослідницькі й реставраційні роботи не проводилися.

З наявного культурного шару зібрані кістки, каміння, фрагменти ліпленого посуду і глиняної обмазки зрубної культурно-історичної спільноти та ранньослов'янського часу.

Поверхня переважно розорюється, частково (південна частина) задернована, південно-західна околиця пошкоджена перекопами.

Знахідки зберігаються у МАЕСУ при ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Олексій Лаптев.

128. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-4», 1 тис. (археол.). На правому березі р. Синиха (прит. р. Оскіл), у межах однойменного села, на піщаній дюні в заплаві. Витягнуте вздовж р. Синиха, зі сходу на захід. З півночі поселення обмежене ґрунтовою дорогою (вулицею), що пролягає по заплаві річки, із заходу та сходу — промінами.

Виявив та дослідив О. Лаптев у 2010.

Розміри: 100 × 60 м, пл. 0,6 га. Частина поселення (100 м вздовж річки та 60 м по схилах) зайнята 2 приватними садибами, що включають житлові та господарчі будівлі. На момент огляду східна садиба була нежитловою, саме на її городі і було зібрано речовий матеріал — фрагменти кераміки. Стратиграфія не встановлена. Культурний шар з відкладеннями ранньослов'янського часу 1 тис.

Поверхня переважно розорюється, поселення частково забудоване житловими та господарчими будівлями.

Матеріали зберігаються у МАЕСУ при ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

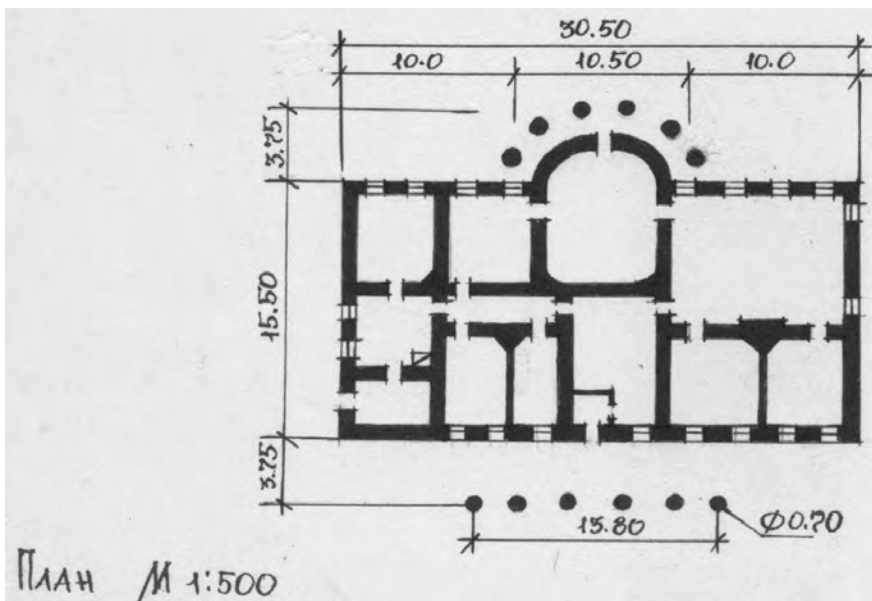
Олексій Лаптев.

129. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-5», 2 тис. до н. е., 8—10 ст. (археол.). На правому березі р. Синиха (прит. р. Оскіл), на низькому місці, утвореному при впадінні в заплаву річки безіменного струмка, що тече від с. Біле. Поселення займає лівий (західний) берег цього струмка. Стрілка мису віддалена від мосту в центрі с. Синиха на 0,8 км в південно-східному напрямку (азимут — 110°). З півночі поселення обмежене заплавою р. Синиха, зі сходу — заплавою струмка. На заході поселення межує з крайніми східними садибами села.

Відкрив О. Лаптев у 2010.

Пл. поселення становить 1,5 га. Поселення витягнуте вздовж р. Синиха

128. Поселення «Синиха-4».
Вигляд з північного сходу.

130. План будівлі.

130. Загальний вигляд. Фото 1970-х рр.

з південного заходу на північний схід. Стратиграфія поселення не встановлена. Підйомний матеріал зустрічався на ділянці 150 м вздовж вісі мису, 100 м поперек неї. Знахідки у вигляді фрагментів кераміки та крем'яних виробів, уламки ліпленого та гончарного глиняного посуду, поодинокі уламки кісток. Артефакти відносяться до доби бронзи (2 тис. до н. е.) та салтово-маяцької культури (8—10 ст.). Поверхня задернована, використовується під пасовище. Знахідки зберігаються у фондах МАЕСУ при ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Михайло Любичев.

130. САДИБНИЙ БУДИНОК ТИХОЦЬКИХ, 1830 (архіт., іст.). Пров. Тихоцького, 5. На північно-західній околиці села, на пологому схилі, який пролягає паралельно до головної вулиці. На південь від будинку зберігся невеликий парк, котрий входив до складу ансамблю садиби.

Побудований на замовлення О. Тихоцького. Автор невідомий.

Одноповерховий, цегляний, на високому цоколі, прямокутний у плані (4,0 × 28,0 × 12,0 м) з виступом. Стояково-балкова конструкція, балки дерев'яні і невогнестійкі. Перекритий чотири-скатним дахом. Мурований.

Фасади виконані у стилі класицизму,

130. Фрагмент центрального фасаду.
Фото 2010-х рр.

мають чітко виражені осі симетрії. На головному фасаді це підкреслено шестиколонним приземкуватим портиком доричного ордеру. З боку дворового фасаду влаштована відкрита півкругла галерея у вигляді ротонди з такими ж колонами. Всі колони вставлені на кубічні постаменти. Увінчує фасади тричастковий фриз нескладного профілю. Роги будівлі закріплені рустуванням. Віконні прорізи прямокутні, прикрашені сандриками на кронштейнах і розташованими над ними прямокутними нішами. Планування приміщень змішане, коридорно-анфіладне. У торцевій частині будівлі розташована велика зала. В інтер'єрі зали збереглися залишки декоративного оздоблення у вигляді ніші у профільованому обрамуванні, ліплений декоративний карниз та розетка на стелі.

Споруда є характерним прикладом заміських садибних будинків дрібнопоміщицьких маєтків українського дворянства поч. 19 ст.

130. Фрагмент бокового фасаду.
Фото 2010-х рр.

У цьому будинку мешкала дворянська родина О. Тихоцьких, нащадки (по лінії бабусі) декабриста П. Коновніцина, зокрема народилися та мешкали (з перервами) три брати — учасники революційно-демократичного руху 2-ї пол. 19 ст.:

Тихоцький Микола Олександрович (1840—1901) — майор 8-го Лубенського гусарського полку, в 1882 — один із організаторів спроби заколоту проти імператора Олександра III, засланий до Сибіру. Після 5 років каторги (роботи в кайданах), мешкав на засланні, працював управляючим Ленськими золотими копальнями;

Тихоцький Олександр Олександрович (?—1919) — учасник «Народної волі», утримував нелегальну квартиру в Харкові. Мав товариські стосунки з В. Фігнер, надавав свою квартиру для зустрічей народовольців. Одружений на онучці декабриста І. Якушкіна і сестрі Л. Дмоховського (засновник одного з перших народницьких гуртків) — Софії (?—1919). Заарештований 1884 і засланий на 5 років до Сибіру, за вироком мав заборону жити в столицях і центральних губерніях. Після закінчення терміну заслання мешкав у м. Єкатеринбурзі, займався ремонтом годинників, утримував разом з дружиною приватну публічну бібліотеку і кабінет для читання;

Тихоцький Віктор Олександрович (1850—1929) — революціонер-народник. Народився і отримав початкову освіту в цьому будинку. Був одружений на дочці поміщика І. Сарандінакі — Марії Іполитівні. З 1870 (з перервами) проживав разом із сім'єю: дружиною — М. Тихоцькою (дівоч. — Сарандінакі; 1856—1961), дітьми — Зінаїдою (1875—1950), Левом (1879—1920), Єлизаветою (1883—1961), Миколою (1889—1917). Після дворічного відвідування лекцій та навчання музики 1868—70 в Цюрихському університеті, де зблизився з революційним гуртком (Швейцарія), повернувся в маєток. Працював вчителем початкових класів (викладав усі предмети) в сільській школі та проводив революційну пропаганду серед населення. 1872 переїхав до м. Санкт-Петербурга, вступив у Народницький гурток О. Долгушина. Заклав свою землю в банк і на отримані гроші профінансував придбання підпільної друкарні та будинку для революціонерів під Москвою, в с. Сарєєве (Звенигородський пов., Московська губ.). В листоп. 1872 він і Л. Дмоховський перевезли друкарський верстат у с. Синиха. Частина обладнання була

130.

Фрагмент бокового фасаду.
Фото 2010-х рр.

130.

Фрагмент інтер'єру.

закопана в мастковому саду, решта — сховане в маєтку сестри В. Тихоцького — М. Балавенської в с. Чорнобаївка (Ізюмський пов.). В тому ж році був заарештований. Після звільнення з-під арешту в 1875 повернувся на Харківщину, брав участь у роботі місцевих гуртків «Земля і Воля» (1876—79), а коли до Харкова приїхав А. Желябов (1879), вступив у партію «Народна воля». Народовольці, з метою заміни політичного устрою, готували замах на царя. Всього відбулося 8 спроб, а 1 берез. 1881 російський цар Олександр II був убитий революціонерами-терористами.

Останні роки свого життя (1918—29) провів у с. Сенькове у свого зятя, лікаря Є. Горчакова, а також 1920—24 — у Куп'янську, мешкав на квартирі сім'ї Олександрових по вул. Гімназичній (тепер вул. Короленка).

У маєтку Тихоцьких бували С. Перовська та В. Фігнер і С. Перваке.

У 1920-х рр. друкарське обладнання відкопали в саду садиби Тихоцьких і передали на зберігання у Харківський музей революції, воно експонувалося у Харкові спочатку на виставці істпарту ЦК КП(б)У, а потім у Музеї революції в 1925—30. Друкарня народовольців знищена під час німецько-радянської війни 1941—45.

З 1930 будівлю пристосовано під дитячі ясла, потім перебудовано для школи.

На теперішній час будинок майже зруйнований, перебуває в аварійному стані.

Валентина Марьонкіна,
Олександра Мойсєєва,
Михайло Уманський,
Катерина Черкасова.

с. СМОРОДЬКІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

131. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1946, 1981, 1990—92 (іст.). В центрі села, на верхів'ї пагорбу, за 20 м на захід від сільради.

Поховано 56 воїнів РСЧА зі складу 113-ї танкової бригади; 166-го окремого стрілецького батальйону; 1176-го та 1178-го стрілецьких полків 350-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули при обороні й визволенні сіл Смородьківка, Ковалівка, Шапківка, Дисківка, хут. Іванівка, ст. Притиківка від нацистських окупантів у січ., черв. 1942, лют.-берез., лип.-верес. 1943 у німецько-радянській війні 1941—45. Відомі всі прізвища похованих воїнів, з-поміж яких — Герой Радянського Союзу І. Селедцов.

Селедцов Іван Федосійович [10(23).06.1914, с. Кронштадт (тепер Спаський р-н, Приморський край, РФ) — 22.06.1942, в районі с. Новомиколаївка, Шевченківський р-н, Харківська обл.] — Герой Радянського Союзу (1942), старший лейтенант РСЧА.

Народився у багатодітній селянській сім'ї. Закінчивши сільську школу, працював (з 1939) бетонником на будівництві Сучанської електростанції (м. Сучан, тепер м. Партизанськ, Приморський край, РФ). Після закінчення курсів рахівників працював продавцем у магазині постачання для робітників, завідувачем магазину ліспромгоспу, експедитором на хлібозаводі в м. Спаськ-Дальній. 1936 призваний до лав РСЧА. Служив курсантом у 39-у окремому танковому батальйоні 39-ї стрілецької дивізії Приморської групи військ, потім командиром танка. 1939 закінчив курси молодших лейтенантів і отримав військове звання «лейтенант», як кращий з-поміж курсантів у навчанні. 3 лип. 1939 — командир танкового взводу. На фронтах німецько-радянської війни 1941—45 з 1 листоп. 1941. У складі передислокованого на фронт батальйону брав участь у боях на Південно-Західному фронті, потім у районі Тихвіна. 3 груд. 1941 — командир танкової роти, з квіт. 1942 — заступник командира танкового батальйону, з черв. 1942 — командир 2-го танкового батальйону 156-ї танкової бригади (38-а армія, Південно-Західний фронт). У боях західніше м. Куп'янська (біля с. Балаклія, тепер районний центр Харківської обл.) 10—12 черв. 1942 танковий екіпаж під його керівництвом знищив 6 протитанкових гармат, 2 мінометні батареї, 20 автомашин і понад 100 ворожих солдат. 22 черв. 1942

131. Братська могила. Загальний вигляд.

у бою в районі с. Новомиколаївка (Шевченківський р-н) знищив разом зі своїм екіпажем 8 танків, 2 протитанкові гармати і бл. 150 солдат вермахту, загинувши в цьому бою.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 листоп. 1942 йому за виконання наказів військового командування, героїзм і мужність в боях у Куп'янському та Шевченківському р-нах присвоєно звання Героя Радянського Союзу (помертв.). Нагороджений також орденами Леніна та Червоного Прапора. Поховано (черв. 1942) героя у загальній братській могилі в с. Ковалівка у прифронтовій смузі.

Ім'ям І. Селедцова в його рідному селі названі вулиця і школа, встановлений бюст, а також названа вулиця у м. Партизанськ (Приморський край, РФ).

1946 в с. Смородьківка по вул. Куп'янській було влаштовано братську могилу, в яку перенесено останки 27 воїнів з місць первісних санітарних поховань. У 1981 з братської могили в с. Ковалівка перенесені останки 29 воїнів.

У 1967 на могилі було споруджено пам'ятник у вигляді встановленої на східчастому цоколі цегляному, обмуrowаному бетоном постаменті у формі паралелепіпеда типової залізобетонної скульптури «Воїн з вінком» (вис. 2,65 м), яку відлито на ХСФ. Відкриття пам'ятника відбулося 9 трав. 1967. Перед пам'ятником у 1980-х рр. розташовувався пам'ятний знак (у вигляді скісної стели на цоколі) І. Селедцову.

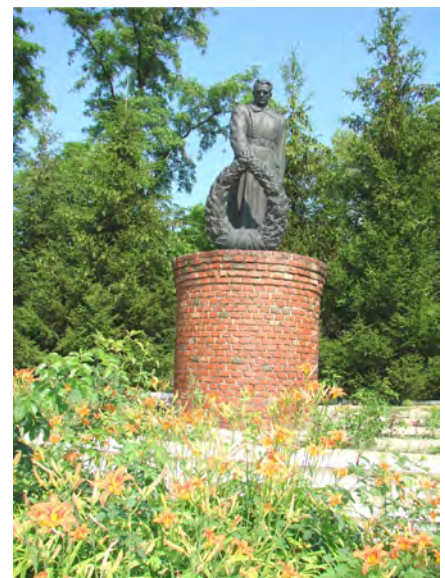
1990—92 братську могилу і пам'ятник

(заг. вис. 4,8 м) перенесено з вул. Куп'янської на верхів'я пологого пагорбу (вис. 5 м), де влаштовано меморіальний ансамбль в природному середовищі.

До братської могили ведуть широкі триступеневі сходи (7,0 × 15,0 м). Пам'ятник та братська могила розташовані на осі симетрії комплексу і виступають змістовним і композиційним центром усього ансамблю.

На братській могилі покладено символічний надгробок (0,5 × 1,05 × 1,75 м), на верхній площині якого вміщено

131. Скульптурний пам'ятник на братській могилі.

131. Скульптурний пам'ятник.
Фрагмент.

2 ідентичні меморіальні дошки (0,88 × 0,58 м; з силуміну, пофарбовані дюралюмінієвою фарбою) з епітафією та оновленим переліком похованих воїнів. У центрі верхньої частини дощок — червона зірка та дати початку і кінця німецько-радянської війни; у нижній — геральдичний рельєф з лавровою гірляндою.

Біля могили встановлено пам'ятник, виконаний у вигляді обмідненої первісної скульптури (вис. 2,5 м) на постаменті (вис. 2,3 м, діам. 2,0 м) із залізобетонної труби, яку обкладено червоною цеглою.

На братській могилі та 5 прямокутних клумбах, які влаштовано на двох терасах, висаджений лілейник. За пам'ятником, на верхній терасі, двома рядами висаджені декоративні дерева (1-й ряд — ялини, 2-й ряд — берези, акації і тополі), які утворюють урочисте тло для всього ансамблю.

На крутому схилі пагорбу обабіч центральних сходів, що складаються з двох парпетів (1,0 × 8,0 × 0,5 м) і надають пам'ятці урочистості, влаштовані відкриті газони.

Територія біля пам'ятника, верхні тераси та верхня площадка парпету викладені тротуарними бетонними плитами; праворуч від пам'ятника, на відстані 8 м, встановлений флагшток для підняття Державного прапора.

У навколишньому середовищі пам'ятка визначається як урочиста домінанта.

Територія об'єкта впорядкована; із заходу, сходу і півдня оточена одноповерховими спорудами.

*Леніна Олійник,
Гетяна Романова,
Анатолій Троян.*

132. КУРГАН (археол.). За 1,0 км на захід від села, поблизу польової дороги, між двома ярами.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежений В. Колодою у 1985.

Вис. 2,0 м, діам. 50 м. Не розкопувався, культурна приналежність не визначена. Розорюється.

Володимир Колода.

133. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,0 км на південний захід від південної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Дослідив В. Колода у 1986. Провели візуальний огляд А. Корохіна та К. Варачова під час інвентаризації у 2007.

Складається з 3 курганів (№ 1—3). Вис. 0,5—1,5 м, діам. 15—30 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена.

Поверхня розорюється.

Володимир Колода.

134. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,5 км на північний захід від північно-західної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд А. Корохіна, К. Варачова під час інвентаризації у 2007. Складається з 2 курганів (№ 4—5), вис. 0,5—3,0 м, діам. 15—50 м.

Поверхня розорюється.

Ярослав Ліхостетов.

135. МОГИЛА МАРЧЕНКА І. С., 1979 (іст.). На сільському кладовищі.

Марченко Іван Семенович [1908, с. Табаївка, Куп'янський пов. (тепер Куп'янський р-н, Харківська обл.) — 04.12.1979, с. Табаївка, Куп'янський р-н, Харківська обл.) — Герой Соціалістичної Праці, бригадир.

Трудову діяльність розпочав у Табаївському колгоспі «Червоний Жовтень» завідувачем господарства. Під час німецько-радянської війни 1941—45

був призваний до лав РСЧА. Завершив службу 1945 в м. Берліні.

При поверненні до рідного села 1945 був призначений бригадиром. 1947 його бригада отримала по 30,61 ц озимої пшениці з 1 га на площі 21 га. За вирощування рекордного врожаю ранніх зернових культур Президія Верховної Ради СРСР 16 лют. 1948 присвоїла І. Марченку звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

На могилі встановлено надгробок.

Анатолій Троян.

136. МОГИЛА СУПРУН П. М., 1995 (іст.). На сільському кладовищі.

Супрун Парасковія Митрофанівна [1910, с. Табаївка, Куп'янський пов. (тепер Куп'янський р-н, Харківська обл.) — 3.1995, с. Табаївка, Куп'янський р-н, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці, ланкова.

Із селянської родини. Освіта середня. Все життя працювала в колгоспі на різних посадах. Очолювала ланку в бригаді І. Марченка. Особливу увагу звертала на вчасне і в достатній кількості заготовлення та внесення в ґрунт органічних добрив. 1947 очолювана нею ланка в колгоспі «Червоний Жовтень» отримала 647,4 ц цукрового буряку з 1 га на площі 5 га.

За досягнення рекордного врожаю цукрового буряку Президія Верховної Ради СРСР присвоїла 16 лют. 1948 П. Супрун звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджена орденом Леніна, медалями.

На могилі встановлено надгробок.

Анатолій Троян.

с. ХОМІНЕ, ЛІСНОСТІНКІВСЬКА СІЛЬРАДА

137. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). На плато правого берега р. Оскіл (прит. р. Сіверський Донець). Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Обстежив В. Колода у 2007.

Складається з 7 курганів. За 2,0 км на північ від села містяться 4 кургани вис. 0,5—1,7 м, діам. 20—30 м. Ще 3 кургани

вис. 1,5 м, діам. до 30 м розташовані за 0,5 км від південної околиці. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розорюється.

Володимир Колода.

С. ЦИБІВКА,
ПРОСЯНСКА СІЛЬРАДА

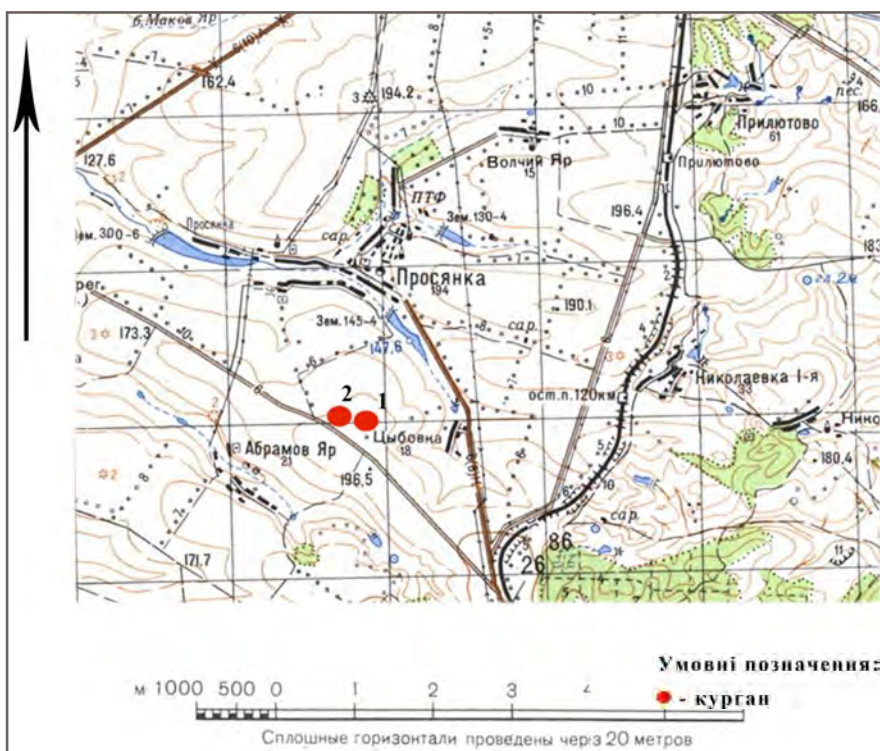
138. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК

(археол.). За 1,25 км на захід від північної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Один із курганів (№ 1) обстежив В. Колода у 1985. Провели візуальний огляд К. Варачова, А. Корохіна під час інвентаризації у 2007.

Складається з 2 курганів (№ 1—2). Вис. 0,5 м, діам. 20 м. Не розкопувався, культурно-хронологічна приналежність не визначена. Розорюється.

*Володимир Колода,
Ярослав Ліхолетов.*

138. Схема розташування курганного могильника.

139. БРАТСЬКА МОГИЛА.

С. ЯГІДНЕ,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

139. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1946, 1980-ті рр. (іст.).

У парку, між вулицями 1 Травня і Шкільною.

Поховано 55 воїнів РСЧА зі складу підрозділів: 350-ї та 172-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт); 418-го гв. стрілецького полку 125-ї стрілецької дивізії, які загинули при обороні й визволенні сіл Затишне, Іванівка, Орлянка, Парневе, Тимківка, Кислівка від нацистських окупантів у січ.-берез., верес.-жовт. 1942 і січ.-лют., трав., верес. 1943 у німецько-радянській війні 1941—45. Відомі прізвища 18 воїнів. Первісне поховання полеглих воїнів відбулося на місцях їхньої загибелі. У 1946 за ухвалою Іванівської сільради в центрі с. Затишне влаштовано братську могилу, до якої перенесено останки воїнів. 1958 на могилі було споруджено типовий пам'ятник (заг. вис. 6,0 м).

У 1980-х рр. братську могилу і пам'ятник перенесено із с. Затишне до с. Ягідне — адміністративного центру сільради. Встановлений перед братською могилою

(6,0 × 12,0 м) пам'ятник є змістовним акцентом сільського парку. На квадратному в плані триступневому цегляному постаменті (3,5 × 2,0 × 2,0 м), обмурованому бетоном, встановлено відлиту на ХСФ типову залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом і каскою» (вис. 2,5 м), згодом обміднену. На нижньому ярусі постаменту закріплено 2 меморіальні дошки із сірого граніту

(1,0 × 0,8 м) та з мармурової крихти (0,2 × 0,8 м) з присвятним написом та прізвищами похованих воїнів. Перед пам'ятником, на могилі, покладено первісну меморіальну дошку з мармурової крихти (0,6 × 0,8 м) з епітафією. У 1980-х рр. обабіч пам'ятника встановлено пам'ятний знак односельцям, які загинули на фронтах Другої світової війни 1939—45, у вигляді 2 скісних стел

із залізобетону, що символізують надгробки (1,0 × 1,7 × 1,3 м), на яких розміщено 4 (по 2 на кожній) меморіальні дошки з вирізьбленими присвятим написом та прізвищами загиблих. Угорі на дошках прикріплені червоні металеві зірки, внизу — військовий геральдичний рельєф.

Композиційне рішення меморіалу традиційне. Обабіч пам'ятника утворений газон і прокладені ґрунтові стежки. Територія могили впорядкована і оточена зусібіч металевим парканом (вис. 1,0 м).

*Леніна Олійник,
Володимир Пуятін,
Тетяна Романова.*

140. МОГИЛА ЖИГУЛІНА П. П., 1990
(іст.). На сільському кладовищі. Жигулін Петро Петрович [28.12.1914, с. Муром (тепер Шебекінський р-н, Белгородська обл., РФ) — 10.06.1990, с. Ягідне, Куп'янський р-н, Харківська обл.] — повний кавалер орденів Слави, старшина РСЧА.

Народився у селянській родині. У с. Муромі отримав початкову освіту (4 класи). 1935 переїхав у с. Кислівка Куп'янського р-ну Харківської обл. Працював у бурякорадгоспі.

У РСЧА служив 1936—39 — строкова служба і з 1943 — на фронтах німецько-радянської війни 1941—45. Навідник 120-мм мінометної батареї 102-го гв. стрілецького полку (35-а гв. стрілецька дивізія, 8-а гв. армія, 1-й Білоруський фронт), брав участь у боях на Лівобережній Україні, у Нікопільсько-Криворізькій, Березнеговато-Снігирьовській, Одеській, Люблін-Брестській, Вісло-Одерській і Берлінській наступальних операціях. Мав 3 поранення.

У січ. 1945 в боях Вісло-Одерської наступальної операції мінометний розрахунок гв. рядового П. Жигуліна знищив 3 станкових і 2 ручних кулемети, гармату, взвод піхоти ворога. 5 лют. 1945 поблизу м. Кюстрин (тепер м. Костшин, Польща) під час форсування р. Одер вогнем з міномета знищив гармату противника, понад 10 солдатів. Наказом командира 35-ї гв. стрілецької дивізії від 6 берез. 1945 нагороджений орденом Слави 3-го ст.

10 берез. 1945 під час боїв у передмісті м. Кіц (Німеччина) у складі мінометного підрозділу знищив взвод 81-мм мінометів, 6 ворожих кулеметів з обслугою та взвод піхоти гітлерівців. 5 трав. 1945 нагороджений орденом Слави 2-го ст.

28 квіт. 1945 гв. молодший сержант П. Жигулін у боях за Берлін вивів із ладу ворожий кулемет з обслугою і майже відділення піхоти. 1 трав. 1945 мінометним вогнем разом з ін. розрахунками подавив батарею 75-мм гармат, батарею мінометів і знищив майже взвод піхоти противника. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 трав. 1946 за зразкове виконання бойових завдань командування у боях з нацистськими загарбниками П. Жигуліна нагороджено орденом Слави 1-го ст. Окрім орденів Слави, нагороджений орденами Червоної Зірки (1944), Вітчизняної війни 1-го ст., медалями.

У листоп. 1945 старшина П. Жигулін демобілізований. Проживав у с. Ягідне, працював обліковцем тракторної бригади в Кислівському бурякорадгоспі. На могилі встановлено надгробок.

Анатолій Троян.

НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

НАРИС ПРО М. КУП'ЯНСЬК І КУП'ЯНСЬКИЙ РАЙОН

- Багалій Д. І. Історія Слобідської України. — Х.: Дельта, 1993.
- Берестнев С. И. Восточно-украинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тыс. до н. э.). — Х.: ПФ Амет, 2001.
- Вовк М. П. Світове дерево у контексті сакрального виміру буття українців / Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. Наук. праць. — № 2(4). — К.: НАУ, 2006.
- Горелик А. Ф. Мезолит Северо-Восточного Причерноморья // Материалы каменного века на территории Украины. — К.: Наук. думка, 1984.
- ЕІУ: У 10 т. — К.: Наук. думка, 2013. — Т. 10.
- Колода В. В. Археологический очерк Купянского района // Древности города Купянска. — Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2011.
- Історія міста Харкова ХХ століття / О. Ярмиш, С. І. Посохов, А. І. Епштейн та ін. — Х.: Фоліо, Золоті сторінки, 2004.
- Багалей Д. И. Объяснительный текст к археологической карте Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда в Харькове, 1902 г.: В 3 т. — М., 1905. — Т. 1.
- Колода В. В. Археологические разведки в бассейне верхнего течения Северского Донца и Оскола // Научный архив Института археологии Национальной академии наук Украины. — № 1991/46.
- Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году // Научный архив Института археологии Национальной академии наук Украины. — № 1985/55.
- Конча С. Ярлик Тохтамиша та українські землі в останній чверті XIV ст. // Електронна бібліотека «ЧТИВО» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Koncha_Serhii/Yarlyk_Tokhtamysha_ta_ukrainski_zemli_v_ostannii_chverti_XIV_st/.
- Крыганов А. В. Отчёт об археологических разведках и раскопках курганов в Купянском районе Харьковской обл. отрядом новостроечной экспедиции Харьковского госуниверситета в 1989 г. // Научный архив Института археологии Национальной академии наук Украины. — № 1989/250.
- Лаптев А. А. Разведки в долине р. Сини-хи в 2010—2011 гг. // Археологічні дослідження в Україні 2011. — К., 2012.
- Мельник Е. Раскопки курганов в Харьковской губернии 1900—1901 г. // Труды XII Археологического съезда в Харькове, 1902 г.: В 3 т. — М., 1905. — Т. 1.
- Михеев В. К. Двенадцатый археологический съезд в Харькове (к 100-летию юбилею) // Хазарский альманах. — К.; Х. — Т. 2. — 2004.
- Телегин Д. Я. Отчёт о разведках и раскопках в долине р. Оскола и С Донца в 1955 году. — Научный архив Института археологии Национальной академии наук Украины. — № 1955/3.
- Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української народної республіки (1917—1921): Наукове видання. — К.: Темпора, 2007.
- Трефилев Е. П. Археологическая экскурсия в Купянский уезд Харьковской губернии летом 1901 года // Труды XII Археологического съезда в Харькове, 1902 г.: В 3 т. — М., 1905. — Т. 1.
- Трефилев Е. П. Курганы с каменными бабами Купянского уезда Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда в Харькове, 1902 г.: В 3 т. — М., 1905. — Т. 1.
- Символічна ікона «Плоди страждань Христових», прибіл. XVII ст., соборна церква, м. Куп'янськ Харківської обл. Світлина. // Альбом XII Археологического съезда. — М., 1903, іл. 41.
- Федоровский Н. А. Могильник кургана слободы Сеньково Купянского уезда // Труды Харьковского историко-филологического общества. — Т. 12. — 1900.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Чисельність наявного населення України на 1 січня 2017 року. — ДССУ. — К., 2017.
- Исаев С. И., Левченко В. Н. Герои — освободители Харьковщины. — Х.: Препор, 1988.
- Квитка-Основьяненко Г. Ф. Купянский самозванец // Квитка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів: У 7 т. — К.: Наук. думка, 1981. — Т. 7.
- Книга Пам'яті України. Переможці. Харківська область: У 26 т. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2008. — Т. 1 (24).
- Колода В. Древности Купянского района. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.otkudarodom.ua/ru/drevnosti-kupyanskogo-rayona-v-koloda>.
- Книга скорботи України. Харківська область: У 3 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги пам'яті України, 2003. — Т. 1.
- Парамонов А. О Купянске. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.otkudarodom.ua/ru/o-kupyanske>.
- Паньок Т. В. Слобожанська ікона XVII — початку XIX століття. — Х.: ФО-П Іванова, 2008.
- Скоробогатов А. В. Харків у часи німецької окупації (1941—1943). — Х.: Прапор, 2006.
- Телегин Д. Я. Мезолітичні пам'ятки України. — К.: Наук. думка, 1982.
- Топографическое описание Харьковского наместничества. — 3-е изд. — Х., 1888.
- Харківська область // Українська радянська енциклопедія: У 2 т. / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. — 2-ге вид. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1977. — 1985.
- Харьковская область: Природа, население, хозяйство / Под ред. А. П. Голикова, А. Л. Сидоренко. — Х.: Бизнес Информ, 1997.

Енциклопедія українознавства: Словникова частина: У 11 т. / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. — Париж; Нью-Йорк: Молоде життя; Львів; К.: Глобус, 1955—2003.

Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 5.

Очерк двадцатилетней деятельности Купянского уездного земства (1865—1885). — Х., 1885.

Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета (с 1815 по 1835 год). — Т. 2. — Х., 1904.

Третяк К. Національні традиції в культовій архітектурі України. — К., 2010.

Пам'ятки історії та культури м. Куп'янська

1.

Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. — К.: Голов. ред. Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1967. — Харківська область.

Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.

Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.

Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.

Подвиг житиме вічно // Червоний прапор. — 1983. — 11 трав.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг.: Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.

Братська могила жертв фашизму. Харківська обл., Куп'янський р-н, м. Куп'янськ, вул. Комсомольська / ХІМ: паспорт 2.4.208-2.20.28; Борисова Т. М. — 30.06.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Братська могила жертв фашизму. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Комсомольська, 154-156 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 01.06.2011.

2.

ДАХО, ф. 4203, оп. 3, спр. 94; ф. 4303, оп. 2, спр. 251.

Куп'янськ: 3б. архівних документів і матеріалів. ДАХО / Голов. ред. А. І. Епштейн; упоряд.: Л. М. Момот та ін. — Х.: Фоліо, 1994. — (Старовинні міста Харківщини).

Історія Національного фармацевтичного університету: люди, події, факти / За заг. ред. В. П. Черниха. — Х.: НФаУ, Золоті сторінки, 2005.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.

Зубар О. Пам'ятний ювілей видатного вченого і нашого земляка // Вісник Куп'янщини. — 2011. — 24 берез.

Вісник Куп'янщини. — 1997. — 11 черв.

3.

Куп'янськ: 3б. архівних документів і матеріалів. ДАХО / Голов. ред. А. І. Епштейн; упоряд.: Л. М. Момот та ін. — Х.: Фоліо, 1994. — (Старовинні міста Харківщини).

Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР по Украинской ССР. (Материалы в помощь авторам). — Вып. 2: Харьковская область. — К., 1984. ДАХО, ф. Р-3571, оп. 1, спр. 2.

Справочная книга «Харьковский календарь на 1900 год». — Х., 1899.

Одесские новости. — 1892. — 4 квіт.

Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область. — К.: АН УРСР, 1967.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ, 1998. — Кн. 1.

Чехович В. А. Земська реформа 1864 // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2005. — Т. 3.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.

Вісник Куп'янщини. — 1995. — 2 верес.; 1996. — 10 січ.; 1997. — 11 черв.

Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.

Линицкая Любовь Павловна [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://vses-lova.com.ua/word/Линицкая_Любовь_Павловна-57990.

4.

Будинок, в якому в 1905 році працював страйковий комітет. Харківська обл., смт Куп'янськ-Вузловий, вул. Печериці, 2а, залізничний вокзал / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт пам'ятки історії; Путятін В. Д. — 17.05.2011.

Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2009. — Т. 6.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

Борисова Т. М., Дьяченко Н. Т., Уманский М. В. Историко-революционные памятники Харьковщины. — 3-е изд. — Х.: Прапор, 1983.

Войтюк О. В., Костенко О. К. Куп'янський залізничний вузол: Скорочений історичний опис. — Куп'янськ, 2002.

Ісаїв Л., Щибря Л. Отаман Савонов. — Х.: С.А.М., 2014.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.

- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Лебедь Д. З. Итоги и уроки трех лет анархо-махновщины. — Х.: Всеукраинское государственное издание, 1921.
- По Харьковщине: Харьков, Изюм, Змиевская ГРЭС, Купянск, Балаклейский гигант, Лозовая, Шебелинка: Путеводитель. — Х.: Прапор, 1977.
- Сарбей В. Г. Національне відродження України. — К.: ВД «Альтернативи», 1999. — Т. 9.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции 1905—1907 гг.: Сб. документов и материалов. — Х.: Харьковское областное изд-во, 1955.
- Купянский уезд [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://kupyanskuezd.at.ua/publ/istoricheskie_fakty_o_kupjanske/istorija_zagalnoosvitnoji_shkoli_1_imeni_1_g_makievskoj_mista_kup_janska/3-1-0-123.
- Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=19410.
- 5.
- Будинок чоловічої гімназії, де у 1942 р. військовим кореспондентом С. Долматовським були створені слова відомої пісні «Случайный вальс». Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. 1 Травня, 24 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка. — Путятін В. Д. — 13.05.2011.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Колективний шлях. — № 61. — 1958. — 25 трав.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- По Харьковщине: Харьков, Изюм, Змиевская ГРЭС, Купянск, Балаклейский гигант, Лозовая, Шебелинка: Путеводитель. — Х.: Прапор, 1977.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР по Украинской ССР. (Материалы в помощь авторам). — Вып. 2: Харьковская область. — К., 1984.
- Куп'янські письменники. Част. 1. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://nashridkup.com.ua/?p=5809>.
- Искин А. Недогоревшая фотография. Повесть. — Израиль, 1999.
- Інформаційно-довідковий ресурс Куп'янської ЗОШ № 1. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://persha.kupyansk.info/info/page/2879>.
- 6.
- Касаткин П. В. В степи под Купянском: Историко-документальный очерк. — Купянск, 1999.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Панасенко Г. П. Жизнь, достойная подражания. — Купянск, 2007.
- 7.
- Материалы для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний. — Х., 1890.
- Червона книга України. Тваринний світ / Під заг. ред. І. А. Акімова. — К.: Глобал-консалтинг, 2009.
- Кукса М. Символи і їхня мова // Символіка Куп'янщини. — Куп'янськ.
- «День города!» 30 августа. — День города. Фейерверк и... «День сурка» [Електронний ресурс] — Режим доступу: frant.biz/2014/08/день-города/.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- 8.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Технический проект Дома культуры с залом на 1200 мест в поселке Купянского Чугуннолитейного завода Харьковской области: В 2-х т. — Х., 1970.
- Касаткин П. В. В степи под Купянском: Историко-документальный очерк. — Купянск, 1999.
- Шлях від хутора до сучасного селища. — Куп'янськ, 2015. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://sf3293cb0c88745c5.jimcontent.com>.
- 9.
- Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Кукса М. Війна, Куп'янщина, Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Будинок земської пошти кін. 19 — поч. 20 ст. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 12 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 16.05.2011.
- 10.
- Филарет (Гумилевский Д. Г.). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. / Редкол.: А. Ф. Парамонов (пред.) и др. — Х.: Факт, 2005. — Т. 2.
- Куп'янськ: Зб. архівних документів і матеріалів. ДАХО / Голов. ред. А. І. Епштейн; упоряд.: Л. М. Момот та ін. — Х.: Фоліо, 1994. — (Старовинні міста Харківщини).
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии. 1882 / репринтное издание. — Х.: Saga, 2007.
- Православная энциклопедия Харьковщины. — Х.: Майдан, 2009.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Православные храмы Харьковской губернии 1681—1917 гг.: Альбом-каталог. — Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2007. — фото.
- Куп'янськ. Поштові листівки поч. XX ст. надані В. Титарем та А. Хільковським. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби.
- 10.1.
- Куп'янськ: Зб. архівних документів і матеріалів. ДАХО / Голов. ред. А. І. Епштейн; упоряд.: Л. М. Момот та ін. — Х.: Фоліо, 1994. — (Старовинні міста Харківщини).

- Православная энциклопедия Харьковщины. — Х.: Майдан, 2009.
- 10.2.
 Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2003-2013. — Т. 1, 5, 7, 10.
 Кукса М. Війна, Куп'янщина, Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ, Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
 Кукса М. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
 Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
 Москаленко К. С. На юго-западном направлении 1941—1943: Воспоминания командарма. — М.: Воениздат, 1979.
 Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
 Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
- 10.3.
 Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
 Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
 Вісник Куп'янщини. — 2005. — 6 січ.
- 10.4.
 История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
 Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг.: Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.
 Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
 Куп'янську — 350. Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
 Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
 Інформаційно-довідковий ресурс «Помните нас» [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://pomnite-nas.ru/mshow.php?s_country=UA&mlistPage=4&s_CID=3415.
- Будинок, що належав Свято-Покровському собору кін. 19 — поч. 20 ст. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. 1 Травня, 12 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 16.05.2011.
- 10.5.
 Куп'янськ: Зб. архівних документів і матеріалів. ДАХО / Голов. ред. А. І. Епштейн; упоряд.: Л. М. Момот та ін. — Х.: Фоліо, 1994. — (Старовинні міста Харківщини).
 Православная энциклопедия Харьковщины. — Х.: Майдан, 2009.
 Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
 Наш рідний Куп'янськ [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://nashrid-kup.com.ua>.
- 10.6.
 Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2003-2013. — Т. 1, 5, 7, 10.
 Кукса М. Війна, Куп'янщина, Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ, Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
 Москаленко К. С. // Советская военная энциклопедия. — М.: Воениздат, 1978. — Т. 5.
 Кукса М. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
 Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
 Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
 Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
11.
 Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины: Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
 Курган. Харківська область, Куп'янський район, Куп'янська міська рада, м. Куп'янськ. Курган № 1 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 26.07.2007.
12.
 Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
 Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины: Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
 Курган. Харківська область, Куп'янський район, Куп'янська міська рада, м. Куп'янськ. Курган № 2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 26.07.2007.
13.
 Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
 Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины: Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
14.
 История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
 Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
 Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвигов на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.
 Москаленко К. С. На юго-западном направлении: В 2 кн. — М.: Наука, 1969. — Кн. 1.
 Освобождение городов. — М.: Воениздат, 1985.
 Матеріали Куп'янсько-Дворічансько-Шевченківського військкомату.
 Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
 Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2005. — Т. 2.

В день Перемоги: Братські могили і вогонь вічної Слави. 1941—1943 рр. // Червоний прапор. — 1971. — 11 трав.

Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина: події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Харьковський частний музей городської усадьби, 2009.

Куп'янську — 350. Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.

Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».

14.1.

Денисенко Г. Г. Воєнна історія України в контексті дослідження і збереження культурної спадщини. — К.: Інститут історії України НАН України, 2011.

Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2004-2010. — Т. 2, 7.

Склокіна І. Є. Перетворення матеріального простору як чинник політики пам'яті про нацистську окупацію Харківщини (1943—1953) // Національна та історична пам'ять: 36. наук. праць. — К.: Пріоритети, 2013. — Вип. 6.

Склокіна І. Є. Святкові комеморації як складова офіційної радянської політики пам'яті про нацистську окупацію (за матеріалами Харківської області), 1943—1953 рр. // 36. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди: Історія та географія. — 2013. — Вип. 13.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Кукса М. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харьковський частний музей городської усадьби, 2009.

Меморіальний комплекс. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 21.01.2011.

14.1.1.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2007. — Т. 3.

Кукса М. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харьковський частний музей городської усадьби, 2009.

Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Меморіальний комплекс. Братська могила жертв фашизму. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 31.05.2011.

14.1.2.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Кукса М. Війна, Куп'янщина, Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина: події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Кукса М. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харьковський частний музей городської усадьби, 2009.

Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

В день Перемоги [Братські могили: вогонь вічної Слави 1941—1943] // Червоний прапор, 1983. — 13 трав.

Меморіальний комплекс. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 31.05.2011.

Меморіальний комплекс: братська могила радянських воїнів. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 07.09.2010.

14.1.3.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Кукса М. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харьковський частний музей городської усадьби, 2009.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Меморіальний комплекс. Могила Давидова-Лучицького В. В. — радянського воїна, полковника, командира 109-ї стрілецької дивізії. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 31.05.2011.

Інформаційно-довідковий ресурс «Вікіпедія» [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Давыдов-Луцицкий,_Всеволод_Владимирович.

14.1.4.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.

Москаленко К. С. На юго-западном направлении: В 2 кн. — М.: Наука, 1969. — Кн. 1.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2005. — Т. 2.

Меморіальний комплекс. Могила Свиноренка П. Г., голови Харківського облвиконкому. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46. Меморіальне кладовище / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 31.05.2011.

14.1.5.

Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.

Герои огненных лет. — М., 1978. — Кн. 3.

Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1988.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

- Історія героя-льотчика: [Пам'ятник Героя Радянського Союзу М. Хімушину] // Червоний прапор. — 1969. — 8 трав.
- Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвиг на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина: події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Меморіальний комплекс. Могила Героя Радянського Союзу М. Ф. Хімушина. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 31.05.2011.
- 14.1.6.
- Боевой путь 11 ЛБАП, 299 ШАП, 108 Гвардейского штурмового авиационного «Рава-Русского» Ордена Суворова полка, (май 1938 — июль 1946). — М.: Фонд «Народная Память», 2008.
- 290-я штурмовая авиационная дивизия [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.wikiwand.com/ru/290-я_штурмовая_авиационная_дивизия.
- 299-й штурмовой авиационный полк [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/299-й_штурмовой_авиационный_полк.
- Авиаторы Второй мировой [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://allaces.ru/sss/struct/p/shap299.php>.
- Пам'ятний знак воїнам 108-го штурмового Рава-Руського ордена Суворова авіаполку, які брали участь у визволенні Куп'янщини від фашистських загарбників. Харківська обл., смт Ківшарівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 16.05.2011.
- 14.2.
- Беркович А. Библиотека и кабинет для чтения С. А. Тихоцкой // Харьковский исторический альманах. — Х.: Издательский Дом «Райдер», 2004. — Весна-лето.
- Богиня С. Л., Кириченко Т. М. Революционер-народник Порфирий Иванович Войнаральский. — М.: Просвещение, 1987.
- Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
- Войнаральский Порфирий Иванович // Деятели революционного движения в России: Биобиблиографический словарь. — М., 1929. — Т. 1. — Вип. 1.
- Итенберг Б. С. Движение революционного народничества (Народнические кружки и «хождение в народ» в 70-х годах XIX в.). — М., 1965.
- Войнаральский П. И. Из полярного края // Сибирский сборник. — Иркутск, 1896. — Вып. 1.
- Войнаральский П. И. Приполярное земледелие: Сельское хозяйство и лесоводство. — СПб, 1897. — № 5-6.
- Государственные преступления в России XIX в. — СПб, 1906. — Т. 3.
- Серошевский В. Ссылка и каторга в Сибири // Сибирь, ее современное состояние и ее уезды. — СПб, 1908.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Филиппов Р. В. Из истории народнического движения на первом этапе «хождения в народ»: 1863—1874. — Петрозаводск, 1967.
- Меморіальний комплекс. Могила народників Войнаральського П. І., Тихоцького В. О., Тихоцької-Легкої М. І. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46. Меморіальне кладовище / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 31.05.2011.
- 14.3.
- Меморіальний комплекс. Могила Мотонахи В. І., льотчика-капітана. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 31.05.2011.
- 14.4.
- Меморіальний комплекс. Могила Циби А. М., льотчика, гв. капітана. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 44-46 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 31.05.2011.
- 14.5.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- 14.6.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Рябих С. С., Кривошлик Л. М. Пам'ятник воїнам-інтернаціоналістам. Історична довідка краєзнавчого музею Куп'янська 2013 р. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС». — 2013.
- Шкварко І. П. Біль пам'яті: воїни Харківщини, загиблих в Афганістані. — Х.: РВП Оригінал, 1995.
- 15.
- Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Куп'янську — 350. Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Облікова картка військового поховання № 896 (416) від 10 липня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Дворічансько-Шевченківського райвійськкомату.
- Меморіальне кладовище. Харківська обл., м. Куп'янськ, смт Куп'янськ-Вузловий, пл. Радянська / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 14.01.2011.

15.1.

Облікова картка військового поховання №896 (416) від 10 липня 1991 г. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Дворічансько-Шевченківського райвійськкомату.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.

Калініченко В. В., Рибалка І. К. Історія України. Ч. III: 1917—2003. — Х., 2004.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Меморіальне кладовище. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., м. Куп'янськ, смт Куп'янськ-Вузловий, пл. Радянська / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 31.05.2011.

15.2.

Войтюк О. В., Костенко О. К. Куп'янський залізничний вузол: Історичний очерк. — Куп'янськ, 2002.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.

Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».

16.

ДАХО, ф. 4, оп. 60, од. зб. 35.

Филарет Гумилевский: Историко-статистическое описание Харьковской епархии, отд. 5. — Х., 1857.

Филарет (Гумилевский Д. Г.). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. / Редкол.: А. Ф. Парамонов (пред.) и др. — Х.: Факт, 2005. — Т. 2.

Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии. 1882. — Х.: Сага, 2007.

Куп'янськ: 36. архівних документів і матеріалів. ДАХО / Голов. ред. А. І. Епштейн; упоряд.: Л. М. Момот та ін. — Х.: Фоліо, 1994. — (Старовинні міста Харківщини).

Бондаренко І. В. Передумови і тенденції стильового розвитку храмової архітектури Слобожанщини (друга половина XIX — початок XX ст.) // Автореф. канд. архітектури. — К., 1999.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.

Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.

Православные храмы Харьковской губернии 1681—1917 гг.: Альбом-каталог. — Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2007. — фото.

Куп'янськ: Поштові листівки поч. XX ст. надані В. Титарем та А. Хільковським. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби.

17.

17.1.

Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941—1945. — К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000.

Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1987. — Т. 1.

Дикань А. П. Герои Харьковщины. — Х.: Харьков, 1998.

ЕСУ: У 25 т. (видання не завершено). — К.: Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України ПАН України, 2009. — Т. 9.

Книга Пам'яті України. Переможці. Харківська область: У 26 т. — Х.: Комуніальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2008. — Т. 1.

Подвиги во имя Отчизны: Очерки о Героях Советского Союза — харьковчане. — Х.: Прапор, 1974.

Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

17.2.

Лист Харківського обласного військового комісаріату від 06.06.2017, № 420/ВР [інформація про загиблих (померлих) військовослужбовців учасників АТО Збройних Сил України, які поховані на території району чи були призвані РВК] з додатком.

Книга Пам'яті полеглих за Україну: Загребельний Юрій Олександрович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/9/zagrebelny.htm>.

17.3.

Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.

Мінаєв В. До 10-річчя виводу радянських військ з Афганістану. Вахта пам'яті. Знова Віктор Олександрович (14.07.1964 р. — 29.04.1984 р.) // Вісник Куп'янщини. — № 8. — 1999. — 26 січ.

17.4.

Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: «Поліграфіст», 2009.

17.5.

Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Герої не вмирають. Воїни Світла / Тематична екскурсія в музеї історії школи Куп'янського навчально-виховного комплексу № 7 Куп'янської міської ради Харківської області.

Балабанов О. До 10-річчя виводу радянських військ з Афганістану. Вахта пам'яті. Рядовий Ревуцький Олексій Анатолійович.

17.6.

Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941—1945. — К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000.

Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2.

Дикань А. П. Герои Харьковщины. — Х.: Харьков, 1998.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.

- Книга Пам'яті України. Переможці. Харківська область: У 26 т. — Х.: Комунальний заклад Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2008. — Т. 1.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Подвиги во имя Отчизны: Очерки о Героях Советского Союза — харьковчанах. — Х.: Прапор, 1974.
- По Харьковщине. Харьков. Изюм. Змиевская ГРЭС. Купянск. Балаклеяский гигант. Лозовая. Шебелинка: Путеводитель. — Х.: Прапор, 1977.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- 17.7.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Шкарлет С. Вахта пам'яті. Молодший сержант Ходак Юрій Вантинович (21.12.1963 р. — 11.11.1982 р.) // Вісник Куп'янщини. — 1999. — 27 квіт.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- 17.8.
- Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941—1945. — К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000.
- Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2.
- Дикань А. П. Герои Харьковщины. — Х.: Харьков, 1998.
- Книга Пам'яті України. Переможці. Харківська область: У 26 т. — Х.: Комунальний заклад Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2008. — Т. 1.
- Подвиги во имя Отчизны: Очерки о Героях Советского Союза — харьковчанах. — Х.: Прапор, 1974.
- По Харьковщине: Харьков, Изюм, Змиевская ГРЭС, Купянск, Балаклеяский гигант, Лозовая, Шебелинка: Путеводитель. — Х.: Прапор, 1977.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- 17.9.
- Дикань А. Золотые звёзды Харьковщины. — Х.: Полиграфист, 2009.
- Доблесть трудивница їх прославила навечно // Червоний прапор. — 1985. — 19 жовт.
- Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. — К.: Голов. ред. Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1967. — Харківська область.
- Красное знамя. — 1969. — 1 марта.
- Кукса М. Слід на землі Степана Ярошенка // Вісник Куп'янщини: Роки і люди. — 2003. — 10 квіт.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- С. К. Ярошенко [Некролог] // Соціалістична Харківщина. — 1969. — 1 берез.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Могила Героя Соціалістичної Праці Ярошенка С. К. Харківська обл., Куп'янський р-н, м. Куп'янськ, вул. 1 Травня / ХІМ: паспорт на пам'ятку історії та культури; Борисова Т. М., Лапчинська Н. В. — 10.05.1975. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Могила Ярошенка С. К. — Героя Соціалістичної Праці. Харківська обл., м. Куп'янськ, Вул. 1 Травня, міське кладовище / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт пам'ятки культурної спадщини; Путятін В. Д. — 13.05.2011.
- 18.
- Буравченков А. О. Запорізький корпус Армії УНР // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2005. — Т. 3.
- Інформаційно-довідковий ресурс ПОУНБ ім. І. П. Котляревського [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://library.pl.ua/news/news_archiev/item/3158/.
- Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. — К.: Голов. ред. Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1967. — Харківська область.
- Історія Українського війська. Видання Івана Тиктора. — Львів, 1936. — ч. 3.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917—1921). — К.: Темпора, 2007. — Книга 1.
- Осташко Т. С. Шаповал Олександр Андрійович // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2013. — Т. 10.
- Щусь О. Й. Богданівський полк // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2003. — Т. 1.
- 19.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій на Куп'янщині: Історична довідка / Куп'янський краєзнавчий музей, 2009. — Матеріали відділу Зводу пам'яток ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Столиця відчаю: Голодомор 1932—33 рр. на Харківщині вустами очевидців / Упоряд. Т. Поліщук. — Х.; Нью-Йорк; Львів: Видавництво М. П. Коць, 2006.
- 20.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Богданович О. На честь героїв-льотчиків: Відкриття пам'ятника воїнам-авіаторам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни // Червоний прапор. — 1983. — 13 трав.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Пам'ятний знак воїнам 108-го штурмового Рава-Руського ордена Суворова авіаполку, які брали участь у визволенні Куп'янщини від фашистських загарбників. Харківська обл., смт Ківшарівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 16.05.11.

21. Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
22. Дикань А. П. Герои Харьковщины. — Х.: Харьков, 1998.
Книга Пам'яті України. Харківська область.: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
Кукса М. Війна, Куп'янщина, Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина: події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
Подвиг житиме вічно // Червоний прапор. — 1983. — 11 трав.
Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
Пам'ятник воїнам-землякам, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. Харківська обл., м. Куп'янськ, пл. Леніна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 17.05.2011.
23. Апальков А. К., Атакин Ф. В. Багрянова К. П. и др. Подвиги во имя Отчизны. — Х.: Прапор, 1985.
Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
Здравоохранение в годы Великой Отечественной войны 1941—1945 / Под ред. М. И. Барсукова и Д. Д. Кувшинского. — М.: Медицина, 1977.
Костыря И. Сестра милосердия // Медицина в солдатской шинели. — К.: Здоров'я, 1989.
Кузьмин М. К. Советская медицина в годы Великой Отечественной войны. — М.: Медицина, 1979.
Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
Маєвська Н. К. Медична служба в партизанських загонах. — К.: Здоров'я, 1985.
Шкарлетова М. С. Витівки війни // Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
24. Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2.
Імені героя-льотчика. Пам'ятник Героя Радянського Союзу М. Хімушину. — Червоний прапор. — 1969. — 8 трав.
Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвиг на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.
Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
Кукса М. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
По Харьковщине. Харьков. Изюм. Змиевская ГРЭС. Купянск. Балаклеяский гигант. Лозовая. Шебелинка. Путеводитель. — Х.: Прапор, 197.
Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
Пам'ятник Герою Радянського Союзу М. Ф. Хімушину. Харківська обл., м. Куп'янськ, вул. Леніна, 42-48. Меморіальне кладовище / ХІМ: паспорт на пам'ятку історії та культури; Борисова Т. М. — 19.02.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
25. Брижицька С. «Я не одинокий...»: Національне самоствердження Тараса Шевченка та його вплив на становлення національної ідентичності українців (друга чверть XIX — середина 20-х років XX ст.): Монографія. — Черкаси: Брама-Україна, 2006.
Овсійчук В. Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008.
УРЕ: У 17 т. — К.: Голов. ред. Української Радянської енциклопедії, 1964. — Т. 16.
Громова М. Чиновничья «проза» не достойна великого поэта // Наш город. — 2011. — 12 окт.
Монументальна шевченкіана Харківщини: За матеріалами до Харківського тому «Звід пам'яток історії та культури України» / Упоряд. Марьонкіна В. Г. — Х.: Раритети України, 2015.
26. ДАХО, ф. 3, оп. 105, спр. 10.
ДАХО, ф. 4, оп. 39, спр. 100.
Куп'янськ: 36. архівних документів і матеріалів. ДАХО / Голов. ред. А. І. Епштейн; упоряд.: Л. М. Момот та ін. — Х.: Фоліо, 1994. — (Старовинні міста Харківщини).
Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
Сліпущенко Т. В. Початкові загальноосвітні заклади Харківщини у XIX — на початку XX сторіччя. 2000. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2000/article.html?n=777>.
Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-красназавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг.: Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.
27. Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
Відлуння афганських гір [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://petropavlivka.kupyansk.info/news/id/9743>.

- Кривич Владимир Владимирович [Електронний ресурс] — Режим доступу: afgan.ru/memorial/620krivich-vlad-vlad-afgan-.html.
- Минц Виктор Николаевич [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://afgan.ru/memorial/75mints-vik-nik-afgan-.html>.
- Назаренко Леонид Николаевич [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://afgan.ru/memorial/124nazarenko-leon-nik-afgan-.html>.
28. Гамалія К. Синтетичний характер садово-паркового мистецтва // Вісник ЛНАМ. — Вип. 24.
- Кузьміна Г. Сучасна паркова скульптура в міському середовищі // Проблеми розвитку міського середовища. Наук.-техн. зб. — К.: НАУ, 2012. — № 7.
- Сич М. Особливості паркової скульптури та парків скульптур: світовий аспект // Вісник ХДАДМ [Спецвипуск: Дизайн. освіта в Україні: перспективи розвитку]. — 2013. — № 3.
- Сурки в скульптурі — 12. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://marmota.ru/news837.html>.
29. Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году. — Х., 1986 // Архів ІА НАНУ. — № 1985/55.
- Поселення «Ковшарівка А» Харківська область, Куп'янський район, Куп'янська міськрада. / ОКЗ «ХНМНЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
30. Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году. — Х., 1986 // ІА НАНУ. — № 1985/55.
- Колода В. В. Археологический очерк Купянского района // Древности города Купянска. — Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2011.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К. Наук. думка, 1977.
31. Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Культура Западной Европы в Средние века [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5440523/>.
32. Загребельний Юрій Олександрович // Книга Пам'яті полеглих за Україну [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/9/zagrebelny.htm>.
- Інформаційний ресурс Куп'янської ЗОШ № 4. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zosh4.kupyansk.info/info/page/4142>.
33. Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Книга Пам'яті полеглих за Україну: Українцев Віталій Леонідович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/23/ukraincev.htm>.
- Семененко Ю. Память о героях. В Купянске появились еще две мемориальные доски погибшим воинам АТО [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ob-jektiv.tv/120416/126597.html>.
- Меморіальні дошки загиблим героям [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://nashridkup.com.ua/?p=3240>.
- Інформаційний ресурс НВК № 7. [Електронний ресурс] — Режим доступу <http://nvk7.kupyansk.info/info/page/4963>.
- Воропай Д. М. Герої не вмирають: Воїни Світла / Куп'янський навчально-виховний комплекс № 7. Обласна військово-патріотична акція «Слобожанські Дзвони Перемоги».
- Воропай Д. М. Герої не вмирають: Воїни Світла / Всеукраїнський конкурс екскурсодів музеїв навчальних закладів «Край, в якому я живу»: Тематична екскурсія в музеї історії школи Куп'янського навчально-виховного комплексу № 7 Куп'янської міської ради Харківської області.
34. Лист Харківського обласного військового комісаріату від 06.06.2017, № 420/ВР [інформація про загиблих (померлих) військовослужбовців учасників АТО Збройних Сил України, які поховані на території району чи були призвані РВК] з додатком.
- Книга Пам'яті полеглих за Україну: Безщотний Юрій Володимирович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/2/bezshetny.htm>.
- Меморіальні дошки загиблим героям [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://nashridkup.com.ua/?p=3240>.
- Історія закладу освіти [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://kupi-ansk-school12.edu.kh.ua/informaciya_pro_zaklad/istoriya/.
- Служивець погібшого українського пограничника: «Он хотел защищать родину» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/regions/kharkov/sosluzhivec-pogibshego-ukrainskogo-pogranichnika-on-hotel-zashchishchat-rodinu-537944.html>.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ КУП'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ

1.

Облікова картка військового поховання № 908 (435) від 21 вересня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.

Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.

Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Піщанська с.р., с. Берестове / ХІМ: облікова картка 2.4.1160-2.20.28; Борисова Т. М. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

2.

Облікова картка військового поховання № 889 (120) від 27 червня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.

Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».

Кукса М. Ф. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Сириця І. Не в'януть квіти: Пам'ятник на братській могилі, розшуки імен загиблих // Пам'ятники України. — 1975. — № 4.

3.

Кургани № 1-2. Харківська обл., Куп'янський р-н, Лісностінківська с/р, с. Біле / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.

Курган № 3. Харківська область, Куп'янський район, Лісностінківська сільська рада, с. Біле / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 8.10.2007.

Курган № 4. Харківська область, Куп'янський район, Лісностінківська сільська рада, с. Біле / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 8.10.2007.

Кургани № 5-8. Харківська обл., Куп'янський р-н, Лісностінківська с/р, с. Біле / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.

Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

4.

Кургани Харківська область, Куп'янський район, Грушківська сільська рада, с. Благодатівка Кургани № 1-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 14.06.2007.

Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

5.

Кургани (3). Харківська область, Куп'янський район, Петрівська сільська рада, с. Болдирівка, кургани № 1-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 27.06.2007.

Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

6.

Кургани (4). Харківська область, Куп'янський район, Петрівська сільська рада, с. Болдирівка, кургани № 4-7 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 27.06.2007.

Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

7.

Кургани № 1-2. Харківська обл., Куп'янський р-н, Вишнівська с/р, с. Вишнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 27.06.2007.

Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

8.

Кургани № 3-4. Харківська обл., Куп'янський р-н, Вишнівська с/р, с. Вишнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 27.06.2007.

Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

9.

Облікова картка військового поховання № 891 (237) від 28 червня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Глушківська с/р, с. Глушківка / ХІМ: паспорт на пам'ятку історії та культури; Борисова Т. М. — 6.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Меморіальний комплекс доби Великої Вітчизняної війни. Харківська обл., Куп'янський р-н, Глушківська сільська рада, с. Глушківка. До Глушківської сільради 30 м / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 21.07.2009.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.

Книга Пам'яті України. Харківська область. Переможці: У 26 т. — Х.:

- Комунальний заклад Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2008. — Т. 2.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
10. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
11. Курган № 10. Харківська обл., Куп'янський р-н, Глушківська сільрада, с. Глушківка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
12. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
13. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
14. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
15. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
16. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
17. Лист Харківського обласного військового комісаріату від 06.06.2017, № 420/ВР [інформація про загиблих (померлих) військовослужбовців учасників АТО Збройних Сил України, які поховані на території району чи були призвані РВК] з додатком.
- Книга пам'яті полеглих за Україну: Безщотний Юрій Володимирович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/2/bezshetny.htm>.
- 17.2. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: Полиграфист, 2008.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Чайковський В. І. Доблесть трудівнича їх прославила навічно // Червоний прапор. — № 166. — 16 жовт. — 1985.
- 17.3. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: Полиграфист, 2008.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Чайковський В. І. Доблесть трудівнича їх прославила навічно // Червоний прапор. — № 167. — 18 жовт. — 1985.
- 17.4. Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: «Полиграфист», 2009.
18. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

19. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС». Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
20. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС». Колода В. В. Археологические разведки в бассейне верхнего течения Северского Донца и Оскола. — Х., 1991 // НА ІА НАНУ. — № 1991/46.
Ляпушкін І. І. Дослідження Дніпровської лівобережної експедиції 1947-1948 рр. // АП УРСР. — 1952. — Т. III.
Ляпушкин И. И. Днепровское Лесостепное Левобережье в эпохе железа // МИА. — 1961. — № 104.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
21. Курган № 5. Харківська обл., Куп'янський р-н, Грушівська сільрада, с. Грушівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 14.06.2007.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
22. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС». Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
Чайковський П. А. Третьякова Т. К. // Червоний прапор. — 1985. — 19 жовт.
Дикань А. П. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: Полиграфист, 2009.
23. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Гусинська с.р., с. Гусинка / ХІМ: паспорт 2.3.1144-2.20.18; Борисова Т. М. — 07.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
Довідка Гусинської сільради «Братська могила радянських воїнів, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни. с. Гусинка Куп'янського району», машинопис 1970-х рр.
Архів Куп'янського міського військкомату. Довідка «Именной список воинов, захороненных в братской могиле с. Гусинка» (38 прізвищ).
Облікова картка військового поховання № 890 (227) від 20 вересня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
Братська могила радянських воїнів (місцева назва — монумент «Солдат»). Харківська обл., Куп'янський р-н, Гусинська сільрада, с. Гусинка, вул. 1-го Травня / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 27.07.2009.
История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
Книга Пам'яті України. Харківська обл.: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2004. — Т. 2.
Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
24. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС». Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
25. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
Кургани № 1-3. Харківська обл., Куп'янський р-н, Гусинська с/р, с. Гусинка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 06.06.2007.
26. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
Курганна група. Харківська обл. Харківська обл., Куп'янський р-н, с. Гусинка, кургани № 16-17 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 27.06.2007.
27. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС». Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
28. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС». Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

29.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Кислівська сільрада, с. Кислівка / ХІМ: паспорт 2.4.1146; Борисова Т. М. — 08.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, с. Кислівка, вул. Чуйкова / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 30.07.2009.

Облікова картка військового поховання № 892 (239) від 28 вересня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.

Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.

Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.

Кукса М. Хай замовкнуть навіки гармати // Червоний прапор. — 1983. — 19 трав.

Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. — Х.: Прапор, 1960.

30.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, с. Кіндрашівка / ХІМ: паспорт 2.4.1147-2.20.18; Борисова Т. М. — 08.05.1976. — матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Меморіальний комплекс доби Великої Вітчизняної війни. Харківська обл., Куп'янський р-н, Кіндрашівська сільрада,

с. Кіндрашівка, вул. Комсомольська / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 03.08.2009.

Облікова картка військового поховання № 895 (406) від 20 вересня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.

Список радянських воїнів-визволителів та воїнів-односельців з Кіндрашівської сільради від 8.01.2009 р.

Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. — К.: Голов. ред. Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1967. — Харківська область.

Книга Пам'яті України. Харківська область. Переможці: У 26 т. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України», 2008. — Т. 2.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.

Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.

Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.

Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.

Москаленко К. С. На південно-західному напрямі: Спогади командарма. — К.: Політвидав України, 1984.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

31.

Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».

Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году // НА ІА НАНУ. — 1986. — № 1985/55.

Кургани (2) Харківська область, Куп'янський район, Кіндрашівська сільська рада, с. Кіндрашівка. Кургани № 6-7 /

ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 22.10.2007.

Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

32.

Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году. — Х., 1986 // НА ІА НАНУ. — № 1985/55.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

33.

Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».

Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

34.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Глушківська сільрада, с. Колісниківка / ХІМ: паспорт 2.4.1148; Борисова Т. М. — 10.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Меморіальний комплекс доби Великої Вітчизняної війни. Харківська обл., Куп'янський р-н, Глушківська сільрада, с. Колісниківка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 05.08.2009.

Архів Глушківської с/р. Довідка «Братська могила воїнів Радянської Армії в с. Колісниківка». 1960-х рр.

Облікова картка військового поховання № 894 (399) від 28 вересня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.

- Москаленко К. С. На південно-західному напрямі: Спогади командарма. — К.: Політвидав України, 1984.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
35. Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году // НА ІА НАНУ. — 1986. — № 1985/55.
- Крыганов А. В. Отчёт об археологических разведках и раскопках курганов в Купянском районе Харьковской области отрядом Новостроечной экспедиции Харьковского госуниверситета в 1989 г. — Х., 1990 // НА ІА НАН України. — № 1989/250.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський р-н, Глушківська сільрада, с. Колісниківка. Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
- Кургани Харківська обл., Куп'янський р-н, Глушківська сільрада, с. Колісниківка. Кургани № 3-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.
- Кургани Харківська обл., Куп'янський р-н, Глушківська сільрада, с. Колісниківка. Кургани № 5-14 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.
36. Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году. — Х., 1986 // НА ІА НАН України. — № 1985/55.
37. Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году. — Х., 1986 // НА ІА НАН України. — № 1985/55.
- Колода В. В. Археологический очерк Купянского района // Древности города Купянска. — Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2011.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
38. Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Курган № 8. Харківська обл., Куп'янський р-н, Кругляківська сільська рада с. Кругляківка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
39. Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Курган № 11. Харківська обл., Куп'янський р-н, Кругляківська сільська рада с. Кругляківка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.
40. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
41. Багалея Д. И. Объяснительный текст к Археологической карте Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда. — М.: Типография Мамонтова, 1905.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Варачова К. Г., Корохіна А. В. Звіт про інвентаризацію пам'яток та об'єктів археологічної спадщини Куп'янського району Харківської області. — Х., 2007 // Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
42. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани (7). Харківська обл., Куп'янський р-н, с. Кругляківка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
43. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани (2). Харківська область, Куп'янський район, Кругляківська сільська рада, с. Кругляківка, кургани № 9-10 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.

44. Облікова картка військового поховання № 893 (396) від 21 вересня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Сеньківська с/рада, с. Кругляківка / ХІМ: паспорт; Борисова Т. М. — 10.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Довідка та перелік прізвищ загиблих воїнів «Братська могила радянських воїнів, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, с. Кругляківка, Сеньківської сільради Куп'янського району». Машинопис та рукопис 1970-х рр.
- Меморіальний комплекс доби Великої Вітчизняної війни. Харківська обл., Куп'янський район, Кругляківська сільрада, с. Кругляківка, вул. Миру / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 14.08.2009.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Визволителі Харківщини. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Переможці: У 26 т. — Х.: Комунальний заклад Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2008. — Т. 2.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Москаленко К. С. На південно-західному напрямі: Спогади командарма. — К.: Політвидав України, 1984.
- Пам'ятники історії і культури Української ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
45. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схеми планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
46. Схеми планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
47. Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схеми планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
48. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Схеми планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
49. Меморіальне кладовище воїнів Радянської Армії, які загинули в боях за звільнення с. Курилівка в лютому 1943 року. Харківська обл., Куп'янський р-н, Курилівська сільрада, с. Курилівка / Державна інспекція по охороні пам'яників історії і мистецтва: паспорт історичного пам'ятника ф. № 2; Жало М. Ф. — 21.05.1971. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Довідка Курилівської сільради 1970-х років.
- Облікова картка військового поховання № 898 (418) від 20 червня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Меморіальний комплекс доби Великої Вітчизняної війни. Місцева назва «Меморіал загиблим воїнам». Харківська обл., Куп'янський район, Курилівська сільрада, с. Курилівка, вул. Лозова, 1. / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 17.08.2009.
- Адигейська правда. — 1961. — 8 трав.
- Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
- Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Пам'ятники історії і культури Української ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Харківщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг.: Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.
50. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми. — К.: Наш час, 2008.

- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Таранушенко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. — К.: Будівельник, 1976.
- Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии. 1882. — Х.: Сага, 2007.
- 51.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Регішук Н. До 10-річчя виводу радянських військ з Афганістану. Вахта пам'яті. Рядовий Ківшар Микола Миколайович 28.02.1965 р. — 27.06.1985 р. // Вісник Куп'янщини. — 1999. — 21 січ.
- 52.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Кургани (6). Харківська обл., Куп'янський р-н, Лісностінківська сільська рада с. Лісна Стінка. Кургани № 1-6 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 10.10.2007.
- 53.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Кургани (3). Харківська обл., Куп'янський р-н, Лісностінківська сільська рада с. Лісна Стінка. Кургани № 7-9 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 10.10.2007.
- 54.
- Лист Харківського обласного військового комісаріату від 06.06.2017, № 420/ВР [інформація про загиблих (померлих) військовослужбовців учасників АТО Збройних Сил України, які поховані на території району чи були призвані РВК] з додатком.
- Книга пам'яті полеглих за Україну: Чорновол Володимир Олександрович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/27/chornovolov.htm>.
- 55.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський район, Ягідненська сільська рада, с. Миколаївка. Курган № 3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 26.07.07.
- 56.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 57.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган (1). Харківська обл., Куп'янський район, Просянська сільська рада, с. Миколаївка Перша. Курган № 8 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 14.06.07.
- 58.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Курганна група. Харківська обл., Куп'янський район, Просянська сільська рада, с. Миколаївка Перша. Кургани № 9, 10 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 22.08.16.
- 59.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 60.
- Архів Моначинівської сільської ради 1970-х років та довідка 2009 р.
- Облікова картка військового поховання № 900 (420) від 20 вересня 1991 р.
- Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Меморіальний комплекс доби громадянської та Великої Вітчизняної воєн. (Братська могила червоноармійців, радянських воїнів та пам'ятник Жердію Є. М. — Герою Радянського Союзу). Харківська обл., Куп'янський район, Моначинівська сільська рада, с. Моначинівка, вул. Жердія / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 12.03.2010.
- ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 793756, спр. 16.
- Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941—1945. — К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000.
- Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
- Гаврюшенко А. А. Політ у безсмертя // Червоний прапор. — 1970. — 9 трав.
- Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2.
- ЕСУ: У 25 т. (видання не завершено). — К.: Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України ПАН України, 2009. — Т. 9.
- Исаев С. И., Левченко В. Н. Герои — освободители Харьковщины. — Х.: Прапор, 1988.
- Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. — К.: Голов. ред. Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1967. — Харківська область.
- Калінін В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвигов на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20, 16.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комуністичний заклад «Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.

- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Перебийніс Г. Відомі люди Маловисківщини. — Кіровоград: Центрально-Українське Видавництво, 2006.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг.: Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.
61. Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган № 1. Харківська обл., Куп'янський район, Моначинівська сільська рада, с. Моначинівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Лаптев О. О. — 07.03.2013.
62. Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
63. Столиця відчаю / Упоряд. Т. Поліщук. — Х.; Нью-Йорк; Львів, 2006.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- У статті використано матеріали авторів.
64. Облікова картка військового поховання № 901 (421) від 20 червня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Кіндрашівська с/рада, с. Московка / ХІМ: паспорт 2.4.1152; Борисова Т. М. — 12.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Довідка Кіндрашівської сільради 1970-х рр. Меморіальний комплекс доби Великої Вітчизняної війни. Харківська обл., Куп'янський р-н, с. Московка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 19.03.2009.
- Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. — К.: Голов. ред. Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1967. — Харківська область.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Визволителі Харківщини: Куп'янський район: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Книга Пам'яті України: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Куп'янщина в потоці історії: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Гриф, 2000.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
65. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
66. Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
67. Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський район, Нечволодівська сільрада, с. Нечволодівка. Кургани № 1-6 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 14.06.2007.
68. Багалеї Д. І. Пояснювальний текст к Археологической карте Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда. — М.: Типография Мамонтова, 1905. — Т. 1.
- Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году. — Х., 1986 // НА ІА НАНУ. — № 1985/55.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
69. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, с. Нечволодівка / ХІМ: паспорт 2.4.1153; Борисова Т. М. — 19.05.1971. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Нечволодівська сільрада, с. Нечволодівка / ХІМ: паспорт 2.4.1154; Борисова Т. М. — 12.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Меморіальний комплекс доби Великої Вітчизняної війни. Харківська обл., Куп'янський р-н, Нечволодівська сільрада, с. Нечволодівка, вул. Радянська, 3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 24.03.2009.
- Облікова картка військового поховання № 902 (422) від 21 червня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Байдак О. У пам'яті і в граніті: Братська могила радянських воїнів 1942—1943 рр. // Червоний прапор. — 1983. — 16 квіт.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.

- Кукса М. Ф. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Книга Пам'яті України: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Визволителі Харківщини: — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Червоний прапор. — 1960. — 24 лют.
- 70.
- Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2013. — Т. 10.
- Харківщина: енциклопедичний словник / Харків. облрада; Харків. облдержадмін.; редкол.: С. І. Посохов, К. В. Астахова, С. М. Куделко та ін. — Х.: Золоті сторінки, 2014.
- Туган-Барановський М. І. Кооперація, соціальні основи її та мета. — К.: Дніпросоюз, 1918.
- Половець В. М. М. І. Туган-Барановський — теоретик кооперативного руху (до 150-річчя від дня народження) // Сіверянський літопис. — 2015. — № 1(121).
- Вільшанський М. Міністр — уродженець Соляниківки // Вісник Куп'янщини. — 1996. — 9 жовт.
- 71.
- Дяченко М. Хрести пам'яті // Вісник Куп'янщини. — 2007. — 29 листоп.
- При підготовці статті використані свідчення старожилів с. Нечволодівка О. Личенко та кол. с. Олівівка (Нечволодівської сільради Харківської обл.) В. Голубничого.
- Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2009. — Т. 6.
- Столиця відчаю / Упоряд. Т. Поліщук. — Х.; Нью-Йорк; Львів, 2006.
- 72.
- Облікова картка військового поховання № 903 (423) від 20 вересня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- 73.
- Крыганов А. В. Отчёт об археологических разведках и раскопках курганов в Купянском районе Харьковской области отрядом Новостроечной экспедиции Харьковского госуниверситета в 1989 г. — Х., 1990 // НА ІА НАН України. — № 1989/250.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- 74.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Мінаєв І. До 10-річчя виводу радянських військ з Афганістану. Вахта пам'яті. Молодий сержант Кривич Володимир Володимирович 6.08.1964 р. — 18.04.1986 р. // Вісник Куп'янщини. — 1999. — 9 лют.
- 75.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Шкарлет С. Вахта пам'яті. Сержант Тараканов Олег Валерійович 10.07.1965—26.11.1983 // Вісник Куп'янщини. — 1999. — 30 берез.
- 76.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К., 1977.
- 77.
- Облікова картка військового поховання № 904 (424) від 20 вересня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 793756, спр. 31.
- Матеріали Петрівської сільської ради. Стаття про братську могилу. 1970-ті рр.
- Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвигов на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський район, Петрівська сільрада, с. Петрівка / ХІМ: паспорт 2.4.1155-2.20.18; Борисова Т. М. — 15.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, с. Петрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 24.02.2010.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1981. — Запорожская область.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2.
- Исаев С. И., Левченко В. Н. Герои — освободители Харьковщины. — Х.: Прапор, 1988.
- Книга Пам'яті України: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996, 2003. — Т. 9; Т. 20.
- Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941—1945. — К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- 78.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области

- с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Курган № 8. Харківська обл., Куп'янський р-н, Петрівська сільрада, с. Петрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 27.06.2007.
- 79.
- Облікова картка військового поховання № 905 (425) від 20 червня 1991 р. Куп'янсько-райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату Харківської області.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Петропавлівська с/рада, с. Петропавлівка / ХІМ: облікова картка; Борисова Т. М. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Книга пам'яті України: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996, 2003. — Т. 9; Т. 20.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- 80.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К., 1977.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський р-н, Петрівська сільрада, с. Петрівка Курган № 1 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 10.10.2007.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський р-н, Петрівська сільрада, с. Петрівка Курган № 2-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 10.10.2007.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський р-н, Петрівська сільрада, с. Петрівка Курган № 4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 10.10.2007.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський р-н, Петропавлівська сільська рада, с. Петропавлівка Курган № 6 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 10.10.2007.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський р-н, Петрівська сільрада, с. Петрівка Курган № 7-10 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 10.10.2007.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський р-н, Петрівська сільрада, с. Петрівка Курган № 11-12 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 10.10.2007.
- 81.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Перемоги: У 26 т. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України», 2013. — Т. 3 (26).
- Информационно-справочный ресурс «Герои страны»: Загоруйко Николай Никифорович [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=16112.
- 82.
- Базилевич Н. Освящение церкви в сл. Петропавловской (Купянского уезда) Харьковской губернии // Духовный вестник. — № 12. — 1864.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Петропавлівському храму 160 років // ХЕВ. — № 7. — 1997.
- Филарет (Д. Г. Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. — Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, Сага, 2006. — Т. 3.
- Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии. 1882 / репринтное издание. — Х.: Сага, 2007.
- Інформаційно-туристичний ресурс (фото) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://all-ukraine.com.ua/ru/object.html?id=2805>.
- 83.
- Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Облікова картка військового поховання № 899 (419) від 18 червня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Василевский А. М. Дело всей жизни. — М.: Политиздат, 1978.
- Книга пам'яті України: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996, 2003. — Т. 9; Т. 20.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- 84.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський р-н, Піщанська сільрада, с. Піщане Курган № 5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.
- 85.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

- Кургани (2). Харківська обл., Куп'янський р-н, Піщанська сільрада, с. Піщане. Кургани № 1, 2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.
86. Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський р-н, Піщанська сільрада, с. Піщане Кургани № 3-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.
87. Багалець Д. И. Объяснительный текст к Археологической карте Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда. — М.: Типография Мамонтова, 1905. — Т. 1.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году. — Х., 1986 // НА ІА НАНУ. — № 1985/55.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський район, Курилівська сільська рада, с. Подоли Курган № 11 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 26.07.2007.
- Кургани (3). Харківська обл., Куп'янський район, Курилівська сільська рада, с. Подоли. Кургани № 12-14 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 26.07.2007.
- Курган № 10. Харківська обл., Куп'янський район, Курилівська сільська рада, с. Подоли / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 26.07.2007.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
88. Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
89. Облікова картка військового поховання № 906 (426) від 20 вересня 1991 р. Куп'янського військкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Архів Пристінської сільради 1970-х років.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Пристінська сільрада, с. Пристін / ХІМ: паспорт 2.4.1158; Борисова Т. М. — 20.05.1971. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Пристінська сільрада, с. Пристін, пл. Перемоги / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 16.06.2011.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Пам'ятник воїнам, що полягли смертю хоробрих в дні війни в с. Пристін: [Фото] // Колективний шлях. — 1957. — 12 трав.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
90. Кургани (5). Харківська область, Куп'янський район, Пристінська сільська рада, с. Пристін, кургани № 1-5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
91. Кургани. Харківська область, Куп'янський район, Пристінська сільська рада, с. Пристін, кургани № 6-8 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
92. Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Мінаєв І. До 10-річчя виводу радянських військ з Афганістану. Вахта пам'яті. Рядовий Мінц Віктор Миколайович 16.02.1964 р. — 31.08.1985 р. // Вісник Куп'янщини. — 1999. — 16 лют.
93. Облікова картка військового поховання № 907 (429) від 20 червня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Гусинська с/рада, с. Просянка / ХІМ: паспорт 2.4.1159; Борисова Т. М. — 20.05.1971. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Довідка Просянської сільради «Братська могила радянських воїнів, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, с. Просянка Куп'янського району». — машинопис 1960-х рр.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Просянська сільрада, с. Просянка, вул. Центральна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 15.04.2009.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
94. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
95. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський район, Просянська сільська рада, с. Просянка. Курган № 3-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 11.06.2007.
96. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський район, Просянська сільська рада, с. Просянка. Курган № 5-7 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 11.06.2007.
97. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Кургани. Харківська область, Куп'янський район, Гусинська сільська рада, с. Самборівка. Кургани № 23 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 27.07.2007.
98. Багалея Д. И. Объяснительный текст к Археологической карте Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда. — М.: Типография Мамонтова, 1905. — Т. 1.
- Колода В. В. Отчёт об археологических разведках в Купянском и Лозовском районах Харьковской области в 1985 году. — Х., 1986 // НА ІА НАН України. — № 1985/55.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган № 9. Харківська область, Куп'янський район, Гусинська сільська рада, с. Самборівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 26.07.2007.
99. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Кургани (2). Харківська область, Куп'янський район, Гусинська сільська рада, с. Самборівка. Кургани № 1-11 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 27.07.2007.
100. Багалея Д. И. Объяснительный текст к Археологической карте Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда. — М.: Типография Мамонтова, 1905.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Варачова К. Г., Корохіна А. В. Звіт про інвентаризацію пам'яток та об'єктів археологічної спадщини Куп'янського району Харківської області // Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС». — 2007.
- Кургани № 12-15. Харківська обл., Куп'янський р-н, Гусинська сільська рада, с. Самборівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 08.10.2007.
101. Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган № 1. Харківська обл., Куп'янський район, Моначинівська сільська рада, с. Селище / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 06.06.2007.
102. Облікова картка військового поховання № 910 (437) від 21 черв. 1991 р. Куп'янського військкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Братська могила радянських воїнів і пам'ятний знак воїнам-односельчанам. Харківська обл., Куп'янський р-н, Сеньківська с/р, с. Сенькове / ХІМ: паспорт 2.4.1161-2.20.18; Борисова Т. М. — 10.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Меморіальний комплекс доби Великої Вітчизняної війни. (Братська могила радянських воїнів). Харківська обл., Куп'янський район, Сеньківська сільська рада, с. Сенькове, вул. Куп'янська, 2, біля Свято-Успенського храму / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 09.02.2010.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. — К.: Голов. ред. Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1967. — Харківська область.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Визволителі Харківщини: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

- Книга Пам'яті України. Харківська область. Переможці: У 26 т. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2008. — Т. 2.
- Книга Пам'яті України. Харківська обл.: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Лебедєва В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР: Справочник-каталог. — К.: Наук. думка, 1987.
- Тарасенко О. Щоб небо було чистим: Меморіальний комплекс. — Червоний прапор. — 1971. — 11 трав. // Пам'ятники истории и культуры Харьковской области: Библиографический указатель. — Х., 1985.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.
- Червоний прапор. — 1968. — 22 трав.
- Червоний прапор. — 1970. — 13 лют.
- 103.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган № 2. Харківська обл., Куп'янський р-н, Сеньківська сільрада, с. Сенькове / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
- 104.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський р-н, Сеньківська сільрада, с. Сенькове. Курган № 6 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
- 105.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський р-н, Сеньківська сільрада, с. Сенькове. Курган № 7 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
- 106.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський р-н, Сеньківська сільрада, с. Сенькове. Курган № 13 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
- 107.
- Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 108.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 109.
- Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 110.
- Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка. — 1977.
- 111.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Курган. Харківська обл., Куп'янський р-н, Сеньківська сільрада, с. Сенькове. Курган № 1 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2007.
- 112.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка. — 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський район, Сеньківська сільська рада, с. Сенькове. Кургани № 3-5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2010.
- 113.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка. — 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський район, Сеньківська сільська рада, с. Сенькове. Кургани № 8-10 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2010.
- 114.
- Схемы планов землепользователей Купянского района Харьковской области

- с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка. — 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський район, Сеньківська сільська рада, с. Сенькове. Кургани № 11-12 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 04.10.2010.
- 115.
- Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка. — 1977.
- 116.
- Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка. — 1977.
- 117.
- Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2003. — Т. 1.
- Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби. 2009.
- Красєзнавчі шляхи Слобожанщини (зб. інформаційно-методичних матеріалів). — Х.: Харківська обласна станція юних туристів, 2008. — Вип. 2.
- Матеріали до історичного календаря Куп'янщини: На допомогу краєзнавчій роботі / Уклад. Сашкова Л. О. — Х.: ХОУНБ, 2010.
- Кукса М. Остап Вишня, Сенькове і сеньківчани: Буклет. — Куп'янськ: Куп'янський друк, 2001.
- Чайковський П. Щире золото усмішки // Вісник Куп'янщини. — 1999. — 6 листоп.
- Куп'янська ЦБС: «Остап Вишня і Куп'янщина» [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://kupyansklib.blogspot.com/2014/11/blog-post_17.html.
- Інформаційно-довідковий ресурс Куп'янської РДА [текст, фото] // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://kultura.kuprda.gov.ua/news/id/6658>.
- 118.
- Лаптев А. А. Отчет о разведках в бассейне р. Синиха (правого притока р. Оскол) в 2010 г. // НА ІА НАНУ. — 2011.
- Лаптев А. А. Разведки в долине р. Синихи в 2010—2011 гг. // Археологічні дослідження в Україні 2011. — К., 2012.
- 119.
- Лаптев А. А. Отчет о разведках в бассейне р. Синиха (правого притока р. Оскол) в 2010 г. // НА ІА НАНУ. — 2011.
- Лаптев А. А. Разведки в долине р. Синихи в 2010—2011 гг. // Археологічні дослідження в Україні 2011. — К., 2012.
- 120.
- Филарет (Гумилевский Д. Г.) Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. / Редкол.: А. Ф. Парамонов (пред.) и др. — Х.: Факт, 2005. — Т. 2.
- Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии. 1882. — Х.: Saga, 2007.
- Бондаренко І. В. Передумови і тенденції стильового розвитку храмової архітектури Слобожанщини (друга половина XIX — початок XX ст.) // Автореф. ... канд. архітектури. — К., 1999.
- Храм Успения Пресвятой Богородицы [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://usp-bg.nethouse.ua/page/6312>.
- 121.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Пристінська с/рада, с. Сеньок / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 10.06.2009.
- Облікова картка військового поховання № 909 (436) від 20 верес. 1991 р. Куп'янського військового району // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Стаття Пристінської сільради «Братська могила радянських воїнів, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, с. Сеньок Куп'янського району» — машинопис 1960-х рр.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Визволителі Харківщини: У 20 т. —
- Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Пам'ятники історії культури Української ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- 122.
- Кургани. Харківська область, Куп'янський район, Пристінська сільська рада, с. Сеньок. Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 27.06.2007.
- 123.
- Облікова картка військового поховання № 912 (439) від 27 черв. 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Біленська сільрада, с. Синиха / ХІМ: паспорт 2.4.1163; Борисова Т. М. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Меморіальний комплекс доби Великої Вітчизняної війни. Харківська обл., Куп'янський район, Лісностінківська сільрада, с. Синиха, вул. Перемоги, 35 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 12.06.2009.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Визволителі Харківщини: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Переможці: У 26 т. — Х.: Комуністичний заклад Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2008. — Т. 2.
- Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Лебедєва В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комуністичний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

Стаття Лісностінківської сільради «Братська могила радянських воїнів, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, с. Синиха Куп'янського району» — машинопис 1960-х рр.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

124.

Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».

Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.

У статті використані дослідження автора В. Путятіна.

При підготовці статті використані свідчення старожилів села.

125.

Лаптев А. А. Отчет о разведках в бассейне р. Синиха (правого притока р. Оскол) в 2010 г. // НА ІА НАНУ. — 2011.

Лаптев А. А. Разведки в долине р. Синиха в 2010—2011 гг. // Археологічні дослідження в Україні 2011. — К., 2012.

Поселення Синиха-1. Харківська область, Куп'янський район, Лісностінківська сільська рада, с. Синиха / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Лаптев О. О. — 04.10.2012.

126.

Лаптев А. А. Отчет о разведках в бассейне р. Синиха (правого притока р. Оскол) в 2010 г. // НА ІА НАНУ. — 2011.

Лаптев А. А. Разведки в долине р. Синиха в 2010—2011 гг. // Археологічні дослідження в Україні в 2011. — К.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 2012.

Поселення Синиха-2. Харківська область, Куп'янський район, Лісностінківська сільська рада, с. Синиха / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 23.09.2016.

127.

Лаптев А. А. Отчет о разведках в бассейне р. Синиха (правого притока р. Оскол) в 2010 г., ХДАК // НА ІА НАНУ. — 2011.

Лаптев О. О. Археологічні розвідки в басейні р. Синиха // Археологічні дослідження

в Україні. — К.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 2012.

Лаптев А. А. Разведки в долине р. Синиха в 2010—2011 гг. // Археологічні дослідження в Україні 2011. — К., 2012.

Поселення «Синиха-3». Харківська обл., Куп'янський р-н, Лісностінківська сільська рада, с. Синиха / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Лаптев О. О. — 23.09.2016.

128.

Лаптев А. А. Отчет о разведках в бассейне р. Синиха (правого притока р. Оскол) в 2010 г., ХДАК // НА ІА НАНУ. — 2011.

Лаптев А. А. Разведки в долине р. Синиха в 2010—2011 гг. // Археологічні дослідження в Україні 2011. — К., 2012.

Поселення Синиха-4. Харківська обл., Куп'янський р-н, Лісностінківська сільська рада, с. Синиха / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 26.09.2016.

129.

Лаптев А. А. Отчет о разведках в бассейне р. Синиха (правого притока р. Оскол) в 2010 г. // НА ІА НАНУ. — 2011.

Лаптев А. А. Разведки в долине р. Синиха в 2010—2011 гг. // Археологічні дослідження в Україні 2011. — К., 2012.

Поселення Синиха-5. Харківська область, Куп'янський район, Лісностінківська сільська рада, с. Синиха / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 26.09.2016.

130.

Будинок, в якому народився і жив Тихоцький В. О., революціонер-народник XIX ст. Харківська обл., Куп'янський р-н, Лісностінківська сільська рада, с. Синиха, провулок Тихоцького, 4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 19.11.2008.

Тихоцький В. А. Подпольная типография долгушинского кружка // Огонек. — 1925. — № 22 (113). — 24 мая.

Беркович А. Библиотека и кабинет для чтения С. А. Тихоцкой // Харьковский исторический альманах. — Х.: Издательский Дом «Райдер», 2004. — Весна-лето.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.

Кукса М. Ф. Куп'янщина в потоці історії. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009.

Кункль А. А. Долгушенцы. — М.: Издательство Всесоюзного общества политкаторжан и ссыльных, 1932.

Летопись революции. — № 1(6). — 1924.

Лист Куп'янського краєзнавчого музею № 16 від 05.02.2015.

Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друкар, 1998. — Кн. 1.

131.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Смородьківська сільська рада, с. Смородьківка / ХІМ: паспорт 2.4.1164; Борисова Т. М. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Смородьківська сільська рада, с. Смородьківка, вул. Куп'янська, 40 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д. — 18.03.2010.

Облікова картка військового поховання № 913 (440) від 20 червня 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.

Исаев С. И., Левченко В. Н. Герои — освободители Харьковщины. — Х.: Прапор, 1988.

Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвигов на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.

Книга Пам'яті України. Харківська область. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Книга Пам'яті України. Харківська область. Переможці: У 26 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2008. — Т. 2.

Кукса М. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.

Куп'янську — 350: Історико-економічний огляд / Авт.-укл. А. Григоров. — Х.: Золоті сторінки, 2005.

Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.

- Миколаєнко М. Ще одне ім'я героя: На братській могилі встановлена меморіальна дошка з іменами загиблих бійців. — Червоний прапор. — 1975. — 15 лют. // Памятники истории и культуры Харьковской области (Библиографический указатель). — Х., 1985.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Удовик І., Кукса М. Україна, Слобожанщина, Куп'янщина. — Куп'янськ: Друккар, 1998. — Кн. 1.
- 132.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 133.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський р-н, Смородьківська сільська рада. с. Смородьківка. Кургани № 1-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бабиш О. В. — 22.08.2016.
- 134.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський р-н, Смородьківська сільська рада. с. Смородьківка. Кургани № 4-5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 10.10.2007.
- 135.
- Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: «Поліграфіст», 2009.
- 136.
- Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: «Поліграфіст», 2009.
- 137.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 138.
- Схеми планов землекористувачів Куп'янського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Кургани. Харківська обл., Куп'янський район, Проснянська сільська рада, с. Цибівка. Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Корохіна А. В. — 11.06.07.
- 139.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Куп'янський р-н, Іванівська сільська рада, с. Затишне / ХІМ: паспорт 2.4.1145; Борисова Т. М. — 07.05.1976. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Облікова картка військового поховання № 911 (438) від 20 черв. 1991 р. Куп'янського райвійськкомату // Матеріали Куп'янсько-Шевченківсько-Дворічанського райвійськкомату.
- История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. — К.: Гл. ред. Украинской Советской Энциклопедии АН УССР, 1976. — Харьковская область.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Кукса М. Ф. Війна. Куп'янщина. Пам'ять. 60-річчю Великої Перемоги присвячується. КПЛ. Куп'янщина, події, люди. — Куп'янськ; Балаклія: ВД «Балдрук», 2005.
- Кукса М. Подвиги батьків — спадщина синів // Книга пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 9.
- Лебедева В. Ворогом не скорений народ // Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. / Голов. ред. колегія: І. О. Герасимов (голова) та ін., Обласна ред. кол.: І. О. Терехов (голова) та ін. — Х.: Комунальний заклад «Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України», 2007. — Т. 3.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- 140.
- Книга Пам'яті України. Харківська область. Переможці: У 26 т. — Х.: Комунальний Заклад Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2013. — Т. 3.
- Информационно-справочный ресурс «Герои страны»: Жигулин Петр Петрович [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=18790.

СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ

ОСНОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ап. — апостол (з іменем)	кін. — кінець	с. — сторінка
апп. — апостоли (з іменами)	км — кілометр	св. — святий (з іменем)
арх. — архітектор (з прізвищем)	кол. — колишній	свв. — святі (з іменами)
археол. — археологія (у назвах статей)	коп. — копія	свт. — святитель (з іменем)
архієп. — архієпископ	крб. — карбованець	серед. — середина
архіт. — архітектура (у назвах статей)	лип. — липень	серп. — серпень
берез. — березень	листоп. — листопад	січ. — січень
бл. — близько	лют. — лютий	ск. — скульптор (з прізвищем)
верес. — вересень	м — метр	сл. — слобода
вис. — висота	м. — місто (з назвою)	спр. — справа
вмч. — великомученик	мист. — мистецтво (у назвах статей)	справж. — справжній
вол. — волюта	млн — мільйон	ст. — станція (з назвою)
вул. — вулиця	м-н — мікрорайон	ст. — століття (з числом)
га — гектар	н. е. — нова ера	ст. — ступінь
гв. — гвардія, гвардійський	наприкін. — наприкінці	с-ще — селище
груд. — грудень	обл. — область	т. — том
губ. — губернія	оп. — опис	т. зв. — так званий
діам. — діаметр	пл. — площа	т. ін. — таке інше
дівоч. — дівоче	пов. — повіт (з назвою)	т-во — товариство
довж. — довжина	пол. — половина	тис. — тисяча, тисячоліття (з числом)
жовт. — жовтень	поч. — початок	трав. — травень
заг. — загальний	прит. — притока	трет. — третина
зб. — збірник	пров. — провінція	у т. ч. — у тому числі
ім. — імені	пров. — провулок	ф. — фонд
ін. — інші	просп. — проспект	худ. — художник (з прізвищем)
інж. — інженер	псевд. — псевдонім	хут. — хутір
іст. — історія (у назвах статей)	р. — річка (з назвою)	ц — центнер
кв. м — квадратний метр	р-н — район	ч. — частина
квіт. — квітень	рр. — роки	чв. — чверть
кг — кілограм	руб. — рубль	черв. — червень
киш. — кишлук	с. — село (з назвою)	чол. — чоловік

UFC — Юніверсал Фіш Компані (Рибна компанія)	ЛНАМ — Львівська національна академія мистецтв	Украинская ССР — Украинская Советская Социалистическая Республика
АН — Академія наук	МАЕСУ при ХНУ ім. В. Н. Каразіна — Музей археології та етнографії Слобідської України при Харківському Національному Університеті ім. В. Н. Каразіна	Українська РСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка
АН УРСР — Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки	МВС — Міністерство внутрішніх справ	УНР — Українська Народна Республіка
АН УССР — Академія Наук Украинской Советской Социалистической Республики	МТС — Машино-тракторна станція	УРЕ — Українська Радянська енциклопедія
АТО — Антитерористична операція	НА — Науковий архів	УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка
Білоруська РСР — Білоруська Радянська Соціалістична Республіка	НА ІА НАНУ — Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України	УСРР — Українська Соціалістична Радянська Республіка
БМ — Бойова машина	НАН — Національна академія наук	УСЭ — Украинская Советская Энциклопедия
БМП — Бойова машина піхоти	НАУ — Національний авіаційний університет	УЦР — Українська Центральна Рада
БТР — Бронетранспортер	НВК — Навчально-виховний комплекс	ФЗУ — Фабрично-заводське училище
ВБ — Видавничий будинок	НДІ — Науково-дослідний інститут	ФРН — Федеративна Республіка Німеччини
ВД — Видавничий дім	НДПА — Народна Демократична партія Афганістану	ХВ СХУ — Харківське відділення Спілки художників України
ВКП(б) — Всеросійська Комуністична партія (більшовиків)	НДР — Німецька Демократична Республіка	ХДАДМ — Харківська державна академія дизайну і мистецтв
ВМС ЗСУ — Військово-Морські Сили Збройних Сил України	НЕП — Нова економічна політика	ХДАК — Харківська державна академія культури
ВПС ЗС СРСР — Військово-повітряні сили Збройних сил Союзу Радянських Соціалістичних Республік	НКВС — Народний комісаріат внутрішніх справ	ХЕВ — Харьковские епархиальные ведомости
ВР — Верховна Рада	НКДБ — Народний комісаріат державної безпеки	ХІМ — Харківський історичний музей ім. М. Ф. Сумцова
ВУАН — Всеукраїнська академія наук	НКО — Народний комісаріат оборони	ХНПУ ім. Г. С. Сковороди — Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
ГУТАБ — Головне управління виправно-трудових (концентраційних) таборів	НФаУ — Національний фармацевтичний університет	ХНУ ім. В. Н. Каразіна — Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
ГШАП — Гвардійський штурмовий авіаційний полк	ОКЗ «ХНМЦОКС» — Обласний комунальний заклад «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини»	ХОДА — Харківська обласна державна адміністрація
ДАХО — Державний архів Харківської області	ООН — Організація Об'єднаних Націй	ХОУНБ — Харківська обласна універсальна наукова бібліотека
ДНК — Дезоксирибонуклеїнова кислота	ПАН — Президія академії наук	ХСФ — Харківська скульптурна фабрика
ДПУ — Державне політичне управління	ПОУНБ — Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека	ХТЗ — Харківський тракторний завод
ДРА — Демократична Республіка Афганістан	РДА — Районна державна адміністрація	ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» — Республіканський проектний інститут із землепорядкування «УКРЗЕМПРОЕКТ»: Харківський філіал
ДССУ — Державна служба статистики України	РНК — Рада Народних Комісарів	ЦАМО РФ — Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації
ДТСААФ — Добровільне товариство сприяння армії авіації і флоту	РРФСР — Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка	ЦК — Центральний комітет
ЕСУ — Енциклопедія Сучасної України	РСЗВ — Реактивна система залпового вогню	ЦК КП(б)У — Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України
ЕІУ — Енциклопедія історії України	РСФСР — Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика	ЦК КПРС — Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу
ЗОШ — Загальноосвітня школа	РСЧА — Робітничо-селянська Червона армія	ЦНДІЕП ім. Б. С. Мезенцева — Центральний науково-дослідний інститут типового і експериментального проектування
ЗСПР — Збройні Сили Півдня Росії	РФ — Російська Федерація	ЧАЕС — Чорнобильська атомна електростанція
ЗСУ — Збройні Сили України	СПТУ — Середнє професійно-технічне училище	ЧРСР — Чехословацька Радянська Соціалістична Республіка
ІА НАНУ — Інститут археології Національної академії наук України	СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік	ЮНЕСКО — Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
КЗ — Комунальний заклад	СССР — Союз Советских Социалистических Республик	
КЛЗ — Куп'янський ливарний завод	США — Сполучені Штати Америки	
КП(б)У — Комуністична партія (більшовиків) України	ТО — Творче об'єднання	
КПУ — Комуністична партія України	УАН — Українська академія наук	
КЧЛЗ — Куп'янський чавунно-ливарний завод	УВС — Управління внутрішніх справ	
ЛЕМ — лінія електромереж		

ПОКАЖЧИК ВУЛИЦЬ

м. Куп'янськ

1 Травня вулиця,	34, 54—57,	№ 4	23, 24	сmt Ківшарівка	
	61, 63	№ 44—46	42	Перемоги проспект	30, 32
№ 2	38, 39	№ 52—56	42, 48		
№ 19	34, 37, 38	Студентська вулиця	23		
№ 21	34, 36	№ 154—156	23		
№ 24	28	Центральна площа	24, 31, 32,		
№ 26	61		33, 51, 52,		
№ 29	34, 36		54, 56, 57,		
№ 31	34, 40		60, 61, 67, 68	сmt Куп'янськ-Вузловий	
Духовний провулок	34, 35	№ 2	24	Жуковського вулиця	69
№ 2	34, 35	№ 3	51, 52, 54	№ 10	69
Енергетична вулиця	58	№ 12	32, 33	Залізничників площа	49, 50, 51
№ 1	58	№ 38	67, 68	Печериці вулиця	27
Конституції проспект	33, 42, 46,	Шкільна вулиця	62, 68	№ 2 а	27
	48, 64	№ 42	62, 68	Ювілейний мікрорайон	68, 69
№ 1	64, 65				
№ 2	59				

Куп'янський район

с. БЕРЕСТОВЕ		с. КУРИЛІВКА		с. ПИЩАНЕ	
Центральна вулиця	71	Белова вулиця	84	Молодіжна вулиця	97
с. БІЛЕ		№ 8	84	с. ПРИСТІН	
Травнева вулиця	71	Лозова вулиця	81	Перемоги площа	99
№ 25	71	№ 1	81	с. ПРОСЯНКА	
с. ГЛУШКІВКА		с. МОНАЧИНІВКА		Центральна вулиця	100
Миру вулиця	73, 74	Жердія вулиця	87	с. СЕНЬКОВЕ	
№ 50	74	с. МОСКОВКА		Куп'янська вулиця	102, 106
№ 90	73	Белгородська вулиця	89	№ 2	102
с. ГРУШІВКА		с. НЕЧВОЛОДІВКА		№ 3	106
Північна вулиця	76	Данька вулиця	92	с. СЕНЬОК	
с. ГУСИНКА		Центральна вулиця	90	Вишнева вулиця	106
1 Травня вулиця	76	№ 3	90	с. СИНІХА	
с. КИСЛІВКА		с. НОВООСИНОВЕ		Перемоги вулиця	107
Чуйкова вулиця	77	Шкільна вулиця	92	№ 35	107
с. КІНДРАШІВКА		с. ОСИНОВО		Тихоцького провулок	109
Вишнева вулиця	78	Мерзляка вулиця	93	№ 5	109
с. КОЛІСНИКІВКА		№ 10	93	с. ЯГІДНЕ	
Колективна вулиця	79	с. ПЕТРОПАВЛІВКА		1 Травня вулиця	113
с. КРУГЛЯКІВКА		Червона вулиця	95	Шкільна вулиця	113
Миру вулиця	80	№ 2 б	95		

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Агац Д. Ф. 24
Акімов Ігор Андрійович 117
Александровський А. 47
Амвросій (Ключарев Олексій
Йосипович) 39
Ананьїн Степан Костянтинівич 46
Анна І 15
Антонов О. К. 115
Апальков Олександр Кирилович 123
Аполлос (Терешкевич Тимофій
Іванович) 39
Аргіропуло П. Е. 46
Артем (Сергєєв Федір Андрійович) 27
Асланов Микола Миколайович 43
Астахова Катерина Вікторівна 133
Атакін Федір Васильович 123

Б

Бабич Олена Вікторівна 80, 81, 87, 89,
99, 102, 131, 139, 140, 154
Бавика Василь Федорович 50, 51
Багалій Дмитро Іванович 80, 90, 99,
101, 115, 116, 129, 132, 135, 136
Баграмян Іван Христофорович
(Ованес Хачатурович) 41
Багрянова Ксенія Петрівна 123
Бажан Микола Платонович 115
Базилевич Микола 134
Байдак В. М. 92
Байдак Іларіон Якович 23
Байдак О. 132
Балабанов О. 121
Балавенська Марія Олександрівна 110
Барсуков Михайло Іванович 123
Бахтіна Світлана Анатоліївна 48, 94, 154
Безщотний Юрій Володимирович 70,
124, 126
Березін Юхим Йосипович (псевд.
Штепсель, Галкін) 27
Берестнев Сергій Якович 115
Беркович Артем В'ячеславович 120, 139
Бетлиемський Фелікс Ірославович 63
Белінський Олександр Олександрович 29
Белов Анатолій Федорович 46
Бідіна У. 20
Білоус Арсеній Павлович 104
Білько Іван Володимирович 79, 80,
99, 154
Бобіна Матрона П. 61
Богданович О. 122
Богиня Світлана Л. 120
Богослов Іоанн 84, 86
Богуславський Семен Йосипович 106
Болбочан Петро Федорович 18, 26, 58
Бондаренко Ірина Володимирівна 121,
138

Борисенко Г. М. 61
Борисова Тамара Михайлівна 23, 43,
44, 45, 116—123, 125, 127, 128, 130,
131—133, 135, 139, 140, 154
Бородулін В'ячеслав Георгійович 75,
104
Бржедицький Олександр Осипович 24
Брижицька Світлана Анатоліївна 123
Бризгалов А. Ф. 97
Брюллов Карл Павлович 63
Брянцев Олег Миколайович 61
Буймер Данило Іванович 23
Буравченков Анатолій Олександрович
122
Бутившенко Іван Трохимович 23

В

Варачова Ксенія Григорівна 41,
72—77, 79, 80, 81, 86, 87, 89, 90,
95, 98, 101—104, 107, 112, 113, 129,
136, 154
Василевський Олександр Михайлович
134
Василій (Рак Василь Юрійович) 92
Василій Великий 33
Величко Іван Васильович 48, 49, 60,
61, 62
Вербицький Олександр Євламійович
20, 51
Вечерський Віктор Васильович 130
Вільшанський М. 133
Вітовт І Кейстутович 12
Власовський Григорій 27
Вовк М. П. 115
Войнаральський Порфирій Іванович
(Смирнов Козьма Захарович) 46,
47, 48, 120
Войтюк Олег Вікторович 116, 121
Волков Семен Васильович 21
Волощенко 26
Воляшко (Валяшко) Микола Овксен-
тійович 21, 24
Воляшко (Валяшко) Овксентій Петрович
24
Воропай Діана Миколаївна 124

Г

Гаазе 26
Гаврюшенко А. А. 131
Гаврюшенко Григорій Федорович 27
Гамалія Катерина Миколаївна 124
Герасимов І. О. 116, 123, 126—131,
134, 135—140

Германова А. 20
Гізів М. І. 27
Гладкий 27
Глазунов Степан Олександрович (псевд.
Глазуненко) 21, 26
Глушко Марія Леонтіївна 20, 74
Гнаровська Валерія Осипівна 61
Гоголь Микола Васильович 26
Голиков А. П. 115
Голубничий В. 133
Гольдрін Б. 23
Гончарова Єфросинія Йосипівна 29
Горбачов 27
Гордієнко Кость (Костянтин) Олек-
сійович 38
Горелік О. Ф. 8, 115
Городкова Тетяна Ігорівна 62
Горчаков Є. С. 47, 110
Готський Йордан 10
Григорій Богослов 33
Григоров Андрій Миколайович 116—
124, 130, 131, 133, 139
Григорян Сергій Варламович 61
Грипич 27
Громова М. 123
Грубник-Буйнова Лариса Петрівна 115,
118, 124, 125—133, 135—138, 140
Грушевський Михайло Сергійович 92
Губенко Павло Михайлович (псевд.
Остап Вишня) 104, 105, 138

Д

Давидов-Луцицький Всеволод
Володимирович 43, 44, 119
Дамаскін І. 47
Данилов Федір Іванович 51
Дегтярьова Віра Володимирівна 85
Денисенко Галина Григорівна 119
Денікін Антон Іванович 18
Джанібек хан 11
Дзюба Віктор Петрович 30
Дибенко Павло Юхимович 18
Дикань Олексій Петрович 121, 122,
123, 126, 127, 140
Дідик Віктор Васильович 101, 154
Дмоховська (Тихоцька) Софія
Адольфівна 110
Дмоховська Адель Адольфівна 48, 110
Дмоховський Лев Адольфович 110
Довженко Олександр Петрович 28
Долгов 27
Долгушин Олександр Васильович 47, 110
Долматовський Євгеній Афонович 29, 117
Друшляк Валентин Васильович 37
Дудинцев Володимир Дмитрович 21
Дудко Микола Омелянович 27, 28, 29

Дунаєв Н. Я. 38
 Дунаєва А. Л. 26
 Дяченко Микола Тимофійович 116—
 121, 123, 128, 130—133, 139
 Дядін 27
 Дьомкін Віктор Петрович 30

Е

Енгельгардт Павло Васильович 63
 Ендауров Микола Миколайович 47
 Епштейн Аркадій Ісакович 115, 116,
 117, 118, 121, 123
 Ескузян Данило Маркосович 43

Є

Єголдай 12
 Єлизавета Петрівна (Романова) 15
 Ємельяненко 27
 Єрохіни 25
 Єрпулова Валентина Миколаївна 28,
 154

Ж

Жало Микола Федорович 130
 Жало Семен Сергійович 20, 51, 54
 Желябов Андрій Іванович 110
 Жердій Євгеній Миколайович 20, 88,
 131
 Жестовський 14, 67, 68
 Живин В. А. 26
 Живолуп Михайло Андрійович 20, 51
 Жигулін Петро Петрович 114
 Жико 85
 Жилинський Микола 46
 Жуковський Василь Андрійович 63

З

Забудько 27
 Загорська Любов Павлівна 26
 Загоруйко Микола Никифорович 21,
 51, 96, 134
 Загребельний Юрій Олександрович 55,
 68, 69, 121, 124
 Заїчневський Петро 46
 Закопайло Максим Олександрович 70
 Закружецький Дмитро Павлович 27
 Заливаха Опанас Іванович 21
 Зарницька Е. Ф. 26
 Знова Віктор Олександрович 30, 55,
 56, 121
 Зубар Олександр 116
 Зубков 18

І

Іваницький 27
 Іванов Петро 17
 Іоанн Богослов 15, 84, 86

Іоанн Златоуст 33
 Ісаєв Станіслав Іванович 115, 131, 133,
 139
 Ісаїв Леонід Олексійович 116
 Іскін Олександр Юрійович 30, 117
 Ітенберг 120

К

Калашникова Тетяна 33
 Калінін Веніамін Васильович 131 118,
 120, 123, 131, 133, 139
 Калініченко Володимир Вікторович
 121
 Каліуш Леонід 27
 Каменський Е. Ю. 46, 47
 Капкан Юрій (Георгій) Євгенович 58
 Капленко Євдокія Сергіївна 29
 Карайбог Петро Григорович 23
 Караулов Григорій Іванович 82, 83
 Карг(х)ан 23
 Кардаш 20
 Кардаш Ганна Йосипівна 74
 Карелін Володимир Олександрович 27
 Кармаль Бабрак 60
 Карпенко Андрій Устинович 29
 Карпенко-Карий Іван (справж. Тобілевич
 Іван Карпович) 26
 Касаткін П. В. 117
 Катерина II (Романова Катерина Олек-
 сіївна) 15, 16, 31, 51
 Качало Світлана Іванівна 92, 154
 Кашинцев Микола Миколайович 25, 26
 Кашинцева З. Ф. 26
 Кашинцеви 25
 Кашинцов Яків Іванович 33
 Квітка-Основ'яненко Григорій Федо-
 рович 115
 Кесарійський Прокопій 10
 Кириченко Т. М. 120
 Ківшар Микола Миколайович 66, 86,
 131
 Клепацький О. Ф. 51
 Клімкін Олександр Сергійович 154
 Кобцев Михайло Валентинович 69, 70
 Коваленко Андрій Васильович 26
 Ковалик Сергій Ф. 46, 47
 Коваль Андрій Сергійович 37
 Ковальов Ігор Володимирович 61
 Ковпак Сидір Артемович 61
 Ковтунов Гнат 26
 Ковтунова Агапія 26
 Ковтунова Орина Микитівна 26
 Ковтунова Пелагея 26
 Ковшар Алла Петрівна 70, 154
 Кожарський Михайло Дмитрович 89
 Козир Іван Васильович 92
 Козир Г. 92
 Козир М. 92
 Козловський Олександр Лукич 66
 Колода Володимир Васильович 42, 67,
 72, 73, 75, 77, 79—81, 86, 87, 89, 90,
 93, 96, 98, 99, 101—103, 112, 113,
 115, 124, 127—129, 132, 154
 Конакова Олена Вікторівна 24, 27, 30,
 32, 35—39, 41, 66, 68, 106, 154

Коновніцин Петро Петрович 110
 Кононенко Федір Васильович 37
 Констант II 10
 Конча Сергій Вікторович 115
 Копилов В. С. 92
 Коргун Маргарита Сергіївна 61
 Короленко В. 47
 Корохіна Анастасія Вікторівна 41, 72,
 75, 90, 112, 113, 118, 124—129, 131,
 132, 134—138, 140, 154
 Корочанські 25
 Корочанська Н. В. 26
 Корочанський Олексій Лукич 26
 Косарик (Коваленко) Дмитро Михай-
 лович 38
 Костенко О. К. 116, 121
 Костыря Іван Сергійович 123
 Костянтин IV 10
 Котляревський Іван Петрович 25, 26,
 122
 Коць М. П. 122
 Кошелев Віктор Іванович 30, 31, 32
 Кравцов Григорій Михайлович 61
 Кравченко Роман Іванович 154
 Кравчинський С. М. 46
 Краснов Кирило Семенович 56
 Кремінь Василь Григорович 61
 Кривич Володимир Володимирович 66,
 93, 124, 133
 Кривошлик Л. М. 120
 Криганов Андрій Васильович 7—9, 79,
 93, 115, 129, 133
 Кропивницька Ганна Олександрівна 25
 Кропивницька Марта Львівна 26
 Кропивницька Надія Василівна 25
 Кропивницький І. М. 26
 Кропивницький Іван Олександрович
 (псевд. Мар'яненко) 25
 Кропивницький Андрій Олександрович
 25
 Кропивницький К. М. 26
 Кропивницький Марк Олександрович
 25
 Кропивницький Марко Лукич 16, 24,
 25, 26
 Кропивницький Олександр Лукич 25
 Кропивницький Павло Олександрович
 25
 Кубійович Володимир 116
 Кувшинський Дмитро Дмитрович 123
 Кугушева Варвара Михайлівна 46
 Куделко Сергій Михайлович 92, 133,
 154
 Кузьмін Михайло Кузьмич 123
 Кузьміна (Артеменко) Ганна
 Олександрівна 124
 Кукса Микола Федорович 116—140
 Куліш Пантелеймон Олександрович
 (Панько Олелькович) 64
 Кулик Галина Михайлівна 72, 75, 77,
 95, 98, 101, 154
 Кункль Альфред Альфредович 139
 Купрін Олександр Іванович 26
 Курило Микола Андрійович 37
 Курилов Владислав Григорович 37
 Кухтін О. П. 18

Л

Лаптев Олексій Олексійович 8,
103—105, 108, 109, 115, 132, 138,
139, 154
Лапчинська Ніна Василівна 50, 58, 122,
154
Ларіонов Всеволод Сергійович 46
Лебедева Вікторія Павлівна 116, 123,
126—131, 134—140
Лебідь Дмитро Захарович 117
Левченко Віталій Миколайович 131,
133, 139
Легкий Євграф 48, 50
Лемещенко 27
Леонтьєв Сергій Юрійович 59, 104
Лермонтов Феофан 46
Линицкая Любов Павловна 116
Лифар Микола Мусійович 21, 51
Личенко О. 133
Ліницька (дівоч. Загорська) Любов
Павлівна 26
Ліхолетов Ярослав Володимирович 28,
41, 72, 73, 75, 76, 80, 81, 87, 90, 96,
98—101, 103—105, 112, 113, 154
Лоза Д. 20
Ломакін 26
Луцник Олег Дмитрович 54, 70
Любарська Т. І. 26
Любицька М. 26
Любичев Михайло Васильович 105,
107, 109, 154
Ляпушкін 75, 127

М

Маєвська Надія Казимирівна 123
Май-Маєвський Володимир Зенонович 18
Макаренко Дмитро Григорович 123,
131, 133, 139
Мануйленко Марія Петрівна 85, 154
Мар'яненко (справжн. Кропивницький
Іван Олександрович) 21, 26
Мариненко 20
Марк Ульпій Нерва Траян 10
Маруда Ахмад Шах 60
Мархайчук Наталя Віталіївна 31, 32, 43,
48, 50, 54, 56, 59, 61, 63, 64, 66, 69,
70, 85, 86, 93, 95, 100, 154
Марцинкевич Борис Іванович 82, 83
Марченко Іван Семенович 20, 112
Марченко Тетяна Львівна 85, 97, 154
Марьонкіна Валентина Геннадіївна 24,
27, 30, 35, 39, 48, 55—57, 63, 66, 73,
84, 86, 89, 96, 107, 110, 123, 154
Масловський Іван Кирилович 104, 105
Масний О. Т. 92
Махно (Міхненко) Нестор Іванович 18,
27, 28
Машинов О. Д. 92
Мельник Олена Миколаївна 7, 115
Мерзляк Іван Дмитрович 94
Миколаєнко М. 140
Миколай (Бичок Микола) 30
Мирний Панас (справж. Рудченко Панас
Якович) 26
Михайло VII Дука 12

Мишкін Іполит Микитович 46, 47
Мінаєв В. 121
Мінаєв І. 133, 135
Мінц Віктор Миколайович 124
Мітіна Юлія Павлівна 154
Михєєв Володимир Кузьмич 115, 118,
124—138, 140
Мовіле-Монтвід 91
Мовмига Наум Денисович 20, 75
Мойсєєва Олександра Юхимівна 110,
154
Мокієвська-Зубок Людмила Наумівна 18
Момот Людмила Михайлівна 116, 123
Монкевич Борис Григорович 58
Моргунова Лідія Миколаївна 63
Москаленко 128, 129, 130
Москаленко Кирило Семенович 40
Мотонаха Віталій Іванович 42, 48, 120
Муравйов Є. 18, 26, 27

Н

Назаренко Леонід Миколайович 124
Найтінгейл Флоренс 57, 62
Натієв Олександр Георгійович (справж.
Зураб Георгійович Натішвілі) 58
Невольниченко 27
Нестеров 27
Нечепуренко Олексій Петрович 20, 51,
61
Нещерет Ігор Миколайович 102, 107,
108, 154
Никифорова Марія Григорівна
(«анархістка» Маруся) 28
Нікіфорович Анатолій 37
Ніколаєв О. 43
Ніколаєв Павло Назарович 25
Ніколаєва П. П. 26
Нікольський І. 47
Новгородов Володимир Євгенович 54,
154

О

Овсійчук Володимир Антонович 123
Огурцов Григорій Іванович 83
Олександр II (Романов Олександр
Олександрович) 25, 110
Олександр III (Романов Олександр
Миколайович) 47
Олександрови 47
Олесь Олександр (Кандиба Олександр
Іванович) 31
Олійник Леніна Петрівна 66, 71, 72, 73,
76, 78, 79, 85, 89, 91, 93, 95, 99, 100,
102, 107, 112, 114, 154
Ольшанський Федір 33
Омельянович-Павленко Михайло
Володимирович 58
Онуфрій (Легкий Олег Володимирович)
50
Осадча Ірина Анатоліївна 37, 105, 154
Остап Вишня (справж. Губенко Павло
Михайлович) 104, 138
Остапенко Сергій Степанович 58
Остапчук Віктор Миколайович 30, 31, 66
Осташко Тетяна Сергіївна 122

П

Панасенко Г. П. 117
Парамонов Андрій Федорович 115, 117,
121, 138
Пашченко Євдокія 61
Перваке Софія 110
Перебийніс Григорій Миколайович 132
Пересьолкова Яна Геннадіївна 39, 44,
46, 48, 56, 74—76, 93, 94, 100, 154
Перовська Софія Львівна 16, 110
Петлішенко М. 21
Петлюра Симон Васильович 26
Петренко Іван Якович 57
Петро (Протопопов) 33
Петропавловський Н. 47
Печериця Анатолій Якимович 51
Пилипенко А. К. 17, 18, 26, 68
Підлипняк І. М. 20
Піскарьов Ю. 31
Погуляй Іван Лаврентійович 23
Полетика В. Я. 97
Поліщук Тамара 122, 132, 133
Половець В. М. 133
Поморський 27
Пономарьов А. 47
Пономарьов Валерій Вікторович 35, 39,
54, 154
Посохов Сергій Іванович 115, 133
Постолатьєв Павло Федосійович 27
Потьомкін 16
Придятько Іван Васильович 72, 77, 96,
154
Прожанський І. Ф. 35
Проценко 154
Прутка Ольга Олександрівна 62
Путятін Володимир Дмитрович 23, 28,
44, 45, 48, 49, 50, 51, 56—58, 61, 62,
71, 72, 76, 78, 79, 81, 89, 92, 93, 98,
99, 102, 108, 114, 125, 127, 128, 130,
131—133, 135, 136, 138, 139, 154

Р

Регішук Н. 131
Резніков Владислав Валерійович 64, 154
Реуцький Олексій Анатолійович 56,
69, 70
Редін Єгор Кузьмич 7
Рєпін Ілля Юхимович 106
Рибалка Іван Климентійович 121
Риндін Кузьма Васильович 26
Рідний Олександр Миколайович 30, 31
Рогачов Дмитро Михайлович 46
Розальон-Сошальська А. 48
Романова Тетяна Ігорівна 50, 71, 72, 79,
81, 84, 89, 93, 95, 112, 114, 154
Ромодановський Григорій Григорович 12
Роше Антуанета Генріхівна 24
Роше Єгор Карлович 23, 24
Роше Карл 23
Рубан П. 63
Руденко Р. І. 26
Рябих С. С. 120

С

Саблін Юрій Володимирович 18, 26, 27
 Сабода Іван Никанорович (псевд. Сабо) 25
 Савонов 116
 Садовський Микола (Тобілевич Микола Карпович) 23, 26
 Самсонова Зінаїда Олександрівна 61
 Сарандінакі Іполит Павлович 16, 47, 48
 Сарбей Віталій Григорович 117
 Сахаров 27
 Сашкова Лариса Олександрівна 138
 Свинаренко Петро Григорович 20, 38, 42, 43, 44, 45, 119
 Селедцов Іван Федосійович 111
 Селіванов І. 47
 Семененко Едуард Петрович 59, 63
 Семененко Ю. 124
 Сергєєв Сергій Миколайович (псевд. Сергєєв-Ценський) 16
 Сергєєв Федір Андрійович (Артем) 27
 Сергій (Соколовський) 33, 39
 Серошевський В. 120
 Сибільов Микола Вікентійович 8
 Сигізмунд III 12
 Сидоренко А. Л. 115
 Сидоренко Іван Ілліч 20, 56
 Синюшко Ганна Олександрівна 70
 Сириця І. 125
 Сиротін 27
 Сич Марина Олександрівна 124
 Сільванський Микола Михайлович 21
 Склокіна Ірина Євгенівна 119
 Сковорода Григорій Савич 16
 Скоробогатов А. В. 115
 Скоропадський Павло Петрович 18, 26
 Скрипник Михайло Семенович 21
 Славочинська 27
 Сліпушенко Тетяна Володимирівна 123
 Сліпченко 26
 Смирнов Козьма Захарович (Война-ральський Порфирій Іванович) 46
 Смолій Валерій Андрійович 116, 118, 119, 122, 127, 133, 138
 Соболева Ганна 33
 Соколовська Катерина Федорівна 25
 Солонченко О. М. 92
 Сосюра Володимир Миколайович 66
 Сохоцький Леонід Павлович 49
 Старицький Михайло Петрович 26
 Сумний (Угрюмов) Семен Макарович 38
 Супрун Оксана Олександрівна 43
 Супрун Парасковія Митрофанівна 20, 112

Т

Тараканков Олег Валерійович 93, 133
 Таранушенко Стефан Андрійович 131
 Тарасенко О. 137
 Тарценко Михайло 31
 Телегін Дмитро Якович 7, 8, 67, 80, 115
 Терехов І. О. 116, 123, 126—131, 134, 135, 138, 139, 140
 Теряник Юрій Григорович 154
 Тиктор Іван Микитович 122

Тимошенко Семен Костянтинівич 41
 Тимошенко Юрій Трохимович (псевд. Тарапунька, Мочалкін) 27
 Тинченко Ярослав Юрійович 115, 122
 Титар В. 117
 Титаренко П. А. 20
 Тихоцька (Дмоховська) Софія Адоль-фівна 120, 139
 Тихоцька-Легка Марія Іполитівна (дівоц. — Сарандінакі) 47, 48, 120
 Тихоцький Віктор Олександрович 16, 47, 48, 120, 139
 Тихоцький О. 109
 Тихоцькі 15
 Тищенко Ольга Іванівна 62, 154
 Ткаченко В. 23
 Токарев Є. 20
 Тохтамиш 12, 115
 Третьякова Тетяна (Текля) Костянтинівна 20, 76, 127
 Трифільєв Євген Парфенович 7, 115
 Трофимов Іван 12, 13
 Троян Анатолій Трудович 31, 42, 43, 48, 70, 74, 75, 96, 98—100, 112, 114, 154
 Туган-Барановська Ганна Станіславівна (дівоц. Шабельська) 91
 Туган-Барановський Михайло Іванович 18, 91, 92, 133
 Туган-Мірза-Барановський Іван Якович 91
 Туган-Барановські 91, 92
 Турська К. В. 27
 Туснолобова-Марченко Зінаїда Михай-лівна 61

У

Удовик Іван Микитович 116—123, 125—130, 134—137, 139, 140
 Удовиченко О. 61
 Українцев Віталій Леонідович 69, 70, 124
 Уманський Михайло Васильович 154
 Усик Іван Миколайович 39

Ф

Федоровський Олександр Дмитрович 7, 115
 Ферапонт Лідія 61
 Фисенко Н. К. 26
 Фігнер Віра Миколаївна 110
 Філарет (Гумілевський Дмитро Гри-горович) 117, 121, 134, 138
 Філіппов Р. В. 120
 Філоненко Валентина Павлівна 46, 60, 78, 90, 91, 100, 106, 154
 Фіногенов Василь Миколайович 25
 Фрадкін Марк Григорович 29

Х

Халіна Лілія Іванівна 27
 Хільковський Аркадій 117

Хімушин Микола Федорович 20, 42, 43, 45, 60, 120, 123
 Ходак Юрій Валентинович 57, 69, 70
 Хрущов Микита Сергійович 41

Ц

Цветков 26, 27
 Циба Анатолій Миколайович 42, 48, 120
 Цицаркін Ф. Ф. 38
 Цуканова Марія Микитівна 61

Ч

Чайковський В. І. 126
 Чайковський Микола Васильович 46
 Чайковський Петро Андрійович 127, 138
 Чаленко Василь Миколайович 37
 Чалий Микола Полікарпович 20, 51
 Черкаско Вікторія Валеріївна 36, 38, 41, 43, 154
 Черкасов Михайло Федорович 89
 Черкасова Катерина Тимофіївна 106, 110, 154
 Черниха В. П. 116
 Чернишов Петро 15
 Черябін 27
 Чехов Антон Павлович 26
 Чехович Валерій Анатолійович 116
 Чингізхан 91
 Чистяков М. Г. 27
 Чистяков М. 27
 Чорноволов Володимир Олександрович 87, 131
 Чурилов Леонід Дмитрович 20, 51
 Чучвага Іван Іванович 60, 82

Ш

Шаповал Олександр Андрійович 58, 122
 Шаповалов 27
 Швайці(е) 23
 Шевченко Тарас Григорович 26, 63, 64
 Шилін А. 65
 Ширяєв Василь Григорович 63
 Ширяєв Микола Опанасович 24, 27
 Шкарлетова Марія Савеліївна 20, 57, 62, 123
 Шкварко Іван Петрович 120
 Шмалько Андрій Валентинович 21, 27, 154
 Шовковий К. І. 27
 Шпиталенко Борис Григорович 37
 Шрамко Борис Андрійович 80, 101, 115, 118, 124—138, 140, 154
 Шрамко Лілія Миколаївна 89, 92
 Шубін Григорій Іванович 26
 Шубіна Євдокія Іванівна 26
 Шубіни 25

Щ	Ю	Я
Щедрін 38	Ющенко Віктор Андрійович 89	Яголдай (Єголдай) Сарайович 12
Щелков Костянтин Павлович 117, 121, 131, 134, 138		Яковина Іван Володимирович 37
Щибря Леонід Іванович 116		Якушкін Іван Дмитрович 110
Щусь Оксана Йосипівна 122		Янукович Віктор Федорович 61
		Ярмиш О. 115
		Ярослав (Цмоканич Ярослав Миколайович) 85
		Ярошенко Анатолій Степанович 58
		Ярошенко Марія Петрівна 58
		Ярошенко Степан Климентійович 20, 57, 58, 122
		Ятченко Михайло Миколайович 31
		Яцина Олег Анатолійович 21, 154

ПОСТАТЕЙНИЙ ПОКАЖЧИК

м. Куп'янськ

1.	БРАТСЬКА МОГИЛА ЖЕРТВ НАЦИЗМУ 1942—43, 1943. Вул. Студентська, 154—156.	23	14.	МЕМОРІАЛЬНЕ КЛАДОВИЩЕ, 1948—50, 1958—68, 1985, 2010. Просп. Конституції, 44—46.	42
2.	БУДИНОК АПТЕКИ серед. 19 ст., У ЯКОМУ МЕШКАЛА РОДИНА ВОЛЯШКІВ. Просп. Конституції, 4.	23	14.1.	Меморіальний комплекс загиблим у німецько-радянській війні 1941—45, 1948—50.	42
3.	БУДИНОК ПОВІТОВОЇ ЗЕМСЬКОЇ УПРАВИ, 1873, В ЯКОМУ ПРАЦЮВАВ М. КРОПИВНИЦЬКИЙ. Пл. Центральна, 2.	24	14.1.1.	Братська могила жертв нацизму 1942—43, 1948—50.	43
4.	БУДИНОК СТАНЦІЇ, В ЯКОМУ МІСТИВСЯ СТРАЙКОВИЙ КОМІТЕТ ЗАЛІЗНИЧНИКІВ КУП'ЯНСЬКОГО ВУЗЛА, ПЕРЕБУВАЛИ ПОВСТАНСЬКІ ЗАГОНИ МАХНА Н. І. ТА ПРАЦЮВАВ ДУДКО М. О. смт Куп'янськ-Вузловий, вул. Печериці, 2 а.	27	14.1.2.	Братські могили 1942—43, 1948—50.	44
5.	БУДИНОК ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ, 1907. Вул. 1 Травня, 24.	28	14.1.3.	Могила Давидова-Лучицького В. В. 1942, 1948—50.	44
6.	БЮСТ КОШЕЛЄВА В. І., 2016, смт Ківшарівка, просп. Перемоги	30	14.1.5.	Могила Хімушина М. Ф. 1943, 1948—50.	45
7.	ДЕКОРАТИВНА СКУЛЬПТУРА «БАЙБАК — СИМВОЛ КУП'ЯНСЬКА», 2014. Пл. Центральна.	31	14.1.6.	Пам'ятний знак воїнам-авіаторам 108-го гвардійського штурмового авіаційного полку 1943, 1948—50.	45
8.	ДЕКОРАТИВНЕ ПАННО «ЛИВАРНИКИ», 1981, смт Ківшарівка, просп. Перемоги.	32	14.2.	Могила Войнаральського П. І., Тихоцького В. О., Тихоцької-Легкої М. І., 1898, 1929, 1925, 1968.	46
9.	ЗЕМСЬКА ПОШТА, кін. 19 — поч. 20 ст. Пл. Центральна, 12.	32	14.3.	Могила Мотонахи В. І., 1958.	48
10.	КОМПЛЕКС БУДІВЕЛЬ ПОКРОВСЬКОГО СОБОРУ, 1-ша чв. 19 — поч. 20 ст. В історичному центрі міста.	33	14.4.	Могила Циби А. М., 1966.	48
10.1.	Актова зала, церква, навчальне приміщення, поч. 20 ст. Пров. Духовний, 2.	34	14.5.	Пам'ятний знак ліквідаторам аварії на ЧАЕС, 2010.	48
10.2.	Будинок для гостей 1822, у якому містився штаб 38-ї армії Південно-Західного фронту. Вул. 1 Травня, 29.	36	14.6.	Пам'ятний знак учасникам локальних війн, 2010.	49
10.3.	Будинок настоятеля, 1822. Вул. 1 Травня, 21.	36	15.	МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕСТЬ ЗАГИБЛИХ У НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ 1941—45, 1948, смт Куп'янськ-Вузловий, пл. Залізничників.	49
10.4.	Будинок священика, серед. 19 ст. Вул. 1 Травня, 19.	37	15.1.	Братська могила радянських воїнів і залізничників, 1941—43, 1948.	50
10.5.	Духовне училище, кін. 19 — поч. 20 ст. Вул. 1 Травня, 2, на розі з пров. Духовним, 2.	38	15.2.	Пам'ятний знак на честь воїнів-залізничників, які загинули в роки німецько-радянської війни 1941—45, 1988.	51
10.6.	Службовий будинок з трапезною 1822, у якому містився штаб 38-ї армії Південно-Західного фронту. Вул. 1 Травня, 31.	39	16.	МИКОЛАЇВСЬКА ЦЕРКВА, 1850—52. Пл. Центральна, 3.	51
11.	КУРГАН.	41	17.	НЕКРОПОЛЬ.	54
12.	КУРГАН.	41	17.1.	Могила Жала С. С., 1997. Вул. 1 Травня, міське кладовище.	54
13.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	42	17.2.	Могила Загребельного Ю. О., 2014. Вул. 1 Травня, міське кладовище.	55
			17.3.	Могила Знови В. О., 1984. Міське кладовище.	55
			17.4.	Могила Краснова К. С., 1963. Кладовище залізничної ст. Куп'янськ-Сортувальний.	56

17.5. Могила Реуцького О. А., 1984. Вул. Жуковського. На селищному кладовищі смт Куп'янськ-Вузловий.	56	24. ПАМ'ЯТНИК ХІМУШИНУ М. Ф., 1967, 1986. Вул. Шкільна, 42.	62
17.6. Могила Сидоренка І. І., 1984. Вул. 1 Травня, міське кладовище.	56	25. ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКУ Т. Г., 2009. Вул. 1 Травня.	63
17.7. Могила Ходака Ю. В., 1982. На селищному кладовищі смт Куп'янськ-Вузловий.	57	26. ПАРАФІЯЛЬНЕ УЧИЛИЩЕ, кін. 19 ст. Просп. Конституції, 1.	64
17.8. Могила Шкарлетової М. С., 2003. Вул. 1 Травня, міське кладовище.	57	27. ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНЕ УЧИЛИЩЕ № 27, В ЯКОМУ НАВЧАЛИСЯ КІВШАР М. М., КРИВИЧ В. В., МІНЦ В. М., НАЗАРЕНКО Л. М. смт Ківшарівка.	66
17.9. Могила Ярошенка С. К., 1969. Вул. 1 Травня, міське кладовище.	57	28. САДОВО-ПАРКОВА СКУЛЬПТУРА «БАЙБАКИ — СИМВОЛ КУП'ЯНСЬКА», 2014. Парк відпочинку «Залізничник», смт Куп'янськ-Вузловий.	66
18. ПАМ'ЯТНЕ МІСЦЕ ДИСЛОКАЦІЇ 3-ГО ЗАПОРІЗЬКОГО ІМ. БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПІХОТНОГО ПОЛКУ АРМІЇ УНР, 1918. Вул. Енергетична, 1.	58	29. СЕЛИЩЕ «КІВШАРІВКА-А», 16—12 ст. до н. е.	67
19. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ ТА ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ, 2008. Просп. Конституції, 2.	59	30. СЕЛИЩЕ «КІВШАРІВКА-Б», 20—12 ст. до н. е.	67
20. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЛЬОТЧИКАМ, ЯКІ ЗАГИНУЛИ В РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1941—45. смт Ківшарівка, біля автотраси Куп'янськ—Ківшарівка.	59	31. ТОРГОВИЙ БУДИНОК ЖЕСТОВСЬКОГО, 1900. Пл. Центральна, 38.	67
21. ПАМ'ЯТНИК ВОЇНАМ-КУП'ЯНЧАНАМ, ПОЛЕГЛИМ В АФГАНІСТАНІ. Пл. Центральна, біля міського скверу.	60	32. ШКОЛА № 4 ім. ГЕРОЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ М. Ф. ХІМУШИНА, В ЯКІЙ НАВЧАВСЯ ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ Ю. О. Вул. Шкільна, 42, м-н Ювілейний.	68
22. ПАМ'ЯТНИК ВОЇНАМ-КУП'ЯНЧАНАМ, ЯКІ ЗАГИНУЛИ НА ФРОНТАХ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1941—1945, 1983. Пл. Центральна.	61	33. ШКОЛА № 8, В ЯКІЙ НАВЧАЛИСЯ РЕУЦЬКИЙ О. А., ХОДАК Ю. В., УКРАЇНЦЕВ В. Л. Вул. Жуковського, 10, м-н Ювілейний, смт Куп'янськ-Вузловий.	69
23. ПАМ'ЯТНИК МЕДИЧНИМ СЕСТРАМ, 2004. Вул. 1 Травня, 26.	61	34. ШКОЛА № 12, В ЯКІЙ НАВЧАЛИСЯ БЕЗЩОТНИЙ Ю. В., ЗАКОПАЙЛО М. О. 1-й м-н, смт Ківшарівка.	70

Куп'янський район

с. БЕРЕСТОВЕ, ПІЩАНСЬКА СІЛЬРАДА

1. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—44, 1995. Вул. Центральна.	71
--	----

с. БІЛЕ, ЛІСНОСТІНКІВСЬКА СІЛЬРАДА

2. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—44, 1948. Вул. Травнева, 25.	71
3. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	72

с. БЛАГОДАТІВКА, ГРУШІВСЬКА СІЛЬРАДА

4. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	72
-------------------------	----

с. БОЛДИРІВКА, ОСИНІВСЬКА СІЛЬРАДА

5. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	72
6. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	72

с. ВИШНІВКА, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

7. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	72
8. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	72

с. ГЛУШКІВКА, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

9. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943. Вул. Миру, 90, серед скверу.	73
10. КУРГАН.	73
11. КУРГАН.	73
12. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	73
13. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	73
14. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	73
15. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	73
16. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	74
17. СІЛЬСЬКЕ КЛАДОВИЩЕ. Вул. Миру, 50.	74

17.1. Могила Безщотного Ю. В., 2015.	74	с. КОЛІСНИКІВКА,	
17.2. Могила Глушко М. Л., 1994.	74	ГЛУШКІВСЬКА СІЛЬРАДА	
17.3. Могила Кардаш Г. Й., 1998.	74	34. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ	
17.4. Могила Мовмиги Н. Д., 1980.	75	ВОЇНІВ 1942—43, 1946. Вул. Колективна.	79
с. ГОЛУБІВКА,		35. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	79
КІНДРАШІВСЬКА СІЛЬРАДА		36. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	80
18. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК,		37. СЕЛИЩЕ «КОЛІСНИКІВКА»,	
3 тис. до н. е. — поч. 2 тис.	75	3 тис. до н. е. — поч. 2 тис.	80
19. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	75	с. КРУГЛЯКІВКА,	
20. ПОСЕЛЕННЯ «ГОЛУБІВКА», 8—10 ст.	75	ЦЕНТР СІЛЬРАДИ	
с. ГРУШІВКА,		38. КУРГАН.	80
НЕЧВОЛОДІВСЬКА СІЛЬРАДА		39. КУРГАН.	80
21. КУРГАН.	76	40. КУРГАН.	80
22. МОГИЛА ТРЕТЬЯКОВОЇ Т. К., 1994.		41. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 1 тис.	80
Сільське кладовище.	76	42. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	80
с. ГУСИНКА,		43. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	80
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ		44. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС	
23. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ		ЗАГИБЛИМ У НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКІЙ	
ВОЇНІВ 1941—43, 1957. Вул. 1 Травня.	76	ВІЙНІ 1941—45, 1943, 1953, 1985. Вул. Миру.	80
24. КУРГАН.	76	с. КУРИЛІВКА,	
25. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	77	ЦЕНТР СІЛЬРАДИ	
26. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	77	45. КУРГАН.	81
с. ДОРОШІВКА,		46. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	81
МОНАЧИНІВСЬКА СІЛЬРАДА		47. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	81
27. КУРГАН.	77	48. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	81
с. ЄГОРІВКА,		49. МЕМОРІАЛ ЗАГИБЛИМ ВОЇНАМ	
ГУСИНЬСЬКА СІЛЬРАДА		У НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ	
28. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	77	1941—45, 1941—43, 1946, 1959,	
с. КИСЛІВКА,		1990-ті рр. Вул. Лозова, 1.	81
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ		49.1. Братська могила радянських	
29. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ		воїнів 1941—43, 1946, 1959.	82
ВОЇНІВ 1942—43, 1956. Вул. Чуйкова.	77	49.2. Братська могила радянських воїнів,	
с. КІНДРАШІВКА,		1943, 1990-ті рр.	83
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ		49.3. Могила Белова А. Ф., 1943, 1990-ті рр.	83
30. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ		49.4. Могила Огурцова Г. І., 1943, 1990-ті рр.	83
ВОЇНІВ І ПАРТИЗАНКИ 1942—43,		50. ЦЕРКВА ІОАННА БОГОСЛОВА,	
1950. Вул. Вишнева.	78	1-ша пол. 19 ст. Вул. Белова, 8.	84
31. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	78	51. МОГИЛА КІВШАРА М. М., 1985.	
32. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	79	На сільському кладовищі.	86
с. КОВАЛІВКА,		с. ЛІСНА СТІНКА,	
СМОРОДЬКІВСЬКА СІЛЬРАДА		ЦЕНТР СІЛЬРАДИ	
33. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	79	52. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	86
с. КОЛІСНИКІВКА,		53. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	87
ГЛУШКІВСЬКА СІЛЬРАДА		54. МОГИЛА ЧОРНОВОЛОВА В. О., 2014.	
34. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ		На сільському кладовищі.	87
ВОЇНІВ 1942—43, 1946. Вул. Колективна.	79	с. МИКОЛАЇВКА,	
35. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	79	ЯГІДНЕНСЬКА СІЛЬРАДА	
36. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	80	55. КУРГАН.	87
37. СЕЛИЩЕ «КОЛІСНИКІВКА»,		56. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	87
3 тис. до н. е. — поч. 2 тис.	80		

**С. МИКОЛАЇВКА ПЕРША,
ПРОСЯНСЬКА СІЛЬРАДА**

57. КУРГАН.	87
58. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	87
59. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	87

**С. МОНАЧИНІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

60. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1944, 1953. Вул. Жердія.	87
61. КУРГАН.	89
62. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	89
63. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ОДНОСЕЛЬЦЯМ — ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ 1932—33, 2007. Сільське кладовище.	89

**С. МОСКОВКА,
КІНДРАШІВСЬКА СІЛЬРАДА**

64. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1945. Вул. Белгородська.	89
65. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	90

**С. НЕЧВОЛЮДІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

66. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	90
67. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	90
68. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	90
69. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ЗАГИБЛИМ У НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ВІЙНІ 1941—45, 1942—43, 1952, 1983. Вул. Центральна, 3.	91
70. ПАМ'ЯТНЕ МІСЦЕ САДИБИ ТУГАН-БАРАНОВСЬКИХ. Біля села.	91
71. ПАМ'ЯТНИЙ ХРЕСТ ЖЕРТВАМ ВІЙНИ ТА ГОЛОДОМОРУ, 1999. Вул. Данька. На кладовищі	92

**С. НОВООСИНОВЕ,
КУРИЛІВСЬКА СІЛЬРАДА**

72. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1944. Вул. Шкільна.	92
73. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 1 тис.	93
74. МОГИЛА КРИВИЧА В. В., 1986. На сільському кладовищі.	93
75. МОГИЛА ТАРАКАНКОВА О. В., 1983. На сільському кладовищі.	93

**С. ОРЛЯНКА,
ЯГІДНЕНСЬКА СІЛЬРАДА**

76. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	93
--------------------------	----

**С. ОСИНОВО,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

77. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1943, 1947, 1951. Вул. Мерзляка, 10.	93
78. КУРГАН.	95

**С. ПЕТРОПАВЛІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

79. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1946. Вул. Червона, 2 б.	95
80. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	96
81. МОГИЛА ЗАГОРУЙКА М. Н., 2003. На сільському кладовищі.	96
82. ПЕТРОПАВЛІВСЬКА ЦЕРКВА ІЗ ДЗВІНИЦЕЮ, 1864. У центрі села.	96

**С. ПИЩАНЕ,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

83. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43, 1944. Вул. Молодіжна.	97
84. КУРГАН.	98
85. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	98
86. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	98

**С. ПОДОЛИ,
КУРИЛІВСЬКА СІЛЬРАДА**

87. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	99
--------------------------	----

**С. ПРИЛЮТОВЕ,
ПРОСЯНСЬКА СІЛЬРАДА**

88. КУРГАН.	99
-------------	----

**С. ПРИСТІН,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

89. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1956. Пл. Перемоги.	99
90. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	99
91. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	100
92. МОГИЛА МІНЦА В. М., 1985.	100

**С. ПРОСЯНКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

93. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1944. Вул. Центральна.	100
94. КУРГАН.	101
95. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	101
96. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	101

**С. САМБОРІВКА,
ГУСИНСЬКА СІЛЬРАДА**

97. КУРГАН.	101
-------------	-----

98. КУРГАН «ВИСОКА МОГИЛА», 3 тис. до н. е. — 2 тис.	101	с. Синиха, ЛІСНОСТІНКІВСЬКА СІЛЬРАДА	
99. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	101	123. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1946, 1969—70. Вул. Перемоги, 35.	107
100. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис..	101	124. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ, 1943. На північній околиці села.	107
с. Селище, МОНАЧИНІВСЬКА СІЛЬРАДА		125. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-1», 8—10 ст.	108
101. КУРГАН.	101	126. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-2», 15—12 ст. до н. е.	108
с. Сенькове, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ		127. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-3», 17—13 ст. до н. е., 1 тис.	108
102. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1943. Вул. Куп'янська, 2.	102	128. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-4», 1 тис.	109
103. КУРГАН.	102	129. ПОСЕЛЕННЯ «СИНІХА-5», 2 тис. до н. е., 8—10 ст.	109
104. КУРГАН.	103	130. САДИБНИЙ БУДИНОК ТИХОЦЬКИХ, 1830. Пров. Тихоцького, 5.	109
105. КУРГАН.	103	с. Смородьківка, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ	
106. КУРГАН.	103	131. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1946, 1981, 1990—92. В центрі села.	111
107. КУРГАН.	103	132. КУРГАН.	112
108. КУРГАН.	103	133. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	112
109. КУРГАН.	103	134. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	112
110. КУРГАН.	103	135. МОГИЛА МАРЧЕНКА І. С., 1979. На сільському кладовищі.	112
111. КУРГАН «ПРИСТІНСЬКА МОГИЛА», 3 тис. до н. е. — 2 тис.	103	136. МОГИЛА СУПРУН П. М., 1995. На сільському кладовищі.	112
112. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	103	с. Хомине, ЛІСНОСТІНКІВСЬКА СІЛЬРАДА	
113. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	103	137. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	112
114. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	104	с. Цибівка, ПРОСЯНСЬКА СІЛЬРАДА	
115. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	104	138. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	112
116. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	104	с. Ягідне, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ	
117. ПАМ'ЯТНЕ МІСЦЕ ВІДПОЧИНКУ ОСТАПА ВИШНІ. Біля сільського водосховища.	104	139. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 1946, 1980-ті рр. У парку, між вулицями 1 Травня і Шкільною.	113
118. ПОСЕЛЕННЯ «СЕНЬКІВСЬКА СИНІХА-1», 2 тис. до н. е.	105	140. МОГИЛА ЖИГУЛІНА П. П., 1990. На сільському кладовищі.	114
119. ПОСЕЛЕННЯ «СЕНЬКІВСЬКА СИНІХА-2», 15—12 ст. до н. е., 1 тис.	105		
120. ЦЕРКВА УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ З ДЗВІНИЦЕЮ, серед. 19 ст. Вул. Куп'янська, 3.	106		
с. Сеньок, ПРИСТІНСЬКА СІЛЬРАДА			
121. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943, 1966. Вул. Вишнева.	106		
122. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	107		

АВТОРСЬКИЙ СКЛАД

Бабич Олена Вікторівна
Бахтіна Світлана Анатоліївна
Білько Іван Володимирович
Борисова Тамара Михайлівна
Бородулін В'ячеслав Георгійович
Варачова Ксенія Григорівна
Дідик Віктор Васильович
Єрпульова Валентина Миколаївна
Качало Світлана Іванівна
Ковшар Алла Петрівна
Колода Володимир Васильович, канд. іст. наук, доц.
Конакова Олена Вікторівна
Куделко Сергій Михайлович, канд. іст. наук, проф.
Кулик Галина Михайлівна
Лаптев Олексій Олексійович
Лапчинська Ніна Василівна
Ліхолетов Ярослав Володимирович
Любичев Михайло Васильович, д-р іст. наук, доц.
Мануйленко Марія Петрівна
Мархайчук Наталя Віталіївна, канд. мист., доц.
Марченко Тетяна Львівна, канд. арх., доц.
Марьонкіна Валентина Геннадіївна

Маслійчук Володимир Леонтійович, канд. іст. наук
Мойсєєва Олександра Юхимівна
Нешерет Ігор Миколайович, канд. філос. наук
Новгородов Володимир Євгенович
Олійник Леніна Петрівна
Осадча Ірина Анатоліївна
Пересьолкова Яна Геннадіївна
Пономарьов Валерій Вікторович
Придятько Іван Васильович
Путятін Володимир Дмитрович
Резніков Владислав Валерійович, канд. іст. наук
Романова Тетяна Ігорівна
Тищенко Ольга Іванівна
Троян Анатолій Трудович
Уманський Михайло Васильович
Філоненко Валентина Павлівна
Черкаска Вікторія Валеріївна
Черкасова Катерина Тимофіївна, д-р арх., проф.
Шмалько Андрій Валентинович, канд. іст. наук, доц.
Шрамко Лілія Миколаївна
Яцина Олег Анатолійович, канд. іст. наук

АВТОРИ ІЛЮСТРАЦІЙ

Бахтіна Світлана Анатоліївна
Варачова Ксенія Григорівна
Клімкін Олександр Сергійович
Колода Володимир Васильович
Конакова Олена Вікторівна
Корохіна Анастасія Вікторівна
Кравченко Роман Іванович
Лаптев Олексій Олексійович
Мануйленко Марія Петрівна
Мітіна Юлія Павлівна
Проценко Михайло Володимирович
Путятін Володимир Дмитрович
Резніков Владислав Валерійович
Теряник Юрій Григорович

ЗМІСТ

НАРИС ПРО М. КУП'ЯНСЬК І КУП'ЯНСЬКИЙ РАЙОН	7
ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ М. КУП'ЯНСЬКА	23
ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ КУП'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ	71
НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ	115
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	115
СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ	141
ПОКАЖЧИК ВУЛИЦЬ	143
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	144
ПОСТАТЕЙНИЙ ПОКАЖЧИК	149

ЗВІД
ПАМ'ЯТОК
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ
м. Куп'янськ і Куп'янський район

Енциклопедичне видання

Упорядники:

В. Г. Марьонкіна, Я. В. Ліхолітов

Редактори:

Л. М. Колесникова, О. В. Конакова, С. М. Куделко, Я. В. Ліхолітов,
Н. В. Мархайчук, В. Г. Марьонкіна, В. Л. Маслійчук, Я. Г. Пересьолкова,
О. В. Тритинник, А. Т. Троян

Комп'ютерна верстка: Ю. О. Шевченко

Annotation

This book is the first of a series of encyclopaedic editions scheduled by the regional editorial board of Kharkiv's "The Code of Ukraine's Historical and Cultural Memorials. Kharkiv region".

The authors of the articles are historians, archaeologists, architects, ethnographers, museologists, memoirs and other specialists. For scientists, museum workers, teachers, students of the humanities, ethnographers, all those who are interested in the past and present of the Kharkiv region.

Підписано до друку 23.11.2018
Ум-друк. арк. 28,25. Обл.-вид. арк. 23,5
Формат 60х84 1/8. Папір крейдовий 130 г/кв.м
Наклад 25 прим. Замов. №0954. Ціна договірна

Видавництво «Курсор»
Україна, 61057, м. Харків, пров. Театральний, 11/13, тел. (057) 706-31-73
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серія ДК №21 від 24.03.2000 р.

Віддруковано в ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11
Тел.: (057) 756-53-25